Theodore Besterman

241

P. S.

IO. BARTHOLOMEI MARLIANI PATRICII MEDIOLANEN. ANTIQVAE ROMAE TOPOGRAPHIA LIBRI SEPTEM.

Impressor, negociator, quisquis es in decimum annum librum hunc ne imprimito, neue uendito si aduersus . P . M . iussionem ieris, fecerisue reus esto .

BB iiii

AVTHORES

Ammianus Marcellinus
Apianus
A.Gelius
Ausonius
Agathocles
Antistius Labeo
Aristides
Antonius Pius
Alphenus
Asconius
Anio Viter.
Augustinus
Antimachus
Antias
Acron
Apollodorus
Aristophanes
Blondus
Baptista Leo
Cor.Tacitus
Cor.Celsus
Cicero
Cato
Calpulmus
Critolaus
Cephalon.Gerg.
Cassiodorus
Cor.Nepos
Ciprianus
Cassius hemina
Catullus
Diony.Alicarnaseus
Diuus Hieronymus
Diuus Ambrosius
Dion
Dracon Corcy.
Epicardus
Eusebius
Eutropius
Elius
Ennius
Eumenius
Fuluius
Fab.pictor
Frontinus
Fulgentius
Herodianus
Horatius
Interpres Pindari
Iulius Capitolinus
Iuuenalis
Iosephus
Lampridius
Liuius
Lactantius
L.Florus
L.Iginius
Lucretius
Luceius
Lucanus
Martialis
Macrobius
Marcellus Iurec.
Nonius Marcellus
Næuius
Nazarius in pan.
Ouidius
Orosius
Plutarcus
Plinius
Petrus lateran.
Propertius

Reuerendiss. & Ill. Io. Dominico Cupo, Cardinali Tranen. Io. Bartholomeus Marlianus Patricius Mediolanen. S. D.

Rbs Roma pro cuius imperio constituendo, immortalitatéque propaganda, uirtus, fortuna, ac ipsa simul natura certasse uidentur, & cui tantum dignitatis, & splendoris dedere, ut nihil angustius, nihilq; in toto orbe terrarum admirabilius unquam uoluerint, in senium tandem uersa, ab illis demum gentibus, idest planè ab omnibus, quarum antea uictrix fuerat, sæpe postea uicta, sæpe direpta, sæpe fœdissime incensa, fataliq; necessitate, quia hominũ res fuit, ita propè funditus concidit, ut in suis uix uestigijs institerit. Iacuit itáq; diu in altissimis ruinis, & adhuc iaceret, ni quorundam doctissimorum uirorum industria, cura, & labor accurrisset. Quibus sanè nescias an magis debeas, quam illis, qui uarijs eam substructionibus exornarunt. Nam illi interitura posuerunt, hi, quæ interierãt, ab interitu reuocare sunt conati. Tamen, quia in re difficillima primi id tentarunt, illis merito ignoscendum, si neque omnia inuenerint, neq; repertis suum nitorem, suum locum, suum deniq; ordinem, aut uitæ breuitate, aut uarijs occupationibus, reddere potuerint. Quod ego etsi non solus animaduerterem, neq; solus molestè ferrem, eos priscis noua miscuisse, ac inter uarias, dubiàsq; opiniones anxium lectorem reliquisse; solus tamen, euolutis omnis generis scriptoribus, qui ad hanc rem facere uidebantur, pro uirili parte operam dedi, ut uetustis nouitatẽ, obscu-

ris lucem, dubijs fidem, confusis ordinem darem. Et (nisi me amor suscepti laboris fallit) quasi in tabella spectanda omnia proposui. non eo animo tamen, ut ederem, sed quò in studijs humanioribus, quæ opportuna, & necessaria ui derentur, hinc tanq̄ ex penu depromerem. Precibus dein de amicorum editionem flagitantium fatigatus, cum in lucē emittere constituissem, et ueluti ex alta specula dispice- rem, cui potissimum has lucubrationes dedicarem, in hac mihi deliberatione tu Princeps amplissime unus occurri- sti, apud quem ita instaurata hæc urbium mater, ut deorum illa apud Nasicam, merito collocaretur. Nam in hac tua tanta dignitate, ut omittam, quæ uolubilis fortuna temere largitur, temeréque aufert bona, elucescit in te fides incor rupta, continentia incredibilis, singularis munificentia, qua nihil in principe optabilius, laudabiliúsue inueniri potest. Accedunt rursus, ad philosophiæ, sacræq; theolo- giæ scientiam, literæ humaniores, in quibus ita excellis, ut unus è doctissimis nostræ ætatis uiris iudiceris, & habearis. In ijs uero, quæ ad religionis cultum pertinēt, eximia pietas, maturum consiliū, exacta diligētia, cætera que animi bona ita accumulata, ut illa diuina Homeri sn̄ia

ου γὰρ ἅμα πάντα θεοὶ δόσαν ἀνθρώποισι

in te uix locum habere uideatur. Quo fit ut omnes boni ti bi bene esse uelint, & cupiant: propterea quod optime no rint, in ea rep. uigere artes, mercaturam exerceri, studia florere, ciues lætari, nullā inopiā esse, nullū bellorum metū, nullas rapinas, cui uir doctissimus, ac sapiētissimus mode retur. Quod Phocylides prudēter hoc carmīe expressit,

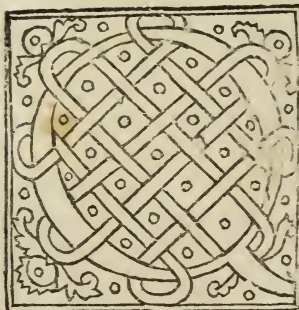
ἀγροὺς καὶ πόλιας σόφια καὶ νῆα κυβερνᾶ

Sed non est huius loci, & temporis recensendi innumerabiles laudes tuas, nec nostri est ingenij id præstare. Hoc *tamen à tua amplitudine nunc petimus, ut nostrũ, qualecũque est, munus, & si non omnino absolutum, tuóque altissimo iuditio dignum, ita suscipias, ut ad meliora indies magis, magisque nos, cæterósque omnes horteris, excites, & impellas. Vale.*

IOANNIS BARTHOLOMEI MARLIANI PATRICII MEDIOLANENSIS ANTIQVAE ROMAE, TOPOGRAPHIA.

LIBER PRIMVS.

De situ urbis Cap. primum.

Voniam, quidquid in rerum natura existit, necesse est id certis finibus contineri certóque determinari loco: ideò facturus operæpretium mihi uideor: si, quemadmodum solent Cosmographi, priusquã ad ædificiorum urbis declarationem aggrediar, pauca quædam de situ ipsius attigero, quod haud scio cur à cæteris in hoc scribendi genere uersatis sit prætermissum: nisi forte præsentibus hominibus, temporibúsq; tantum

satisfacere cupientes, huiusmodi laborem sibi superuacuum fore sint arbitrati. Me autem, quem haud ingratum etiam futuris, exterísque nationibus præstare oportet, summa ope niti decet, ut ab illis, quacunque ratione, omissa, diligenter explere ualeam, ne Luciani fabulam quandam imitatus in aere, aranearúmque campo ædificia ipsa instaurasse, uel potius sparsisse iudicer. Quare cum nobis, sicuti poetis, non liceat, etiam in re ardua, & difficili, a deorum immortalium inuocatione, licebit saltem ab illorũ domicilio idest à Capitolio, auspicari. ¶ Capitolinus igitur mons maiorem ubi ostendit latitudinem, secundum pedis Romani antiquam mensuram, octingentos non excedit pedes: longitudo uerò prospiciens occasum æstiuum mille, & quingentos. habet autem utrunque cornu in semicycli formam, & in orbem septem fermè stadia amplexatur. à quo, secundum longitudinẽ, conualle eiusdem: uel paulo amplioris, latitudinis distermin atur mõs Palatinus: qui uno latere pedũ sexingẽtorũ huic ita imminet, ut Capitolium utrunque ultra ipsum porrigat cornu. Secundum uerò latus eiusdem in ortum æstiuum uergens, est primo pedibus centum prolixius. A tertio, ortum hyemalem, cœliumque montem respiciente, duplici ferè longitudine superatur. quartum, cæteris omnibus maius, circum continet Maximum: e regione uerò Auentinum spectat. Constituens itaque quadrangulum quatuor laterum inæqualium mille, & ducentos passus continet Palatinus. Ad secundũ latus cuius iacet planicies, quæ à capite fori Romãi ad extremã collis Quirina

lis partem in Suburram uergentem, quīgentis perficitur pedibus. interdum tamen latitudo hæc uariatur. Longitu do autem comprehensa ab utroq; fronte inter Capitoli um, forum Neruæ, & Cœlium montem: átq; hinc ab eo dem Cœlio, & Palatino: inde uerò à Suburra, & Esqui lijs, quoad . S . Marcellini ædem attingat, mille propè adimplet passus. Ad alterum autem Capitolij cornu, al tera est planicies, quæ apud Marcelli theatrum, unde prī cipium habere uolumus, ab ipso monte ad Tyberim in quingentos extensa est pedes: mox uerò, eregione conual lis, de qua in principio egimus, quia fluuius ipse cursum obliqueflectit, Auētinúsq; mōs à Palatino recedit, latius diffunditur, coarctatur deinde inter eosdē mōtes, secun dum uariam eorum formam, usq; ad Cœliolum. ulterius usq; ad portam Capenam, ipsa tantum uia Auentinus à Cœliolo dirimitur. Longitudo à dextera Tyberim, & Auentinum: à sinistra Capitolium, Palatinum, & Cœ liū habet, milléq; passibus uix transigitur. Capitolij, Pa latiníq; mōtis situ descripto, hisq; cāpis, terminísq; cir cunsepto, cum Cœlius tertius urbi fuerit additus, tertio ordine iure sequi uidetur. hic enim planicie Pyramidis formam ita constituente, ut basis quingentorum pedum prope amphitheatrū sit, à Palatino disiungitur. in ea au tem est uia Appia, quæ apud circum Maximum sola Cœlium à Palatino disterminat, tenditq; ad portam Ca penam, relinquens à sinistra inter Cœlium, & Cœliolū uallem pedum sexingentorum latitudine, secundum ean dem uiam: nam ad portam Gabiusam circa dimidiam

partem angustatur. Longitudo à uia Appia ultra eandē portam progrediens, stadia quatuor continet: succedunt deinceps mœnia ad stadium, quæ, ad portam Asinariam usq;, cum Cœlio iunguntur. Cœliolus igitur hac ualle, uia Appia, ab ortúq; æstiuo, átq; hyemali mœnibus urbis clauditur. ambit autem prope mille passus. Sed ad Cœlium reuertamur. hic ab ipsa Asinaria, secundū muros urbis, in ortum æstiuum per quatuor ferè stadia fertur: occurrunt deinde muri à fronte ad studia duo, usq; ad portam Neuiam: à qua redeundo in occasum æstiuum uia Labicana ab Esquilijs dispartitur. mox etiam à fronte apud. S. Marcellinum sese offerens ad amphitheatrum usq; progreditur. ambit autem duo mille, & quingentos passus: uariatúrq; eo modo, ut nulla certa forma ei constitui posse uideatur: quemadmodum nec sequētibus. Nam Auentinus quartus in ordine duos montes complecti uidetur, parsq; ad Tyberim latior ad dimidium ipsius montis, secundum longitudinem à Tyberi ad mœnia existentem, oualem formam constituere uidetur. mox enim prope portam Hostiensem scinditur uia obliqua, quæ ad angulum circi Maximi, & Cœlij montis ducens, à dextera alteram Auentini montis partem relinquit, diuisam à Cœlio uia Appia usq; ad portam Capenam, à qua ad Hostiensem muri interius sensim curuati à meridie, ortûq; hyemali hanc includunt. Ambitum autem totius Auentini non magis ex nostra dimensione, q̄ ex uerbis Diony. libet ostendere, qui tertio libro sic ait. Ancus Auentinum collem modice editum, in orbem

stadia fermè decem, & octo complectentem muro cinxit. In decimo tamen haud minus duodecim stadijs esse tradit. Sed huius diuersitatis dubium tollit ipse dum subiungit. Non enim totus. M. Valerio, & Sp. Virginio Coss. habitabatur, sed erat publicus, & syluarum plenus. Habet autem Auentinus ab occasu solis hyemali cāpum late patentem quadrangulum quatuor laterum inæqualium constituentem: quorum primum in meridiē uergens sex propemodum continet stadia, & quinq; in occasum: urbisq; mœnibus ambo cinguntur. secūdo oppositum parum minori transigitur spatio; quatuor uero stadijs quartum Tyberim, inter hunc ipsum campum, & Trāstyberinam regionem fluentem, respiciens. Sequebatur recto ordine Ianiculus mons, uerum cum ab Anco Marcio, non inopia loci, sed ne aliquando arx hostium esset, additus sit urbi, commodius relinquetur ad eam partē, quæ Transtyberinam regionem percurret: ad Esquilias igitur transeamus. quas à meridie uia Labicana, ab occasu uero æstiuo, ualle inter Cœlium, Palatinum, & ipsas Esquilias posita, diuisimus. A septentrione autem Suburra, & deinceps uicus Patricius à Viminali colle, usq; ad thermas Diocliani, dirimunt: ulterius enim iunctæ cum eodem colle usq; ad mœnia uidentur: secundū quæ in portam Esquilinam latius diffunduntur. ambitus autē quatuor millibus pas. uix perficitur, nullam certam habens formam, uallesq; interdum breueis includuntur, ut iure optimo Var. Esquilias ipsas duos esse montes dicat, in pluresq; diuidat partes. At Viminalis collis ab oc

casu Quirinalem respicit. interiacet autem circa stadiū Suburra, quæ plana appellatur: deinceps à septentrione, inter eosdem colles, uallis Quirinalis, quatuor iugerum latitudine, longitudine uero stadiorum duorum cum dimidio. Mox enim Viminalis, ut cum Esquilijs, ita cum Quirinali, usq; ad mœnia iungitur, ut nullo modo dirimi posse uideatur, quod accidisse arbitramur, quia montes iactis fornicibus sunt æquati, & nedum depressis locis superimpositi sunt amplissimi fornices: uerum ipsis etiam montiū uisceribus excauatis, perfossisq; tota penè urbs (ut ait Plinius) pensilis facta est. In orbem autē Viminalis ipse duo millia, & quingentos continet passus; oblongam, sicuti Quirinalis, habens formam, sed latitudo uariatur. Quia demonstratum est quid habeat Quirinalis à dextera, consequens est reliqua percurrere. A sinistra enim recta à turri Militiarum ad stadia quatuor, planā urbem ad occasum pertinentem, despicit; tertio uero latere, ad stadia sex, collem Hortulorum, in aquilonem conuersum. interiacet autem uallis latitudine, ubi maior, quatuor iugerum, ad portam Salariam usq; propemodum producta. Circuit Quirinalis millia passuum ferè tria. Sex, secundum Var. urbis montibus, atq; unà conuallibus iam ostensis, his collem Hortulorum, quanq; extra antiquum fuit pomerium, addere, non abursurdum opinamur; ut omnes partes Planæ urbis melius intelligantur, faciliórq; sit cognitio eorum, quæ suis locis ueniunt declaranda. Is igitur collis ualli Martiæ inter sese, & Tyberim iacēti ad stadia ultra tria plurimus incumbit;

cuius longitudo à porta Flumentana ad Collatinam, secundum muros urbis, cæteris lateribus est longior: nam millibus passibus uix perficitur; & in medio sui ad instar curuati ad cubitum brachij existit. quanto enim magis ad Collatinam accedit, eò ampliorem præbet campũ: & in orbem stadia decem, & octo plus, minus amplexatur. Tempus est iam in Planam urbem descendere, quæ à Capitolio inchoans ad portam Flaminiam nunc terminat, ab ortu æstiuo, siue Septentrione, curriculo octo propemodum stadiorum Quirinali, Hortulorumq; colle septa, ab occasu uerò paulo maiori spatio Tyberi alluuitur: ideo maiori spatio diximus propter ripas ipsius fluminis retortas. quod si ab ea parte collis Hortulorũ, quæ Domitiani naumachiæ imminet, lineam rectam deduxerimus; stadijs duobus peractis, ad ripam eiusdem flu. eregiõe molis Hadriani perueniemus; quatuórq; laterum inæqualium, passuum ultra tria millia complectentem, quadrangulum constituemus. relinquetur autem extra uallis Martia, quanta est inter collem Hortulorũ, mœnia urbis, & Tyberim. cuius latitudo, quò magis accedit ad portam Flaminiam; eò magis arctatur. Reliquum erat in Transtyberinam regionem transire, sed prius uidendum est quo cursu ipsam ab urbe Tyberis interfecet. Hic enim urbem ingrediens, murorumq; extremam partem, Flaminiámq; portam à sinistra relinquens, quã ta est uallis Martiæ longitudo, fluxu parum obliquo, & retorto defertur: mox uero sensim à septentrione in occasum conuersus, emicycli formam constituit; cuius conue-

xum Vaticanus, concauum uero Martius existat câpus, deinceps, infra molẽ Hadriani, ad pristinum cursum redit, usq; ad primas Auentini radices; ubi oblique in meridiem uersus defluens, haud longe à porta Portuensi, urbem egreditur. At ipsius regionis situm aggrediamur. prius tamen sciendum est Ianiculi montis partem, ultra dimidiam, intra mœnia non esse comprehensam. Ea aũt pars quæ à campo Vaticano ad stadia tria in meridiem est extensa, flumini quidem adiacet; reliqua uerò muris clausa, quanto magis fertur ad exitum eiusdem fluminis, latiorem relinquit campum. Muri enim urbis ab ipso flumine recta in occasum per stadia tria ascendunt, mox per dorsum ipsius Ianiculi, totidem fermè peractis in æqualem descendunt planiciem, inde breui spatio ad exitum Tyberis perducti cum fluuio ipso rombi formã propemodum constituunt, cuius latior pars à porta Aurelia incipiat, desinat autem ad portam. S. Mariæ nunc ægyptiacæ. Ea autem pars Ianiculi, quæ est muris circundata, quinq; continet stadia. Ambit autem tota hæc transtyberina regio cum Ianiculo mil. passuũ circa tria. Hæc de situ urbis: cui & collem, & campum Vaticanum addere non inconuenien esse duximus. Dictum est enim Ianiculi partem à campo Vaticano initium sumere; supra quem campum uersus occasum, collis eiusdem nominis attollitur, qui duo porrigit cornua; unum ad Ianiculum, alterum in septentrionem, arcumq; maxime intensum efficit, cuius conuexum mille passus complectatur. Ab ipso uerò colle diffunditur ad Tyberim planicies lô

ge, lateq́ꝫ patens, à sinistra montibus cincta, qui in longitudinem stadia circa decem producti; cum Tyberi efficiunt latitudinem uariam; quam totam, quanta his collibus adiacet, Vaticanum appellant campum. In hac aũt dimensione quantum laboris sumpserimus, ne quispiam magis mihi credat, quám ANTONIO alegreto, & ANNIBALI charo iuuenibus multiplici uirtute ornatis, ac LVDOVICO fabro fanensi uiro probo, egregiéque docto, qui eiusdem laboris partici pes fuere. Et si aliquis nimis seuerus rerum æstimator hanc, uel illam non probet mensuram tanq́ꝫ certis stadijs, aut numeris recte non sit deducta: ob eam rem desinat mirari, ꝙ forma urbis adeò est mutata, ut pristini situs uestigium uix retineat, neque Romulus ipse, si reuiuisceret, ubi suam posuisset urbem agnosceret, quod accidisse certum est propter ædificiorũ ingentes ruinas, quibus plurimis in locis montibus ualles ita sunt æquatæ, ut ubi montes ipsi ĩcipiant, aut desinant non facile possit dignosci. Arbitramur tamen, uel sic, hanc descriptionem non inutilem fore ijs, qui urbem non uiderunt: & etiam ijs, qui eam contemplati sunt. Quia cum multa prisca per ea, quæ nunc sunt, exponantur, eáq́ꝫ dominum mutent, aut corruant uetustate: cum ipsis sæpe priscorum ædificiorum cognitionem ammittimus. quod accidere nequaq́ꝫ poterit, si ex situs descriptione, singulis rebus proprium locum, quoad fieri poterit, assignauerimus.

De primis cultoribus, & conditoribus urbis. Cap. II.

u Rbem Romam in occiduis partibus, iuxtáque Tyberim flumen positam, àtque centum, & uiginti stadijs à Tyrrheno mari distantem, barbari Siculi primi omnium tenuere. Antea uero neque, ut habitata sit, neque ut deserta fuerit, quod dicamus, nihil certi habemus. Mox autem Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris sponte huc profecti, his expulsis, locum occuparunt. quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Thessalia admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis, fuere. Permanserunt autem in his sedibus usque ad bellum troianum, priscam illam Aboriginum appellationem seruantes, Horum autem regem Saturnū fuisse memorant, qui Cretæ rex habens cum Ioue filio de agris contentionē, bello expulsus, in Italiam uenit, & cum usus uinearum, & falcis Ianum docuisset, ab eo in partem imperij est admissus, cæterum Iano defuncto ad eum solum imperium forte peruenit. Annis deinde sexaginta, ante res troianas, ferunt Arcades ex urbe Palantio exeuntes, sedémque duce Euandro quærentes, atque in hunc locum, ubi nunc Roma est, delatos, à Fauno Aboriginum rege, & benigne susceptos esse, & agri portionem accepisse, illósque colle haud procul à Tyberi distante electo, struxisse castellum, Palantiumque, à metropoli eorum in Arcadia, appellasse. Paucis ueró annis interpositis aliam

classem græcam, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem, ex hisque quosdam missionem ab eodem Hercule precatos in colle, qui tunc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos Peloponnenses, Phanetas, & Epios, qui ex Elide, fuisse comperio: quibus nullum erat amplius desyderium reditus, euersa eis patria ab Hercule. Hi aliquantulum temporis rem suam seperatim administrarunt: cæterum haud ita multo post uictum, leges, sacra cum Aboriginum sacris conferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secunda uerò ætate, post Herculis profectionem, Latinus ex filia Fauni, authore Trogo, uel, ut alij dicunt, ex Hyperboride stupro conceptus, Aboriginum rex fuit: quo regnante Aeneas post Ilij direptionem, in Italiam cum appulisset, prelio statim exceptus est: cumque in aciem exercitum duxisset, ad colloquium uocatus, tantam admirationem sui Latino præbuit, ut in societatem imperij receptus, Lauiniaque in matrimonium ei data, gener asci sceretur. Hic deinde Aborigines, Troianósque communi nomine Latinos nominauit. Post hæc utriusque bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit, in quo Turnus, & Latinus interierunt. Quare Aeneas, soceri regnum suscipiens, quarto anno imperij sui in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, occubuit, in cuius locum Ascanius filius succedens trigesimo anno, post Lauinij constitutionem, Albam condidit. Anno deinde octauo, & trigesimo, mortuo Ascanio, eius frater Syluius, post mortē

Aeneæ ex Luinia natus, imperium accepit, cúmque unde triginta imperasset annos, Aeneæ Syluio filio reliquit, hic uero post unum, & triginta Latino Syluio: Latinusque post quinquaginta Albæ, qui undequadraginta illud tenuit: post eum uiginti quatuor Atys, deinceps Capys uiginti octo; inde Capetus tredecim, & Tyberinus postea octo Tyberino succedens Agrippa, quadraginta regnauit annos: Romulus deinde undetriginta, post hunc triginta, & septem Auentinus, qui Procæ imperium ipsum per manus tradidit. Proca uiginti, & tres imperauit annos, Humitorémque, & Amulium procreauit. Amulius duos, & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupans, filiam eius Rheam, ne quis uindex regni sexus uirilis ex genere Numitoris oriretur, Vestæ sacerdotem fecit. quæ duos pueros incerto stupro an ex Marte conceptos, enixa est, quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini Romanæ prospiciens, pueros lupæ alendos obtulit, quæ cum sæpius ad paruulos, ueluti ad catulos, reuertere tur, rem Faustulus pastor animaduertit, substractósque feræ cum Accæ uxori, quæ meretrix erat, nutriendos dedisset, grandiusculos inter greges pecorum agresti deinde uita nutriuit. Quod autem à lupa dicantur educati, fabulosum figmentum est, ad cœlandam authoris Romani generis turpitudinem, nec incongrue factum est, nam & meretrices lupas uocamus, constátque hoc animal in tutela esse Martis, iuxta illud. Martius à stabulis rapuit lupus. Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Ro-

mo, siue Romulo *fuere*. A*dultis inter pastores de uirtute quotidiana certamina, uires, & pernicitatem auxere*. I*gitur cum latrones à rapina pecorum frequenter sū mouerent*, R*emus ab his captus regi offertur, criminiꝗ; datur quasi greges* N*umitoris infestare solitus esset*. T*unc à rege in ultionem* N*umitori traditur, qui adulescentia iuuenis permotus, in suspitionem expositi nepotis adducitur: & cum eum nunc lineamentorum filiæ similitudo, nunc ætas expositionis anxium teneret*, F*austulus cū* R*omulo superuenit, à quo origine cognita pue rorum, facta coniuratione* A*mulium interficiunt*, N*umitoríꝗ; auo regnum restituunt*. S*equenti uerò anno regni* N*umitoris quadrigentesimo trigesimo secundo(ut tradit* C*ato) post* I*liumcaptum, duodecimo* C*al*. M*aias hora post secundam, ante tertiam* R*omam, ubi expositi fuerant, condiderunt*. E*t quanꝗ; ut de tempore, ita de cō ditore, mira inter scriptores uarietas existit, communis tamen opinio* R*omulum* M*artis filium urbis authorem habet*. V*nde* C*icero de nat. deorum*. P*rincipio urbis parens* R*omulus non solum auspicato, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur*. S*olinus etiam post non nullorum uarias de urbis authore opiniones subdit*. V*erius tamen putant à* R*omulo conditam* R*omam eam, quæ quadrata dicta est*. S*er. autem grammaticus de* V*rbis origine anceps*, C*onditarum, inquit, urbium discensio inuenitur, adeo ut ne urbis quidem origo diligenter possit agnosci*. N*am* S*al. dicit*. V*rbem* R*omam, sicut ego accepi, condidere, atꝗ; initio habuere* T*roiani, & cum ijs*

Aborigines. Alij ab Euandro, secundum quos Virg.
Tunc rex Euandrus romanæ conditor arcis.
Alij à Romulo, ut.
En huius nate auspicijs illa inclyta Roma.
Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. unde nec historicos, nec commentatores, uarie dicentes, imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas in multis creauit errorem: & pleriq; fundant, pleriq; augent. & ad se transierunt nomina. Nam Romam etiam Romulus fecisse dicitur, quam ante Euander condidit. Romulum autem, non Remum, Romanæ urbi, & ciuibus nomen dedisse ferunt: quia captatis augurijs Remus prior sex uultures uidit. Romulus mox duodocim, quæ res, cũ unus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo extincto Remo, à Romulo Romani sunt denominati

De Forma, & Magnitudine urbis Romuli. Cap. III.

u Rbis nouæ figuram quadrangularem Romulum designasse author est Plut. & Diony. Quadratam Romam appellatam tradit Solinus, eò q aequilibra foret posita. Sed ut de forma certa est opinio apud scriptores, ita de ambitu, quibùsue terminis finiretur incerta, & uaria. Liuius enim refert Romulum Palatinum primum, in quo erat educatus, muniuisse: & Gellius antiquum pomerium ab Romulo institutum Palatini montis radicibus terminatum. Secundum hos be-

ne procedit, quod ait Cor. Tac. Capitolium Romanúm
q́; forum à Tatio rege Sabinorum urbi creditum. cuius
uerba, sunt hæc. Initium igitur, & quod pomerium Ro=
mulus posuerit noscere, haud absurdum reor. Igitur à fo
ro Boario, ubi æreum tauri simulacrum aspicimus, quia
id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi
oppidi cæptus; ut Magnam Herculis aram amplecteretur.
Inde certis spasijs interiecti lapides per ima montis
Palatini ad aram Consi, mox ad Curias ueteres, tũ
ad sacellum Larium, forumq́; Romanum, Capitolium
non à Romulo, sed à Tito Tatio additum urbi creditur.
Sicq́; manifestum esset Tatium deducto muro à saxo
carmentali in occasum ad uiam, quæ nunc haud longe
abest à Tyberi; inde in meridiem usq́; ad circi Maximi
partem extremam, conuersóq́; mox in ortum æstiuum,
paulo ultra Amphitheatrum, hincq́; ad forum Neruæ,
& tandem ipsum murum cum altero cornu Capitolij
coniungentem, Capitolinum, & Palatinum montem inclusisse.
Sed cum constans sit opinio Carmentalem portam
ad radices Capitolij sitam, in noua urbe à Romulo
cóprehensam, Liuiusq́; in bello aduersus Sabinos Capitolium
urbis arcem fuisse ostendat: cumq́; in urbis ampliatione
post Romuli mortem quid, quòue tempore, &
quibus regibus additum sit commemorans, nullam de Capitolio,
tanquã de primæ urbis parte, faciat mentionem,
existimamus urbem à Cor. descriptam non magis Tatij
regis, quã Romuli esse monimentum. nec obstat quód Li
uius dicit Romulũ primum Palatinum, in quo erat edu

catus, muniuisse. in eo enim uerbo primum, uim esse hâc opinor, ut munito prius Palatino, urbem condiderit, Sicut eodem in bello ipse Romulus testatur, dum precatur Iouem, ut suorum fugam sistat. Hic, inquit, in Palatio prima urbi fundamenta ieci. Si prima, ergo alia postmodū iecerat fundamēta urbis, illius dico, quā, cōtra eiusdē Cor. opinionē, īcipere à sylua, q̄ erat in Ara Apollinis, & ad supciliū scalaꝝ Caci, ubi postea fuit porta Tergemina finire, legi apđ Solinū. Quód mox ab eodem Romulo, & Tatio aucta fuerit, nullū huius rei authorem habemus, nisi Diony. quem ita loquentem audiamus. Romulus, & Tatius urbem statim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adijcientes, Quirinum, & Coelium; seperantésq; habitationem alter ab altero in proprijs locis utriq; uitam agebant. Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium Palatio propinquum: Tatius uerò Capitolium, quod ab initio cæperat, & quirinalem rupem: forumq; ibi constituerunt, quo nunc etiam Romani utuntur. Quanq; Ser. ait Alios dicere Romulum septem colliculos ab initio inclusisse, alios uelle hos ipsos, qui nunc sunt à Romulo inclusos idest Palatinum, Capitolinum, Quirinalem, Auentinum, Cœliū, Viminalem, Esquilinum, & Ianicularem, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata sunt postea. In quo à Liuio apertissime eos dissentire inferius, ubi de uario urbis ambitu loquimur, apparebit. Præterea dicimus non ueri simile esse, pastores, rebus adhuc angustis, tantum campi, in tanta hominum paucitate, complexos esse: cum

Plaut.

Plut. uellit mille domos tantum fuisse, Dionysiusq; cum conditoribus urbis non plures tribus peditum millibus, & pauciores æquitibus tercentis.

De Portis urbis Romuli. Cap. IIII.

D E portis autem urbis Romuleæ sic habet Plinius. Vrbem tris portas habentem Romulus reliquit, aut (ut pluribus tradentibus credamus) quatuor. Harum nec nomina, nec locum ipse ponit. communis tamen est opinio eorum, qui tres tantum à Romulo ferunt relictas, fuisse, Carmentalem, Romanam, & Pandanam, Carmentalémq;, à matre Euandri denominatam, à dextera sub Capitolio inter saxum tarpeiũ, & Tyberim: eregione ædicule diuæ Caterinæ nunc dirutæ. & uersus circum Flaminium, ut inquit P. Victor: quam Blondus ad primas Auentini radices ponit, & præter historiæ fidem, Liuijq; authoritatem ipsum collem in urbem Romuli cóprehendit: dúmq; huic suæ urbi portas accommodare, uerisimilémq; suam opinionem efficere conatur, aliò ipsas portas, q̃ fuerant, traducit, & ex uno in alteꝝ labitur errorẽ. Liuius enĩ ipse septimo belli pu. loquens de uico Iugario, clare docet Carmentalem portam fuisse sub Capitolio: sed apertissime Plut. in Camilli uita. Ad Carmentalem, inquit, portam Pontinus contendit, ut quid ageretur per silentium specularetur; nam huic Capitolium maxime directo incumbit: & Solinus his uerbis. Pars infima capitoli

ni montis habitaculũ Carmentæ fuit, ubi & carmentale nunc fanum est, à qua Carmentalis portæ nomen est. Eodem modo & Sex. Pomp. qui templum Iani fuisse extra ipsam portam apud Marcelli theatrum tradit. Alia est ratio hanc portam non fuisse prope Auentinum. Quod Vir. inducit Euandrum ab ara Maxima in Palatinum progredientem monstrare Herculi portam Carmentalem, quæ nimirum, si ad radices Auentini, post fuisset relicta. Huic autem portæ Sceleratæ postea nomen fuit, ꝙ per eam egressi Fabij ad Cremerã Flu. ex lacu attingente Bacchanas orientem, omnes interfecti sint. Vnde idem Sex. Pomp. refert religioni esse quibusdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani, quæ erat extra ipsam senatum haberi, ꝙ ea egressi sex & trecenti Fabij apud Cremeram omnes interfecti sint, cum in æde eiusdem Iani. S.C. factum esset, ut proficiscerentur. Sed ad reliquas ueniamus. Romanam in hortis ædis diuæ Mariæ nouæ haud procul ab angulo Palatini, qui amphitheatrum spectat, fuisse innuit idem author, cum ait. Romana porta instituta est à Romulo in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus ĩ quadraturam formatus est. Appellata est autem Romana à Sabinis præcipue, ꝙ proximus aditus erat Romam. Sunt tamen qui Mugoniam, quæ & Trigonia à tribus angulis est denominata, ibi restituant, quibus si assentiri uolumus, dicemus à Romulo prius Romanæ, deinde ab euentu, hoc est à mugitu boũ, uel ꝙ per eam boues introducerentur, Mugoniæ nomen sortitam esse. Sequitur Pandana, dicta, ꝙ

rebus illatis in urbem panderetur, eidem & Liberæ, & Romanulæ nomen fuit, quam prope Velabrum fuisse probant quæ sequuntur Var. uerba. Laurentalia ab Acca Laurētia; huius sacrificium fit in Velabro, qua in Nouam uiam exitur, ut aiunt quidam ad Sepulcrum Accæ; qui locus extra urbem antiquam fuit, nō longe à porta Romanula. Existimamus autem Romanulæ nomen adeptam, postquam Romana Mugoniæ sumpsit cognomen. Miror autem Blondum, & Fuluium, Var. authore, uelle hanc fuisse non Romæ, sed Saturniæ urbis, qui dum probat Saturnium oppidum fuisse prope Saturnium montem, sic sequitur. Eius uestigia nūc manent tria, ꝙ Saturni fanum in faucibus, ꝙ Saturnia porta, quam Iunius scribit, ibi, quam nunc uocant Pandanam; quæ ultima uerba innuunt. Pandanam fuisse à Romulo constitutā, eo in loco, ubi prius in Saturnio oppido, fuerat Saturnia. Qui uerò uolunt Romulum urbem quatuor portarum reliquisse; quartam ad radices Viminalis statuere; ab euentu postea dictam Ianualem. Nam bello Sabinorum cum Romani eam claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruebant, postquam est clausa, mox sponte patefacta est, cunq; iterum, ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt, cunque ex alia parte acerrimo prelio certaretur; subito fama pertulit fusos à Tatio Romanos: quam ob causam, qui aditum tuebantur territi profugerunt; cumq; Sabini per portam patentē irrupturi essent, fertur ex æde Iani ꝑ hanc portā

magam uim torrentium undis scatentibus erupisse, multásque perduellium cateruas, aut exustas feruenti aqua, aut deuoratas rapida uoragine deperijsse, ea re placitum, ut belli tempore, ueluti ad urbis auxilium, fores Iani reserarentur. Hæc autem porta opportuno loco fuerat sita, tamen cum constans sit opinio pomerium Romuli ad radices Viminalis non peruenisse, nulibique legerimus Iani templum eo in loco stetisse, credimus Romulum tres tantum instituisse portas; qui numerus, in urbe adhuc parua, publico usui satisfacere posse uidebatur.

De uario ambitu, & mœnibus urbis. Cap. V.

d

Vm Romulus, urbe noua constituta, quæ ad deorum religionem, hominúmque iura pertinere uidebantur, curaret, Romani interim alia, atque alia loca appetebant, ut urbs indies amplioribus munitionibus cresceret, cum in spem magis futuræ multitudinis, quã ad id hominum, quod tum erat, eam munirent. Victis postea Sabinis, & ex duabus una facta ciuitate, etiam hominum multitudine aucta est, móxque Alba euersa, duplicatóque ex illius ruinis ciuiũ numero: Tullus Cœlium urbi addidit, Equiliásque, authore Liuio, auxit. ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, uallibusque adiacentibus, & foro proximioribus domos struxisse. Quæ loca cum iam essent occupata, deuictis Albanis Tullum addidisse Cœlium, Esquiliásque, nundum urbi adiectas, au

xiſſe. Secundam autem urbis ampliationem capto Poli torio, omniq; multitudine Romam traducta, fecit Ancus. qui cum circa Palatium ſedem ueteres Romani, Sabini Capitolium, átq; arcem, Cœlium Albani impleuiſſent, Auentinum nouæ multitudini conceſſit. Multis deinde millibus Latinorum in ciuitatem acceptis Ianiculũ quoq; urbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum in Tyberim facto, quiritiumq; foſſam in planioribus urbis circunduxit. Hinc conſtat Auentinum non fuiſſe urbis Romuli partem, ut putauit Blon. minus diligenter Liuij uerba conſyderans. qui etiam primo decadis quintæ Auentinum ipſum extra urbem, ſic collocat. Aediles extra portam Tergeminam in Auentinum porticum ſilice ſtrauerunt. eodem modo & Gellius, eius uerba hæc ſũt. Auentinus ſolus, quæ pars non longinqua, nec infreqũes eſt, extra pomerium eſt, neq; Ser. Tullus, neq; Sulla, qui proferendi pomerium titulum quæſiuit, neque poſtea Diuus Iulius, cum pomerium proferret, intra urbis fines incluſerunt. Cauſam eſſe ait Meſſala, q; in mõte Remus urbis condendæ gratia auſpicatus, aues irritas habuerit, ſuperatuſque à Romulo in auſpicio ſit. Iccirco omnes, qui pomerium protulerunt, montem iſtum excluſerunt, quaſi auibus obſcœnis ominoſum. Authore poſtea. D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obſeruatum eſt. Tarquinio autem Priſco, qui urbem muro cingere parauerat, mortuo, eam curam Ser. Tullius ſuſcepit, & Viminalem, Quirinalémque quinque collibus addens, urbis ambitum ampliauit. Muros uero ruderibus, uillibuſ-

que structuris ædificatos Tarquinius sup̃bus primũ cœpit saxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romuleæ paulatim, & nomen, & usum ammisisse uidentur, licet Carmentalis diutius suũ retinuerit, Et constructio urbis regum tempore ulterius, ut testis est Diony. non processit, non permittente numine, quanquam omnia circum urbem erant habitata. Nam cum antiqui uellent urbis mœnia, quæ Collinam non excedebant portam, usq; ad Miluium pontem producere, prohibuere aruspices, quia non licebat in urbe comitia facere, & milites legere. hinc Cic. ad Atticum. Sed casu, inquit, sermo à Capitone de urbe augenda à ponte Miluio ad Tyberim: pauci secundũ mõtes Vaticanos, campum Martium tum ædificari, illum autem campum Vaticanum fieri quasi Martium. Quare arbitror magna parte urbis Planæ ædificijs occupata, Senatum sæpe agittauisse de transferendo campo Martio in Vaticanum, nunquam tamen id comprobatum esse. Quod autem Blon. uellit eum, quem nos collem Hortulorum dicimus, Quirinalem esse, falsum esse ostendit Apianus, cum ait Syllam ulterius progressum exercitum in campo Martio ante urbis portas statuisse, & cũ hic collis Campo Martio immineat, nimirum necesse est recepto, secundum nos, colle Hortulorum, ut etiam idem cãpus in urbem, contra omnium opinionem, sit receptus. Non tamen Fuluij approbamus sententiam, qui quidquid campi inter Capitolium, & Tyberim est, Martium appellari, muróśq; urbis Capitolium non excesisse, putet.

Nam & si hoc ueꝶ est tpe regum, quod dubito, ultra tamen ipsum montē Consulum, aut imperatoꝶ tempore muros processisse opinor. Plurimis enim authoribus crediderim Flumentanam portam antiquissimam esse. quod si, secundum Blon. opinionem, sortita est nomen, ꝙ per eam aliquando Tyberis fluxerit, mœnibus montes non excedentibus, non uideo ubi locoꝶ ipsa possit collocari, ut Tyberis per eam labi potuerit. Præterea nō dicimus theatꝶ Pōpei, thermas Agrippinas, Mineruæ templū, circū Flaminiū in cāpo Martio: sicut Ouile, uillā Publicam, & multa alia. Quare arbitramur partē urbis Planæ, prisco ēt tpe, fuisse intra urbē, deducto uidelicet muro à Collina ad Tyberim, eregione muroꝶ ab Anco in Transtyberina regione collocatoꝶ, Flumentanamq; portam, ubi nūc est, longo tpe post translatā. Nec obstat qđ isti falsò referūt: Martiū cāpū appellatū, quidquid inter Capitoliū, & Tyberim est; cū Liu. dicat quidquid inter urbē & Tyberi, qđ scđm nostrā opinionē, bene procedit, cui ēt. P. Vic. suffragari uidetur, uiā Latā, foꝶ Suariū, Pilā Tyburtinā īter mōtes & Tiberī iacētes ī septima urbis regiōe statuēs. Pli. āt tradit ābitū urbis suo tpe mili. pas. xx. fuisse. Vopiscus uerò Aurelianū īp. muros urbis sic āpliasse, ut. l. prope milia eoꝶ ābitus teneret. Sed Marcel. dubitationē tollit, cū īquit, Vrbs Roma est, quæ muro cīgeretur, ut Alphenus ait. Roma ē ēt quātū cōtinētia ædificia eēnt. Pli. itaq;, dū. xx. mil. passus scribit, & Vopiscū, dū quinquaginta, Romæ, & ædiū cōtinētiū cōsyderasse dicimus ābitū. Sciēdū āt mœnia urbis sæpe a

barbaris apta, & á maioribus instaurata ambitũ uariũ habuisse. Magnã uero partem Honorium*, &* Arcadiũ *restituisse, uetus in marmore supra portam* Portuensem *incisus hic index ostendit.*

IMPP. CAES. D D. N N. INVICTISSIMIS PRINCIPIBVS ARCADIO ET HONORIO VICTORIBVS ET TRIVMFATORIBVS SEMPER AVGG. OB INSTAVRATOS MVROS. ET TVRRES EGESTIS INMENSIS RVDERIBVS. E SVGGESTIONIBVS. V.C. ET INLVSTRIS MILITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILITIAE AD PERPETVITATEM NOMINIS EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT.

Ambitus autem urbis nostro tempore uix passus mil. tredecim implet. Mœnia uerò utrum in ipso permaneant prisco uestigio ueteris fundamenti diu anceps fui. Non enim mihi persuadere poteram, antiquos ita distortos, quemadmodum nunc cernuntur, muros posuisse. re deinde diligentius consyderata, inueni situs ipsorũ optimã eos habuisse rationem. quia si orbicularẽ, aut quadrangularẽ, uel quãlibet aliã, certam formã urbis constituere uoluissent, eueniebat ꝙ muri interdum per montium crepidines ducti, interdum uero per ualles montibus extra relictis facile, perfossa, & excauata parte montis apposita, ab hostibus euerti potuissent, aut ualle intus existente, ex montibus uicinis, superiorique loco ci

nes opprimi. Quare ſecundum montium circuitum, pér= que ipſorum radices deduxere muros, ita ut, ubi accli= uis fuiſſet locus, per mediam ferè accliuitatem dirige= rent, iacerént que intro effoſſam terram, donec montem ipſum æquarent, ne aqua defluens muros ledere poſſet. Si quis autem dixerit, inter Collinam, Numentanámque portam, rurſúſque inter Aſinariam, & Gabiuſam, & alibi, etiam per ualles mœnia deducta, reſpódemus, ideò factum, quia extra non erat mons, qui urbi immineret, breuiſſimáſque eſſe ualles, quæ ſi extra relictæ fuiſſent, muris radicibus montium appoſitis, deformem, & mul tis in locis inutilem, urbem reddidiſſent. Quapropter cre dimus ſuper fundamentis priſcis muros nunc exiſten= tes, extructos eſſe. Quid enim erat cur ij, quibus muros inſtaurandi, non ampliandi fuerat cura, noua ut iacerent fundamenta, cum priſca longe minorem impenſam, & laborem deſyderarent?

De Pomerio urbis. Cap. VI.

Pomerium uerbi uim ſolū intuentes poſt mœ= nium interpretantur eſſe, eſt autem magis cir ca murum locus, quem in condendis urbibus quondam Hetruſci, qua murum ducturi erant, certis cir ca terminis inagurato conſecrabaut, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, & extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatium ꝙ neque habitari, neque arari fas erat, non magis ꝙ poſt

muri esset, quam quod murus post id, Pomerium Romani appellarunt, Liuius. Sæpe tamen pro totius urbis ambitu, locóque certis finibus præscripto accipitur. Gellius enim tradit Pomerium facere finem urbani auspicij, ibique non nullos commemorat, qui Romanum propagarunt Pomerium. Sed post Syllam ferè omnes gloriæ, honorísque magis cupiditate, quam necessitate adducti, id fecere, inter quos numeratur Claudius imperator. Cor. Tac. Pomerium, inquit, auxit Claudius more prisco, quo ijs, qui protulere imperium; & terminos urbis propagare datur, mox subdit. Et quos tum Claudius terminos posuerit facile cognitu, & in publicis actis perscriptum: Quod enim pomerium propagauerit, multa extant exempla, ut in tabula ænea in Lateranensi basilica sita, cuius rei caput hoc est.

VTIQVE EI FINES POMERII PROFERRE CVM EX REPVBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT CLAVDIO CAESARI AVG. GERMANICO.

Et in lapide tiburtino effosso superioribus annis apud Cloacam diuæ Luciæ. cuius titulus est huiusmodi.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CAESAR. AVG. GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII. IMP. XVI. COS. IIII. CENSOR. P. P. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMERIVM AMPLIAVIT TERMINAVITQ.

Sed tamen quos terminos pomerij posuerit, nulibi inuenies. Vopiscus uero scribit Aurelianum imperatorem adhibito senatus consulto muros urbis dilatauisse, neque tunc quidem

addidisse Pomerio, sed postea; cũ non liceret, nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte Ro. Remp. locupletauisset, Pomerium propagare. At tam uaria est de urbis ambitu, atq; Pomerio opinio, ut nemo possit singulis quibusq; temporibus proprios fines determinare, hinc ait Diony. Si quis uelit Romæ magnitudinem exquirere, nullum habebit signum certum, quo dignoscatur quousq; sit hæc urbs progressa, aut unde esse non amplius urbs incipiat. Legimus autem secundum uiam, quæ est ab urbe ad Otriculi pontem, omnia ædificijs fuisse plena. Vnde Aristides ipsius urbis incredibilem ostendens magnitudinem, in hunc loquitur modum. Descendit hæc usq; ad mare, ubi Commune emporium, communisq; omnium, quæ terra proueniunt, dispensatio, quacunq; in parte eius urbis constiterit quis, nihil prohibet quominus sit pariter, & in medio: quidquid nunc Italiæ restat, completum iri uniuersa mihi uidetur: unaq; futura urbs perpetua in Ionium mare protensa.

De portis antiquis quæ hodie non sunt. Cap. VII.

Q Vemadmodum ambitus urbis uarios terminos cõsecutus est, eodem modo & portæ: quarũ non nullæ in Pomerij ampliatione intra urbem relictæ, & usum, & portarũ nomen licet ammiserint, multæ tamen translatæ pristinum retinuere. multæ etiam nouum adeptæ sunt. Et quanquam aliqui

Ser. Tulli, Augusti, Aureliani que tẽporibus ausi sunt, certo numero posito, proprium, & nomen, & locum illis constituere: nulla tamen ratione, nullóue authore, quod scripsere, comprobarunt. Pli. autem quatuor, & triginta ætate sua fuisse prodidit, eius sunt hæc uerba. Mœnia eius colligere ambitu imperatoribus, censoribusque Vespasianis. M. P. XIII. complexa montes. VII. Ipsa diuiditur in regiones. XIIII. Capita singularum. clxxv. eiusdem spatij mansura currente à capite fori Romani statuo ad singulas portas: quæ sunt hodie triginta, & quatuor: ita ut duodecim portæ semel numerentur, prætereantúrque ex ueteribus septem, quæ esse desierunt. Efficit passuum per directum. XXX. M. D. LXV. Ad extrema uero tectorum cum castris prætorijs ab eodem miliario per uicos omnium uiarum mensura colligit paulo amplius. LXX. M. passuum. Cum sermonem forte haberemus de portis antiquæ urbis cum uiro præclarissimo IOANNE GADO Ca. ap. clerico integerrimo incidissemusque in uerba illa. Ita ut duodecim semel numerentur, prætereanturque ex ueteribus septem, quæ esse desierunt. rogauit me ille, ut est omnium bonarum artium studiosissimus, quid eo in loco sibi uellet Plin. Ego ueró qui haudquaquam mihi ascisco eam sapientiam, ut de re dubia, & difficili eximprouiso respondeam, sententiã meam in aliud tempus distuli. Igitur aggressus hunc tractatum, quo me ære alieno eximam, eam in medium adducere non grauabor. Vnde sciendum est ex ipsis portis aliquas esse: quæ duo, & plura habuere no

mina, quas uult ſemel numerari. Veluti hæ.
Flumentana, ſiue Flaminia.
Quirinalis, ſiue Aegonenſis, uel Collina.
Numentana, ſiue Viminalis.
Ianualis, ſiue Sabiuſa, quæ ducebat in Sabinos.
Eſquilina, ſiue Taurina.
Neuia, ſiue Labicana.
Cœlimontana, ſiue Aſinaria.
Capena, ſiue Appia.
Tergemina, ſiue Hoſtienſis.
Portuenſis, ſiue Naualis.
Ratumena, ſiue Veientana.
Triumphalis, ſiue Vaticana. His ſemel numeratis, ſi

Carmentalis,	Querquetulana,
Mugonia,	Raduſcula,
Pandana,	Saginalis, &

Sancualis, quas antiquiſſimas eſſe nemini dubium eſt, prætereantur, relinquentur ſequentes.

Collatina,	Catularia,	Salutaris,
Interraggeres,	Laurentina,	Mutia,
Tyburtina,	Fontinalis,	Piacularis,
Gabiuſa,	Lauernalis,	Præneſtina,
Latina,	Ferentina,	Libitinenſis,
Aurelia,	Minutia,	Valeria,

Tarpeia. quibus ſi duodecim, quas dicit ſemel numerandas, addideris, ad numerum. XXXIIII. portarũ, tres tãtũ deerunt quas nulibi inuenimus. Quinimo nec apud antiquos ſcriptores mẽtio eſt de tribus, ultimo loco

positis. Insuper non Pli. ætate, sed diuersis temporibus prædicta nomina portis imposita esse arbitramur: Plinium que cum ait, sunt hodie portæ urbis triginta, & quatuor, non solum de portis urbis: uerum etiam de ijs, quæ erant in suburbijs intellexisse, cum appellatio urbis continentibus ædificijs finiatur. quanquam apud Plin. sunt qui legunt. XXIIII. De porta autem Ferentina sic meminit Plut. Romulus expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruari tradunt. Antiquarum autem portarum etymologiam docet Var. & Sex. Pomp. quam hic si poneremus, cum illarum nullus usus, neque uestigium extet, superflua certe uideri posset. Quare ad utiliora transeamus.

De portis antiquis, & mœnibus quæ nunc sunt. Cap. VIII.

A Mbitum urbis à nobis iam dimensum, mœnibus, & portis, quæ nunc extant, tempus est circundare. Exordiamur autem ab occasu hyemali, Tyberinique, fluminis ripa: à qua muri. C. XX. pass. producuntur, priusquam Flumentanam Portam attingant: denominatam, ut Blon. uelle diximus, quod Tyberis per eam aliquando laberetur in urbem. Ipsa, inquit, indicat positio, quia nulla, inter omnes urbis portas, ita Tyberi est apposita, ut eam aliquando is fluuius potuerit influere. At ex uerbis Apiani supra de Campo Martio allegatis patet hanc alibi fuisse, cum Flumentanæ, ei nomen

erat. Procopius uerò in loco editiori eam ponit. Liuij etiam uerba innuũt olim à Capitolio procul esse, quæ hæc sunt. Ita prædicta die in Petilinum lucum, extra portã Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum. Quod si campum Martium extra urbem relinquimus, non uideo quomodo Apiani cum Liuij conueniant uerba: At cum dictum sit mœnia, quæ Collinam portam non excedebant, deducta olim per urbem planam, usq; ad Tyberim, e regione scilicet murorum structorum ab Anco in Transtyberina regione, existimamus portam ipsam in ripa eiusdem fluminis, haud procul à ponte nunc Xisti, tunc positam esse: aut certe in fine uiæ Latæ, & in principio Flaminiæ, Flumentanæq; sortitam nomen, quod ad fluuiũ pertineret, non autem quod per ipsam fluuius in urbem laberetur. Cic. quidẽ ad Atticum scribens tanquam de porta urbis antiqua ita meminit. Nescio enim cur cum portam Flumentanam Cœlius occuparit, ego Puteolas non faciam meos. Qui uero extra antiquum pomerium ipsam statuere, mœnia in quibus nunc est, a Belisario condita putãt, nos uerò non condita, sed super aliorum murorum fundamentis instaurata, eáq; multo tempore ante Belisarium fuisse; mœnibúsq;, Collinam portam non excedentibus, ampliatis, Collatináq; addita, Flumentanam eò, ubi nũc est, translatam; aut certe extra pomerium triumphalem arcum fuisse, Sed eo in loco, ubi nũc est, porta ne fuerit, an triumphalis arcus, in medio relinquo. Flaminiæ deinde traxit nomen à uia, quam Flaminius strauit. Porta

Populi nunc dicitur, ab hac muri per collis Hortulorum *radices paſ. ultra mille adimplentes, Collatinæ iunguntur* Portæ, *cui à Collatia oppido prope* Romam, *in quod aliarum ciuitatum opes fuere collatæ, nomen inditum eſſe ſcribit* Sex. Pom. Liuius, *Collatia, inquit, & quidquid circa illam agri erat Sabinis ademptum. Seruat quoq; ætas noſtra morem appellandi in Collatia, quidquid e regione eius portæ habet ager* Romanus. *Pincianam nunc uocant à proximo Pincij ſenatoris olim Palatio cuius, ueſtigia licet extent, marmora tamen ad ornamentum poſita* Theodoricus *Oſtrogothorum* Rex Rauenam *miſit, author* Caſſiodorus. *Sita autem eſt in eodem* Hortulorum *colle, &, ut Flaminia, aquilonem ſpectat.* Interiectis *deinde ſtadijs ſex peruenitur ad* Portam *Quirinalem; priſcis temporibus ita denominatam, q ea in collem Quirinalem iretur, ſiue q proxime eam Quirini* Sacellum. Aegonenſem *etiam, q in Quirinali eſſet, qui, ueluti ſine angulis, Aegenos appellabatur, dixere portã. Quod autem poſtea à Quirinali mutatũ ſit nomen in* Collinam *docet* Var. *Salariæ nouiſſime, quod adhuc immutatum retinet, nomen eſt conſecuta; quia per eam Sabini ſal à mari in urbem deferrebant. ortum æſtiuum proſpicit, ſicut* Viminalis, *quæ quarta in ordine ſtadijs quinq; diſtat à Collina.* Viminalis *autem eſt nuncupata, q ibi uiminũ ſylua fuiſſe uidetur, uel à* Fano Iouis Viminei: *cui portæ (authore* Liuio) *Ficulenſi nomen etiam fuit, à proximo extra ipſam loco, ubi figlinæ olim fiebant* Nũc S. Agnetis, & Numentana *dicitur* Porta. Hanc *prope*

Salariam

Salariam fuisse probat Suet. de Nerone *loquens, in hunc modum.* Offerente Phanote *liberto Suburbanum suum, inter Salariam, & Numentanam uiam, circa quartum miliarium.* Inter Viminalem, & Esquilinam *in campo* Viminali, *quem hodie incolæ* Viuarium *appellant, media est* Porta *Interraggeres, cui* Aggeres Tarquinij, *inter quos erat condita, celebre ad posteros facere nomen.* Subit Porta *nunc. s.* Laurentij, *quam* Tiburtinam *esse, & in aqueductu aquæ* Marciæ *conditam, diuersámque ab* Esquilina, *contendit* Ful. *ea nempe ratione, quod Strabo in campo* Esquilino *duas urbis portas; alteram* Esquilinam *tunc clausam, alteram* Tiburtinam *esse, memoret.* Inter Tiburtinam *autem, &* Næuiam *ipsam collocat* Esquilinam, *quam* Liuius *in numero aliarum statuens, antiqui pomerij portam facit, his uerbis.* Itaque Cos. V*a*lerius*, ut eliceret prædatores, edicit suis postero die frequentes porta* Esquilina*, quæ auersissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione, & fame seruitia infida transfugerent, & sciere perfugæ, multóque plures, ut in spem uniuersæ prædæ, flumen traijciunt.* P. *Valerius inde.* T. Herminium *cum modicis copijs ad.* II. *lapidem* Gabina *uia occultatum obsidere iubet: Sp.* Largum *cum expedita iuuentute ad portam* Collinam *stare, donec hostis prætereat, inde se obijcere hosti, ne sit ad flumen reditus.* Consulum *alter.* L. Lucretius *porta* Næuia *cum aliquot manipulis militum egressus.* Ipse Valerius Cœlio *monte delectas cohortes educit: hisque primi apparuere ho-*

sti. Herminius, *ubi tumultum sensit, concurrit ex insidijs, uersísque in* Lucretium Hetruscis *terga cædit, dextera, læuáque hîc à porta* Collina, *illinc à* Næuia *redditus clamor.* Et *quia* Liuius *non meminit de* Tiburtina, Ful. *autumat postea conditam fuisse in forma arcus, ubi nunc est, clausa* Esquilina. Recte *ne sentiat uideamus.* In *primis autem sciendum, tempore quo condita est* Tiburtina, *mœnia ne sint propagata.* Si *sunt, non uideo cur* Esquilina *magis non sit translata, quam clausa.* Si *uero non, quid erat causæ antiquissimam, eandémque celeberrimam claudendi portam, quo nouã excitarent? quare haud me pœnitet eorum sententiæ esse, qui uolunt super ipsam aquæductum deriuatum: non ipsam in forma arcus extructam: cum constet usque ad* Augusti *tempora apertam fuisse, de qua* Cic. *Sic meminit.* Cũ *ego* Coelimontana *porta introijsse dixissem, responsione me inimica* Esquilina *introijsse homo promptissimus lacessiuit.* Sin Tiburtinam *esse concedimus,* Esquilina *inter hanc, &* Numentanam, *siue* Interaggeres *potius erat excitanda, quã inter* Næuiam, *ipsámque* Tiburtinam: *cum* Liuius *libro sexto secundi bel. pu. ostendat* Collinam, Esquilinámque *inuicem prope fuisse,* Commemorans Flacum *porta* Capena *cũ exercitu* Romam *ingressum, media urbe per* Carnias Esquilias *contendisse, inde egressum inter* Esquilinam, Collinámque *portam posuisse castra.* Et *placuisse* Coss. *circa portas* Collinam, Esquilinámque *ponere castra.* Vnde *si* Esquilina *erat, ubi ponitur à* Fuluio, *non oportuerat consulẽ*

Capena ingressum in Carinas, inde per Esquilias ad portam ipsam peruenire: cum magis rectum, breuiúsque esset iter per Cœlium, aut Labicanam uiam. Quare magis inclinat animus ut credam portam nunc S. Laurentij Esquilinam esse: & Tiburtinam additam inter hanc, & Numentanam, ubi Esquilinus est campus: & mœnia à Numentana ad portam. S. Laurentij duodecim fermè implent stadia; ut in hoc interuallo porta Interaggeres, Tiburtináque commode potuerint collocari. Non enim sequitur, Esquilina Strabonis ætate erat clausa, ergo etiam nunc est clausa. Esquilina ab Esquilijs, ubi sita est, denominabatur; eadem & Taurina, à capite tauri, quod cœlatum adhuc in frontispicio interiori cernitur. In ortum solis uergit, quemadmodum Næuia; quam Varro, à propinquis nemoribus nomen adeptam tradit. Sunt autem qui uelint non portam, sed triumphalem fuisse arcum. Quod si mœnia manent in prisco ueteris fundamenti uestigio, non uideo, secundum ordinem portarum à Liuio positum, cur potius alibi fuerit quam eo in loco, qui ad usum portæ commodissimus uidebatur. Ego tamen ipsam aliquando ascendi, & omnia diligenter perscrutatus, nihil inueni, cur magis portam, quam triumphalem arcum esse, iudicarem. uerum cum arcus triumphales soleant in uijs ducentibus ad portas excitari, uariúmque ambitum urbis fuisse probauerimus; potuit aliquando porta prope existens in ipsum arcum, minore facto, uel ampliato pomerio,

transferri, Hæc autem porta olim etiam Labicana, nunc uero Maior nuncupatur. Hinc uero ad Cœlimontanã, à Cælio monte, in cuius margine est sita, ita cognominatam, stadia fermè octo intercurrunt; quam portam L. Cornelio. & Q. Minutio Coss. tactam de celo narrat Liuius; cui Asinariæ à regno, ut aiunt, asinorũ, quod est Neapolitanum, quo mittit, etiam fuit nomen, nunc uero. S. Ioannis. ad ortum hyemalem, pertinet sicut ad æstiuum Gabiusa; quæ in angulo murorum sub Cœliolo occurrit, sed clausa: per quam ingreditur riuus aquæ nunc Marianæ. Gabiusæ autem obtinuit nomen ꝙ recta in Gabios oppidum, nunc Galicanum, mitteret. Metrodij deinde porta à mensura est dicta. stadia propè quinqꝫ à Cœlimontana distat. Sequitur Latina in Cœliolo, quæ quod in Latium duceret, sortita est nomen, idqꝫ immutatum adhuc retinet. Est autem prope ædem diui Io. Euangelistæ, in hyemalem ortum uergens, stadia quinqꝫ cum dimidio à Gabiusa abest, & totidem à Capena. dicta (inquit Ful.) à Capenatibus Latinis populis, ad quos mittebat, uel à Capenate flu. ut tradit Silius Italicus, cum inquit.

Quo sacer humectat fluuialia rura Capenas.

Verum ꝙ à Capenatibus Capena nuncuparetur, authorem non addit, neqꝫ Silij carmen à Flu. portam nomen sumpsisse probat. Solinus autem refert. Italum regem ex Sicilia cum Syracusanis ad Ianum uenisse, ac eius consilio, auxilioqꝫ ciuitatem iuxta Albam condidisse Capenam nomine, & ab eo postmodum Capenæ nomen

fuisse. Ser. uero grammaticus huiusce portæ etymologiam aliunde trahit. Nam super eo Vir. emistichio, Lucósq; capenos, ait, Vnde & porta Capena, quæ iusta Camœnas est, nomen accepit. Asc. etiam scribit extra hanc portam Lucum, & Aedem Camœnarum esse: propterea Camœna à non nullis olim est appellata, nunc uero Porta. S. Sebastiani. Et certe nullum est dubiũ quin sit hæc Capena, cum à. P. Victore in prima regione eiusdem nominis ponatur. Appiæ deinde nomen accepit ab Appio censore, qui uiam muniuit. Cic. pro Milone. Hoc enim sæpe ab istis dicitur perinde quasi Appius ille cœcus uiam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Erat hæc porta multum celebris. Quidam etiam Triumphalem appellant. Non desunt etiam qui Fontinalis nomen ascribant, à fontium ubertate, propter illud Mar.

Capena grandi qua pluuit gutta.

& Iuuenalis. Madidámq; Capenam. Quod ideo dictum arbitramur propter aquæductum super eam deriuatum; uel q inter cæteras portas depresso sit loco. Vnde Cic. ad. Q. Fratrem. Romæ, inquit, & maxime Appia, ad Martis mira proluuies, horti, tabernæ plurimæ, ma uis aquæ, usq; ad Piscinam publicam. Restat ultimo loco, citra Tyberim, Tergemina in meridiem uergens, ut Appia. Tergemina dicta est à uetustissima illa, per quam tergemini Horatij dicuntur egressi, quæ tunc fuit inter Tyberim, & Auentinum; sub angulo montis relicta, à dextris, ripa fluminis, iuxta naualia, & pro-

pe Salinas; cuius adhuc apparent ruinosa uestigia inter proximas uineas. Huius loci meminit Frontinus in hæc uerba. Ductus aquæ Appiæ habet longitudinem à capite usque ad Salinas; qui locus est ad portam Tergeminam. & mox. Cacus habitauit locum, ubi Salinæ nomen, ubi Tergemina porta. Hostiensis quod Hostiam mittat, aliquãdo est appellata, nunc. S. Pauli. distat à Capena stadia fermè octo. Ab Hostiẽsi deĩde muri ad Tyberim stadia duodecim implent. A Fluuio uero ipso ad Portuensem trastiberinam Portam stadium dimidium uix intercurrit. Portuensis enim inditum est nomen, quia ducit in portum Hostiensem, à Claudio Imp. excitatum. nunc Portam Ripæ uocitant. ad occasũ solis hyemalis ptinet. Hĩc deĩceps ĩ Ianiculũ ascẽdẽs, septem stadijs, uel circa, peractis, ad Portam nunc. S. Pancratij, olim Aureliam, peruenies; quam quidã ab Aemilio uiro consulari, siue ab Aurelio Imp. nomen sumpsisse autumant: quidam uero à uia Aurelia, non nulli uiam ab ipsa porta. Quo autem nomine apud priscos uocaretur, sicuti de Portuensi, incertum habemus; neque solum de nomine, uerum etiam de loco dubitatur. Nam Procopius tradit Aureliam portam fuisse iuxta molem Hadriani, &, à basilica propinqua, portam. S. Petri nuncupatam. Sepulcrum (inquit) Hadriani extram portam Aureliam iactu lapidis impositum. Sed uelim scire utrum hæc, extra quam Procopius facit molem Hadriani, citra ne Tyberim fuerit, & ubi. Si erat, miror à Procopij ad nostra tempora ita cũ

mœnibus euanuisse, ut nulla prorsus extent uestigia. nisi uelimus in aditu pontis Aelij excitatam, & ab ipso Aelio Hadriano Aeliam, *non* Aureliam, *denominatam. Quare uidendum est ne apud* Procopium, *Aeliam sit Legendum, sitq; ex illis, quæ extra pomerium ponuntur, additaq; magis ad pontis, & molis ornatũ, quam q; esset necessaria; ibi prope porta uaticana existente, hoc enim modo sequeretur Pancratianam Auliam esse. & certe uia ab ipsa ad martina, hoc nomine appellatur.* Ab Aurelia *per* Ianiculum *secundum urbis muros descendens inuenies* Portam, *quam Subtus* Ianum, *q;* Ianiculo *subiaceat, nunc uocant, olim Septimianam à Septimio* Imp. *denominatã putant: ex eo q;* Spartianus *de ipso Septimio loquẽs Septizoniũ, Septimianásq; thermas in trãstiberina regione ad portã sui nõis extitisse, cõmemoret. aiũtq; Septimij nomẽ super ipsam lectũ esse, priusq̃* Alexãder *Pont.* VI. *eã instauraret, ibiq;* Ianũ *Septimianũ, Septimianáq;* Arã *fuisse.* Blon. *aũt* Fontinalẽ *appellat. i. deabus fontium sacram. Extãt, inquit, adhuc magnæ molis muri Scatentiũ adhuc fontiũ receptacula sub mõte, qui* Aureus *nuncupatur, ipsi portæ proximo* Liuius. Aediles, *inquit, alterã porticũ ad portã* Fontinalẽ, *ad* Martis Aram, *perduxere. Quod autem hæc sola possit esse fontinalis, inde certum habemus, quia nulla est porta alia, qua in campos* Vaticani *iter esse possit, nullo ponte, Sublicio excepto, ad* Tyberim *existente.* At Fuluius *in campos* Horatiorum Liuium *intellexisse scribit, qui*

cum procul ab urbe essent, rectius fortasse de Vaticanis diceremus; quorū mentio frequentior est apud scriptores. Cic. campum Vaticanum fieri quasi Martium. Præterea. Liuius primo, & tertio ab ur. co. de Capena, & quinto bel. mac. seorsum de Fontinali meminit. quod facit ut existimem Fontinalem non eandem esse, quæ est Capena; & cum Fontinalis antiquissima sit urbis porta, potuit aliquando accidere, q̄ à Septimio instaurata, ipsius nomen, inscriptione addita, sit consecuta. nam (ut diximus) pleriq; fundant, pleriq; augent, & ad se transierunt nomina. spectat septentrionem, distat autem ab Aurelia stadia quatuor, & à Tyberi iugera septem. Fluuius deinde ipse per stadia duodecim, uel circa, loco murorum, usq; ad portam Flumentanam, urbem planam, campum, & uallem Martiam ambit. Si quis autem urbis circuitum ex positorū stadiorum numero collegerit, inueniet profectò tredecim millia pas. ut diximus, non excedere. Turres uero ipsorum murorum trecentum & sexaginta numerantur: quarum multæ sunt collapsæ: multæ ita uetustate corrosæ, ut in dies ruinam minentur. Sed quia portæ Triumphalis crebra est mentio apud scriptores, quanquā esse desijt, tamen ex Blon. opinione locum, ubi ea fuerit, indicare, non alienum esse arbitror. Pons cuius pilarum fundamenta nunc infra molem Hadriani cernuntur, & porta ad intimum Tyberis ripam, cuius fundamentorum moles extat, & uia ab eo ponte ad Cæsaris obeliscum protensa, areāq; basilicæ. S. Petri subie-

ſt a triumphali nomine appellabantur. De porta autem quod diximus probat Ioſephus, Veſpaſiani, & Titi deſcribens triumphum. Dicit enim ipſos imperatores, qui non in Palatio maiori, ſed in Iſidis templo nocte quieuerant, ad octauianas ambulationes tranſiuiſſe, ubi eos Senatus, & honorati equites præſtolabantur: & cum fauor militaris eoſdem meritis ornaſſet laudibus, uotis rite celebratis ad portam receſſiſſe, quæ ab eo, ꝙ per illam ſemper triumphorum pompa duceretur, nomen accepit. Territorij etiam triumphalis in uita diui Petri, à diuo Hieronymo, ſiue à Damaſco papa ſcripta, eſt mentio. ibi enim legitur Beatū Petrū fuiſſe ſepultum in eccleſia ſui nominis, quæ ad Templum, tunc Apollinis, nunc. S. Petronilæ, iuxta territorium triumphale fuerit ædificata: ubi obeliſcus eſt Caij pricipis. Suet. commemorat quoſdam Senatores cenſuiſſe Auguſti funus porta triumphali ducendum. Octauianas autem Ambulationes ad ipſius Auguſti Mauſoleum fuiſſe oſtendit Suet. & Stra.

LIBER SECVNDVS.

De uarijs nominibus Capitolij. Cap. I.

P Oſtquam urbis ſitum, uariūmq; ipſius ambitum deſcripſimus, muriſq;, ac portis eum ſumus complexi: reliquū eſt ut eo ordine, qui præceſſit, quid, quòue tempore, & à quibus, ſingulis in

locis sit excitatum, indicemus. Exordiamur *itaq́;, tan q̃ à capite á* Capitolio;*qđ, ante urbem conditã, ab antiquo oppido nomine Saturnia, sub ipso monte existente, Saturnium montem appellatum memoriæ prodidit* Var. Plinius, *Saturnia, inquit, ubi nunc* Roma *est,* Antipolis *ubi* Ianiculum, *in parte* Romæ. *alij uero ꝙ Saturnus ibi habitauerit. ut* Virg.*his carminibus.*

Hæc duo præterea desiectis oppida muris
Reliquias, ueterumq́; uides monumenta uirorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem,
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Sex.Pom.ait Saturniam Italiam, *& montem, qui nunc est* Capitolinus, *Saturnium nuncupatum: ꝙ in tutela Saturni esse existimetur. Solinus loquens de comitibus* Herculis, *hæc habet uerba.* Iidem *montem* Capitolinũ *Saturninum uocauere. Castelli quoq́;, quod excitarunt, portam appellarunt Saturniam.* Huic *deinde* Capitolij *dixere nomen, ꝙ caput humanum aperientibus fundamenta templi* Iouis *dicitur apparuisse, quæ uisa species haud per ambages arcem eam imperij, capútq́; rerum fore spem præbuit, idq́; ita cecinere uates.* Nouissime *uero* Tarpeia *eidem monti nomen fecit.* Nã *cum* Romulus *contra Sabinos bella tractaret, &* Tarpeio *cuidam dedisset arcem tuendã, filia eius* Tarpeia *aquatum profecta in hostes incidit, quam cum cohortarentur ad proditionem, illa pro præmio poposcit ornatum manuum sinistrarum idest armilas. facta itaq́; arcis proditione, hostes ingeniosa morte promissa soluerunt, nã*

ſcuta ideſt ſiniſtrarum manuum ornatum ſuper illam ia cientes, eam luce priuauerunt, quæ illic ſepulta Tarpeiæ ſedi, ut dixi, nomen impoſuit. Plut. & Var. Diuiditur autem in Arcem, & Capitolium. Cic. in Cat. Vobis Arcem, & Capitolium, & reliqua. Liuius exules & ſerui duce Appio Herdonio Sabino nocte Capitolium, & Arcem occupauere. Et cum lib. Septimo, loquẽs de Iunonis monetæ æde, oſtendat domum Manlij fuiſſe in arce. Virg. uero ad rupem Tarpeiam, hoc carmine.

Iam ſummo cuſtos tarpeiæ Manlius arcis.

Contendunt, qui rupem ipſam ad cliuium Capitolinũ ponunt, Arcem ad Tyberim pertinuiſſe, nos uero ad aquilonem, quia dum Cor. Tac. in ſequenti capite dicit, Diuerſos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum Aſyli, & qua tarpeia rupes centum gradibus aditur, & ſubiungit, uis acrior per Aſylum ingruebat, ædificiáq; in altum edita ſolum Capitolij æquabant, neq; de arce ullum faciat uerbum: fit ueriſimile ipſam alibi, quam ad Aſylum, ſtetiſſe, hoſtéſque hãc partem Capitolij, tanquam arce infirmiorem, aggreſſos eſſe. Accedit huic noſtræ opinioni etiam hæc coniectura, quòd pars Capitolij Tyberi incũbens erat ipſius flu. uicinitate ſatis munita, atq; ædibus ſacris referta. Nec obſtat Liuij, aut Vir. Authoritas, quia totus mõs ab hiſtoricis, & poetis rupes Tarpeia ſæpe appellatur. & Ser. Capitolium urbis arcem fuiſſe tradit.

Capitolium à quo uotum, structum, dedicatum, instauratum, & quoties arserit. Cap.II.

CApitolium Tarquinius Priscus bello Sabino ædificaturum se nouerat: fundamentáq; iecerat, cum decessit. Verum Tarquinio defuncto Superbus, capta Pometia, ex spolijs Hostium consumauit; quo pulso, Horatius Puluillus Cos. Consecrationem obijt. autb. Plut. & Cic. Interiecto deinde quadringentorum, & quindecim annorum spatio, Scipione, & Horbano Coss. per mariana bella igni consumptum est; quo autem modo incertum, hinc Apianus. Capitolium, quod sub regibus per quatercentos, & amplius annos conditum fuit, igne correptũ uniuersos latuit. Cuius incendij idem Cic. sic meminit. Huius urbis, atq; imperij, qui esset decimus annus post uirginum absolutionem, Capitolij autem incensionem uigesimus. Eo autem tempore, quo primum arsit, ex saxo quadrato fuisse, eius uestigia pluribus in locis adhuc ostendunt; id quoq; Liuius Sexto ab ur. co. Refectionis autem curam uictor Sylla suscepit. dedicationem uero obijt. Q. Catulus, cuius nomen, inter tanta Cæsarum opera, usq; ad Vitellium mansit. autb. Plut. Arsit iterum Vitelliano bello: de quo incendio Cor. Tac. sic scriptum reliquit. Faces in prominentem porticum iacere, & sequebantur ignem, ambustásq; Capitolij fores penetrasent, ni Sabinus undiq; statuas decora maiorum in ipso aditu, uice muri, obiecisset. Tum diuersos Capitolij aditus in-

uadunt, iuxta Lucum Asyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. improuisa utraque uis, propior, atque acrior per Asylum ingruebat, nec sisti poterant scandentes per coniuncta ædificia, quæ, ut in multa pace, in altum edita solum Capitolij æquabant. Hic ambigitur ignem tectis oppugnaturi iniecerint, an obsessi, quæ crebrior fama est, quo nitentes, ac progressos depellerent. Sic Capitolium clausis foribus indeffensum, & indireptum conflagrauit. Tertio autem unà cum Vespasiani interitu igni direptum est, Suet. Restitutionem Capitolij Vespasianus aggressus ruderibus purgandis manus primus admouit, ac suo collo quædam extulit. Nam incenso Capitolio cum curasset, ut unà cum publicis tabulis monumentis, & fœderibus in tabulis æneis incisis restitueretur, decessit. Domitianus deinde magnificentius, elegantiúsque, quam antea fuisset, restituit, cuius impensa duodecim mil. talentorum excessisse autumat Plut. Turres plurimas habuisse ostendit Cic. in Cat. quarũ non nullas de celo tactas fuisse, dicit.

De Iouis Feretrij, & Opt. Max. Iunonis, & Mineruæ Templis. Cap. III.

CApitolium deorum domicilium ea nempe de causa appellauit Cic. quod in eo omnium deorũ simulacra, templáque multa, & celeberrima fuisse, commemorant, Quorum templorum primum oĩum Romæ sacratum, Iouis Feretrij in bello Cenninen-

sium à Romulo uotum, esse, & post uictoriam in uertice ipsius Capitolini collis extructum, ferunt. Diony. Extructo templo in uertice Capitolini collis Ioui, quem Feretrium uocant. Cognomen autem Feretrij ea re obtinuit, quod cum Acronem ducem interfecisset, ut uotum suum maxime Ioui gratum, ciuibúsque suis iocundum efficeret, spolia ipsius ducis, fabricato ad id ferculo, gerẽs in Capitolium, ad quercum pastoribus sacram in trophæi formam fictam hostis arma deposuerit, designans simul cum dono, templo Iouis fines, cognoménque addẽs, Ioui Feretrio, à feriẽdo hostẽ, ut uotis petierat. Plut. auth. Sex. uero Pom. quod pacẽ ferre putaretur, cũ ex eius tẽplo sumerẽt sceptrũ, per quod iurarẽt, & lapidẽ Silicẽ, quo fœdus ferirent, feretriũ denominatũ scribit. Huius aũt templi tecta cũ uetustate, & incuria prolaberẽtur ammonitu Pomponij Attici (ut Cor. Nepos in eius uita testatur) restituenda curauit Augustus, quod nisi tum ampliatũ etiam sit, miror quid isti dicant, sup illius fundamentis Aræceli templũ fuisse excitatũ. Nam memoriæ tradidit Diony. ætate sua uestigia ubi maiora, denũ, ubi uero minora, quinũ pedum tantũ extitisse. & certe; in ea rerũ tenuitate, paruũ, ibidẽ tamen fuisse, credimus: licet ab Anco Martio amplificatũ referat Liuius. Templum Iouis Opt. Max. uouit Tarquinius Priscus. Superbus deinde librarum argenti quadraginta mil. in fundamentis impendit, uerum ferè perfecti consecrationem nõ obijt, parum enim ad absolutionem deerat, quo tempore tyrannide excidit, quare dedicationis gloria ad Ora

tium Publicolæ collegam peruenit. Vt etiam probatur indice in marmore inciso existenti in æde diuæ Agathæ huiusmodi.

M.ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FINGENDI TRANSLATVM EST.

Fuit autem celeberrimum, & maximum, de quo apud eundem Diony. in hunc scriptum est modum. Extructũ est autem super crepidine firmatum alta, octo iugerũ in circuitu, ducentorum fermè pedum unumquodq; latus, habens, eminentiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris, á parte quidem, qua frons meridiem spectat, comprehensum triplici columnarum ordine: ab obliquis uero partibus simplici. In eo autem tria sunt sacella æqualia, inter se communia habentia latera: medium quidem Iouis, & ab utraque parte Iunonis, & Mineruæ, sub una aquila, unáque uellata tectura. Quidam putant hoc alterum esse á templo Iouis Capitolini, cum idem sit, ut probat Cic. his uerbis. Quo circa Capitoline, quem propter beneficia Po. Ro. Optimum: propter uim, Maximum nominauit. Licet enim diuersa sint nomina, unum tamen templum: unus erat deus. Habuit hoc templum fistulas, quibus aqua sup=

peditabatur reliquis templis, ac sedibus, ut idem pro Rabirio testatur; qui etiam contra Rullum, pro Domo sua. S.C. & orationes sæpe in eodem habitas esse docet. Eò etiam ibant cum populo noui Consules sacrificatum qui deinde in Curiam deducebantur. Ioui autem ideo rem diuinam faciebant, quod ei, quẽadmodum Iano, omne debetur initium. unde est. Ab Ioue principium. Plin. prodidit Lauream in gremio Iouis solitam deponi, quotiens lætitiam uictoria nouam attulisset. idq; etiam ostendit Suet. in Domitiani uita. In huius templi fastigio Sũmanum in libris de diuinatione posuit Cic. Non ne, inquit, cum multa alia mirabilia, tum illud in primis, cum Summamus in fastigio Iouis Opt. Max. qui tum erat fictilis celo ictus esset, nec usq̃ eius Simulacri caput inueniretur, aruspices in Tyberim id depulsum esse dixerunt. Templum ipsum cum ædibus, & sacellis coniunctis Vitelliano conflagrauit bello, & Titi tempore. auth. Dion. & Cor. Tac. In ea Capitolij parte fuit, quæ, uergens ad occasum solis, Tyberim despicit; ubi paucis ante annis fuerat ædes diui Saluatoris, cognomento in Maximis. Locus ille nunc est prophanus, sed magna, & dissipata fundamentorum uestigia extare adhuc cernuntur. Habuit hoc templum Cellam, quæ erat pars templi secretior, in quam non erat fas prophano ingredi, licet Val. Max. dicat Africanum non ante negotia obijsse, quam in Cella Iouis Capitolini moratus esset: sed forte tunc fuerat Dialis. In hac fuere Coronæ aureæ duæ, quarum alteram ex

ram ex.xx.philippeis factam secundum Gallos Pam-philí legati in Curiam tulerunt, petentibúsq; ijs ut id donum in cella. I.O.M.*ponere, & sacrificare liceret, p missum. alteram tulerunt legati Carthaginensium misi* Romam *gratulatum ob uictoriam partam aduersus Sã nites.* Diony.*à dextera templi* Iouis Mineruæ *sacel-lum ponit, sicut &* Liuius, *his uerbis.* Lex *uetusta est priscis literis, uerbísq; scripta, ut qui prætor maxi-mus sit clauum pangat, fixus fuit dextero lateri ædis* Ioui; Opt. Max. *parte, qua* Mineruæ *est templum,* Eũ *clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eóq;* Mineruæ *templo dicatam legem, quia numerus* Mineruæ *inuentum est.* Iunonis *ergo à sinistra fuisse consequens est.* De Mineruæ *meminit* Cic. *in oratione ad* Equites *ante quam iret in exilium, multísq; alijs ĩ locis.* Meminit & Cor. Tac.

De *Saturni.* Iouis Tonantis, & *Custodis.* Fortunæ. Ve*iouis.* Misericordiæ. Iunonis Monetæ, & Iani *templo. ac de* Orestis *sepulcro.* Aerario. Domo Manlij, Fanóq; Carmentæ. Cap. IIII.

SAturni Templum *condidere* Herculis *comi-tes auth.* Solinus. Diony. *uero antiquis tempo-ribus* Aram *tantum* Saturnum *habuisse nar-rat, secundum uiam, qua ex foro in* Capitolium *ascen ditur, collocatam ab ipso* Hercule. Verum *si ab origi-ne urbis habuit templum, de eo intelligerem, quod* Tatiũ

dedicauisse memoriæ prodidit Var. Licet enim uariæ sint opiniones, tamen consyderatis temporibus tollitur omnis dubitatio. Duæ enim fuere Saturni sacræ ædes diuerso excitatæ tempore, uel, secundũ aliquos, tres. hæc autem capitolina in meridiem uergens fuit prope saxũ Carmentæ, & cliuum Capitolinum. Ser. ossa, inquit, Orestis ab Aritia Romam translata, & condita ante templum Saturni, quod est ante cliuum Capitolinum. Ex quibus uerbis patet Blon. haud recte sentire de huius templi loco. restituit enim eregione diui Nicolai in Carcere, cui si assentiri uelimus, oportet fateri etiam cliuum Capitolinum ea parte stetisse, ut secundum Ser. ante ipsum sit Saturni templum. quæ opinio, præterquã quod est falsa, destruit omnia argumenta ipsius Blon. ad demonstrationem cliui Capitolini adducta. Nisi dicamus Saturnum alteram Aedem in Capitolio habuisse, secundum Critolaum, qui phanomenon libro tertio scriptum reliquit Saturnum ab agricola quodam Latini generis hospitio susceptum Enotriam eius filiam uiciasse, quæ Ianum, Hymnum, Festum, & Felicem peperit, quibus serendæ uitis, & rationem uini conficiendi Saturnus pater ostendit, eiúsq; muneris alijs authores esse concessit. quare finitimi agricolæ cum insolitæ potionis ui graui somno pressi diu iacuissent, experecti in suspitionem dati ueneni inciderunt, unde Ianum lapidibus oppressere. Eius autem puellæ patris morte dolore laqueo gulam fregerunt. Saturnus uero in celum omnes transtulit. appellantur autem πρὸ τυγατέρων, quod

uindemiam ortu suo præueniant. Insecuto tempore, cum peste Romani *laborarent* , Apollo *respondit* , *non prius cessaturam* , *quam Saturni placarent iram* , *cæsiq; per iniuriam manibus satisfacerent.* Luctatius *itaq;* Catu*lus* Aedem *ipsi Saturno in* Tarpeio *monte posuit* , Ia*numq; statuit quadrifrontem* , *uel à numero puellarum, quæ patri spiritu parentauerunt* , *uel à quatuor anni tēpestatibus* , *ab eiúsq; nomine* Ianuarium *mensem appellauit.* Hæc *uero, de qua Ser. dicimus positam esse eo in loco, ubi paucis ante annis fuerat cum turri sacellum cognomento.* S. *Saluatoris in* Aerario , *incumbens hospitali.* S. Mariæ *in* Porticu. Turris *mutilata adhuc cernitur* , *quæ cum sacello in usus humanos est conuersa.* Ibi *autem proximis diebus effossum est marmoris frustum, quod in frontispicio eiusdem templi fuisse arbitramur.* In *quo, sensu imperfecto, incisa erant hec uerba.*

AVG.PON.MAX.TRIBVN

CENSOR GOS.VIII.

ANTONINVS PII. AVGG. FELICES RESTITVERE.

I*deo nostro tempore in ærario uocatur; quia ibi* Romani *primum ærarium habuere.* Tradunt *aliqui* Val. Pu*blicolam primum omnium exactis regibus* Aedem Saturni Aerarium *declarauisse* . *Sequitur* Iouis Tonantis Templum *ab* Augusto *prope eundem cliuum, siue* , *ut uult.* P. Victor , *in eodem cliuo positum* , *q; liberatus esset periculo cum expeditione cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perstrinxisset* , *seruumq;*

ducentem exanimasset. uergit in meridiem, siue in ortum brumalem; quo in loco nunc noxij puniuntur. Haud procul fuit Fortunæ, ut testantur carmina sita in templo ipsius Preneste, quæ sunt.

TV QVAE TARPEIO COLORIS VICINA TONANTI,
VOTORVM VINDEX SEMPER FORTVNA MEORVM.
ACCIPE, QVAE PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI
EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS
CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITERA NOMEN.
CAESIVS HIC IDEMQ. TITIVS PRIMVSQ. VOCATVR
QVI LARGE CERERIS MESSES FRVCTVSQ. RENATOS
DIRIGIT IN PRETIVM CVI CONSTAT FAMA FIDESQ.

& reliqua. Templum Veiouis inter Arcem, & Capitolium fuisse legimus, in platæa a dium nunc Cõseruatorum, cuius simulacrum sagittas teneret, quæ essent uidelicet paratæ ad nocendum: quapropter cum Apollinem pleriq; dixerunt. Veiouem enim appellauere ueteres deum, cui iuuandi esset adempta facultas. est enim ue priuatiua particula. immolatur huic ritu humano capra, ut scribit Gellius. Asylum idest Misericordiæ Tē-

plum in Capitolio fuisse, his uerbis testatur Diony. Lucum umbrosum medium, Capitoliiq́; & arcis, quod uocatur intermontium duorum quercetorum templum idest Asylum constituit, quare autem Romulus constituerit, sic docet Liuius. Locus qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos Asylum appellant, eò ex finitimis populis omnis turba sine discrimine liber, an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit: sic & Ouidius.

Romulus ut saxo lucum circundedit alto:

quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Tiberius cum existimasset hunc malefaciendi causam esse, irritum fecit. Primi autem omnium Herculis nepotes Asylum statuisse dicuntur, timentes insidias illorum, quos auus, priusq́; è terris migraret, afflixerat. Hinc Statius. Herculeos fama est fundasse nepotes. Blon. uerò sicut & Cor. Tac. ponit Asylum in campo, qui est à rupe Tarpeia, & foro Boario ad Tyberim. quid autem de ipsorum opinione sentiam, ubi de Aequimelio erit mentio, infra aperiemus. Templum Iunonis Monetæ in area domus Manlij ponitur à Liuio: cuius uerba sunt hæc. Damnatum Manlium Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: adiectæ mortuo notæ sunt, publica una, quod cũ domus eius fuisset, ubi nunc Aedes, átq; Officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Alibi tamen ait. M. Fabio Dorso, & Ser. Sulpitio camerino Coss. Dictatorem creatum. L. Furium, Aruncanóq; bello inter ipsam di-

micationem templum Monetæ uouisse. Secundo uero quĩtæ decadis refert Aedem Monetæ uotam à Cicereio prætore in Corsica. Sed forte intelligit de ea, quam in Auentino restituemus, aut certe dicendũ eos libros, qui nuper in lucem editi sunt, non esse Liuij. Ouid. uero uult ædem hanc Capitolinam uotam esse à Camillo. eius sunt hæc Carmina.

Arce quoque in summa Iunoni templa Monetæ
Ex uoto memorant facta Camille tuo.

Moneta (ĩquit Cicero) à monẽdo, Nã post cladẽ illã maximã à Senonibus Gallis factam, audita uox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata est moneta. Templũ hoc fuit, ubi nunc ædes Senatoris. Templum Iani custodis capitolinæ arcis Blon. scribit fuisse eo in loco, ubi nunc facinorosorum custodiæ, & carceris locus, uersus ortum hyemalem, e regione fori Romani. Et cũ unum Ianum fuisse priscum uelint, plures uero posteriores, crediderim Capitolinum à Romulo, uel à Tatio excitatum. Nam postquam hi in fœdera conuenerunt Iano simulacrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorum populorum. Hinc Virg. Ianumq; bifrontem. Dracon uero Corcyrensis scriptum reliquit, Ianum bicipitem fingi propter ingenitam, summámq; eius solertiam: primus enim coronam, rates, usum nauis inuenit, æneum quoq; numum primus signauit. Dicitur autem Ianus ab eundo, ꝙ eat, & uertat cœlum, cæteráq; omnia. Quare eundem & Vertumnum esse aiunt. Templum Iouis Custodis Domitianus adeptus

imperium excitauit in Capitolio, séq; in sinu ipsius dei sacrauit. Quidam uolunt fuisse, ubi nunc Salinæ, prope Ianum.

De templis deorum incertam sedem in Capitolio nunc habentibus. Cap. V.

Emorant Romanos lapidem informem, átq; rudem coluisse Terminum appellantes; cuius templum à Tatio rege dedicatum fuisse Var. est testis. Plut. uero à Numa cōditum, tradit. unde constat antiquissimum esse: propterea libuit primo loco inter ea, quæ nunc certum non habent, collocare. Ratio autem cur Terminus in Capitolio coleretur, huiusmodi traditur. Cum Tarquinius Superbus uellet Iouis templum ædificare, cœpit augurijs captare, qui mons huic templo esset aptissimus, & cum in omnibus Tarpeius esset inuentus, in quo erant multa diuersorum numinum sacella; actum est, ut exinde ad alia templa numina euocarentur sacrificijs, quo posset libere, & sine periculo templum Iouis ædificare; cúmq; omnes dij libenter migrassent, Terminus solus, hoc est limitum deus, abscedere noluit, sed illic remansit: tunc de hoc ipso sacrificatum est, & deprehensū, q; Terminus cum Ioue remanens, æternum urbi imperium cum religione significaret. propterea in Capitolio prima pars tecti patet, quæ lapidem ipsum Terminum spectat, Nam Termino non nisi sub dio sacrificabatur, &, ut ait Lactantius, publice, quasi custodi

finium deo. Augustinus uero scribit unà cum Terminô Martem quoque, & Iuuentatem regi deorum cædere noluisse, quod imperium Romanum nullos haberet terminos, nec senectam sentiret. Mentis, & Veneris Erycinæ sacras Aedes in monte Tarpeio sedem obtinuisse narrat Liuius, his uerbis. Interea duumuiri creati sunt. Q. Fabius Max. & Attilius Crassus ædibus dedicandis. Menti Attilius, Fabius Veneri Erycinæ, utraque in Capitolio est, canali uno discretæ. De templo autem Mentis Ouid. in fast. sic meminit.

Mens quoque numen habet, Menti delubra uidemus
Vota metu belli perfide pœne tui.

Idẽ Liuius tradit. L. quintio, & Cn. Domitio Coss. Aedes duas Ioui dicatas esse, quarum alterã. L. Furius purpurio Prætor Gallico bello uouerat, alterã cõsul dedicauit Q. Martius Ralla duũuir. Capitoliũ ẽt Iunonis Reginæ Tẽplũ habuit, à Cn. Flaminio bello aduersus Ligures uotũ: de quo meminit idẽ auth. & Cic. ad Equites antequã iret in exilium. Templum Opis uouit Tatius rex. Var. Ops, inquit, terra, quod hic omne opus ad uiuendum, ideo dicitur Ops mater. quod terra mater. hæc enim terris Giganteis omneis peperit, & resumit denuo, quæ dat, cibaria. Eandem quam Maiam, Terram, Faunã, & Bonam uolunt esse. De opis autem templo Cic. Ph. prima mentionem sic facit. Pecunia utinam ad ædem Opis maneret, & secunda. Sed etiam regnas, qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti. Hanc Sp. Posthũio Albino & . Q. Martio Philippo Cos. tactã de

celo commemorat Liuius. Templum Martis Vltoris ab Augusto ĩ colle Saturnio excitatũ esse, quidã tradidere; Fidei uero in eodẽ Cic. de nat. deorum, in hæc uerba. Tum autem res ipsa in qua uis inest maior aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa uis nominetur deus, ut Fides, ut Mens, quas in Capitolio dicatas uidemus; proxime à M. Aemilio Scauro; ante autem ab Attilio Calatino erat Fides consecrata. quid Opis? quid Salutis? quid Cõcordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum rerum quia uis est tãtã, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Fortunæ Primigeniæ, & Obsequentis Templum ibidem condidit Ser. Tullius. Capta uero urbe à Gallis cum Romani ex mulierum capillis tormenta fecissent, Aedem Veneri Caluæ in honorem matronarũ in eodem colle Capitolino constituerunt. Alteram habuit Aedem Venus inibi de qua meminit Suet. in Caligula. Iouis autem Sponsoris Aedem posuit Tarquinius Superbus, quam Sp. Posthumius Cos. nonis Iunijs dedicauit. Iouis Pistoris Aram in eodem Capitolio quidam statuere: de qua Ouidius sic meminit.

Nomine, quã precio, celebratior arce tonantis:
Discant pistoris quid sibi uellit ara Iouis.

De Statuis deorum, quæ in Capitolio fuere, uel sunt. Cap. VI.

Vere priscis temporibus marmoreæ, argenteæ, aureæque statuæ innumerabiles in Ca-

pitolio: non solum uiris præstantissimis, qui de re-pu. bene meriti essent, erectæ: uerum etiam dijs immortalibus uarijs ex causis consecratæ, ex quibus uaria etiam sortitæ sunt cognomina. Florus *enim scri-bit, quo tempore* Pyrrhus *in Siciliam traiecit,* Iouis Statuam *i* Capitolio *fulmine deiectam.*Plinius *uero ui ctis* Samnitibus *eiusdem dei Statuam à Sp.* Coruilio *fa ctã, inibiq; erectam, cuius amplitudo cernebatur à* Ioue Latiario *cũ Statua sua ãte pedes dicti* Iouis *posita* Idẽ Iouis Tonantis *Statuam in eodem* Capitolio *posuit:* Li-uius *autem* Iouis Imperatoris *Signũ, à.* T. quintio Præ-*neste deuectum, inter cellam ipsius* Iouis, & Mineruæ *dicatum.* Cic. *septima actione in* Ver. Iouem, *inquit, im peratorem quanto honori in suo templo fuisse arbitrami ni: hinc colligere potestis, si recordari uolueritis quanta religione fuerit eadem specie, atq; forma signum illud, quod ex* Macedonia *captum in* Capitolio *posuerat* Fla-minius. Victoriæ *Statuam in templo* Iouis Opt. Max. *statuit* Plut. Idem *uero* Cic. *tertio off. iuxta id templũ,* Fidei *Simulacrum; cuius sunt hæc uerba. qui igitur ius iurandum uiolat, is fidem uiolat, quam in* Capitolio *uici nam* Iouis Opt. Max. *ut in catonis oratione est, maio-res nostri esse uoluerunt. licet de templo intellexisse ui-deatur.* Nemesis *Simulacrum in eodem colle fuit.* Est *enim* Nemesis *dea quæ superbos ulciscitur, cuius lati-num nomen non inuenitur:* Rhamnusia *etiam appellata à* Rhamnunte *uico attico, in quo colebatur:* Adrasteæ *etiam nomen accepit ab* Adrasto, *a quo primum tem-*

plum est consecuta. auth. Antimachus. Habuit Capitolium Herculis plures Statuas, quarum una dicata, & posita fuit à. P. Sulpitio Auerrione, & . P. Sempronio Coss. Aliam, uictis Tarentinis, Fab. Max. Romã detulit; Liuius, & Plut. Boni Euentus, & Bonæ Fortunæ Simulacra Praxitelis opera in Capitolio collocat Plin. & Apollinem diadematum, eiusdémq; Colossum triginta cubitorum, centum & quadraginta talentis factum, ex Apollonia ponti à Lucullo in urbem translatum. In eodem monte Iani Simulacro dextera trecentorum, sinistra sexaginta quinq; numerum tenenti, ad demonstrandam anni dimensionem, quidam locum fecere: sicuti Plinius Castoris, & Polucis in templo Iouis Tonantis, & Tremellius Iouis Opt. Max. Statuæ aureæ decem pedum à D. Claudio dicatæ. Sed cum in hoc deorum domicilio omnium deorum simulacra fuisse dicat Ser. superfluum est pauca, ex infinitis, uelle recensere. Videamus ergo quæ nunc sitæ sunt statuæ. Pro ædibus igitur Conseruatorum duo pari forma marmorea fluuiorum Simulacra seminuda uisuntur, quæ, inquit Ful. quantum ex rerum argumento deprehendi potest, Nili, ac Tygris flu. numina sunt; quorum alterum Sphinga Aegypti peculiare animal, cui cubito innititur, habet. Alterum uero Tygridem Armeniæ truculentam feram; in quorum sinistris est cornucopiæ rerũ affluentiam significans. Intra limen à dextris Signum æreum auro perfusum nudi Herculis, & adhuc imberbis dextera clauam, sinistra uero Hesperidum aurea

inala tenens, conspicitur. Quod prope Scolam Græcam in ruinis aræ Maximæ, foroq; Boario repertum esse scimus. Visuntur & marmorea signa parietibus iclusa. L. Veri Antonini de triumpho parthico: siue. M. Antonini de triumpho dacico, sublata ex æde. S. Martinæ. In aula uero superiori Statua ænea Satyri pulcherrima, & quædam alia deorum Simulacra sunt sita.

De Statuis hominum, Regum, & Imperatorum, que in Capitolio fuere. Cap. VII.

Non solum immortalium deorum simulacris uerum etiam, ut diximus, præclarissimorum hominum, regum, átq; imperatorũ Statuis Capitolium illustratum esse quamplurimi memoriæ prodidere. In eo enim Scipionis, qui bellum in Asia gessit, Antiochumq; deuicit, Statuam, non solum cũ chlamide, sed etiam cum crepúndijs, erectam fuisse, pro Rabirio refert Cic. Syllæ uero pedestrem in Philip. Si quis est, inquit, sensus in morte ænea statua futura, & ea pedestris magis, quam inaurata equestris: qualis L. Syllæ prima statua est. Qui ad Atticum etiam commemorat Scipionem proauum Metelli ad Opis loco excelso censoriam habuisse. Præterea Senatus Aemilij Lepidi pueri Statuam bullatam, & prætextatam, q̄ hostem in acie interemisset, ciuéq; seruasset, in eodem erigi, iussit. Quo munere dignus habitus est etiam Metellus, q̄ ex æde Vestæ palladium ab incendio libera-

uisset. Cornelia Gracchorum mater non caruit hac gloria, sicut & Trebius, q in ædilitate sua frumentum Po. Ro. assibus præstitit, Plin. auth. Plut. uero tradit Fabium Max. suam ipsius equestrem ex ære iuxta Herculem statuisse, priscósque Romanos Bruti illius, qui Tarquinios expulit, Statuam posuisse, mediam inter regum Statuas, cum hoc indice. VTINAM BRVTE VIVERES. Domitianum autem non nisi aureas, & argenteas, certíque ponderis sibi poni permisisse, scribit Suet. & Eutropius. Quidam non contenti solis statuis, tabulis etiam famam, & gloriam posteris relinquere conati sunt: quemadmodum uictoriæ suæ Asiaticæ Asiaticus ille, de quo superius facta est mentio. Bocchus etiam, ut Po. Ro. deliniret, simul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales Imagines collocauit; inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Nicomacus Proserpinæ raptum pinxit in Tabula sita in templo Iouis Opt. Max. Extat adhuc ingẽs æneum Caput, quod, ut testatur Lampridius, demptum colosso Neronis suæ imposuit Statuæ Commodus imp. cuius Colossus ex marmore fractus cernitur in ædibus Cõseruatorum. Innumerabiles autem fuere statuæ in Capitolio, quarum maiorem partem ex prouincijs deuictis Romanos in urbem trãstulisse. Cic. de nat. deorum docet his uerbis. Etenim fana multa spoliata, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata uidemus à nostris. In frontispicio autem prædictarũ ædium æneũ illud Lupæ Simulacrum, ex cuius uberibus pendere ur

bis conditores ait Vir. restitutum nunc uidemus. De quo in Catilinam Cic. sic meminit. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quem inauratũ in Capitolio paruum, & lactentem uberibus inhiantem fuisse meministis. Et primo de diuinatione his Ennij carminibus.

Hic syluestris erat romani nominis altrix
Martia, quæ paruos mauortis semine natos
Huberibus grauidis, uitali rore rigabat.
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atq; auulsa pedum uestigia liquit.

Visuntur in superioribus locis domus eorundem duo Simulacra, ænea, iuuenili forma, alterum stans serui habitu, alterum nudum pueri sedentis, pastori haud absimilis, curuato corpore è planta suppurati pedis spinam acu euellenti.

De Cliuo Capitolino, Tarpeia rupe, & saxo Carmẽtali. Cap. VIII.

C Liuus Capitolinus, per quem publicus in arcem erat ascensus, ubi nam fuerit, permagna est inter antiquitatis diligentiores dubitatio. Blon. enim ad eam arcis partem fuisse, quæ uersa in Auentinum, nunc ecclesiam. S. Georgij in Velabro eregione respicit, uerbis Liuij his nititur comprobare. Quum commissum prælium esset, Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille, & trecẽ

tos erant media urbe transire Esquilias iusserunt, nullos aptiores inter conualles, tectáq; hórtorum, & sepulcra, uacuas undiq; uias ad pugnandum futuros rati: quos quum ex arce, Capitolióq; cliuo publico in equis decurrentes quidam uidissent, captum Auentinum conclamarunt. Et certe Suet. in Cæsaris uita hunc ipsum innuit locum. Gallici, inquit, triumphi die Velabrum præteruehens penè curru excussus est axe distracto, ascenditq; Capitolium ad limina quadraginta helephantis dextra, & sinistra lychnos gestantibus, quemadmodum & Ouidius his carminibus.

Inde, uelut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in ualles, & fora cliuus erat.

Et quanquam omnia hæc uerisimilem Blon. rationem faciunt, non tamen certum locum ostendunt; quia, cum cliuus emineret, facile potuerunt Numidæ ex altiori loco decurrentes ex uarijs Capitolij partibus spectari Ser. autem, ut uisum est, scribit Saturni templum fuisse ante Cliuum Capitolij, iuxta Concordiæ templum, Quod si intelligimus de templo Saturni Capitolino, nō ui deo quomodo stet iuxta Concordiæ, quod ualde distabat. Erat enim prope Seueri arcum. Verum cum in urbe Concordiæ multæ fuerint sacræ ædes, necesse est Ser. aliam significare: aut certe dicere cliuum Capitolinum fuisse, ab eodem Seueri arcu ad Senatoris stabula. ubi fundamenta antiqua non iugiter recta, sed intro flexa adhuc cernuntur, quæ portæ locum uacuum relinquunt, sic enim procedit, quod dicit Ser. Ibi quidē fuit

Saturni templum, & intra ipsum, & Concordiæ Cliuus collocaretur. Et mehercle Cic. actione sexta in Ver. prope Fo. Ro. fuisse, his admonet uerbis. Tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Arcus etiam Seueri ad radices Capitolij in capite fori excitatus, sub quem triumphantes transeuntes Capitolium ascendebant, facit ut Blondi opinionem affirmare dubitem, nisi uelimus diuersis temporibus utroque in loco fuisse, quod caret ratione, Plures tamen aditus habuisse Cor. Tac. uerba superius adducta, satis ostendunt. Sed de cliuo Capitolino quisque, quam probat, eam sequatur opinionem. Hunc autem silice stratum esse Liuius primo decadis quintæ sic docet. M. Aemilio Cos. Censores cliuũ Capitolinũ silice sternendum curauerunt, & Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senaculum, ac super id Curiam strauerunt. Hæc autem porticus uidetur una ex illis de quibus idem Cor. Sic loquitur. Erigunt aciem per aduersum collem usque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus à latere cliui dexteræ subeuntibus. In eodem cliuo Domum Milonem habuisse scutis refertam commemorat Cic. dubitatur autem utrum hereditariam, an conductam, quia superius dicit. nullum angiportum esse, in quo Miloni non esset conducta domus. Blon. in Roma triumphanti scribit floralia ad cliuum Capitolinum mense Maio celebrari solita esse: ubi prope prostitutæ mulieres paucis ante annis tabernas, & casas habebant, Sed uellem huius rei authorem addidisset.

didisset. Rupes Tarpeia, ex qua sontes, & damnati præcipitabantur, foro Romano superstetisse Diony. significare uidetur, his uerbis. Duci eum iussit in superstantem foro collem. est enim locus is rupes uasta, unde eis mos est deijcere aduersarios. meminit & Plin. Metellus, inquit, Capitolio ad tarpeium raptus ut præcipitaretur. Ful. uerò putat Tarpeiam rupem fuisse, ubi nunc facinorosi puniuntur, quod & nobis magis placet, nec uerba Diony. huic sententiæ repugnãt, quia de toto colle loquũtur. Saxum Carmentæ, de quo mentio ẽ apũd Liuiũ ab ur. co. Tyberim despicit, eregione pontis Senatorũ. Porta Stercoraria in cliuo Capitolino collocatur à Sex. Pomp. ubi sordes ex templo Vestæ sublatæ condèbantur, in Tyberim mox transferendæ.

De Tabulis, & Columnis æneis, argenteóq; Ansere. Cap. IX.

TAbulas in quibus leges: & publica acta continebãtur in Càpitolio fixas, ac seruatas esse, plures testantur. Cic. pro Sex. Inspectantibus uobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et mox. sed unum egregium de rege Deiotaro Po. Ro. amicissimo decretum in Capitolium fixum. & Philip. tertia. Falsas leges. C. Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit. Polibius tertio scribit fœdera, quæ inter Romanos, & Carthaginenses icta fuerant, perscripta in Tabulis æneis in tẽ

plo Iouis Capitolini diligentissime ab ædilibus conseruata: Vespasianumq; ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio conflagrauerant inuestigatis exemplaribus restituendi curam suscepisse, in quibus tabulis publica monimenta continerentur; quarum una cernitur adhuc in Lateranensi ecclesia. Clodius etiam tabulas, in quibus res in tribunatu suo gestæ continebantur, hic affixit; quas Cic. ab exilio reuersus ui deleuit, author Plut. Idem Cic. in Cat. commemorat æra legum in Capitolio tacta de cœlo, & liquefacta. Idem propemodum de diu. his Ennij carminibus.

Nam pater altitonans stellantis nixus olympo
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.
Tum species ex ære uetus, generatáq; natæ
Concidit, lapsæq; uetusto numine leges.

Erant & leges à Romulo institutæ, quarum argumentum tale est.

Ne quid in augurato faciunto.
Patres sacra, magistratúsq; soli peragunto, ineuntóq;.
Plebei agros colunto.
Sacrorum omnium potestas sub regibus esto.
Sacra patres custodiunto.
Populus magistratus creanto.
Leges discunto.
Bella decernunto.
Deorum fabulas ne credunto.
Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunto.

Nocturnas in templo uigilias ne habento.

Parricidas omnes capite puniunto.

Ne quis præsentibus fœminis obscœna uerba facito.

Quisquis demissam ad talos togam in urbe habeto.

Monstrosos partus quisquis sine fraude Cædunto.

Ne quis, nisi per portas, urbem ingreditor, néue egreditor.

Mœnia sacrosancta sunto.

Mulier uiro legitime coniuncta fortunarum, & sacrorum socia illi esto, ut domusq; ille dominus, ita hæc domina.

Filia, ut patri, ita defuncto uiro heres esto.

Adulterij conuictam uir, & cognati (ut uolent) necãto Si uinum biberit domi, ut adulteram puniunto.

Parentum liberos omne ius esto, relegandi, uendendi, & occidendi.

Erant autem apud Romanos curatores eorũ locorũ, in quibus tabulæ publicæ seruabãtur, ut index hic ostendit.

C. CALPETANVS SATIVS.
SEX. METORIVS. M. PERPENNA LVRCO
T. SARTIVS DECIATVS CVRATORES
TABVLARIORVM PVBLICORVM
FAC. CVR.

Augustus uictor totius Aegypti, quam Cæsar pro parte superauit, multa de nauali certamine sustulit rostra ærea, quibus conflatis quatuor effecit Columnas, quæ postea à Domitiano *in Capitolio sunt positæ, quas hodiéq;, inquit. Ser. conspicimus. Nunc uero in Lateranen*

si ecclesia sunt sitæ : de his intellexit Vir.*cum dixit.*
*Surgentes ære columnæ.*Legimus autem Syllam ex Io=
uis templo Athenis *columnas ædibus* Capitolinis *uexis*
*se.*Cum olim Anseris clangore arx esset seruata in per
petuam rei memoriam Romani *eius argenteum* Simu-
lacrum in eadem statuere arce , de quo Lucretius *sic:*
Romulidasq; *arcis seruator candidus anser.*Et Proptius
Anseris & tutum uoce fuisse Iouem .
Ob hoc , inquit Plinius , *institutum est , ut cibaria an-
serum censores in primis locent.*

De *quibusdam* Epithaphijs , & Titulis in Capitolio *existentibus.* Cap.X.

OSSA

NERONIS CAESARIS GERMANICI CAE
SARIS.F. DIVI AVGV.PRON. FLAMIN.
AVGVSTALIS QVESTORIS.

OSSA

AGRIPPINE.M. AGRIPPAE DIVI AVG.
NEPTIS VXORIS GERMANICI CAESA
RIS MATRIS.C.CAESARIS AVG. GER-
MANICI PRINCIPIS.

OSSA

TI.CAESARIS DIVI AVG.F.AVGV.PONT.
MAXIMI TRIB.POT.XXXIX.IMP. VIII.
COS.V.

Vias autem urbis magna ex parte disturbatas Vespa-

stianus restituit, ut in marmore in porticu ædium Conseruatorum posito ostendit talis index.

IMP.CAESARI
VESPASIANO AVG.
PON.TMAX.TR.POT.III.
IMP.IIX.PP.COS.III.DES.IIII.
S C
Q VOD VIAS VRBIS
NEGLIGENTIA
SVPERIOR.TEMPOR.
CORRVPTAS IN
PENSA SVA RESTITVIT.

Sunt enim fornices in publici salis receptaculo, huiusmodi inscriptione uetustate penè consumpta, notati.

Q.LVTATIVS.Q.F.Q.CATVLVS.COS.
SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARIVM.S.S.FACIVNDVM CVRAVIT.

In æde. D. Mariæ de Araceli est ara, quatuor pulcherrimis exornata columnis, ubi legitur titulus huiusmodi
ACVBICVLO AVGVSTORVM.

De quibusdam ædificijs, aliisq; rebus in genere. C.XI

Vriam Calabram in Capitolio Romulus culmis texerat, ad quã calebrebatur. i. uocabatur Senatus, & populus à rege Sacrificulo, ut ludorum, & sacrificiorum pernosceret dies. Prope hanc ipsius Romuli Casam ponit. M, Var. Metelli autẽ,

& Constantini Porticum habuit Capitolinus mons; & Bibliothecam Maiorum pulcherrimis, marmoreisq; columnis exornatam: Atriúmq; publicum, quod tactum de celo memorat Liuius. Ser. ait locum sacrum fuisse in Capitolio ex quo sumebatur uerbena, qua coronabantur Feciales, & Paterpatratus fœdera facturi, uel bella indicturi: & lapidem Silicem, quem tenebant iuraturi per Iouem, hæc uerba dicentes. Si sciens fallo, tum me Diespiter, salua urbe, arcéq; bonis eijciat, ut ego hunc lapidem. Fauisse, inquit Gellius, loca in Capitolio cellis, cisterníq; similia, ubi reponebantur ea, quæ in templo uetustate erant facta inutilia. Seiuges in Capitolio aurati à Cn. Cornelio positi sunt. M. Valerio Messala, & Liuio Salinatore Coss. eodémq; tempore duodecim clypea aurata ab ædilibus. P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam condẽnauerãt, author est Liuius, qui quinto belli pu. Clypeum Martis cum imagine Asdrubalis statuit in eodem colle, & secundo decadis quintæ columnã Rostratam, sic. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempestate columna rostrata in capitolio bello pu. tota ad imum fulmine discussa est. At tertio eiusdem decadis testatur. S. C. in Capitolio solitũ haberi. Eo, inquit, facto auocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, ubi erat concilium, habijt. In templo Iouis Capitolini fuit Pallium breue, purpureum, lanestrum ad quod cũ matronæ, atq; Aurelianus Imp. iungeret purpureas su-

as uestes cineris specie decolcratæ uidebantur, diuini comparatione fulgoris. hoc munus rex Persarum ab Indis interioribus sumptũ Aureliano dedisse perhibe-tur. Cn. & Q. Ogainio ædilibus curulibus Limina Capitolij ænea sunt fabrefacta. Tegulas autem æreas. Q. Catulus inaurauit, author Plin. hinc Virg. Capitolia aurea dixit, quanquam & propter statuas aureas, aliaq; pretiosa ornamenta aurea dixisse existimaue-rim. Numam antequam imperium adiret auguri-um in Capitolio captauisse scribit Plut. Solinus autem T. Tatium in arce, ubi fuit templum Iunonis Monetæ, habitauisse. quo in loco prius steterat Domus Manlij; de qua Cic. pro domo sua ita meminit. M. Manlius cũ ab ascensu Capitolij Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficij sui gloria, regnum appetisse est iudicatus; ergo eius domum euersam duobus locis conue-stitam uidetis. Libri Sibyllini in templo Iouis Capitoli-ni sub terra, in arca lapidea ab hominibus decem custo-diebantur, auth. Diony. Cæsar primo consulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem in aurati æris reposuit. Suet.

De Laudibus Capitolij. Cap. XI.

SI quis Capitolij pulchritudinem, diuitias, & ornamenta oratione celebrare, prócq; illo-rum admirabili, & penè incredibili ampli tudine uerbis illustrare conetur, nullam profectò inue-

niet tantam dicendi elegantiam, aut copiam, quin uerborum exilitate deprimat, quæ se se extollere posse cófidebat, cui Cic. nullum inueniens epitheton magis conueniens. Deorum, & Iouis terrestre domicilium appellauit. Quare in huius laudem ero contentus referre ea tantum, quæ memoriæ traduntur à Marcellino, qui loquens de Constante Constantini filio tunc primum Romam ueniente, sic sequitur. Deinde intra septem montium culmina per accliuitates, planiciémque posita urbis membra collustrans, & suburbana quidquid erat primum eminere inter alia cuncta spectabat, Iouis tarpei delubra, quantum terrenis diuina præcellunt. Et infra describens Aegypti mirabilia sic habet. His accedunt altis suffulta fastigijs templa, inter quæ eminet Serapeũ: quod licet minuatur exilitate uerborum, atrijs tamen columnaribus amplissimis, & spirantibus signorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita est exornatum, ut post Capitoliũ quo se uenerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitiosius cernat. Eandem imitatus sententiam Cassiodorus. Traiani, inquit, Forum uel sub assiduitate uidere miraculum est, Capitolia celsa conscendere, hoc est humana ingenia superata uidere. Nunc uero penè nudus est relictus.

De Concordiæ, & Iouis Statoris Templo, & qui sit Curia. Cap. XII.

IN situs urbis descriptione secundo loco uallem inter Capitolium, Palatinumq; montem iacentem posuimus, eámq;, secundum longitudinem, non ultra Palatini latus terminauimus: cuius ædificia, & loca par est tandem ut in antiquam speciem, & splendorem, quoad fieri poterit, restituamus. Et quia nihil est quod magis res augeat, & conseruet quam Concordia, ab ipsa rite principium facturi uidemur. Concordiæ igitur Templum uouit Camillus, si plebem patribus reconciliasset; quod in foro, ut tradit Plut. ut autem Var. inter Capitolium, & forum deinde extruxit. hunc autem secutus Sex. Pomp. Senatula, inquit, Romæ tria, unum ubi nunc est ædes Concordiæ, inter Capitolium, & forum. Val. autem Max. ait Sempronium Asellionem pro æde Concordiæ sacrificium facientem ab ipsis altaribus fugere extra forum creditores coegisse. Sed cum non unum fuerit Concordiæ templum, uidendum ne Plut. de eo intelligat, quod erat supra Comitium, ad forum usq; productum. Huius autem porticus extant adhuc ad radices Capitolij octo ingentes columnæ cum inscriptione hac.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.
INCENDIO CONSVMPTVM RESTITVIT.

Quo autem tempore restitutum sit à Senatu incertum est. Extat tamen in Lateranensi basilica de restitutione memoria huiusmodi.

D.N.CONSTANTINO PIO FELICI AC
TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO

OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REM PVBLICAM FACTIS CONSILIISQ.

S. P. Q. R.

AEDEM CONCORDIAE VETVSTATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE ET CVLTV SPLENDIDIORE RESTITVERVNT.

Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis *templum ascendebatur.* Cic. *ph. septima.* Occulta *enim fuit eorum uoluntas, iudiciumq; de.* M. Antonio *,qui frequentissimi in gradibus* Concordiæ *steterunt.* Ouid.

Candida te niueo posuit lux proxima templo,
Qua fert sublimes alta moneta gradus.
Furius antiquum populi superator betrusci
Vouerat, & uoti soluerat ille fidem.
Causa, q à patribus sumptis secesserat armis
Vulgus, & ipsa suas Roma *timebat opes.*

In Concordiæ *Senatus frequenter habebatur, & conciones.* Idem Cic. *in ph. pro Sextio, & domo sua.* Lãpridius *cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc est in ædem* Concordiæ *templum auguratum conuenisset.* In eodem templo *fuit Statua* Apollinis, Iunonis, *&* Latonæ Apollinem *&* Dianam *infantes sustinentis:* Aesculapiiq; *, &* Nygiæ *à* Hycerato *fabrefacta.* Sthenis *autem* Cererem, Iouem, *&* Mineruam, *flentésq; matronas, & adorantes, sacrificantésq; fecit, quæ erant in æde eiusdem* Concordiæ. Martem *uero,*

& Mercurium Pisicrates. Zeuxis manu in Concordiæ delubro erat Marsias religatus. Erat & Liber pater, Cassandráq; à Theodoro picta. In pronao templi fuit Victoria, quæ. M. Marcello Claudio, & . M. Valerio Coss. icta est fulmine. Habuit Concordiæ templum Cellam, de qua Cic. ph. tertia sic meminit. Armatos in Cella Concordiæ cum Senatum haberet incluserit: & quinta. in Cella Concordiæ collocari armatos, latrones, sicarios, è templo carcerem fieri. Concordia dicta, inquit Var. à corde congruente. E regione autem huius, ad radices tamen Palatini montis, Templum Iouis Statoris, à Romulo uotum, fuisse, testis est Liuius: apud quem ita loquitur Romulus. Iuppiter tuis auibus iussus hic, in Palatio, prima urbi fundamenta ieci, arcem iam scelere emptam Sabini habent, inde huc armati superata ualle media tendunt. at tu pater deũ, hominumq; hinc saltem arce hostes, deme terrorem Romanis, fugámq; fœdam siste. hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris, tua præsenti ope seruatam urbem esse, uoueo. & Cic. Priusq̃ enim iret in exilium his Iouem precatus est uerbis. Téq; Iuppiter Stator, quem uere huius imperij Statorem maiores nostri nominauerunt, cuius in templo hostilem impetum Catilinæ repuli à muris, cuius templum à Romulo uictis Sabinis in Palatij radice cum uictoria est collocatum oro, átq; obsecro, ferte opem pariter reip. cunctæq; ciuitati, meísq; fortunis, Ouid. etiam in fast. in radice Palatini sic collocat.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim,
Ante Palatini condidit ora iugi.

Quo in loco nunc sunt spondæ murorum altissimæ ad boream pertinentes. In hoc conciones haberi, Senatúsque solebat. Idem in Cat. pro lege agraria, & alibi sæpe. Nam. S. C. iure fieri non poterat, nisi in loco per augures constituto, quod templum appellaretur. non enim omnes ædes sacra templa erant. Curia in qua habebatur Senatus templum erat, auth. Gellius, & Var. Vnde inter Aedes sacras, & templa illud interest. quod in his. S. C. poterat haberi, in illis uero nequaquã. Ego tamen causa euitandi crebras eiusdem uerbi repetitiones, & quo per nomen templi facilius inueniatur, quod quisque cupit, hanc differentiam non plane seruaui. Hoc autem templum incendio Neronis exustum fuisse docet Cor. Tac. Liuius uero uotum bis, bello uidelicet Samnitico, & in pugna ad Luceriam. Miror autem quid est cur quidam Iouis Statoris templum ad radices Capitolij posuerint, ad eam inquam partem, quæ in planam urbem uergit, ubi nunc est ædes diui Andreæ in Statera, decepti solo cognomento, qui si Ciceronis & Oui. uerba obseruassent, & Romuli dicentis apud Liuium in Palatio, non tam fœde in hunc lapsi essent errorem.

De Templo Vestæ, & Romuli, ac de Luco eiusdem Vestæ. Cap. XIII.

TEmplum autem Vestæ inter Capitolinũ, & Palatinũ montem, ubi diuæ Mariæ Gratia-

rum ædes nũc est sita collocari à Diony. uidetur. Quod autem non fuerit sub Palatio, ut putat Ful. probant, quæ sequuntur, Plut. uerba. Restitere Romani quo nũc loco Iouis Statoris situm est templum, ita confertissimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugántque, & usque ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Vestæ palantes agunt. Nam si Romani restitere ad radices Palatij, quomodo sequitur fundunt, fugántque Sabinos ad templum Vestæ, quod, secundum Ful. fuisset, ubi restitere Romani, non autem quo fugati sunt Sabini, contra opinionem Plut. Diony. & Liuij, qui de hoc templo ita meminit. M. Cæditius de plebe nunciauit tribunis se in Noua uia, ubi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ, & reliqua. Erat enim prope forum Romanũ. Hinc Apianus ait. Aselium prætorem forte sacra Castori, & Polluci in foro facientem cum quidam lapide fialam excussisset ad templum Vestæ cucurrisse. Cor. Tac. de Pisone loquens ex foro, inquit, fugit in ædem Vestæ. Condita autem fuit à Romulo, ut infra demonstrabimus ex uerbis Diony. qui etiam memoriæ prodidit, Castora, & Pollucẽ in pugna aduersus Thusculanos duce Posthumio dictatore uisos pugnantes pro Romanis, eodémque tempore in foro equos abluisse ad scaturiginem manantem iuxta templum Vestæ. Fuit eiusdem deæ Lucus, qui à Palatij radice in Nouam uiam deuexus erat, ex quo, ante urbem captam exaudita uox est, ut muri, & portæ reficerentur: futurum esse, ni si prouisum esset, ut Roma caperetur. auth. Cic. de

diu. Atrium, siue Regia Numæ prope Vestæ sacellum Plut. fuisse existimat, non autem, ut Ser. ædes Vestæ Atrium Numæ. Videamus autem obiter, quid sibi uelit Vir. cum inquit.

Cana Fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt.

Per fidem enim Fidei templum intelligit, antiquissimum, utpote ab Aenea, uel (ut alij uolunt) a Numa in Palatio extructum, quo cogebatur Senatus cum de rebus ad statum reip. sicut in Atrium Vestæ cum Pont. max. cũ de rebus ad religionẽ pertinentibus esset deliberaturus. Apianus. his ita se habentibus Senatus in Fidei templum contulit. per Remum autem & Quirinum Fo. Ro. in quo erant simulacra conditorum urbis lambẽtium ubera lupæ. Liuius ædiles ad ficum ruminalem (erat enim in Comitio) simulacra infantium conditorũ urbis sub uberibus lupæ posuerunt. Et cum in foro causæ agerentur, ut idem author de Virginia loquens ostẽdit, sic interpretamur. Romanos leges, & ciuiles, & pontificias ad religionem pertinentes uniuerso orbi daturos, omniumq; terrarum imperium, quemadmodum Iuppiter pollicebatur, habituros. Templum Romuli steterat ad radices Palatini, in medio eius lateris, quod Capitolium respicit, ubi nunc est ædes diuo Theodoro dicata, de quo uidetur intellexisse Diony. cum de lupercali loquitur in hunc modum. Ostenditur secundum uiã, qua itur ad Circum, templúmq; ei proximum, in quo est lupa præbens pueris duobus ubera, antiquæ operæ

ſimulacra ærea.

De Lupercali. & ficu Ruminali. Cap. XIIII.

l Vpercal autem fuit quædam ſpelunca ſub monte Palatino, in qua de capro luebatur. i. ſacrificabatur: unde & Lupercal dictum putant. Alij uero dicunt ꝙ illic lupa Romulum, & Remum nutrierit. Alij, quod eſt ueriſimilius, lucum hunc eſſe ſacratum Pani deo Arcadiæ, cui etiam mons Lycæus in Arcadia eſt conſecratus, dictus ꝙ λυκους ideſt lupos non ſinat in oues ſeuire. Ideo Euander ſacrauit locum, Lupercálq; nominauit. de quo Diony. ſic ſcriptum reliquit. Arcades in colle ipſo firmati cum ædificia alia more patrio exornaſſent, templa quoq; conſtruxerunt, átq; primum quidem Pani lycæo admonente eos Carmenta. eſt enim apud Arcades Pan uetuſtiſſimus, plurimum in honore habitus. Nunc tamen, circũ ſepto ædificijs templo, priſcam loci naturam comprehendere nequit coniectura. Erat enim antiquitus, ut dicitur, antrum magnum ſub colle arbuſto contectum, & fontes ſub petris profundi, adherénſq; rupibus ſaltus & quidem opacus, ubi Ara deo conſtructa ſacrificia patria perficiebant. Idem tradit apud lupercal Romulum, & Remum expoſitos fuiſſe, quem in locum lupa uadens ſe ſe condiderat. Aliorum autem fama eſt, Lupercalium morem à Romulo, & Remo originem traxiſſe, tunc cum lætitia exultantes, quod ijs auus

Numitor eo loco, ubi educati erant, urbem condere ꝑmiserat. Facto enim sacrificio, cæsisq; capris epularũ hilaritate, ac uino largiore prouecti cuncti ouinis pellibus immolatarum hostiarum iocantes, gestierunt. Verum ut de nominis etymologia, & origine, ita de loco uaria est opinio. Pom. Letus ita scribit. Sub Capitolio Tyberis inferebat sinum, qui pertingebat radices Palatij, ubi nunc est ædis. S. Theodori, ubi expositus Romulus, & Remus in alueolo, ibiq; fuit ficus Ruminalis: supra in Capitolio eregione istorum locorum Lupercal, hoc est mansio lupæ. erat autem lupercal prope tres columnas. Vt autem (secundum aliquos) accipimus, quæ de ficu Ruminali eius est sententia, ita, quæ de Lupercali, prorsus reijcimus; de utroq; uero quæ est Seruij, qui in circo Maximo ponit Lupercal, eius sunt hæc uerba. Rumon Tyberis dictus est, unde ficus Ruminalis, ad quam eiecti sunt Romulus, & Remus, quæ fuit ubi nunc est Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis antequam Vertumnus factis sacris auerteretur. Et ubi Virg. inducit Aeneã ex Tyberi muros Palanteos spectantem, inquit. Nec situm præsentem considerare debemus. tunc enim nullis obstãtibus ædificijs per lupercal Tyberi fluente facile mons poterat uideri Palatinus. Quod autem Tyberis sinum inferret ad radices Palatini bene procedit, uerum ꝙ per Circum laberetur caret ratione; quia Auentinus ad alteram fluminis ripam esset relictus, nec sequeretur, quod refert Liuius; Herculẽ trabiecisse Tyberim, &,

dum

dum fessus procubuisset, Cacum boues furatum eos in speluncam traxisse; fuerat enim necesse per Tyberim quod est dictu absurdum, nisi dicamus per Circum la psum ante Herculis aduentum in Italiam. Præterea idē Ser. eodem in loco utrunq; restituit, sicut & .P. Victor, cum Lupercal fuerit, ubi nunc ecclesia. S. Theodori, quemadmodum superiori capite, ubi de templo Romu li sumus locuti, tetigit Diony. Ficus uero Ruminalis in Comitio e regione ædis diui Cosmæ, & Damiani, & ad latus Palatini circo oppositum Maximo, quod Cor. Tac. sic probat. Eo anno quo certatum est inter harmū duros, & Cattos Ruminalem arborem in Comitio, quæ supra octingentos, & quadraginta annos Remi, Romuliq; infantiam texerat, mortis ramalibus, & are= scente trunco diminutam prodigij loco habitum, donec in nouos fœtus reuiuisceret. Si autem uolumus, quod ait Liuius, pueros in proxima alluuie, ubi ficus Rumina= lis, expositos, secundum Tacitum dicemus, Tyberī forum Romanum alluisse, ferentésq; pueros descendis= se ex Palatio in Comitiū ibiq; exposuisse infantes. nul= la enim est ratio alia, ut Liuij cum Taciti conueniant uerba. uerisimilius est, secundum Diony. apud lupercal expositos esse, nutritos uero apud ficum Ruminalem, ut innuit idem Tacitus cum inquit, texit infantiā Ro= muli & Remi: aut fluitante scapha in Comitium dela tos. Nam Var. ait infantes non expositos, sed delatos ad fi um ruminalem, & .L. Florus repertos ad arborē, quæ non fuisse (ut uult Ser.) ubi lupercal ostendit etiam

Plut. his uerbis. Locum Cremonum uocant, sed pridem Germano nomen fuerat, quod germanos fratres uocemus, nec porrò longius ficus Ruminalis. Non desunt ãt qui Lupercal eregione Septizonij Seueri fuisse putent, quos secutus est Blon. in Roma triumphanti. at hoc stultum est credere. quo modo enim Euander à Tyberi in urbem rediens potuit ostendere gelidum, ut ait Vir. lupercal ab altero latere montis auerso existens, meridiémq; siue ortum æstiuum respiciens, cum ad boream ꝑtineret? unde recte Poeta, gelidum appellauisse uidetur. Quis autem Lupercalia instituerit, ubi, & quo modo fierent, scribit Val. Max. Ser. & Plut. in Antonij uita. Ruminalem autem ficum sunt qui uolunt à Romulo, quasi romularem denominatam. Alij à lacte infantibus dato. nam pars gutturis ruma dicitur. Huius autem arboris etiam Augusti tempore uestigia extitisse docet Ouid. his carminibus.

Arbor erat, remanent uestigia, quæq; uocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.

De uia Noua, uico Iugario, & Thusco. Cap. XV.

Viam Nouam fuisse eregione templi Iouis Statoris, pèrq; uallem inter Capitolium, & Palatium productam, significant hæc Liuij uerba. Ex superiore parte ædium per fenestras in Nouã

uiam uersus(habitabat enī rex ad Iouis Statoris, ædē) populum Tanaquil alloquitur. Idem. Templum in Noua uia supra ædem Vestæ Aio extructum. Quanquam Cic. de diuinatione non templum dicit, sed Aram. De uia hac meminit & Ouidius. eius sunt hæc carmina.

Forte reuertebar festis uestalibus illac,

Qua noua romano nunc uia iuncta foro est.

Crediderim hanc uiam antiquissimam, diuersámq; ab ea, quæ instaurata à Caracalla sub thermis ipsius fuit. Vicus Iugarius qui, auth. P. Vic. & Thurarius dicebatur, per radices Capitolij à porta Carmentali ad forum Romanum aditum præbuit. Liuius, ab æde, inquit, Apollinis boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in urbem ductæ: post eas duo signa cupressea Iunonis Reginæ portabantur: tum septem & uiginti uirgines longam indutæ uestem carmen in Iunonem Reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc aborrens, & inconditum si referatur. Virginum ordinem sequebantur decem uiri coronati laurea, prætestatíq; à porta Iugario uico in forum uenere. Blon. uero ait, nihil aliud habere quā quod idem author dicit saxum ingens à Capitolio in ipsum uicum procidisse; quę uerba certum locum non designant, sicuti quæ nos allegauimus. Fuluius autē ponit uicum Iugrium inter a Romanum, Boariumq; forū, qđ falsū eē prædicta Liuij uerba ostēdūt. In hoc uico fuit Domus. L. Amerimni equitis Ro. ut ex filij epith. legitur. Iugarij autem nomen obtinuit, ꝙ ibi fue-

rat Ara Iunonis Iugæ, quam matrimonia iungere puta bant, auth. Sex. Pomp. Quemadmodum autem uico Iugario per radices Capitolij à porta Carmentali in forum Romanum, ita uico Thusco per radices Palatini montis ab eodem foro in Velabrum patebat accessus; sicuti eiusdem Liuij uerba, quæ sequuntur, ostendunt. In foro pompa constitit, per manus reste data uirgines sonum uocis plausu pedum modulantes incesserunt, inde uico Thusco, Velabróque per Boarium forum in Cliuum Publicum, átque in ædem Iunonis Reginæ perrectum. Patet ergo uirgines ingressas porta Carmentali, Iugario uico per radices Capitolij producto in forum: postea uico Thusco, ad Palatij radices iacenti, per Velabrum, forúmque Boarium in Auentinum, peruenisse. Nescio autem quo auth. Fuluius uelit id campi, quod est inter Capitolium, Palatinum montem, Auentinū, & Tyberim, uicum Thuscum appellatum; si ita esset satis fuerat Liuio dixisse. Inde uico Thusco in cliuum publicum, atque in ædem Iunonis Reginæ perrectum: sed Velabrum à uico Thusco diuidens, ostendit ibi finem fuisse uici Thusci, ubi uelabrum incipiebat, quod, cum foro Boario, in eo campo fuisse, demonstrabitur. Ab eodem āt Liuio huiusce uici etymologia ē petenda. Narrat enim in bello aduersus Aricinos cæsis Hetruscis, partem exiguam ipsorum Romam profugisse, ibíque benigne exceptos, diuisósque in hospitia: dein de curatis uulneribus, alios domum profectos, multos autem Romæ hospitium, urbisque charitatem tenuisse,

locumq; ijs ad habitandum datum, quem deinde uicum Thuscum uocauere. Diony. Dedit, inquit, eis Senatus regionem urbis, inter Palatium, & Capitoliũ quatuor fermè extensam stadia, conuallem, quæ ad ætatẽ usq; meam uicus Thuscus appellatur, per quem quidem transitus est à foro ad circum Maximum. Propertius his consensisse uidetur, his uersibus.

At tu Roma meis tribuisti præmia Thuscis,
Vnde hodie Thuscus nomina uicus habet.

Alij aliter referunt historiam. Videlicet uicum ipsum Thuscum appellatum à Cælio uibieno Thusco, qui cũ sua manu Romulo contra Latinum in auxilium uenerit, & post Cœlij obitum, q; nimis munita loca tenerent, neq; sine suspitione essent, deductos in planum, & ab eis uicum Thuscum denominationem accepisse. In hoc uico lenones habitauisse ostendit Plautus in Cistel. hinc Horatius. Ac Thusci turba impia uici.

De Arcubus Romuli. Senatulo, & Ouidij Domo. Cap. XVI.

Arcus ueteres, quos Romulus lateritios posuit, & florentes postea opibus Romani nunquam passi sunt in marmoreos mutari, ne cõditoris urbis suæ memoria deperiret Blon. scribit ætatẽ sua collapsos, ubi nunc sunt ecclesiæ. S. Mariæ de gratia, & de inferno. eam, inquit, uiam ad portam Appiam expeditissimam uidemus. Alij uero uolunt de his

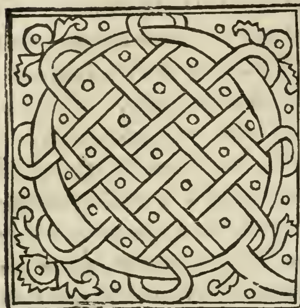
arcubus intellexisse Iuu. cum dicit.
Substitit ad ueteres arcus, madidámque capenam.
Quod si accipimus, Blondi repugnabimus opinioni, nisi uelimus bis substitisse. Sed nescio qua ratione uelint Romulum arcus posuisse, cum ea tempestate non esset adhuc excitandi triumphales arcus consuetudo. Senatulum, in quo senatores consultandi causa consistebant, fuit inter Capitolium, & Forum, ubi ædes Cōcordiæ, ut uisum est supra. Ouidius autem Domum suā sub Capitolio his carminibus posuisse patet.

Hanc ego suspiciens, & ab hac Capitolia cernens,
 Quæ nostro frustra iuncta fuere lari.

Quidam uolunt fuisse prope ædem diuæ Mariæ de consolatione, Secunda autem parte situs urbis expedita, Palatinum montem ascendamus.

LIBER TERTIVS

De uaria Palatij etymologia. Cap. primum.

Vanquam Palatinus mons multis iam annis ante urbem conditam ædificijs esset cõuestitus, ab Roma Itali filia Valentia, ab Euãdro deinde arce constituta, urbéq; orta Reges, & Imperatores sedem inibi habuerunt, ut nihil sit apud historicos, aut poetas magis celebratum, attamen eius etymologia tam uaria traditur, ut ex multis authoribus, quem sequaris, habeas neminem. Var. quartæ, inquit, regionis Palatium, q Palantes, qui cum Euandro uenere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi consederunt. Aliqui uero à Palante proauo Euandri Palatino nomen mansisse referunt, secundum quos Virg. ait.

Arcades has oras genus à Palante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Palantis proaui de nomine palanteum.

Liuius montem hunc à Palanteo urbe Arcadiæ Palãti-

um, deinde Palatium appellatum tradit. Alij à Palatia Latini uxore. Alij ꝙ Palantó Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum suscepit, hunc incoluerit. Alij à Palantia Euandri filia ab Hercule uitiata, & illic sepulta. Alij à Palante, qui & ipse inibi sepulcrum esset cósecutus. Eundem hunc locum à pecore dictum putant multi, quod pascens ibi balare consueuerit. Tibullus.

Sed tunc pascebant herbosa palatia uacæ,
 Et stabant humiles in Iouis arce casæ.

Vnde Næuius Balantiū nominauit. uel ꝙ palare idest errare solerent armenta. Cephalon autem Gergitius memoriæ prodidit, hominem quendam comitem Aeneæ occupato monte, qui nunc Palatinus dicitur, urbem condidisse, Romamq; denominasse. Tremellius uero Palatinum Romuleum montem uocat, cum inquit. Fuit eius statua in pede montis Romulei ante Sacram uiam, inter templum Faustinæ, ad arcum Fabianum. Is mons hodie Palatium Maius uocitatur.

De Victoriæ. Cereris. Iunonis Sospite. Matris deum, & Libertatis Templo, & eiusdem Porticu, ac de domo Cassij. Cap. II.

Cum Romani plurimis uictorijs partis, imperij fines propagassent, Victoriæ deæ gratiam referentes, & quo in futurum prosperos successus daret, ei Templum in Palatio consecrauere, in ea inquam parte, quæ uidet hortos diuæ Mariæ no-

uæ. in infimo cliuo cuius supra indicauimus Romulũ Romanam portam instituisse. Vbi autem uictoria prius (ut prodidit Antias) Val. Max. inter alios honores Domus publice ædificata fuerat. Licet. L. Iginius dicat P. Val. Volesi filio Publicolæ domũ, quæ sub Velis erat, ubi postea fuit ædes Victoriæ, ex lege, quam ipse tulerat, populum concessisse. De Victoriæ æde meminit & Liuius. L. Posthumius inquit, Cos. ædem Victoriæ, quam Aedilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Diony. uero scribit in uertice Palatini montis ab Arcadibus, qui cum Euandro uenerãt, Victoriæ Templum erectum esse, cui deæ anniuersaria fierent sacrificia, ab eisdémq; Cereris Aedem, cuius sacra à solis mulieribus celebrarentur. Sed de alia Victoriæ æde intellexisse Diony. & locus, & tempus satis ostendunt. Prope hanc, Aediculam Victoriæ Virginis posuit Portius Cato, quam biennio ante uouerat. iuxta quam fuit & Iunonis Sospite. In Victoriæ templum Matrem deum Pesinunte oppido Phrygiæ aduectam perlatam fuisse memorant; ibíq; mansisse donec illi Aedem statuis, columnísq; pretiosis cum pauimentis diuersorum lapidum exornatã struxere Romani: Vnde Liuius. ædes Magnæ Matris Ideæ dedicata est, quã deam. P. Cor. aduectam ex Asia in Palatium à mari detulerat. Locauerant ædem faciendã. M. Liuius, C. Claudius Censores. Dedicauit Iunius Brutus, Ludíq; ob dedicationẽ eius facti, Megalesia appellati: de quibus Cic. ita meminit. Nã quid ego de illis ludis loquar quos

in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Magnæ matris conspectu megalensibus fieri, celebrariq; uoluerunt, qui sunt more, institutisq; maxime casti, solennes, religiosi? Aduecta est autem Mater deorum carmine in libris sibyllinis inuento. Pelli Italia alienigenã hostem posse, si deportata esset Romam. Erat enim lapis, quem incolæ hoc appellabant nomine. Libertatis autem & Templum, & Porticum struxit. P. Clodius in parte domus Ciceronis, prope Iouis Statoris tẽplũ.

De Fano, & Ara Febris. Aede Larum. Deæ uiriplacæ Sacello, ac de Templo Fidei. & Iouis Victoris Aede. Cap. III.

Fanum febris in Palatio fuisse Val. Max. sic docet. Febrem ad minus nocendum templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterũ in ara Marianorum, tertium in summa parte uici Lõgi, in eáq; remedia, quæ corporibus ægrotorum ãnexa fuerant, deferebantur. Docet & Cic. his uerbis. Illud profecto confiteamini longe aliter rem se habere, átq; hominum opinio sit; eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus nõ nomen deorũ tribueretur, sed etiam sacra constituerentur? Febris enim Fanum in Palatio uidemus. Et secundo de le. Ara, inquit, uetus stat in Palatio Febris. Hic autem notandum secundum Stoicos unum esse deum, cui nomina uariantur pro acti

bus, & officijs: unde etiam duplicis ſexus numina eſſe dicuntur, ut cum in actu ſint, mares ſint, fœminæ cum patiendi habent naturam. Aedem Larum idẽ Cic. Palatinam facit: ſicuti Val. Max. deæ Viriplacæ ſacellum; in quo uiri, & uxores contentione animorum depoſita concordes domum reuertebãtur. Agathocles, Dionyſ. Cæteriq; Græci ſcribunt Aeneam cum Aſcanio, & eius filia Rhoma in Italiam ueniſſe, cõdidiſſéque in Palatio Templum Fidei, à puellæ nomine dicatum, ſub hoc titulo. TEMPLVM FIDEI. Orta deinde multis poſt annis inter Romulum, & Remum contentione de nomine urbis appellandæ. S.P.Q.R. placuiſſe urbem Romam à puella nominare, cuius eulogium in tẽpli frontiſpicio ex inſcriptione legiſſent. Sex. Pom. refert Rhomã Aeneæ neptẽ hoc tẽplũ poſuiſſe, Numã uero Diony. & Liuius. Longis poſt ſeculis uetuſtate lapsũ Auguſtus inſtaurauit. Templum. Iouis Victoris à. Q. Fabio bello Sabino uotum, in eodem Palatino mõte fuiſſe uolunt, dedicatumq; Idibus Aprilis Oui. Sic.

Occupat Apriles idus cognomine uictor
  Iuppiter, hoc illo ſunt data feſta die.

De Heliogabali, Apollinis, & Penatium Templo, ac de Aede Orci, locoque Palladij Cap. IIII.

Ntoninus Heliogabalus, Heliogabalum deum in Palatino monte conſecrauit, eiq; Templũ fecit, eo in loco, ubi prius Orci ædis fuerat,

studioséq; curauit Matris deum Typum, & Vestæ ignem, Palladium, Ancylia, & omnia Romanis ue-neranda, religionem Iudæorum, & Christianorum de-uotionem in illud trãsferre contendit, agens ne quis deus, nisi Heliogabalus coleretur, auth. Lampridius. quo in loco cyphum, non typum legendum puto, propter ea; quæ infra sequuntur, uidelicet. Et adeo ebacchatus est ut cyphum eriperet. Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus Augustus excitauit, quã fulmine ictã desyderari à deo aruspices pronunciarunt, eiq; Porticum auth. Suet. addidit, quam laudat Propertius, & fores templi eburneas facit. super fastigium autem currum solis ex auro splendentem: quatuórq; boues idest preti-das æneas à Myrione factas in ara, ponit. Ouidius ue-ro in Apollinis Belides, cum ait.

Ducor ad intonsi candida templa dei,
Signa peregrinis ubi sunt alterna columnis
Belides, & stricto stat ferus ense pater.

In hoc templo Augustus iam senior sæpe Senatum ha-buit, & decurias iudicum recognouit. In eodem pende-bant Lychni instar arboris mala ferentis, ubi probati poetæ scripta sua reponebant. hinc Horatius in arte poetica.

Scripta palatini quæcunq; reponit Apollo.

Huius autẽ templi uestigia extare uidentur supra cir-cum Maximum prope uineam Fedræ, in qua Tibe-riana fuerat Domus.

De apollinis etymologia plura Plato in Cra. de apol-

linaribus uero ludis Mac.in Sat. Aedis deorũ Penatium in ea parte palatini montis fuit, quæ boream spectans, Velia dicebatur. Liuius quinto quintæ dec. De prodigijs deinde nunciatis Senatus est consultus, Aedes deorum Penatium in Velia de celo tacta erat. Diony. Templum, inquit, Romæ ostenditur haud procul à foro, in quo sunt deorum Troianorum imagines inscriptionem habentes. D. PENATES. Sunt enim adulescentes duo sedentes pilam tenentes ueteris artis opera. Timæus autem historicus ferreos, & æneos lituos, átque troianum uas quoddam fictile esse, scriptum reliquit, Labeo uero Apollinem, & Neptunum. Exhausta incendio æde Vestæ, in Veliam translatum fuit Palladium à quo ecclesia. S. Andreæ inibi sita cognomen deinde accepit, in Pallara enim uocatur. Memorant quidã Liuiam. D. Augusto Templum in Palatio erexisse.

De Domibus palatinis, & Saliorum Curia. Cap. V.

CVm Romulus, & Remus uitam pastoralẽ agerent, sæpe ex lignis, & harundinibus tabernas struxere, quarum unam scribit Diony. ætate sua fuisse in angulo ex Palatio in circum ducente, Casam Romuli dictam, per multasque ætates mansisse, & si quid uetustate, aut alio quouis casu corruisset, custodes loci nihil magnificentius addentes, uerum omnia prioribus restituentes, reficere consueuisse. Quo in loco nunc Virgilij de mantaco ciue Ro. domuncula ui

situr. Tullus autem hostilius, priusquam Curiam condidisset, in Velia Domum habuit: ubi postea fuit ædes prædicta deorum Penatium, auth. Solinus. Catilinæ uero haud procul hinc, in ea parte Palatij, quæ uidet forum Romanum, & inde ad. M. Scauri breuis transitus. de qua Asc. sic inquit. Demonstrasse uobis memini hanc domum in ea parte Palatij esse, quæ cum ab Sacra uia discesseris, & per proximum uicum, qui est ab sinistra parte prodieris, posita est. Domum Ciceronis emptam uicies sextertio à. L. Crasso uolunt fuisse supra ædem Iouis Statoris. Et certe in celeberrima Palatini montis parte erat, propeque Palatium sita, ut pro Domo sua ipse Cic. his uerbis testatur. Domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio. & infra. In conspectu totius urbis domus est mea. Admonendi autem estis eo in loco, ubi dicit, Ardebat in Palatio, non accipi secundum nunc uulgi opinionem, pro monte Palatino, cum ijs temporibus Palatium exiguam ipsius partem occuparet: neque etiam significare domum Ciceronis intra palatium ipsum comprehensam, sed inuidiose additum esse in Palatio, ac si diceret orator. Catilina in cōburendo domum meam adeo ira erat accensus, & furore amens, ut nullam prorsus rationem haberet locorum publicorum, & ipsius Palatij, cui eadem domus mea fuerat iuncta. Iuxta quam ponit Domum. M. Flacci: qua euersa. Q. Catulus de manubijs Cībricis Porticum extruxit. Crassi oratoris, & Viturbij Domos in Palatio euersas fuisse. L. Aemilio Mamerco, & C. Plantio

Coss. Pli. est auth. Vani ducis Domum in palatio statuit Liuius. Sicut Augustanam, Tiberianámque Cor. Tac. de quibus superiori capite memini. Augustanam autem ab Augusto, qui, ut scribit Suet. natus est in regione Palatij ad capita Bubula, ubi nunc, inquit, Sacrarium habet aliquanto postquam excessit constitutum. Et alibi refert primo iuxta forum Romanum, supra scalas Annularias in Domo, quæ Calui oratoris fuerat, habitauisse, postea in Palatio, nihilominus ædibus modicis hortensianis. De tiberiana idem Cor. mentionem sic facit. Otho ex æde Apollinis discedens per Tiberianam domum ad Miliarium aureum peregit. Curia Saliorum in Palatio, quæ cum flagrasset inuentus est Lituus Romuli illæsus, auth. Cic. Plut. ut. L. Iginius, tradit Publicolam Domum habuisse Subueliam nuncupatam, foróque imminentem. Tarquinij uero prisci Domus ad Iouis Statoris templum fuit. Liuius. Quum clamor, impetúsque multitudinis uix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in uiam Nouam uersus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Ser. ait Augustum, post actiacum bellum, Palatium ex suo præcepto ædificatum, quum esset domus priuata, reipu. donauisse.

De Summa Velia, Statuis palatinis, aliisq; rebus in genere. Cap. VI.

u Eliam Summam ad eam Palatij partem, quæ celsior uersa est in ortum æstiuum, diuæq; Mariæ Nouæ ædem fuisse, diximus; cui, ut uult Var. ex eo inditum est nomen, quod ibi pastores palatini, ante tonsuram inuentam, uellere lanam consueuerint. Augustus in Palatio iuxta Fidei templum Bibliothecam extruxit latinam, græcámq; cum Porticu, quæ Palatina dicebatur, in qua Senatus Statuam Numeriano impe. posuit, cum inscriptione.

DIVO NVMERIANO ORATORI POTENTISSIMO.

Statua. M. Var. uiuentis adhuc eandem porticum exornauit, teste Pollione. Bibliothecam uero Apollinis Colossus, thuscanicus. L. pedum à pollice ære nobilior, an pulchritudine, dubium. Fuit in Palatio Auguratorium idest locus ubi auguria captabantur: & Apollo cognomento Palatinus opus Scopæ, Latonaq; in palatij delubro, ut ait Plin. Suet. Commemorat. Titum Imp. Statuam auream Britanico in palatio posuisse. Arbor fuit in eodem Palatino nata ex hasta Romuli, qui captato augurio hastam ipsam de Auentino monte in Palatinū iecit, quæ fixa fronduit, & arborem fecit. Laurúsq; nata eo die, quo Augustus, unde triumphantes coronari consueuerunt, Balneæ quoq;, quas Cic. pro Rosio palatinas appellat. cuius uestigia extant supra circum

Maximum

Maximum, haud procul à uinea Fedræ. Iulius Capitolinus refert locum fuisse in eodem monte, qui Sicilia dicebatur, & alterum, qui Iouis Cenatio: & Lampridius Plateas pulcherrimas saxis Lacedemonijs, ac porphyreticis stratas, quas Antonianas uocauit. Quæ saxa, inquit, usque ad nostram memoriam manserunt, sed nuper eruta, & excecta sunt. Fuit in colle palatino Vicus Padi, & Fortunæ respicientis, Inibique feriæ celebrabantur, in quibus sacrificium, quod fiebat, Palatual dicebatur, auth. Antistius Labeo.

De Palatio nunc Maiori, Atrio, & Veteri Porta ipsius Palatij. Cap. VII.

Qualis autem, & quanta fuerit Palatij moles, & pulchritudo indicant ruinæ ingentes, quæ ibi conspiciuntur, indicant & picturæ, statuæque præclarissimæ, pretiosæque columnæ in eo repertæ. Quis autem tanta ædificia auxerit, nullus, inquit Blon. scribit, quod nulla alia ratione factum crediderim, quam quod unusquisque, nulla insigni constructione facta, particulas addidit, quas scriptores, ut parum dignas, mandare litteris omiserunt. Nos autem diximus Augustum suam priuatam domum reip. donauisse, quæ iuncta fuerat Palatio. Præterea Plin. prodidit. Caligulam partem Palatij ad forum usque promouisse, séque bis uidisse urbem totam cingi duabus domibus duorum principum, scilicet Caligulæ, & Neronis. Caligula autẽ

in eo promouendo effecit ut ædes Castoris, & Pollucis, quæ erat in medio foro, eregione uestibuli suarum ædium esset. Sed quod scribit Blon. de Palatio Maiori, id quoq; de Palatio Vaticano nũc dicere possemus. Atriũ ãt Palatiũ habuit augurato conditum, in quo consulebatur Senatus, arietésq; immolabantur. Palatij uetus porta ad quã bello Sabino fusos esse Romanos cõmemorat Liuius, fuit prope Rostra. & si quis ad illius uerba diligenter attenderit, nullibi, quam eregione ædis diui Laurentij in Miranda existimabit. quidam hanc Romuli portam appellant. Palatinus autem collis præter unam, atq; alteram domunculam, & ædem. S. Andreæ prædictam, nullum nunc habet ædificium: totus enim uinetis plenus, aut pascuus ager non ouibus magis, quam caballis, & capris est relictus, ut uere Balantium possit nominari.

De templo Iani. Augusti, & Faustinæ. Cap. VIII.

Quartam partem situs urbis aggredientes à rebus diuinis, diisq; immortalibus principium facturi rite uidemur, in primisq; ab eo, qui omnium rerum ianua habetur, hoc est à Iano, cuius Tẽplum, præter capitolinum, aliud in foro Transitorio fuisse, sic probat Ser. Captis Falisis ciuitate Thusciæ inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor, (fuerat enim bifrons apud theatrum Marcelli) unde quod Numa instituerat translatum est ad forum Transitori-

um, & quatuor portarum unum templum institutum: In qua autem parte fori, parum liquet; sed crediderī in ea, quæ in fo. Ro. est uersa, prope Basilicam Pauli, ut sequatur quod ait Mar.

Et fora tot numeras Iane, quot ora geris.

Procopius tradit ætate sua Iani templum fuisse in medio foro ex aduerso Capitolij, paulo supra eum locum, quem tunc Romani tres Parcas appellabant. Erat, inquit, sacellum totum ex ære constitutum, quadrata quadam dimensione, tantæq; amplitudinis, quanta integri Iani statua poterat ænea quinquepedalis capi, capite dumtaxat bifrons. portæ utrinq; æneæ, quæ pacis tēpore claudebantur, instante autem bello aperiebantur, uocabaturq; Ianus Geminus. Verum alterum erat ab eo, de quo Ser. quia, ut diximus, plures fuere Iani. De quadrifronte autem intellexit Mar. cum dixit. Et lingua pariter locutus omni. nam omnes de duobus non dicitur. Templum Augusti in fo. Ro. positum erat, q̄d Tiberio imparante imperfectum Caligula absoluit, pōteq; super ipsum transmisso Capitolium Palatio coniunxit. unde ex tribus columnis eius pontis prope palatinum montem, & totidem ad radices Capitolij adhuc erectis, facile possumus conijcere ubi nam esset Augusti templum, super quod pontem transmiserit Caligula. Vestigia Templi Faustinæ, quam Hadrianus maritus permisit diuinis honoribus à senatu coli delatis circensibus, Flaminibúsq; multa, insigniáq; extare uidemus post nunc ecclesiam. S. Laurentij in Miranda. De quo

Spartianus ſic meminit. Inter deos relatus eſt, habet templum, habet Salios, habet ſodales Antonianos, qui Fauſtinæ templum, quod ei ſub tauri radicibus fundauerat maritus; in quo poſtea filius huius Heliogabalus Antoninus ſibi, uel Ioui Syrio, uel Soli, incertum id eſt, templum fecit.

De Caſtoris, & Pollucis templo. Cap.IX.

CAſtoris, & Pollucis Templum in fo.Ro.ab omnibus ſcriptoribus collocatur. Lucretio Offellæ conſulatum petenti Sylla impedimento erat; illæ autem ſolicitatus à multis in forum uenerat, quem miſſus ab eo centurio iugulauit; ipſe in Caſtoris æde ſedens cædem è ſuggeſto ſuperne ſpectabat, Plut. Martius de Hernicis triumphans in urbem rediijt, ſtatuáq; equeſtris in foro decreta eſt, quæ ante templum Caſtoris poſita eſt, Liuius. Non ne ab A. poſthumio ædem Caſtori, & Polluci in foro dicatam uides? Cicero. In qua autem parte fori permagna eſt dubitatio, & inter antiquæ urbis ſcriptores uaria opinio. Volateranus ubi diui Coſmæ, & Damiani eſt eccleſia ponit. Pomponius uero Letus, certum non ſignans locum, in fine fori. Quidam in uia Sacra. Fuluius ſub palatio iuxta Iuturnæ fontem, ubi nos Iouis Statoris templum: cui uidentur ad ſtipulari Diony. uerba quæ ſequũtur. Huius autem inopinatæ, admirabiliſq; apparitionis cum ſigna adhuc Romæ multa, tum uero eſt ædes Pollucis,

& Castoris, quam supra foro extruxit ciuitas, ubi uisa sunt illorum simulacra. & rursus. Specie pugilum, equósque madidos sudore ad scaturiginem, iuxta ædem Vestæ manantem, abluisse ait. Et Ouidius locũ tetigit his carminibus.

Fratribus illa dies, fratres de gente deorum,
 Iuxta Iuturnæ composuere lacus.

Vnde cum Diony. dicit ædem ipsam structam ubi illorum uisa fuerant simulacra, & subiungit, iuxta ædẽ Vestæ, cum Ful. ut diximus, uidetur conuenire, à Blõ. uero discrepare. Var. namque, inquit Blon. cum dixisset. Tullum hostilium curiam Hostiliam ædificauisse, sic sequitur. Ante hanc Rostra, sub dextera huius Comitio locus substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi. Hinc Græcostasis à parte, ut multa. Senaculum supra Græcostasim, ubi ædes Concordiæ, & basilica Opima. qui ergo descriptum supra à nobis forum Romanum cognoscit, & Var. uerba consyderat, facile intelliget Rostra templum ad radices Palatij fuisse, ubi nunc est parua. S. Marie de Inferno ecclesia. Si igitur & Castoris templum ad radices Palatij, ubi Ful. ponimus: non uideo quo modo habebit Rostra e regione, quemadmodum uult Plin. cuius uerba hæc sunt. Ex his Romuli sine tunica, sicut & Camilli in Rostris, ante ædem castorum fuit. Cic. in Ver. locutus de Castoris templo, eiúsque columnis subdit. Qui ædem Castoris testem furtorum tuorum esse nolueris, quam Po. Ro. quotidie, iudices etiam tum, cum de te

sententiam ferrent, uiderent. Et cum sententiæ in Rostris ferri solerent, patet quod Plin. etiam testatur, Castoris ædem ante Rostra, uidelicet apud Faustinæ templum, nunc S. Laurentij in Miranda, fuisse. quo in loco paucis diebus ante urbis direptionem à barbaris factam, uidimus marmora mira arte sculpta, columnásque pulcherrimas effodi, ut existimem eas esse columnas, eáque esse ornamenta de quibus memini Cic. multa loqui. quod, nisi uelimus ibi Castoris ædem, ut par est, collocare; necesse est, secundum Ful. alibi, quam in radice Palatij, Rostra statuere; non enim procedit quod utrunque sit ad radices Palatini montis, & Rostra ante ædem Castorum. Si autem eandem ædem apud Vestæ libet ponere: dicendum duas fuisse apud forum, quarum alteram. A. Posthumius dictator bello Latino uouit, eiúsque filius duumuir creatus dicauit. Alteram. L. Metellus Dalmaticus de manubijs posuit. quanquam Asc. dicit Metellum instaurasse, non posuisse. Non desunt autem qui ædem diuo Cosmæ & Damiano nunc sacram, Castori, & Polluci attribuant: quorum templum cum maximum, nobilissimumque, ac multis columnis exornatum fuisse in Verrem, ut dixi, ostendat Cicero, horum opinionem refutamus. Cosmæ enim & Damiani talium columnarũ nullum præ se fert uestigium, aut signum. Huius ædis gradus reuulsos à Clodio memorat idem author pro domo sua, & pro Sex. qui alibi etiam, S.C. concionésque in eadem sæpe habitas esse docet. Fuit autem sta

Iulij, & nobili pictura à Cecilio Metello perbelle exornatum, qui, ut refert Plu. Floræ Simulacrum pulchritudine insigne in eodem posuit. Inerat & Tabula monimentum ciuitatis equitibus campanis datæ.

De Cæsaris, & Veneris Genitricis Templo, eiusdémq; Veneris Atrio. Cap. X.

Iuus autem Cæsar Templum prope forum suum habuisse dicitur, de quo Cor. Tac. sic meminit. Ante ædem diui Iulij iacuit primo ictu: loquitur enim de Galba ad lacum Curtium interfecto. Pli. narrat Augustum in Templo Cæsaris patris Castores, ac Victoriam posuisse. In eodem foro Veneris Genitricis Templum statuit Apianus. Post uictoriam, inquit, contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circumduxit. quod Hadrianus longo tempore post instaurauit. Nam, ut scribit Dion. Apollodoro architecto descriptionem, & formam templi Veneris misit, significans sine illius opera, & ministerio etiam ingentia ædificia extrui posse. quærebat itaq; an ædificium illud recte, & commode se haberet. Rescripsit de templo sublime illud, & concauum fieri oportere, ut ex loco superiori in Sacram usq; uiam insignior prospectus esset, & magis conspicuum concauum ad excipiendas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci possent. quod si aliud fuit ab eo, quod posuit Cæsar uotum bello phar

ſalico, fuit omnino prope uiam Sacram, ſicut & Cæſaris, uidelicet poſt Fauſtinæ templum, nunc. S. Laurentij in Miranda. Auguſtus Aedem Martis Vltoris bello philippenſi uotã in ſuo excitauit foro, de qua Suet. ita meminit. Publica opera plurima extruxit, è quibus præcipua forum cum æde Martis Vltoris. Meminit & Ouidius his carminibus.

Vltor ad ipſe ſuos celo deſcendit honores,
Templaq; in auguſto conſpicienda foro.

Plin. autem dicit ſe uidiſſe Scyphos è ferro dicatos in eodem templo, antèq; ipſum duas Statuas Alexãdri Magni tabernaculum ſuſtinentes. Cor. uero Tac. Senatores decreuiſſe ut Germanicus, átq; Druſus ouantes urbem introierent, circumq; latera eiuſdem templi ſtructos eſſe arcus cum effigie Cæſarum. Arbitramur autem Martis diuæ Martinæ ceſſiſſe templo, aut certe prope fuiſſe.

De Vulcani, Concordiæ, Pacis, Romuli, ac Veneris Cloacinæ Templo. Cap. XI.

Volcani Templum ſupra Comitium locauit Sex. Pomp. eius ſunt hæc uerba. Statua Ludienis, qui quondam fulmine ictus in circo, ſepultus eſt in Ianiculo, cuius oſſa poſtea ex prodigijs, oraculorúmq; reſponſis Senatus decreto intra urbem relata, in Volcanali, quod eſt ſupra Comitiũ, obruta sũt. Et cũ Comitiũ, ut uidebimus, ſit intra Palatinũ mõtẽ, Romuli & Remi, atq; Pacis tẽplũ, dicimus Volcani ad

radices Palatini eregione fermè eiusdem pacis fuisse. Diony. de Tatio, & Romulo loquens. Tractantes, inquit, in Volcani templo negotia, quod superstat foro. Hinc constat Volcani ædem in urbe Romulum posuisse, contra Blondi opinionem, qui scribit Romulũ existimauisse Volcanum quidem colendum, sed, ne urbs incendijs esset exposita, urbe excludendum. cui suffragari Vitruuij hæc uerba uidentur. Extra murum Veneris, Volcani, Martis phana ideo collocari, uti non assuescat in urbe uenerea libido, Volcaniq; uis è mœnibus religionibus, & sacrificijs euocata, à timore incendiorum uideantur liberari. Quod si consyderemus tẽpora inueniemus Vitruuium quidem cum Pompeio, & Diony. optime conuenire, Blondum uero non recte sensisse. Nam Romuli ætate cum mille, ut ait Plut. domus tantum essent, admodum in eo ambitu raræ, non erat metu incendij Volcanus urbe excludendus, sicuti, ut hominum, ita ædificiorum urbe aucta, Verũ si Blõ. in locorum descriptione rationem temporis habuisset, quia aliter, ut ipse uult, in primis conditæ urbis, & nascentis reip. temporibus: aliter nata, & aucta rerum opulentia ædificatum sit, non tam facile in hunc incidisset errorem. Volcani templum dedicauit Tatius, ut Solis, & Lunæ, Saturni, Rheæ, Vestæ, Dianæ, Quirini. Idem Diony. tradit, sicut & Plut. Romulum secundum triumphum ducentem currum æreum templo Volcani obtulisse, eúmq; prope effigiem sui ipsius collocasse. Coclitisq; Statuam in eo positam esse, & con

ciones solitas haberi. In huius autem area Concordiæ Templum statuit Sex. Pomp. & Plin. Si intelligit de eo, quod Fuluius ille, libertino patre natus, uouit, si populo reconciliasset ordinem Senatorum, & equestrem, structum, annis. CCCIII. post capitolinum, summa inuidia nobilium, ex multaticia pecunia fœneratoribus cōdēnatis: ī radice Palatini mōtis, fuisse opinamur: nō autem in Palatio, ut putat Blon. sequeretur enim, secundum ipsum, in eodem monte fuisse & Volcani, quod adduci ad suspicandum nullo modo possum, cum in Concordiæ area à dictis auth. collocatum sit. Insecuto uero tempore Graccho, & Fuluio trucidatis templum hoc instauratum fuit ab Opimio Cos. summo populi dolore. Vnde noctu inscriptum fuit. OPVS VECORDIAE TEMPLVM CONCORDIAE FECIT.

Apianus ait iussu Senatus erectum esse. In huius autē area Liuius refert. C. Bebio Pamphilo, & L. Aemilio Coss. per biduum sanguine pluisse. Concordiæ templum erexit & Liuia Drusilla ob uiri cū ea concordiā quod Tiberius dedicauit, Suet. meminit, & Oui. ita.

Templáq; fecisti, quam colis ipse, deæ,
Hæc tua constituit genitrix, & rebus, & ara.

quod ī porticu Liuiæ his carminibus collocasse ostēdit.

Te quoq; magnifica Concordia dedicat æde
Liuia, quam charo præstitit illa uiro.

Quo in loco deinde Vespasianus mira celeritate Templum Pacis, à Claudio prius inchoatum, post bella ciuilia ædificauit. cuius templi pars prope diuæ Mariæ

Nouæ ædem adhuc extare uidemus. Fecit, inquit, Suet. noua opera templum Pacis foro proximum; & Iosephus. Post triumphum, & romani imperij firmissimum statum Paci templum ædificauit. Fuit autē hoc templum maximum longitudine, & latitudine, quadrata forma, maximis, pulcherrimisq; exornatum columnis, quarum una ibidem adhuc est erecta tantæ crassitudinis, ut tribus ulnis uix amplectatur. In eodem templo, uasa, & ornamenta templi Hierosolymi triũpho Titi aduecta reposuit Vespasianus; & uniuersa donaria in eo consecrauit, auth. diuus Hierony. Venerémq; dedicauit. Incendio autem exhaustum esse tempore Commodi imp. scribit Herodianus in hæc uerba. Nam cum neq; imbres, neq; nubes, tantumq; exiguus terremotus antecessit, seu nocturni casu fulminis, seu igni aliquo in ipso terrarum motu ueluti extrito totum deimprouiso Pacis templum consumptum incendio est, quod unum scilicet opus cunctorum tota urbe maximũ fuit, átq; pulcherrimum: idem templorum omniũ opulentissimum, egregiéq; munitum, multóq; ornatum auro, & argento. Quippe uniuersi fermè illuc diuitias, quasi in thesaurum, congerebant. In Pacis Ganimedis Statuam fuisse ostendit Iuu. cum inquit. & Ganimedē Pacis, & aduectæ secreta palatia matris. Aram autē Pacis primus excitauit Augustus: auxit deinde Agrippa. Ouid.

Ipsum nos carmen deduxit Pacis ad aram,
Hæc erit à mensis fine secunda dies.

Quo autem in loco parum liquet. Intra Pacis, & Fau*stinæ extat antiquissimum* Templum, & *eius porticus duæ columnæ, nunc diuo* Cosmæ, Damianoq; *dicatū, qđ.* P. Vic. Remi *fuisse significat*: Petrus *uero* Lateran. *bibliothecarius & alij*, Romuli, *siue* Quirini & Remi. *idq; à* Caruilio Cos. *uictis Samnitibus dedicatum ē, átq; spolijs hostiū exornatum: quorum tanta fuit copia, ut non modo templum hoc, & forum, sed etiam socijs ad templorum publicorúmq; locorum ornatum diuiderētur, author* Liuius. Var. *uero uult* Tatium *regem* Quirini *dedicauisse templum: sed de eo intellexisse arbitror, cui ad radices* Palatini *montis locū dedimus*. Hoc *autem habet primam partem in ipso ingressu circularē cum testudine, & foramine, sicut* Pantheon, *æneas quoq; ualuas, quæ prius signis, æreisq; ornamētis erāt conspicuæ. Sed quæ olim ad ornatum erant maxime, nunc tantum, ad claudendum factæ esse uidentur*. Veneris Cloacinæ Aedem *prope sacram uiam statuit* Ouidius *in fast*. Cloacinæ *autem* Simulacrum *in* Cloaca maxima *repertum consecrauit* Tatius *rex. & quia cuius esset effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit*.

De Telluris. *Salutis*. *Victoriæ*. *Solis*, & Lunæ Tēplo, de Domo Cassij. & de Armamentario. Cap. XII.

Emplum Telluris, *quod in quarta regione antiquæ urbis constituit*. P. Victor, Palatio *propius, quam* Esquilijs *fuisse putat* Ful. Aliqui

uero in suburra, ubi nunc ecclesia. S. Saluatoris in Tellude, e regione diui Petri in uinculis. At Ser. super eo hemistichio. Lautis mugire carinis, contra Fuluij opinionem, uidetur prope Esquilias collocasse, dicens Carinas intra templum Telluris esse. quare ego crediderim fuisse prope cliuum, qui ducit ad prædictam diui Petri ædem, ubi nunc ecclesia diui Pantaleonis: cui opinioni ad stipulantur, quæ sequuntur, Diony. uerba. Post Cassij mortem Domus eius euersa fuit, & huc usq; sub dialis dimittitur. is locus extra ædem Telluris, quam postea extruxit ciuitas in parte quadam eius, secundũ eam uiam, qua itur ad Carinas. Patet ergo Fuluium, & reliquos antiquitatis authores locum ignorasse. Sempronium autem hoc templum uouisse probat. L. Florus sic. Domiti hinc Picentes. Sed caput gentis Asculum Sempronio duce: qui tremente inter prælium campo Tellurem deam promissa æde placauit. Val. autem Max. ait. S. P. Q. R. hanc ipsam ædem designauisse in area ædium Cassij regnum affectantis, in qua patres frequenti senatu de rebus dubijs consultare solerent. quod Cic. pluribus in locis testatur, sed in ph. sic. Te autem. M. Antoni appello unum illum diem, quo in ædem Telluris senatus fuit. Ad. Q. Fratrẽ ãt inquit. De Telluris æde, & porticu. Q. Catuli me admões, fit utrunq; diligenter. ad Telluris quidem etiam tuam Statuam locaui: & pro domo sua. Sp. Cassij domus ob eãdẽ causam euersa est, atq; in eodem loco ædes posita Telluris. Alibi uero ad Telluris Armamẽtariũ fuis

se sic memorat. Putant enim non nulli ad me pertinere Armamentarium Telluris aperire. In hoc ambitu fuit Salutis Aedes, uota bello Samnitico à. C. Iunio Bibaculo Cos. ab eodèmque Censore locata, & Dictatore dicata. Liuius author. Habuit hæc pars situs urbis, Victoriæ Aedem, quã prope forum. L. Volumnius Aedilis ex multatitia pecunia faciendam curauit. Habuit & Apollinis Aram, de qua meminit Solinus, & Liuius. Pomp. Letus uult Concordiæ, & Aesculapij Tẽplum fuisse in hortis diuæ Mariæ Nouæ, uersus Amphitheatrum: Isidis autem & Serapidis autumat Fuluius quod P. Victor scribit tertiæ urbis regionem fuisse Isidis, & Serapidis, in qua ea sunt templa, & quod Vitruuius ita dicit. Templa dijs sic distribuenda Mercurio in foro. Isidis, & Serapidis in emporio, quódque Var. innuit emporium ibi fuisse sic. huiusce, inquam, pomarij summa Sacra uia. Ego uero solis, & Lunæ crediderim, cum ex duabus testudinibus duorum templorum uideamus alteram ortum solis: alteram uero occasum spectare, Varroque tradat Tatium regem Solis, Lunæ, & Volcani ædes dedicauisse, quæ inuicem prope erant.

De Foro Traiani, & de ijs quæ in eo fuere, uel sunt, Cap. XIII.

INstauratis maxime locis sacris, ac renouatis, quæ ad hoĩum memoriã, & laudẽ, spectãt, breuiter restituamus, ab optimoque illo Traia

no auspicemur. T*raiani igitur* F*orum fuit inter* N*eruæ,* C*apitolium , & collem* Q*uirinalem , cuius architectum* A*pollodorum fuisse , his uerbis ostendit* D*ion.* H*adrianus* A*pollodorum architectum , qui* T*raiani forum* M*etodeum , &* G*ymnasium , illo iubente , fabricauerat , primum urbe expulit : postea interfecit.* H*uius autem fori tectum æneum fuisse, scribit* P*aus.*G*ellius. in foro , inquit ,* T*raiani simulacra sunt sita circumundiq; inaurata equorum , átq; signorum militarium , subscriptum q; est ex manubijs.* Q*uæ simulacra ob aliquod in remp. meritum sumptu publico locari consueuisse, ostendit titulus excisus in marmore , in eodem foro reperto, qui est talis.*

ANNIO PAVLINO IVN. PROCOS. ASIAE ET HELESPONTI COS. ORDINARIO PREFEC. VRBI VICE SADRA IVDICANTI OB MERITVM NOBILITATIS ELOQVII IVSTITIAE ATQVE CENSVRAE QVI PRIVATIM ET PVBLICE CLARVS EST PETITV PO. RO. TESTIMONIO SENATVS IVDICIO D. D. N. N. TRIVMPHATORVM AVGG. CAESARVMQ. STATVAM SECVNDAM AVRO PERFVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT.

Huius autem Porticus cum amplissimis, excelsisq; columnis, magnisq; epistylijs tantam afferebat intuentibus admirationem, ut non hominum, sed Gigantum manu omnia facta crederentur, in qua summorum uirorum statuas pulcherrimas undiq; ab Alexandro *Seuero translatas fuisse admonet* Lampridius. Ad *quem nẽpe locum cum* Constans Constantini *filius peruenisset singularem stricturam primum attonitus cernens, pérq; giganteos contextus circunferens mentem, omni spe talia conficiendi ammota,* Traiani *equum solum locatũ in atrij medio imitari se uelle dicebat: cui regalis* Ormisda *respõdit. Stabulum prius tale condas.* Huius *autem equi imaginem in eius numismatibus uidimus, cum hoc indice.* S.P.Q.R.OPTIMO PRINCIPI. Ex *columnis uero, quas diximus, duæ miræ magnitudinis sub tellure adhuc iacent prope ecclesiam.* S. Mariæ *cognomento* Loreti. Forum *autem exornauit etiam* Arcus *triumphalis eiusdem principis, de quo* Dion. *sic loquitur.* Tri*umphalis tunc arcus, præter alia multa, quæ in honorem eius, & decreta, & facta fuerant, in illius foro substructus est.* Traianus *quidẽ ibi* Palatium *etiã uarijs marmoribus, intus uero picturis, statuisq; exornatum habuisse dicitur,* Vopiscus *uero scribit* Aurelia*num* Imp. *iusisse tabulas publicas ad priuatorum seueritatem in* Traiani *foro exuri.* In *cuius medio stat adhuc* Cochlidis, *eius columna, in qua circunquaque rerũ gestarum* Simulacra *ipsius mira arte cælata uisuntur: & in primis* Dacicum *bellum.* Intus *uero gradus centum*

tum octuaginta quinque in eius fastigium præbent ascensum. habet autem fenestellas quadraginta quinque: altitudinem uero pedum centum uiginti octo, uel, ut scribit Eutropius, centum quadraginta: in summo Traiani ossa aurea pila condita fuere: quanquam Dion ait Hadrianum in Columna ossa Traiani condidisse, cuius sunt hæc uerba. Ingentem columnam in foro statuit, siue ut ea pro sepulcro esset, siue in ostentationẽ eius operis, quod ille circa forum egit. Cliuus surgebat, quem effossa quoquo uersus terra ita complanauit, ut undique columna conspiceretur, forúmque deinde in areæ modum æquatum mansit. Hanc autem columnam Traiano bellum gerenti apud Parthos Senatum dedicauisse, ipsumque principẽ eam non uidisse ferunt. nam è Persis rediens apud Seleuciam Syriæ urbem fluxu sanguinis decessit. Hunc uero solum omnium imperatorũ in urbe sepultum esse tradit Eutropius. Quod autem in columna, ratio est. quia apud maiores, principes, nobilésque sub montibus sepeliebantur. hinc Virg.

Monte sub aerio, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur.

Et cum in omnibus locis, ubi erant sepulcra excitanda, non essent montes, natum est ut super cadauera, aut pyramides fierent, aut ingentes collocarentur columnæ, quæ licet proprie sint, quæ culmen sustinent, tamen, & ad magnificentiam erectæ, hoc nomine appellantur; qualis hæc, in cuius basi talia leguntur.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.

IMP.CAESARI DIVI NERVÆ TRAIANO AVG. GERM. DACICO PONTIF. MAXIMO TRIB.POT.XVII.IMP.COS.VI.P.P.AD DECLARANDVM QVANTAE ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANT IBVS SIT EGESTVS.

De Foro, Palatio, & Porticu Neruæ. Cap. XIIII.

Eruæ autem Forum occurrit post ædem nũc S.Hadriani in tribus foris, in medio cuius columna ænea ingentis magnitudinis existens tectum, ex laminis auricalchi extructum, sustinebat, intrinsecus uero lumen erat ambiguum, auth. Pauſ. Hoc forum iam antea inchoauerat Domitianus. Suet. Nouam, inquit, excitauit ædem in Capitolio Ioui custodi, & forum, quod nunc Neruæ uocatur. Fuisse autem uarijs columnis, & statuis exornatum testatur Spartianus de Alexandro Seuero loquens, his uerbis. Statuas iocosas, uel pedestres nudas, uel equestres diuis imperatoribus in foro Neruæ, quod nunc Transitorium dicitur, locabat, omnibus cum titulis, & columnis æreis, quæ gestorum ordinem continerent. Transitorij inde traxit nomen, ꝙ ab eo in Augusti, Cæsaris, & Romanum forum transiretur. Extare enim adhuc uidetur pars Porticus ipsius fori incendio absumpta, cum quibusdam columnis excelsis, & pulcherrimis, ubi literæ leguntur titulos Neruæ præferentes, quæ sunt huiusmodi.

IMP.NERVA CÆSAR TRIB.POTEST.II. IMP.II.*collapſis epiſtylijs deſunt nõ nulla.is locus corrupto uocabulo pro arcu* Neruæ,*arca* Noei *dicitur.*Eiuſdẽ Neruæ Palatij *ps ex lapidibus quadratis,ĩgẽtéſq; columnæ cernuntur adhuc inter* Comitum, *&* Militiæ *turrim, cum eccleſia.* S. Blaſij *incluſa.*

De Foro Romano, Carcere Tulliano, & Marforij Simulacro. Cap.XV.

R Omanum Forum, quod & Latium appellauit Statius, à radicibus Capitolij producebatur ſcđm lõgitudinẽ usq; ad eccleſiã.S.Mariæ Nouæ, ut teſtatur Diony.memorans Valerium in colle imminenti foro domum habuiſſe: cunq; ſupra demonſtratum ſit domum hanc in Velia fuiſſe,eregione eiuſdem eccleſiæ,fuit neceſſe forum eouſq; perueniſſe, quo ei immineret. Ab origine autem urbis anguſtiores fines habuiſſe opinamur. Nam cum Liuius narret Curtium ab arce decucurriſſe, egisséq; Romanos effuſos toto quantum foro eſt ſpatium, uſq; ad portam Palatij, uisúmque ſit Romulum Iouis Statoris templum in radice Palatini montis, ubi exercitum firmauerat,poſuiſſe, ſatis conijcimus forum ipſum non ultra primas radices eiuſdẽ mõtis terminos habuiſſe. Multos uero poſt ãnos ampliauit Auguſtus,teſte Suet.Comitium uero erat foro iunctum, uel potius ipſius fori pars,à prædicta porta ad eandem diuæ Mariæ eccleſiam. At priuſquã de

eo agamus, quæ in foro uidendum est. In radice Capitolij, *qua parte mons ipse ortum brumalem spectat,* Carcerem *ædificauisse* Ancum Martium *sic docet* Liuius. Fecit Carcerem *media urbe, imminentem foro ad terrorem crescentis audatiæ.* Partem *deinde addidit* Tullius, *cui* Tulliano *nomen imposuit: de quo* Calp. Flaccus *ita scribit.* Video Carcerem *publicum, saxis ingentibus structum, angustis foraminibus, & oblongis lucis umbrā recipientibus: in hunc abiecti rei robur tullianum aspiciunt, &, quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur, & alienum supplicium spectando, suum discunt. Sonant uerbera intus, recusantibus spurca manus carnificis ingeritur, sedet ianitor inexorabilis pectore, qui flente matre siccos tenet oculos, illuuies corpus exasperat, manus cathenæ premunt.* Describitur perbelle etiam à Sal. hoc modo. *Est locus in carcere, quod* Tullianum *appellatur, ubi paulum descenderis depressus ad læuam circiter.* XX. *pedes, eum muniunt undiq; parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, & odore fœdo, atq; terribilis eius facies.* Vnde *autem dicatur, hæc declarant* Var. *uerba.* Carcer *à coercendo, quod exire prohibētur, in hoc pars, quæ sub terra,* Tullianum, *ideo q; additum à* Tullio *rege, quod Syracusis, ubi hac de causa custodiuntur, uocantur latbomiæ.* Lathomiæ *enī ex græco, & maxime à Syracusanis, qui* Lathomias *& appellant, & habent, ad instar carceris, ex quibus locis excisi sunt lapides ad extruendā urbem. auth.*

Sex.Pom.Cic.septima actione in Ver. lathomias, inquit, Syracusanas oẽs audistis, plerique nostis, opus ẽ ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum, totum est ex saxo in mirandam altitudinem depressum, & multorum operis penitus excisum, nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum undiq;, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. Sen. Sabinum in lathomias fuisse damnatum tradit; Liuius uero principes Aetolorum tres & quadraginta: inter quos Democritus, & frater eius erat, Romam à. M. Attilio deductos, in lathomiásq; coniectos. Erat autem Tullianum, sicut hodie uidemus, duplex: superior, & inferior camera. superiori extat adhuc foramen spiraculi cã additum, ut retulit Flaccus. Locus nunc diuo Petro cognomento in Carcere est dicatus. Ante hunc iacet marmoreum ingens simulacrum Marforium uocitatum, quẽ Pistorum deum, siue Panarium Iouem, ꝙ tumores instar panum circunquaq; promineant, multi esse affirmant. Nam (ut author est Lactantius) eo tempore, quo Romani obsessi in Capitolio erant, Iuppiter ꝑ quietem admonuit, ut ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, in hostiumq; castra iactarent: eoq; facto soluta est obsidio, desperantibus Gallis inopia subigi posse Romanos, quare Ioui Pistori non solum Arã, uerum etiam Statuam in perpetuam rei memoriam posuerunt. At, cum in scopulo simulacrum hoc sit collocatum, Rheni Germaniæ fluminis esse tenemus, ꝙ autẽ sit Nar flu. ut uult Fuluius, non placet: nulla enim

apparet ratio cur Nar ueniret à Romanis excitandus. Marforium cur uocitent, nihil est certi, quod dicatur, nisi uelimus ex eo, quod in Augusti foro esset, ut quorundam est opinio, ubi & Martis templum.

De Secretario Po. Ro. Arcu Septimij. Templo Saturni, ac de Aerario. & Officina cudendi pecuniam. Cap. XVI.

Post autem Marforij simulacrum, eregione arcus Septimij, sequitur ædes diuæ Martinæ nunc sacra, ubi olim Secretarium populi Romani fuisse in marmore icisus index probat huiusmodi. SALVIS. DD. NN. HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD VIR ILLVSTRIS FLAVIVS ANNIVS INSTITVERAT ET FATALIS IGNIS ABSVMPSIT FLAVIVS ANNIVS EVGARIVS EPIFANIVS. VC. PREF. VRB. VICE SACRA IVD. REPARAVIT. ET AD PRISTINAM FACIEM REDVXIT.

Eregione huiusce ædis, ad radices rupis Tarpeiæ stat adhuc Arcus, ut diximus. L. Septimij, omnium pulcherrimus, & parum mutilatus: in utroque frontispicio cuius incisæ sunt alatæ uictoriæ cum trophæis, & terrestris, naualisque belli simulacra, cum hac inscriptione.

IMP. CAES. LVCIO SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI AVG. PATRI PATRIAE. PARTHICO. ARABICO. ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF. MAXIMO TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CAES. M. AVRELIO. L. FIL. L. ANTONINO AVG. PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P.P. OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQVE POPVLI ROMANI PROPAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQVE.

S P Q R

Habet hic arcus à latere marmoreos gradus, per quos ego multoties euasi ad fastigium. Illud autem sciendum Seuerum triumphum respuisse, ne de ciuili uictoria uideretur triumphare, tum etiam ꝙ *morbo articulari in curru haud facile consistere poterat. Sequitur statim recta nunc diui* Hadriani*, olim Saturni* Templum*, a* Numatio Planco *conditum, auth. Sue. uel instauratum, quia constat antiquissimum esse.* Et *quidam dicunt inscriptionem locationis accepisse.* T. Largium. V*ar. autem.* L. T*arquinium regem, ipsum* Largium *dedicauisse.* Liuius *uero* A. *Sempronio* & M. M*inutio* C*oss. ait esse dedicatum,* & *a* Planco *restitutum. in quod ex capitolino ærarium* Po. Ro. T*ranslatum ferunt, ut etiam*

Asc. significare uidetur his uerbis. Dum testes examinarentur (agebatur enim causa pro Rostris) Pompeius ad Aerarium sedens tumultu clodianæ multitudinis perturbatur. & mox. Euntibus ad tabellam ferendam postero die iudicibus clausæ fuere tota urbe tabernæ, præsidia in foro, & circa omnes fori aditus Pompeius disposuit; ipse pro ærario, ut pridie, consedit. Aerarium in Saturni templo ideo reponit Sex. Pomp. & Macrobius quod sub illo nullum furtum fuerit commissum, aut quia nihil erat cuiusquam priuatum. Plut. in prob. quærens causam cur ærarium fuerit in æde Saturni. an, inquit, ex eo q̃ fama obtinuit, Saturni tempore, nec auaritiam, nec improbitatem usquam in hominibus fuisse, sed iustitiam, & fidem. Cyprianus autem refert Saturnum in Italia primum instituisse numos signare; & propterea Saturni ærarium uocari. In ærario promulgata seruabantur: Cic. tertio de le. Qui agent auspicia seruanto. Auguri publico parento. Promulgata proposita in ærario cognita agunto. Seruabantur & libri elephantini, in quibus, XXXV. essent conscriptæ tribus, omnésq; publicarum rationum libri. Suet. in Cæsaris rebus gestis. Tabulas ueteres ærarij, & debitorum, uel præcipuam calumniandi materiam, exussit. Seruabantur & signa militaria. Liuius Signa, inquit, eo die à Quæstoribus ex ærario prompta. quorum duo communia erant, roseum pro peditibus cum titulo. S. P. Q. R. & ceruleum pro equitibus, color enim ceruleus est maris, à deo cuius inuentum equum fabulantur.

Asc. dicit ueterum diligentiam fuisse, ut quod quisq; de subiugata prouincia per triumphum apportauisset per scriptum in tabulis in ærarium reponendis conseruaretur, idq; ēt Cic. tertia actione in uer. hinc. L. Florus ait Catonem Cyprias opes liburnis per Tyberinum hostium inuexisse, quæ latius ærarium Po. Ro. quam ullus triumphus impleuere. & Liuius primo decadis quītæ Ap. Claudium Centonem ex Celtiberis ouantem millia pondo argenti, & quinq; millia auri in ærarium tulisse. Censores in Saturni iusiurandum subire cogebātur. Inter nunc diui Hadriani, & Castoris, Pollucisq; olim templum cudendi pecuniam priscis temporibus stabat Officina, argumento quod eo ī loco uidimus effodi ingētem numorum copiā, eius precij, ut coniectura assequebamur, cuius nunc est quadrans, cæterum igne corrupti.

De Miliario Aureo, Ponte Caligulæ, & de Rostris, ac Curia. Cap. XVIII.

m Iliarium autem aureum in capite fori Romani collocatur a Plinio: à Cor. uero Tac. iuxta Saturni ædem, narrante cohortem ad aureū Miliarium sub æde Saturni perexisse, uterq; recte. Erat autem Miliarium aureum columna prope arcum Septimij, in qua incisæ omnes Italiæ uiæ finirent, & à qua ad singulas portas mensuræ regionum currerent. Meminit Suet. his uerbis. Ergo destinata die præmonitis conscijs ut se in foro, sub æde Saturni, ad Miliarium.

aureum opperirentur, mane Galbam *salutauit.* Caligula *per forum* Romanum *à colle palatino ad capitolinum* Pontem *marmoreum duxit; quo nihil ambitiosius tota urbe: sustentabatur enim octuaginta ingentibus columnis, candidissimi marmoris, quarum tres ad huius, totidémque ad illius montis radices adhuc stantes cernuntur, prope quas paucis ante annis effossa fuere marmora cum circulari huiusmodi inscriptione.* VICENALIA IMPERATORVM. *Altera autem pars habuit sacerdotes taurum sacrificantes. Secus ipsum pontem, in medio foro, atque e regione ædis diui* Hadriani *extat ingens marmorea columna, quam existimo unam ex illis esse, quæ equum æneum, inauratum* Domitiani *sustinebant, de quo quidem equo* Papinius *mentionem sic facit.*

Quæ super imposito moles gemmata colosso
Stat Latium *complexa forum.*

Ad pedes cuius procubuit Rheni *flu.* Germaniæ *simulacrum, de qua prouincia triumphum egisse* Domitianũ *diximus, & idem author tetigit, cum inquit.*

Aenea captiui crinem tegit ungula Rheni.

Cui *simulacro* Marforium *nunc dicunt nomen.* Ex *rostris nauium* Antiatium *suggestum in foro, quod* Rostra *denoĩauere* Romani, *fabricatum esse,* Liuius *sic commemorat.* Naues Antiatium *partim in naualia* Romæ *subductæ, partem incensæ,* Rostrísque *earum suggestum in foro extructum adornari placuit,* Rostráque *id templũ appellatũ.* Romanũ *forũ ubi nunc* Rostra *sunt, ait* Ser-

Fuere autem Rostra ad radices Palatij, ubi nunc diuæ Mariæ liberatricis est sacellum, in medio foro. Vnde Apianus loquens de capite Marij iunioris abscisso narrat Syllam fori in medio, ante Rostra, illud appendisse. Quod autem M. Var. dicit fuisse ante curiam Hostiliam, sic accipimus, inquit, Blondus, ut partim curia Hostilia à Cœlio monte, in quo eam fuisse certissimum est pro sui magnitudine Rostra uersus, partim Rostra à Palatino mõte in illã protẽderẽtur. Hanc profectò rationẽ, si quis locorum situm consyderet, planè absurdam, & ineptam iudicabit, nimirum uiam expeditissimam, quæ deinde Appia est denominata, omnesq́; Palatij fermè aditus occupassent. præterea non fit uerisimile in ea rerum frugalitate tam amplam, tamq́; magnificam curiam Tullum ædificauisse. Quare dicimus fuisse Rostra Noua ad radices Palatini montis, & Vetera apud Curiam. De nouis quidem paulo ante Ser. meminit, de ueteribus uero Suet. in funere Augusti, his uerbis. Bifariam laudatus est, pro æde diui Iulij à Tiberio, & pro Rostris ueteribus à Druso Tiberij filio, ac Senatorum humeris delatus in campum, crematúsq́. Asc. scribit Clodij corpus, ut uulnera uideri possent, delatum in foro, & pro Rostris positum, populumq́; deinde in curiam tulisse, átq́; cremauisse, eóq́; igne Curiam, Portiámq́; basilicam ei coniunctam conflagrasse. subdit longe post. Erant enim Rostra, non eo loco, quo nunc, sed ad Comitium prope iuncta Curiæ. Si ergo Rostra in Comitio ante Curiam, ut uult Var. dicimus

fuisse. intelligẽdum est duas extitisse Curias Hostilias, unam prope forum, ubi nunc templum Pacis, in cuius ruinis inuentum est marmor cum indice huiusmodi. IN CVRIA HOSTILIA. aut certe iuxta ipsum, ut possit Rostra ante se habere. alteram uero in Cælio monte, de qua infra uidebimus. In Rostris agebantur causæ, quemadmodum apud Liuium legitur de Virginea, utrum serua, an libera esset. ferebantur leges. auth. Cic. pro Rab. habebantur conciones, idem in Pis. Cæsar Iuliam amitam, uxorémque Corneliam defunctas pro Rostris laudauit. Suet. & Plut. auth. Plinius, concionaturi, inquit, Rostra ascendebant. In eisdem clarissimorum uirorum statuæ erigi solebant. hinc Cic. in ph. Cn. Octauij clari & magni uiri, qui prius in eam familiam, quæ postea uiris fortissimis floruit, attulit consulatum, Statuam uidemus in Rostris. Asc. pro. M. Scauro Camilli togatam, sine tunicis in his collo cat. ante hæc uero Apianus Syllæ equestrem ex auro conflatam, cum hac inscriptione. COR. SYLLAE IMPERATORI FORTVNATO. In præclaro fori Romani loco, pro Rostris, super leonem lapideũ impositum fuisse corpus Faustuli, qui ibi cecidit, dum certamen Romuli, & Remi dirimere uellet, tradit Diony. M. autem Var. post Rostra Romuli sepulcro locum fecit. Fuit pro Rostris Herculis statua tunicati, habitu æleo, facie torua: subscripta.

L. LVCVLLVS IMPERATOR DE MANVBIIS HOSTIVM DEDICAVIT.

Plin. Sibyllæ, inquit, tres iuxta Rostra in foro sunt, una, quam Pacuuius Taurus ædilis pl. instituit, duæ, quas. M. Messala. Inter antiquissimas fuere Tulij, Cœlij. L. Roscij, & Sp. Matici Fulcinij à Fidenatibus, & Gn. Octauij apud Antiochum in legatione interfectorum. Propterea. L. Florus ait Romæ capita cæsorum proponere in Rostris usitatum esse.

De Lacu Curtio, Cloaca Maxima, & Doliola. Cap. XIX.

M. Var. refert in foro Romano Lacum Curtium fuisse, priusq̃ cloacæ essent, per quod innuit Cloacam per ipsum lacum sequenti tẽpore deriuatam, quam alta tellure opertam uidimus nuper in radicibus Palatini montis, per forum Romanũ fluentem, perque eiusdem montis radices in Velabrũ, & inde cadentem in Tyberim. Quare patet lacum Curtium, sicut & Cloaca Maxima, in medio foro extitisse, haud procul ab equo Domitiani, hinc Papinius.

Ipse loci custos, cuius sacrata uorago,
Famosúsq; lacus nomen memorabile seruat.

Cum igitur dictum sit equum Domitiani stetisse in medio foro, ubi nunc unica erecta cernitur columna, præter alias rationes, ex his Statij carminibus iudicamus lacũ Curtiũ fuisse in hortis dictæ colũnæ adiacentibus. Diony. est, inquit, hic locus repletus, uocaturq; ab il-

lo casu lacus Curtius in medio maxime Romani fori. Liuius. eodem anno seu motu terræ, seu qua ui alia, forum medium fermè specu uasto collapsum in immensam altitudinem dicitur, nec eam uoraginem coniectu terræ, quum pro se quisq; gereret, expleri potuisse, priusq̃ deum monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Romanus posset, id enim illi loco dicandum uates canebant, si remp. Ro. perpetuam esse uellent, tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes, an ullum magis romanum bonum, quam arma, uirtusq; esset: silentióq; facto templa deorum immortaliũ, quæ foro imminent, Capitoliúmq; intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem, se deuouisse, equo deinde q̃ poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donáq; ac fruges super eum a multitudine uirorum, ac mulierum congestas, lacúmq; Curtium, non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. At de hac re cum triplex sit historia, hanc sequitur Val. Max. & Porcilius. Piso uero in annalibus bello Sabino, quod fuit Romulo, & Tatio, uirum fortissimum Metium Curtium Sabinum Romulo cum suis ex superiore parte impressionẽ faciente, in locum palustrem, qui tum fuit in foro, anteq̃ cloacæ essent factæ, secessisse, atq; ad suos in Capitolium illæsum peruenisse, ab eóq; lacum inuenisse nomen, memoriæ prodidit. Cornelius uero & Luceius eum locum esse fulguratum, & ex. S. C. à Curtio Cos.

septum, & ab eo lacum Curtium appellatum, apud quem Galbam interfectum, & morientem sanguine lacũ ipsum infecisse ait Cor. Tac. & Suet. Sequitur Cloaca Maxima, de qua ita scribit Liuius. Tarquinius foros in circo faciendos curauit, cloacámq; Maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis sub terram agendam, quibus duobus operibus uix noua hæc magnificentia quidq̃ adæquare potuit. Eundem ferè sensum Plinij hæc habent uerba. Cloacam operum omnium dictu maximam suffossis montibus, urbe pensili, subtus nauigata fecit. Hæc autem ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuiditur, quorum duo nunc clausi, tertius limpidissima fluens aqua in Velabro ostenditur, deinde canali è saxis quadratis extructo in Tyberim, ut dictum est, dimittitur. Plures fuisse rbis cloacas sic ostendit idem Liuius. Post incensam urbem à Gallis, dum instauraretur, festinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omisso sui, alieníq; discrimine in uacuo ædificant, ea est causa ut ueteres Cloacæ primo per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta, formáq; urbis sit occupata magis, quã diuisæ similis. Quod si tunc difficile, difficillimum certe nunc uideri põt ut quis urbis regiões diuidere possit, cũ locorũ & uiarũ uestigia uix extent, & ea quidem perpauca, & incerta. Quare nos non more prisco regiones diuisimus, uerum eo ordine, quo omnia faciliora, & magis perspicua uideri possunt. Sed ad rem redeamus. Cloaca um autem curatores fuisse probat inscriptio in

marmore apud pontem Aurelium inuento huiusmodi.
IMP. CAESARIS DIVI TRAIANI PARTHICI. F. DIVI NERVAE NEPOTIS TRAIANI ET ADRIANI AVG. PON. MAXI. TRIB.POT.XXII.IMP. II. CONS. III. TIRR. RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM. *Rursus in alio marmore.*
EX AVCTORITATE IMP. CAESARIS DIVI NERVAE .F. NERVÆ TRAIANI AVG. GER. DACI. PONT. MAX. TRI. POT. VII. IMP. IIII. COS. V. PP. IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM. R. R. PROX. C. PPP.C.XV. A. FABIO. A. F.
Cloaca inquit Pompeius à cloacando .i. inquinando, uel à colando idest fluendo. Iuxta Cloacam erat locus, *qui uocabatur* Doliola, *à doliolis sub terra, ubi non licebat spuere. uetustior autem memoria est eo in loco mystica quædam* Numæ *condita esse, sunt qui putant* Gallorum *senonum cineres.*

De Comitio. Templo Veneris Genitricis. Statuis, & simulacris, quæ in eo, & Foro Romano fuere, ac de Cæsaris Columna. Cap. XX.

C*Omitium fori Romani partem esse superius dictam est, incipiens à porta Palatij, termi-*

nansque

uansque apud ædem diuæ Mariæ nouæ : ita appellatum quod fœderis conditiones ibi inter Tatium, & Romulum firmatæ, sancitæque sint, unde à coeundo comitio nomen mansit, auth. Plut. Asc. ait Comitium esse locũ propter Senatulum, quo coire equitibus, & populo Romano liceret. Blondus uero quo coibant Comitijs centuriatis, & litium causa, neque ibi Consules, Prætores, Ædiles, Censores, & Tribunos, sed in campo Martio, fuisse delectos. Subdit deinde. Locus autem ita euanuit, ut, post diruta iam pridem, quæ solo superem inebant ædificia effodiendis fundamentorum lapidibus in calcem coquendis, intra sanctorum Hadriani, & Laurentij in Miranda basilicas, intérque fora Magnum, & Neruæ transitorium, multo sudore decimo tandem anno inspexerimus, hæc in triumphanti Roma. In instaurata uero inter turrim, quæ Pallara appellatur, & lacum Curtij, collisque Palatini radices, & Faustinæ monumenta fuisse commemorat, in qua quidem re sibi contradicit. Eteni attendere diligenter si uelimus, quæ supra ex Cor. Tac. de ficu ruminali adducuntur, illa explosa, hanc comprobabimus sententiam, Satis enim constat ficum ruminalem, quam in comitio statuit, in palatij radicibus fuisse, consequens ergo est & ibi comitium, de quo meminit Cic. pro Sex. Is locus diu caruit tecto. eo autem anno, quo primum Annibal in Italiam uenit, tectus fuit, ut docet Liuius septimo bel. pu. qui tamen trigesimo aliter sentire uidetur, cum dicit comitia indicta p=

ſici tempeſtates ſæpe probibuiſſe'. Longo autem tempo re poſt Cæſar locum inſtaurauit, authore Tranquilo. & Aſc. Ludi ſæpe in eo celebrati ſunt, inibiq; libri Sibyllini. P. Cornelio & M. Bebio Coss. cremati, ut in Numæ uita ſcribit Plut. In Comitio fuit Coclitis Sta tua, quæ cum de celo tacta eſſet, ex aruſpicis reſpon- ſis in area Vulcani, loco altiori, poſita eſt, ex qua re bene Po. Ro. ſucceſſit Liuius. In cornibus uero eiuſdē comitij fuit Statua Pithagoræ, & Alcibiadis, in gradibus uero ad læuam Curiæ Actij, Plin. author, cu ius Actij Cotem, & Nouaculā ibidē defoſſam, ſupérq; impoſitum Puteal ait Cic. idemq; Liuius. Statæ matris Simulacrum in foro colebatur, poſtq̄ id coluſtrauit, ne lapides igne corrumperentur: qui plurimus ibi fiebat no cturno tempore, magna pars populi in ſuos quiſq; ui- cos retulerunt eius deæ cultum, ut refert Sex. Pomp. In foro, ante Veneris Genitricis ædem, fuit Cæſaris Statua, equeſtris, & Q. Marcij ante Caſtoris, e- queſtris & ipſa, ac Tremellij togata, æream. M. At- tio uelatam in eodem foro poſuit Tarquinius: Plinius ue ro Cæſaris Simulacrum cometam in capite habens. At hoc in loco ſi ſtatuas præclaris uiris in Fo. Ro. ſicut in Roſtris erectis recenſere uellem, finem profecto non inueniret oratio. Illud autem ſatis erit admonuiſſe hoc munere dignos habitos eſſe eos omnes, qui, ut dixi mus, aliquod egregium facinus obijſſent pro rep. autem mori non dubitaſſent, quod probant Cic. hæc uerba. Ac ſi tunc. P. Sextius Iud. in templo Caſtoris, animam,

quam uix retinuit, edidiſſet, non dubito quin, ſi modo eſſet in rep. Senatus, ſi maieſtas Po. Ro. reuixiſſet, aliquando ſtatua huic ob remp. interfecto in foro ſtatueretur. Nec uero illorum quiſquam quos à maioribus noſtris morte obita poſitos in illo loco, atq; in roſtris collocatos uidetis, eſſet P. Sextio præponendus. Populus autem Romanus in Cæſaris gratiam Columnam marmoream lapidis numidiæ. XX. pedum, cum Titulo, hoc. PATRI PATRIÆ. in foro ſtatuit, de qua Lactátius meminit, & idem Cic. in hæc uerba. Talis animaduerſio fuit Dolobellæ cum in audaces, ſceleratóſq; ſeruos, tum in impuros, & nefarios liberos, talíſq; euerſio illius execratæ columnæ, ut mirum mihi uideatur tam ualde reliquum tempus ab illo uno die diſſenſiſſe.

De Columna Mœnia, Pila horatia. De Cæſaris, Conſtantini, Domitianiq; Equo, ac de Templo, & Ara eiuſdem Cæſaris. Cap. XXI.

Habuit forum Columnam Mœniam denominatã, à qua Labeo iureconſultus Mœniana deduxit, cum inquit. Inter immiſſum & proiectum hoc intereſſe putant, quòd proiectum eſſet id, quod ita proueheretur, ut nuſq̃ requieſceret, qualia mœniana, & ſubgrunda eſſent. Immiſſum, quod in aliquo loco requieſceret, ueluti tigna, trabes, quæ immitterentur. In quæ uerba cum ANTONIVS Triuul

tius, & SCARAMVTIA eius frater nobilissimi adu lescentes, & ĩ iuris ciuilis sciẽtia supra ætatẽ egregie do cti, incidissent, rogarunt me, unde dicerentur Mœ niana, quibus ita responsum est. Mœnius cum domum suam uenderet Catoni, & Flacco Cens. ut ibi basilica ædificaretur, exceperat ius sibi unius columnæ, super quam tectum proijceret, & pro uolantibus tabulatis in de ipse, & posteri eius spectare munus gladiatorum pos sent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Co lũna Mœnia uocitata est, hinc Mœniana. Mœniana, in quit Sex. Pomp. à Mœnio censore, qui primus in foro ultra columnas tigna proiecit, quo ampliarentur supe riora spectacula. De Columna meminit Asc. & Cic. de Diu. ac pro Sex. in hæc uerba. Venit, ut scitis, ad Columnam Mœniam, tantus est ex omnibus spectacu lis usq; à Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut nunquam maior consensio. Fuit enim in ea parte fori, ubi basilica Portia, de qua infra erit mẽ tio. In foro, inquit Diony. erat petra angularis, super qua posita fuerant spolia Tergeminorum albanorum, Pi la horatia dicta, sed arma collapsa sunt uetustate. De= corauit autem forum Romanum equus Cæsaris, & Cõ stantini, sicut Domitiani, Atrium Mineruæ, & ta= bernæ Nouæ, ac Veteres, de quibus sic loquitur Liuius. Eodem tempore septem Tabernæ, quæ postea quinq;, & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere. De his intellexit Iuuenalis cum dixit. sed quinq; tabernæ quadraginta parant. In foro magistratus imperiũ Ro=

mani deponere consueuere, auth. Herodianus. Apianus memoriæ prodidit cadauer Cæsaris in forum relatum, eóque in loco Aram, mox Templum illi erectū esse.

De foro Cæsaris, Basilica, & Bibliotheca Pauli. Cap. XXII.

Expositis ijs, quæ ad Fo. Ro. pertinere uidebantur, redeamus ad templum Saturni, unde digressi sumus de ærario locuti, uideamúsque quid post ipsum ad latus eiusdem fori in ortum æstiuum uergens fuerit, aut sit. sed in primis de Foro Cæsaris, quod (ut quorundā est opinio) fuit in eo loco, qui post Faustinæ templum ualde depressus cernitur, de quo sic loquitur Apianus. Post uictoriam contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circūduxit, quod Romanum forum esse uoluit, non rerum quidem uenalium, sed eorum quæ ad iura conuenirent. In hoc statuas pulcherrimas collocauit, inter quas loricatam sibi dicari passus est. Breui quidē, ait Plin. spatio foꝝ, sed inter urbis ornamenta perspicuum. Area supra sextertium millies constitit. Pauli Basilicam Cic. in medio foro statuit, uerba ipsius ex libro quarto ad Atticū hæc sunt. Paulus in medio foro basilicam iam penè texuit, ijsdem antiquis columnis, Illam autem quam locauit fecit magnificentissimam, Hanc Plin. inter urbis magnifica enumerat, columnis ex phrygibus mirabilem. Papinius autem Domitiani equum describens à sinistra Pau-

li regiam posuit his carminibus.

At laterum passus hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri sublimis regia Pauli,
Terga pater, blandoq; uidet Concordia uultu.

Cæsar, inquit Plut. Paulum Æmilium collegam Cai Marcelli in consulatu mille, & quingentis talentis sibi amicum, defensorémq; parauit, ex qua mox pecunia nobilissimam ille in foro basilicam extruxit, quæ Pauli basilica dicebatur. Quam publicam constituisse refert Apianus. Fuit autem prope Castoris & Pollucis templum, quo in loco uidimus effodi multa frusta earum columnarum, quibus mirabilem fuisse dicit Plin. In hac ad Ianum stabant fœneratores. unde Hor. Hæc Ianus summus ab imo perdocet. Et in Sermonibus. Postquam res mea Ianum ad medium fracta est. Cic. ita ne? Ianus medius in. L. Antonij clientela sit? quis unquã in illo Iano inuentus est? qui. L. Antonio mille numum ferret expensum, Eiusdem Pauli Bibliothecam basilicæ iunctã fuisse, quibusdam authoribus, crediderim.

De foro Augusti. Porticu Antonini. Faustinæ: & Liuiæ ac de Cæsaris Domo. Cap. XXIII.

FOrum Romanum, Cæsaris, & Augusti inuicem prope fuisse innuit Papinius in Syluis cum dicit.

Nec saltem tua dicta continentem,
Quæ trino iuuenis foro tonabas.

Et Mar. his carminibus.

Causas, inquis, agam Cicerone disertius ipso,
Atq; erit in triplici par mihi nemo foro.

Augusti autem forum licet apud Marforij simulacrum quidam ponant, nonnulli tamen post Faustinæ templum, sed prior opinio magis probatur. Breue quidem, sicut etiam Cæsaris, fuit, quia ipse princeps nõ est ausus proximas domos possessoribus extorquere, erat tamen multis statuis ornatissimum. Inerat enĩ Castoris & Pollucis cum uictoria Alexandri Magni. Coruini & in eius casside pugnacis corui simulacrum. Apollinis eburnea, de qua Hor. Sic me seruauit Apollo: & Iuu. Iurísq; peritus Apollo. Fori autem extruendi causa fuit hominum, & iudiciorum multitudo; quæ uidebatur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere, itáq; festinantius, necdum perfecta Martis æde, publicatum est. cautúmq; ut seperatim in eo publica iuditia, & sortitiones iudicum fierent, sanxítq; ut de bellis, & triumphis hic consuleretur Senatus. Prouincias cum imperio potituri hinc deducerentur. quiq; uictores rediissent huc insignia triumphorum inferrent. Quod forum instaurauit postea Hadrianus auth. Spar. Idem Suet. docet forum ipsum duas Porticus habuisse, in quibus statuas omnium triumphali effigie dedicauit Augustus. Blon. autem in Roma triumphanti hoc forũ, & Martis templum in campo Martio his restituit uerbis. Campi Martij proprium locum fuisse ostendimus, cui columna Antonina fuit apposita, eóq; continebatur campo Au-

gusti forum, templo Martis contiguũ. Sed quum Suet. dicit breue forum struxisse, quia non est ausus proximas domos possessoribus extorquere, & extruẽdi causam hominum, & iudiciorum multitudinem fuisse: satis ostendit, sicut & P. Victor, in celeberrima urbis parte stetisse: cum cãpus Martius extra urbẽ; neq; priuatorum domibus occupatus, latissimum, cuicunq; foro, præberet campum. quare Blondi opinio prorsus reijcienda. Porticus Antonini, & Faustinæ pulcherrimæ, uariisq; marmoribus exornatæ extant apud diui Laurentij in Miranda columnæ ingentes cum huiusmodi indice.

DIVO ANTONINO ET DIVÆ FAVSTINÆ, EX. S. C.

Fuit aũt in uia Sacra, in qua uia publica Domo, sita ubi templum Pacis, Cæsarem habitauisse scribit Suet. quã domum Augustus à Liuia nepte nimis sumptuose ornatam solo æquari iussit; in cuius area excitata est deĩde Porticus Liuiæ. Plin. tradit Cæsarem Dictatorem totũ forum, uiámq; Sacram à domo sua ad cliuum Capitolinum, in munere gladiatorio linteis operuisse. De domo & porticu Ouid. in fast. sic meminit.

Disce tamen ueniens ætas ubi liuia nunc est
Porticus, immensæ tecta fuere domus.

At de porticu etiam primo de arte ita.

Nec tibi uitetur, quæ priscis sparsa tabellis
Porticus, authoris Liuia nomen habet.

Dion refert Neruã in Augusti foro, nunc in porticu

Liuiæ pro tribunali litigantes audiuisse. Claudiam etiã porticum appellatam accepimus. Mar.

Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras,
Vltima pars aulæ deficientis erat.

A Nerone autem euersam sub nomine prisco Domitianus restituit; cuius pars umbraculis unius uitis erat operta. Plin. Vna, inquit, uitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales ambulationes umbrosis operculis opacat, eadémq; duodenis musti amphoris fœcunda.

De Sororio Tigillo, Vico Cyprio, & Scelerato, atq; M. Antonij Domo. Cap. XXIIII.

Sororium Tigillum locus erat sacer causa expiationis ab Horatio, ob sororem à se interfectam, in honorem Iunonis constitutus, quem locum prope Carinas statuit Diony. Libro enim tertio ait locum, in quo Horatium purgarunt, in angiportu ferente à Carinis deorsum esse, ijs qui ad Cyprium per agerent angiportum, ubi aræ manerent tunc erectæ, & tigillum, duobus inter se contrarijs parietibus fultũ, super eas extenderetur. quibus uerbis signat Vicum Cyprium prope cliuum, qui ad templum diui Petri in Vinculis nunc ducit. Sequenti uero libero Vicum Cypriũ prius, deinde Sceleratum ex facinore Tulliæ uocitatũ tradit. Var. tamen Vicum Cyprum (sic enĩ apud ipsũ legitur,) prope Sceleratum, non autem eundem esse ostendit, his uerbis: Vicus Cyprus à Cypro, q; ibi Sabini

ciues additi considerunt, qui à bono omine id appellarunt, prope hunc Vicus Sceleratus. *Miror autem qua ratione* Blon. *Sceleratum uicum esse uelit uiam, quæ nunc ducit ad* Triuij *fontem, contra* Diony. *opinionē, & præter historiæ fidem. Solinus enim tradit* Ser. Tullium *in* Esquilijs *supra cliuum* Virbium *habitauisse; quē uico* Patricio *supereminere probat* Sex. Pom. *quum dicit,* Vicum Patricium *appellatum, ꝙ ibi iubente* Ser. Tullio *patricij habitauerunt, ut si quid aduersus ipsum molirentur, ex locis superioribus opprimi possent. Vnde postq̄* Tullia *interfecto patre properans à* Curia, *foróq;* Romano *in paternam possessionem ad uicum* Cyprium *peruenit, auriga, ut inquit* Liuius, *dextera in* Virbium *cliuum carpentum flexit, ut in collem* Esquiliarum *eueheretur. quocirca stultum erat per uiam* Triuij, *fuerat enim necesse, secundum nos, per* Quirinalē, Viminaléq; *collē trāsire; qđ absurdū eē uidetur, cū breuior & expeditior esset per eum, quem diximus cliuum, qui haud procul à* Virbio *erat, cui iam propinquum interfectum esse regem fugientem innuit* Diony. *Alia est ratio contra* Blon. *ꝙ constat inter omnes uiam* Triuij *extra urbem tunc fuisse.* Haud *procul à templo diui nūc* Pantaleonis, *olim* Telluris. M. Antonium Domum *habuisse testatur* Apianus *his uerbis.* Iis *peractis decretum nocturnum perlectum est,* Antonium *sequenti die in templo* Telluris, *haud longe ab ipsius domo,* Senatum *habiturum.*

De Bustis Gallicis. Cap. XXV.

Vsta Gallica locus ubi Galli, à Camillo interfecti, sepulti fuere. Liuius uero commemorat Gallos morbo interemptos bustorum Gallorum nomine locum, ubi fuere sepulti, insignem fecisse. Is autem locus fuit ubi nunc ecclesia. S. Andreæ ad busta Gallica, quæ corrupto nomine Portugallo uocatur, abest haud multum ab Amphitheatro, quod in media urbe à Tran. in Tib. collocatur, sicut à Liuio busta Gallica, cuius sunt hæc uerba. Quũ esset satis altum Ianiculum ubi sedens prospectaret hostem, descendit in æquũ, atq; illo ipso die media urbe, qua nunc busta Gallorum sunt. Et alibi refert Flaccum porta Capena ingressum, media urbe per Carinas, Esquiliásq; contendisse, recta ergo ad Amphitheatrum. Var. autem contra Liuij opinionem, ut infra demonstrabitur, busta Gallica prope Æquimelium statuisse uidetur. Æquimelium inquit q; æquata Melij domus publice q; regnum occupare uoluit. Is locus ad busta Gallica, q; Roma recuperata Gallorum ossa, qui possederunt urbem, ibi coacerua ta, ac consepta. locus qui uocatur Doliola ad cloacam Maximam. Si uero ita libet distinguere ut uerba hæc. Is locus ad busta Gallica. iungantur cum subsequentibus, optime Var. conueniet cum Liuio, cæterum ordinem & sensum uix elicies. Quare uidendum ne aliquis error hos authores discordes efficiat. Quidam prope Marforium Busta gallica fuisse perperam putarunt.

De uia Sacra, Arcu Fabiano, & Vespasiani.
Cap. XXVI.

a Iam Sacram principium habuisse à curia Veteri in angulo palatij, iuxta arcum Constantini uulgaris est opinio. Var. autem à Carinis. Carinæ, inquit, Cerionia, quod hinc oritur caput Sacræ uiæ, ab Sterniæ Sacello. Quibus uerbis adducor in maximum dubium, ne hæc uia aliquando per hortos diuæ Mariæ Nouæ, secus templum Pacis, & forum Cæsaris recta ad arcem Capitolij esset producta, præsertim quod in eisdem hortis secundum eum, quem dicimus, cursum, uidimus uiam ex lapide quadrato stratam. Si quis dixerit arcum Vespasiani signare nobis fuisse secundum radices Palatini montis, respondebimus. ampliata curia Veteri, erectisque basilicis partem ipsius eò translatam. Sacræ quidē, obtinuit nomen quod per eam augures ex arce profecti solerent inaugurare, sacráque quotquot mensibus in arcem ferre, secundū Var. Sex. autem Pomp. Sacram ideo uocat, quod in ea fœdus ictum sit inter Romulum, & Tatium. In summa huius habitauit Ancus Martius, prope ædem Larum, de qua in urbis Romuli descriptione facta est mentio. Quo in loco si quis consyderauerit quæ dicuntur à Cor. Tacito de spatio eiusdē urbis, non improbabit forte quæ de uia Sacra diximus. Sacra in hac uia Cœliæ Statuam ponit Plut. In summa uero parte fuit Mutij. In eadem fructus uenundatos esse Ouid. de arte sic docet.

Rure suburbano poteris tibi dicere missa
Illa, uel in sacra sint licet empta uia.

Var. de re rustica. huiusce inquam pomarij summa Sa-

era uia, ubi poma ueneunt. Arcus Fabianus *in hac uia stetit, iuxta regiam, à* Fabio *censore, qui deuicit* Allobroges *excitatus, ut scribit* Asc. *in quo sculpta fuerát eius scuta, & signa uictoriæ.* In oratione pro Cn. Plãtio Cic. *de eo hæc habet uerba.* Equidem *si quando, ut fit, iactor in turba non illum accuso, qui est in summa* Sacra *uia, cum ego ad* Fabianum *fornicem impellor. fuit apud basilicam* Pauli*, ad quem arcum* Scribonius Libo *sedem, & prætoris tribunal,* Puteal *dictũ, posuit, de quo* Hor. *meminit, cum inquit.* Putealq; Libonis *mandabo siccis.* Et Oui. *hoc carmine.*

Qui puteal, Ianumq; *timent, celeresq; calendas.*

Fœneratores *enim stabant ad* Ianum*, & apud* Fornicem Fabianum *ius dicebatur.* CATELANVS *autem* Triuultius Episcopus Placen. *&* Co. *summi ingenij nobilissimus adulescens, & probe doctus, qui orationem quandam, qua* Bocc. Pinum florentinum *patria eiectũ consolatur, felici stylo ex uulgari in latinum conuertit sermonem, ostendit mihi numisma argenteum eius precij, quo denarius, in altera parte cuius uisitur caput* Libonis *cum hac inscriptione,* LIBO BONE VENI. *in altera uero tribunal cum indice,* PVTEAL SCRIBONI. In *eadem uia* Sacra *stat adhuc* Arcus *marmoreus* Vespasiani Imp. *oĩum antiquissimus nunc existentium: sed mutilatus: in quo legitur titulus talis.*

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.
DIVO TITO DIVI VESPASIANI. F.

VESPASIANO AVGVSTO.

Extructus autem fuit deuictis hierosolymis, in quo scul ptæ sunt uictoriæ cum arca fœderis præcedentibus.xij. fasibus consularibus, ab altero fronte spectantur triumphi spolia, aureum candelabrum, septem habēs ramos, in quibus erant septem Lucernæ, erraticas significantes stellas, duæque tabellæ legis mosaicæ. Vasa templi, mensa aurea ponderis talentis magni.de quibus plura Iosephus. Licet ipse arcus melius, quam Iosephi descriptio, nobis ea omnia declaret. Huius autem uictoriæ mentio habetur etiam ex marmore in circo Maximo effosso, quæ est hæc.

S. P. Q. R.

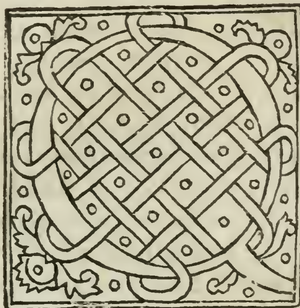
IMP. TITO CÆS. DIVI VESPASIANI FILIO VESPASIANO AVG. PONT. MAXIMO TR. POT. X. IMP. XVII. XIII. P. P. PRINCIPI SVO QVI PRÆCEPTIS PATRIÆ CONSILIISQ. ET AVSPICIIS GENTEM IVDEORVM DOMVIT ET VRBEM HIEROSOLIMAM OMNIBVS ANTE SE DVCIBVS REGIBVS GENTIBVS AVT FRVSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTATAM DELEVIT.

De Græcostasi. Curia. Basilica Opimij, & Portia Cap. XXVII.

Rægostasis locus ad dexteram Rostrorum è g Comitio, ubi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum missi essent Var. At animad uertendum Var. de ueteribus rostris intellıgere. Idem prope Grægostasim Opimij Basilicam sic statuit. Senaculum supra Grægostasim, ubi ædis Concordiæ, & basilıca Opimij. Senaculum uocatum ubi Senatus, aut ubi seniores consisterent, dictum γερουσία apud Græcos. Liuius primo ab ur. con. ait Curiam in Comitio, sed idem quod Senaculum esse innuunt Var. uerba. Pli. memoriæ prodidit Cæsarem in curia, quam in comitio consacrauit, duas tabulas impressisse. cui curiæ Plut. iuxta forum locum fecit. Curia locus ubi publicas curas gerebant: duplex tamen, ubi sacerdotes res diuinas, & ubi Senatus humanas curabat. Curia ubi dabatur Senatus templum erat, ut diximus. Var. in libris ad Opianicum ait. S.C. non posse fieri nisi in loco per augurium constituto, quod templum appellaretur, propterea & in curia hostilia, & in Pompeia, & post in Iulia, cum prophana ea loca fuissent, templa esse per augurium constituta, ut in ijs. S. C. more maiorum iuxta fieri possent. In curia Aram Victoriæ fuisse Herodıani hæc docent uerba. Cæteris ante fores præstolantibus duo, trésue ad summũ curiosiores audıendi Curiã ingressi sic, ut ultra Arã quoq; Victoriæ, penetrarent. Ferunt quidã huius deæ Sıgnum ex auro puro in gradıbus curiæ fuisse. Nescio autem quo authore iuxta forum à Fuluio Curia Calabra collocetur, quam nos,

ex Ser. opinione, in Capitolio posuimus. Plut. *Commemorat Catonem Basilicam, ex ære publico uicinam foro sub curia à se ædificatam, Portiam appellauisse.* Erat, *inquit, basilica quædam Portia, quam Magnus Cato in censura ediderat, eius basilicæ trib. pleb. quoniam in illa ius dicere consueuerant columnam, quæ sellas eorũ impedire uidebatur, decreuerant tollere.* Asc. *etiam basilicam hanc iunctam Curiæ fuisse tradit.* Palatiũ Romuli *apud ædem diuæ Mariæ Nouæ non nulli restituunt.* Illud *autem sciendum hæc omnia loca inuicem prope fuisse, totúmq; id spatium occupauisse, quod est à Comitio eundo uersus Pacis, diuæ Mariæ Nouæ templum, & hortos, penè ad Esquiliarum radices; nisi q interiacebant templa quædam, quibus superius à nobis sedes est assignata*

De Templo Iani, & Pietatis, ac de Carcere. Pl. Ro. Cap. I.

Vatuor urbis partibus iam descriptis, recte uidemur quintã, à dextera Tyberim, Auentiniq; partem, à sinistra uero rupẽ Tarpeiam, & Palatium, uallémq; inter ipsos montes comprehensam habentem, à theatro Marcelli auspicati, quibuscunq; certis sedibus, quoad fieri poterit, locatis, aggredi. Nam cum multa memoratu digna contineat, nisi ordine quodam perspicuo fuerimus progressi, maiorẽ partẽ illorum & locum incertum sortiri, & obscura fieri, erit necesse. Quare relicto Marcelli theatro ad eam partem, quæ planã urbem complectitur, quæ ab ipso ad extremam circi partem fuere, hodiéue sunt, singulatim percurramus. Et quia Ianus omnium rerum principium habetur, ab eo exordiri conueniens erit. Numam regem Iani Templum circa imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli in duobus breuissimis templis fecisse, scribit Ser. cuius portæ duæ, quas legitimum erat aperire cum bellum es

ſet: in pace uero claudi, ut apertis in armis eſſe ciuitatem, clauſis uero pacatos circa omnes populos ſignificarent. Clauſum eſſe ferunt Ianum ſemel ab ipſo, à quo conditum; iterum à. T. Manlio Cos. Tertio ab Augusto poſt bellum actiacum. Oroſius ſcribit Auguſtum ter Iani templum clauſiſſe. Claudendi autem, uel aperiendi ratio, uaria eſt. Alij, ut diximus, uolunt Romulo contra Sabinos pugnante, quum eo eſſet ut uinceretur, calidam aquam ex eo loco, ubi templum Iani, erupiſſe, quæ exercitũ Sabinorum fugauit, hincq; tractum morem ut pugnaturi aperirent templum, quod in eo fuerat conſtitutum, quaſi ad ſpeciem priſtini auxilij. Alij uero ꝙ Tatius, & Romulus facto fœdere hoc templum conſtituerint, unde & Ianus ipſe duas facies habet, quaſi ut oſtendat duorum regum coitionem. Huius qđē templi poſtes is Cos. aperiebat, qui prior creatus eſſet. Virg.

Inſignis aperit ſtridentia limina conſul.

Cor. autem Tac. refert Cn. Duilium Iani templũ ædificauiſſe, eius ſunt hæc uerba. Eodem in loco à. L. M. Publicijs Iano templum, quod apud forum holitoriũ Cn. Duilius ſtruxerat, Speiq; Ædes à Germanico ſecratur. hanc Attilius uouerat eodem bello. Idem, alibi, narrat Tiberium Cæſarem Iani templum dedicauiſſe apud forum holitorium, uotum à Duilio bello maritimo aduerſus Pœnos proſpere peracto. quod in platea nunc Montanaria ſtatuit, diuersúmq; ab illo Numæ putat Ful. Sed cum Xenon primo Italicarum uelit Ianum omnium pri

mum dijs templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum, ob idque in sacrificijs præfectionem meruisse perpetuam, figurarique cum claui, & uirga, quasi portarum custos, & rector uiarum, censemus Numam ei templum instituisse apud portam Carmentalem, post sacellum. S. Caterinæ, nũc solo æquatum, ut sit, ad imum Argilætũ, iuxta theatrum Marcelli, ut Ser. placet, & ut Liuio & Ouid. à dextera Fabijs exeũtibus ad bellũ, ac extra portã Carmẽtalẽ, qđ ait Sex. Pó. Si uero, ut qbusdã placet, legimus apđ Var. scđm Tyberĩ ad Ianũ forum Piscariũ, de eo ĩtelligere opinamur, qđ posuit Duilius. Dictũ ẽ enim apud priscos unum fuisse Ianum, plures uero apđ posteriores, ut mirum uideri minime possit, hac duo tẽpla prope inuicẽ stetisse, sicut & fora. Vnde Oui. ĩquit

Cum tot sint Iani cur stas sacratus in uno,

Hic, ubi iuncta foris templa duobus habes?

Neque Ouidius (ut Blon. est opinio) de Boario, sed Holitorio, & Piscario intelligit foro, aitque ex multis ĩ hoc solo sacratum, propter eius simulacrum ab Augusto ex Ægypto, ut author est Plin. aduectum, & in eodem Iani templo collocatum. Templum Pietatis in foro holitorio, apud nunc ecclesiam. S. Nicolai cognomẽto in carcere, uel certe eo ipso in loco. quod à. M. Attilio Glabrione dedicatum tradit Liuius. Plin. autem locum his uerbis patefacit. Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, supplicij causa carcere inclusam matrem cum impetrasset aditum à ianitore, semper excussa ne quid inferret cibi, deprehensa est uberibus suis alens: quo

miraculo matri salus donata filiæ pietate est, ambæq; perpetuis alimentis, & locus ille eidē consecratus ē deæ C. *quintio, &* M. *Attilio Coss. templo* Pietatis *extructo in illius carceris sede, ubi nunc* Marcelli *theatrum est.* Sex. *autem* Pom. *non matrem, sed patrem inclusū carcere uberibus filiam clam aluisse scribit.* Et *quia* Pli. *ubi theatrum est* Marcelli *dicit, ita accipiendum, theatrum eo usq; peruenisse, ut uestigia ex saxo quadrato, apud eandem ædem existentia, satis ostendunt.*

Hoc *autem templum tactum fuit de celo* Coss. Cotta, *ut primo de diu. testatur* Cic. Causa *quidem carceris extruendi fuit, q̄ aucta multitudine cum indies magis, magisq; flagitia crescerent, neq; tot scelestis, noxiisq; unus satis esset carcer, creatis decemuiris alterum extruere decreuerunt, quare electo ad id opus* Ap. Claudio *decemuirum uno, eum inter* Capitolium, & Tyberim, *ubi nunc prædictam ecclesiam.* S. Nicolai *sitam uidemus, constituit, quem locum* Carcerem, *siue domicilium pl.* Ro. *nuncupauit, in quo reus iudicij ipse sibi mortem consciuit, ut docet* Liuius *tertio ab ur. co.*

De Foro Holitorio. Æde Iunonis Matutæ, & Spei, Sacrario Numæ. Columna Lactaria, ac de Ara & Fano Carmentæ. Cap. II.

F*orum Holitorium extra portam* Carmentalem *fuisse testis est* Asc. *in toga candida.* Eū *locū plateā* Montanariā *nunc esse quidā*

arbitrantur. In *quo fuit* Ædes Iunonis Matutæ, *quæ cesit diui* Andreæ *ecclesiæ cognomento in mentuza, pro* Matuta, *in radice Capitolij nunc sitæ. Sed* Iunonis Matutæ *uota, & locata à.* C. Cornelio Cos. *gallico bello: qui deinde* Censor *eam dedicauit, auth.* Liuius *quarto belli mac.* Idem *in eodem foro Spei* Templũ *uarijs exornatum marmoribus fuisse tradit, idq; primo belli pu. libro fulmine ictum, & quarto eiusdẽ belli.* Q. Fabio *consulis filio, & .*T. *Sempronio* Graccho Coss. *incendio conflagrasse.* Consecrauit *autem* Collatinus. Cic. *de legibus.* Recte *etiam Spes à* Collatino *cõsecrata est.* Columna Lactaria, *ad quam infantes lacte alendi deferebantur, in foro* Holitorio *stetisse asserit* Sex. Pomp. *quod forum ubi holerum copia antiquum fuit* Macellum, *auth.* Var. *Sacrariũ* Numæ *apud theatrum* Marcelli *circa imum* Argilætum. Ser. *ait* Euãdrũ Aram *matri extinctæ iuxta portam fecisse, quæ à* Carmenta Carmentalis *est dicta.* Ara *autem hæc sub* Capitolio *ponitur à* Diony. Habuit Carmenta *& tẽplum, siue, ut author est* Solinus, Fanum *apud eandem portam, ubi diximus extare ruinas ædiculæ diuæ* Caterinæ. Nam *cum uehicula, quibus.* S.C. *priuatæ erant mulieres, fuissent deinde ipsis restituta, gratiam deæ referentes ei ædificarunt templum, quæ* Euandri *mater fuit,* Nicostrata *prius appellata, & quia carminibus oracula ederet,* Carmenta *est dicta, ob quam & carmina. auth.* Plut. *in probl.*

De Foro Piscario, & Templo Fortunæ Virilis. C. III

SEcundū Tyberi ad Iuniū For Piscarium uocant, inquit Var. quibus uerbis iuxta incendium, quod sexto belli pu. describitur à Liuio, licet existimare fuisse inter. S. Mariæ in porticu, & Ægyptiacæ templa, intraq; portam Carmentalē: quod haud longe à Boario ponitur à Volaterano, sed certe neq; prope est dicendum. In eo autem male sentire uidetur, q Cupedinis, Pistoriū, & Holitorium iuxta ædē Vestæ esse putat, si enim ita esset, sequeretur contra Asc. forum Holitorium intra portam Carmentalē fuisse, quod falsum esse multis argumētis apparere potest, nisi uelit Vestam extra ipsam portam templum habuisse, sed id quoq; caret authore. Templum autem. S. Mariæ Ægiptiacæ nunc dicatum, iuxta Tyberim, & eiusdem cognominis pontem, quidam Asyli. i. misericordiæ templum dicunt, Alii Fortunæ, Alii Pudicitiæ, ut Vol. & Ful. Sed Fortunæ, Pudicitiæq; patriciæ sacras ædes in foro Boario fuere, ut infra demonstrabitur. Non ē enim uerisimile (quod innuit Ful. quum dicit Pudicitiæ ædem esse, quam nunc dicatam. S. Mariæ diximus, eámq; in foro Boario statuit) ipsum forum à Velabro, & Iano, ubi constat esse, peruenisse ad hanc usq; ædē, in ripa Tyberis sitam, eo maxime q is locus est extra rectam uiam ab ipso Velabro in Auentinum, neq; conueniret cum Liuio, qui ait uirgines à foro Romano, uico Thusco, Velabróq; per Boarium forum in cliuum Publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ (erat enim in Auentino) peruenisse, quibus uerbis ostendit forum

Boarium fuisse prope Ianum nunc quadrifrontem siue quatuor portarum, uersus Auentinum, non autem Tyberim. De templo Misericordiæ nihil certi habetur, nisi quod Blon. eo in loco, ductus tantum coniectura, quia ibi Asylus, collocauit. Sed nos dicimus esse Fortunæ Virilis templum, deámque ipsam in eo ambitu duo habuisse templa, alterum in foro Boario, alterum uero prope Tyberim. Huic enim opinioni suffragantur Diony. uerba, quæ sequuntur. Duobus extructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis ei, quam uirilem appellauit. In hoc autem fuit ipsius Ser. Tullij lignea statua auro perfusa, quæ orto incendio cæteris concrematis sola incorrupta permansit. auth. Val. Max.

De Tēplo Vestæ; Salinis: & Coclitis Arcubus. C. IIII

D Mariæ autem Ægyptiacæ extat Ædes antiquissima diuo Stephano nunc dicata: cuius forma circularis est, columnæque in circuitu dispositæ eius testudinem, quæ unica totam operit ædem, sustinent. hanc Matutæ, siue Auroræ Pomp. Letus adiudicat: quam Liuius in foro Boario statuit. quare eadem ratione, quæ est de. S. Mariæ Ægyptiacæ æde, non recte sentire arbitramur, quemadmodū nec Vol. nec Ful. qui uolūt hāc ipsā Herculis esse. Romulus enim, ut supra ait Cor. Tac. à foro Boario sulcum designandi oppidi incipiens Magnam Hercu

lis aram, ubi postea templum habuit, complexus est, Si templum, ut autumat Ful. fuisset ubi nunc diui Stephani ecclesia, & Ara ad portum Tergeminam, quo modo ipsam intra mœnia comprehendens Romulus quadratam, ut est omnium opinio, urbem posuisset? Quapropter uelim istos diligentiores esse, neq; incerta pro certis affirmare. Blon. autem ex Ouidij carminibus Vestæ esse nititur comprobare. Ouidij carmina hæc sunt.

Syluia uestalis (quid enim uetat inde moueri?)
Sacra lauaturas mane petebat aquas.
Ventum erat ad molli decliuē tramite ripam,
Ponitur è summa fictilis urna coma.
Fessa resedit humi, uentósq; accepit aperto
Pectore, turbatas restituítq; comas.
Dum sedet, umbrosæ salices, uolucrésq; canoræ,
Fecerunt somnos, & leue murmur aquæ.

At hi uersus non probant ædem Vestæ prope Tyberim extitisse, sicuti Diony. hæc uerba. Sunt qui constructionem templi Vestæ Romulo ascribant, consentaneum esse existimantes urbe condita à uiro diuinationis perito constructam esse primum Vestam communem, urbis conditore, eius præsertim Albæ nutrito, in qua uetus huius deæ, ex quo urbs condita fuit, templum erectū erat, neq; quicquam antiquius Romulo esse debuit, quā Vestam colere, qui eius deæ simulacrum ex Ilio transtulerat. Sed de constitutione templi, quod nunc extat, isti uidentur ignorasse. neq; enim locum illum, in quo nunc sacer custoditur ignis, Romulus dedicauit deæ, cu

ius rei magnum argumentum est, quod is extra eam est, quæ quadrata dicta est Roma, quam Romulus muro cinxit. Hinc apparet templum Vestæ, quod inter Capitolium, & Palatium obtinuit locum, à Romulo: hoc uero à Numa excitatum, de quo Sex. Pomp. ita meminit. Rotundam ædem Vestæ Numa rex consecrasse uidetur, quod eandem esse terram, qua uita hominum sustineretur, crediderit, eámque pilæ formam esse, ut sui simili templo dea coleretur. Ouidius autem uult anno urbis quadragesimo erectum esse, sphericámque formam, sicuti Pomp. ascribit. Et nos uidimus Albæ ædem uetustissimam ipsius Vestæ circulari forma, in uertice foramen lucis causa habentem. Simulacrum autem nullū ipsam deam habuisse, ut ignis nullam certam habet effigiem, idem poeta testatur his uersibus.

Esse diu stultus, Vestæ simulacra putaui:
  Mox didici curuo nulla subesse tholo.

Dicta enim est Vesta, quod uarijs uestita sit rebus. Cic. de nat. deorum Vesta, inquit, nomen à Græcis, ea enī est, quæ ab illis ἑστία dicitur. uis autem eius ad aras, & ad focos pertinet, itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. Prope Vestæ Matrem deum Cellam habuisse auth. est Blon. Salinæ fuit salis publici receptaculum in ea ripa Tyberis, quæ nunc à prædicta æde Vestæ in Auentinum & ad naualia pertinet, de quibus Liuius sic meminit. Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem unum tenuit: solo æquata omnia inter

Salinas, ac portam Carmentalem. Hinc constat hanc portam non fuisse ad radices Auentini, quemadmodum Blon. putauit. Arcus Horatij Coclitis ad primas Auẽtini radices inter ipsum scilicet montem, & Tyberim fuere, ubi paucos ante ãnos eruta saxa huiusmodi inscriptionem habebant.

P. LENTVLVS. C. N. E. T. QVINTIVS CRISPINVS VALERIANVS COSS. R. S. C. FACIVNDVM CVRAVERE IIDEMQ. COMPROBAVERE.

De Foro, & Arcu Boario. Cap. V.

Xpositis ijs, quæ in hac quinta parte à dextera secundum Tyberim steterant, consentaneum esse uidetur, ut in sinistram diuertamus, & quidquid occurrerit explicemus. Sed quia ex fori Boarij descriptione unaquæq; res proprium locum facilius accipiet, de ipso prius uidebimus. Forũ igitur Boariũ licet ĩter Romanũ, et Tyberĩ a Ful. sit collocatũ, tamẽ Liuij uerba, ĩ ipsũ p̱ nos paulo ante adducta, clare indicant fuisse prope Velabrum, & Ianum, inter Palatinum montem, & Scholam græcam. ostendit & descriptio urbis Romuli à Cor. Tac. ab æneo tauri Simulacro incœpta. Vnde ex uno in plures ĩcidere errores Ful. apparet. Boarium ab eodem tauri Simulacro dictũ quidam uolunt, quidam uero ob taurum immolatum interfecto Caco, átq; bobus recuperatis, Ouid. priorẽ se

quitur opinionem, eius sunt hæc carmina.

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter unum
Victor, & Euandrum, ruricolasq; uocat.
Constituitq; sibi, quæ maxima dicitur, aram,
Hic, ubi pars urbis de boue nomen habet.

& alibi.

Pontibus, & magno iuncta est celeberrima circo
Area, quæ posito de boue nomen habet.

Sex. uero Pomp. q; ibi boues uenundarentur, cui adsti pulatur Var. cum inquit. quo quidem genera conferri ent forum appellatum, additúmq; ab eo cognomen, ut forum Boarium. Liuius etiam primo belli pu. innuit boues ibi uenundatos esse, memorans in eodem foro bouē in tertiam contignationem ascendisse. In frontispitio āt portæ marmoreæ, adhuc apud ecclesiam. S. Georgij existentis, insculpta hæc sunt uerba.

IMP. CÆS. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POT. VII. COS. III. P.P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSIMOQVE PRINCIPI. ET IVLIÆ AVG. MATRI AVG. ET CASTORVM ET SENATVS ET PATRIÆ. ET IMP. CÆS. M. AVRELII ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITANNICI MAXIMI ARGENTARII ET NEGOCIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT DEVOTI NVMINI EORVM.

Ibidem autem uisuntur taurorum immolationes, & in

strumenta cũ uictimarijs, & sacrificolis ad sacrificia ipsa peragẽda accictis. In foro Boario gladiatorũ munus primũ Romæ est datum. Liuius refert Fabio, & Marcello Coss. in eodem sanguine pluisse, puerumq; semestrẽ triumphum proclamasse Val. Max. licet Liuius in Holitorio dicat.

De Templo Herculis Victoris, & Ara Maxima. Cap. VI.

Herculis Victoris Templum, præter illud, b quod ad portam Tergeminam, iuxta Tyberim Octauium Herenum impetrato à magistratibus loco consecrauisse scribit Macrob. alterum rotundum in foro Boario ponitur à Liuio, & Solino, in hæc uerba. Sacellum Herculis in Boario foro est, in quo argumenta, & conuiuia maiestatis eius remanent. nam diuinitus neq; muscis illò, neq; canibus ingressus est. Etenim cum uisceratationem sacricolis daret Miagirum idest muscarum congregatorem deum dicitur imprecatus, clauam uero in aditu reliquisse, cuius olfatu refugerunt canes, idq; usq; nunc durat. Romæ, inquit Plin. in ædem Herculis nec muscæ, nec canes intrant. Hoc templum cum multis antiquitatibus dirutum tempore Xysti. IIII. Pont. Max. scribit Pomp. Letus, haud procul à schola Græca, ubi ænea ipsius dei statua fuit reperta, quæ hodie, ut diximus, in ædibus Conseruatorum est sita. Eodem autem in loco, quo Simula-

rerum effossum est marmor cum hoc titulo.

DEO HERCVLI INVICTO
C.IVL. POMPONIVS PVDENS SEVERIA
NVS. V. C. PRÆF. VRB. *Item.*
HERCVLI INVICTO
M.CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS
PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVN-
DIS DONVM DEDI.

Idem Plin. ait Euandrum Statuam Herculi *in foro* Boa*rio sacrauisse, quæ triũphalis* Hercules *dicebatur: per triumphos enim triumphali habitu uestiebatur.* Verum *non arbitramur hanc esse statuam, de qua egimus. quæ enim nunc extat, in æde ipsius* Herculis. M. *Fuluio, & Cn.* Manlio *Coss. posita fuit. Ædes autem ipsa celebrata est* Pacuuij *poetæ nobili pictura, in qua lectisternium esse non licebat, & in sacris nec seruis, nec libertis interesse, quorum sacrorum initium docet Ser. gram. & Liuius. hãc eadẽ ædem* Neronis *incendio conflagrasse testatur* Cor. Tac. Tertiam Herculi Aedem *fuisse ibi prope putauit* Ful. *à Senatu monitu carminum Sibyllinorum consecratam, Sylla dictatore eius dedicationem approbante, adducitq;* Ouidij *hæc* Carmina.

Altera pars circi custode sub Hercule *tuta est,*
Quod deus euboico carmine munus habet.

& reliqua. Sed Ouidius *intelligit de circo* Flaminio, *ut, ubi de ipso agetur, infra apparebit.* Regnante autem Euandro Aram *solum* Hercules *habuit, in foro* Boario *prope Scholam græcam, quam* Maxima *à magnitudi-*

ne fabricæ appellarunt. Est enim ingens sicut hodieq; uidemus, inquit Ser. de qua poeta sic meminit.

Hinc aram luco statuit, quæ maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.

et Propertius.

Maxima quæ gregibus deuota est ara repertis,
Ara, per has inquit maxima facta manus.

Fuit autem uenerationi inter accolas præcipuæ, ad quã Hercules bouum decumas obtulit, dixitq; illos uitam beatissimam uicturos, qui sibi bonorum decumam dicauissent, quod fecit Sylla, Lucullus. M. Crassus, & decima herculanea nuncupatur. Plau. Detraxit, inquit, partem herculaneam. Ab hac sequestrari mulieres uoluit, quæ nihil attingerent, neq; degustarent, quod supra aram immolatum esset.

De Pudicitiæ, Fortunæ prosperæ, Matutæ, Fortis Fortunæ Aede, ac de Vico Publico. Velabro, & Accæ Laurentiæ Sepulcro. Cap. VII.

a Herculis autẽ Pudicitiam Patriciã Aedẽ, ab Aemilio conditam, habuisse, sic testatur Liuius. Certamen in Sacello Pudicitiæ Patriciæ, quæ in foro Boario, est ortum. Non unam quidẽ, sed plures Pudicitiæ sacras ædes fuisse in urbe, affirmant, quæ sequuntur, Propertij carmina.

Templa Pudicitiæ quid opus statuisse puellis,
Si cuiuis nuptæ quidlibet esse licet?

et Sex.Pomp hoc modo. Pudicitiæ Signum in foro Boa rio, ubi familia edisset Herculis, cuius sacra non obibant plebeiæ: quare in uico Longo Pudicitiæ Plebeiæ Sacellum à uirgine plebeia excitatum est. Fortunæ Prosperæ, & Matutæ Aedes sacras in eodem foro constituit Ser. Tullius. Prosperam ideo appellauit, quod in se ipso Cœca non fuisset. hinc Ouid.

Cœca in hoc uno non fuit illa uiro.

Eo autem in loco mel ex olea fluxisse tenet fama, aruspicésque dixisse summa nobilitate illas sortes futuras, eorúmque iussu ex illa olea arcam esse factam, eáque conditas sortes, quæ Fortunæ monitu pueri manu miscebãtur, átque ducebantur. Plut. in prob. scribit Ser. Tullium omnes actus fortunæ adscripsisse, à qua subleuatus fuerat ab ancilla matre ad regnum prouectus: hincque Fortunæ Primigeniæ, & Masculæ Templa erexisse; aliud conuertentis; aliud bene sperantis; aliud Fortunæ uidentis, quasi ab ea nos procul capiamur, & negocijs, ac rebus inhereamus. Construxit etiam Fortunæ Paruæ Templum, quasi docens homines diligenter attendere debere ne ea, quæ accidunt, quasi parua, contemnerent. Liuius tertio quintæ dec. prodidit. Q. Marcio Philippo iterum, & Q. Ser. Cepione Coss. in urbe duos æditituos nuntiasse alterum in æde Fortunæ, anguem iubatum à cõpluribus uisum esse; alterum in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle erat, duo diuersa prodigia, palmã in area enatam, & sanguine interdiu pluisse. Matutæ Aedes, refecta prius à Ser. Tullio, longo tempore

post à Camillo fuit dedicata, qui bello uehientium eam uouerat. Vtriúsque autem deæ festum eodem celebratur die, eodem etiam incendio utraque ædes exhausta est, eodem auth. qui alibi narrat Caruilium Cos. ex bello Hetrusco æris grauis tulisse in ærarium trecenta nonaginta millia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs faciendam locauisse, prope ædem eiusdē deæ; Et primo quintæ dec. in æde Matris Matutæ tabulam cum hoc indice positam.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPERIO AVSPICIOQ. LEGIO EXERCITVSQ. P. R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVINCIA HOSTIVM CAESA AVT CAPTA SVPRA. L. XXX. MILIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS EXERCITVM SALVON ATQVE INCOLVMEN PLENISSIMVM PREDA DOMVM REPORTAVIT. ITERVM TRIVMPHANS IN VRBEM ROMAM REDIIT CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT.

A foro autem Boario incipiebat Vicus Publicus, in Auentinum ad templum Iunonis Reginæ ducens, ut idem Liuius supra ostendit, cum inducit uirgines ab ipso foro in cliuum ascendentes publicum, quo in loco signat sedem Velabri prope forum Boarium, ubi nunc ædes diui Georgij cognomento in uelabro. Auentinus olī

erat ab

erat ab reliquis montibus disclusus; itaq; eò ex urbe uia qui aduehebantur ratibus quadrantem soluebāt, unde Velabrum à uehendo. Velaturam facere, inquit Var. etiā nunc dicuntur, qui id mercede faciunt. Prop.

At qua uelabri regio patet, ire solebat
Exiguus pulsa per uada linter aqua. Ouid.
Qua uelabra solent in circum ducere pompas,
Nil præter Salices, crassáq; canna fuit.
Hic, ubi nunc fora sunt, lintres errare uideres,
Quáq; iacent ualles maxime circe tuæ.

Priusquam enim Tarquinius Priscus alueum mutaret ex eruptionibus tyberinis sinus ibi fiebat in morem lacus, ut statim ex Prop. percipiemus. Sepulcrum Accæ ī Velabro celeberrimo urbis loco fuisse scriptū reliquit Antias: de quo in urbis Romuli descriptiõe supra facta est mentio.

De Vertumno, eiusq; templo, Iano Quadrifronte, Aedibus Africani, & Basilica Sempronia, ac de Laneis Tabernis. Cap. VIII.

Vertumnum deum antiqui dixere, qui non solum rebus uendendis, emendísq;, sed etiam humanis mentibus præesset, à uertendo, quia hominum cogitationes uerteret. Vertumnus autē ipse duabus alijs ex causis se id nomen adeptum ait apud Proper. Cuius carmina, quia affirmant, quæ dicta sunt de sinu tyberino, non grauabor subiungere. ea enī

sunt hæc:

Quid mirare meas tot in uno corpore formas,
Accipe uertumni signa paterna dei.
Thuscus ego Thuscis orior, nec pœnitet inter
Prælia uulscinos deseruisse focos.
Nec me turba iuuat, nec templo lætor eburno,
Romanum satis est posse uidere forum.
Hac quondam tyberinus iter faciebat, & aiunt
Remorum auditos per uada pulsa sonos.
At postquã ille suis tantum concessit alumnis
Vertumnus uerso dicor ab amne deus.
Seu quia uertentis fructum percepimus anni
Vertumni rursus credidit esse sacrum.

Asconius signum fuisse in ultimo uico Thurario, siue, ut ait Var. Thusco, sub basilicæ angulo flectentibus se ad postruamus dexteram partem, eúmq; deum inuertendarum rerum idest mercaturæ esse uult. Fuit enĩ prope Ianum nunc quadrifrontem, ubi Aræ Opis, & Cereris. Quidã Vertumnum, & Ianum eundem tradidere. Cic. in uer. locum innuit his uerbis. Quis á singno Vertumni in circum Maximum uenit? quin is unoquoq; gradu de auaritia tua commoneretur? Vertumnalia dies festus à Vertumno dictus, cuius feriæ octobri mense celebrabantur. Sex. Pomp. refert Vertumnum Templum habuisse. M. Fuluij Flacci triumphantis pictura clarũ, quod in uico Thusco posuit. P. Victor. si id est, quod Iani, certe aliud esse ab hoc, quod marmoreum, quadrifronsq; extat in Velabro, opinamur. est enim penè

integrum, ut ab aliquo nouissimorum imperatorum excitatum putem, non autem à Numa, ut falsò edit Bló. cuius opinionem quisque facillime respuet attendere diligenter si uelit, ad ea, quæ dicta sunt supra, ubi de eodem tractauimus templo. Huius uero testudo quatuor tantum pilis sustinetur, quatuor portarum institutū, ut diximus, ad quatuor anni temporum similitudinē, unde in singulis frontibus duodecim loculi, siue fenestræ spectantur; quæ uidentur significare ipsum diuū principium, & Ianuam esse totius anni in duodecim menses diuisi. Hinc Cic. de nat. de. cum in omnibus, inquit, rebus uim haberent maximam prima, & extrema principem in sacrificando Ianum esse uoluerunt, quod ab eundo nomen est deductum: ex quo transitiōes peruiæ Iani, foréscp in liminibus profanarum ædium Ianuæ nominantur. Aedes. P. Africani, & Basilicam Sempronij ad signum Vertumni, prope nunc. S. Georgij in Velabro ecclesiam fuisse, docent Liuij uerba, quæ ex libro quarto dec. quintæ sunt hæc. T. Sēpronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes. P. Africani ponè ueteres ad Vortumni signum, Laneásq;, & tabernas coniunctas in publicum emit, Basilicámq; faciendam curauit, quæ Sempronia appellata est.

De Argileto, Domo Cornelij. Aequimelio, & Socordiæ Sacello. Cap. IX.

A Rgiletus à fine uici Thuſci incipiẽs ad Marcelli theatrum terminabatur. Fabius autem Pictor à principio uici Thuſci ſub Cœliolo, inter circum Maximum, & Auentinum, deduxit. Huius etymologia ſecundum Var. trahitur ab argilla, ꝙ ibi eſſet id genus terræ; ſiue à ſabula. Nam Euander Argum quendam hoſpicio ſuſcepit, qui cum de eius cogitaret interitu, ut ipſe regnaret, Euandro hæc non ſentiente, ſocij intellexerunt, qui Argum necarunt, cui Euãder, & ſepulcrum fecit, & locum ſacrauit: de quo poeta ſic ait.

Necnon & ſacri monſtrat nemus Argileti.

Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit, ut ſupra de Iano locuti oſtendimus. In hoc uico erant opifi cum Tabernæ, Bibliopolarum præſertim, quas Argiletanas appellat. Mar. hoc carmine.

Argiletanas mauis habitare tabernas.

Cornelium Domitiani patris clientem Domũ iuxta uelabrum habuiſſe teſtatur Cor. Tac. in qua fugiens Domitianus delituit. Aequimelium ſub Capitolio ſtatuit Liuius, cum inquit. Subſtructionem ſuper Aequimeliũ in Capitolio, & uiam ſilice ſternendam à porta Capena ad Martis ædem locauerunt. Ad quam partem Capitolij indicat libro quarto bel. pu. inter Salinas, ac portam Carmentalem cum Aequimelio, Iugarióq; uico oĩa ſacra, & prophana igni abſumpta eſſe commemorãs. & tertio eiuſdem belli lupum Eſquilina porta ingreſſum frequentiſſima urbis parte decucurriſſe in forum,

Thuscóq; uico, atq; Aequimelio per portã Capenã prope intactum euasisse. Hinc iudicamus Aequimeliũ fuisse inter uelabrum, & Capitoliũ. ad tabernas Laneas. Vnde autem diceretur idem author Sp. Melij regnũ affectantis mortem describens, sic ostendit. Nec satis ẽ eius sanguinem expiatum, nisi tecta, parietésq;, intra quæ tantum amentiæ conceptum esset, dissiparentur, bonáq; contacta precijs regni mercandi publicarentur. Iubere itaq; quæstores uendere ea bona, átq; in publicum redigere. domum deinde, ut monimẽto area esset oppressæ nefariæ spei, dirui extemplo iussit, idq; Aequimelium appellatum est. Ostendit & Cic. pro domo sua. Sequebatur circus Maxĩus; sed quia Socordia, licet sero, occurrit, huic ordini postremo loco addetur. Murtiæ igitur Socordiæ deæ Sacellum sub Auentino stabat, ad cliuum publicum, quo ascenditur ad ædem S. Priscæ. unde Auentinus Murtius aliquando est denominatus. de hoc uero Sacello Liuius sic meminit. Tũ quoq; multis millibus latinorum in ciuitatem acceptis, quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. quidam autem in hoc ambitu Asylum ponunt, at supra ostendimus in Capitolio fuisse, idq; etiam Strabo affirmat. Cor. Tac. ad radices saxi Carmẽtalis statuere uidetur. Sed dicendum in Capitolio à principio institutum: multis uero templis in eo iam excitatis: aliò translatum. Non enim uerisimile creditur in domicilium deorum, ubi omnes diuitias, ubi spem salutis urbis, ubi infinita auri, & argenti simulacra col

locassent, ubi frequens Senatus de rebus pub. delibera ret, latrones, & infames confugere. S.P.Q.R.per misisse.

Circus quid, unde dictus, & cuius rei cã institutus. Cap. X.

Locuturi de Circis, & in primis de eo, qui primus institutus, Maximus est appellatus, consentaneum esse uidetur, de ijs quædam præfari, non minorem utilitatem allatura, quã ipsorum locorum, & sedis cognitio possit afferre. Circus igitur olim locus, ubi ludicra celebrabantur certamina, forma oblonga, ad instar arcus, in circuitu habens gradus spectatoribus sedem commodissimam præbentes, ita ut alter alterius prospectum non impediret. In medio campi duæ metæ pari interuallo stabant, de quibus Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur sublatæ metæ, inque earum locũ bina castra exaduerso constituta erant. Idem in Claudio. Circo uero Maximo marmoreis carceribus, auratísq; metis, quæ utraq; tophina, & lignea fuerant, exculto. Quo enim anno Priuernum Romani obsidebant Carceres, qui in priã parte circi erant, primum ædificatos ferũt, dicti q ijs coarcerentur equi, ne inde exirent, quam magistratus signum misisset. Dicebatur autem circus secundum Var. q circùm spectaculis ædificatis ibi ludi fierent, & q ibi circum metas ferretur pompa, & equi currerent. Lu

dorum uero celebrationes deorum festa erant, siquidẽ ob natales eorum, uel templorum nouorum dedicationes sunt constituti, & primitus quidem uenationes, quæ uocantur munera, Saturno attributæ. Ludi scenici Libero. Circenses Neptuno, & alij alijs dijs, uarijsue ex causis, sicuti Sisinius in libris spectaculorum memoriæ prodidit. Circenses, etiam in honorem Cereris celebratos esse, probant Cor. Tac. hæc uerba. Tandem statuta circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, & Ouid. Sic.

Circus erit pompa celeber, numeróq; deorum,
  Primáq; uentosis palma petetur equis.
Hinc Cereris ludi, non est opus indice causæ.
  Sponte deæ munus, promeritumq; patet.

Circenses dicti sunt q; in littore fluminis agitabantur in altero latere positis ensibus. Sed ad circi Maximi descriptionem aggrediamur.

De Circo Maximo. Cap. XI.

CIrcum autem Maximum Tarquinium Priscum instituisse commemorat Liuius, & Diony. in hæc uerba. Extruxit Circum Max. Tarquinius, qui est inter Auentinum, & Palatinum, circa eũ primus faciens sedilia cooperta. primũ enim spectabant stantes sub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis. Longitudo circi est trium stadiorum cum dimidio; latitudo quatuor iugerum. Circum ue-

ro ſecundum maiora latera, & ſecundum unum minorum ſtagnum in ſuſceptionem aquarum deſoſſum eſt, altum, latumq́ pedes denos, poſtq́ ſtagnum ædificatæ ſunt porticus, tectura triplici, harum autem pauimenta habent, ut in theatris, parum ſuperſtantia lapidea ſedilia, in ſuperioribúſq́ lignea. Conducuntur autem in unum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita ut fiat porticus una circularis ex tribus, quæ ab uno ſimul omnes uerbere recluduntur, octo ſtadiorum: capax hominum centum, & quinquaginta millium. reliquum autem minorum laterũ apricum, atq́ habet apertum in modum forficum, equorũ emiſſiones, quæ per unum ſimul omnes ſtimulum recluduntur. Eſt autem circa eũdem circum extrinſecus alia porticus unius tecturæ officinas in ſe habens, & habitationes ſuper eas, per quam ſunt ingreſſus, & aſcenſus uenientibus ad ſpectaculum, iuxta quanq́ officiná, ita uti nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntium. Non credimus autem ĩ eam amplitudinem, & magnificentiam, quam deſcribit Diony. Tarquinium circũ poſuiſſe. legimus enim apud Plinium extructum à Cæſare longitudine ſtadiorum trium, latitudine uero unius cum ædificijs. Exornauit deinceps Auguſtus. Claudius, ut diximus, carceres marmoreos fecit, metáſq́ deaurauit. Collapſum uero ampliorem, elegantiorémq́ reſtituiſſe Traianum ſcribit Dion. Mox Heliogabalus columnis pulcherrimis, auróq́ illuſtrauit, cuius pauimentum ex cryſocola fecit. Eſt enim Cryſocola ma

teries nascens post aurum effossum, auri quidem colorem retinens, cum sit lapis. Suet. in Calig. de Crysocola sic meminit. Et *quosdam præcipuos minio, & Crysocola constrato circo. Circo qdem Maximo pauimentum ideo fuerat positum, quo, post naumachiã, emissa in* Tyberi *aqua. (adhuc enĩ subterranei ductus, ab ipso circo ad* Tyberim, *uidẽtur.) nullo cœno impediente, reliqua celebrarentur certamina. quod pauimentũ ẽt nũc extat multa copertum tellure.* De Circi *autem pulchritudine* Nazarius *in pan. refert talia.* Circo *ipsi* Maximo *sublimes porticus, & rutilantes colũnæ tantum inusitati ornatus dederunt, ut illò non minùs cupide conueniatur loci gratia, quã spectandi uoluptate.* Partem *uero huius* Auentino *contiguam* Tiberij *tẽpore deustam esse testatur* Cor. Tac. Annius Viterb. Maximi *obtinuisse nomen putat, quia maximo deorum* Vertumno *sacratus esset.* Alij *à ludorum sumptuositate, & excellentia.* Alij *ab amplitudine, ꝙ longe maior esset, quã circus* Flaminius, & Intimus. Pli. *enim, ut dixi, facit longitudinem trium stadiorum, latitudinẽ uero unius.* Capiebat *ducenta, & sexaginta millia hominum sedentium.* Quod *autem* Diony. *dicit centum quinquaginta: intelligendum à principio hunc numerũ, ampliatum uero illum cœpisse.* Quinĩmo *existimo* Maximi *cognomentum inditum longo tempore post* Tarquinium, *quod innuit* Liuius *cum dicit, qui nunc* Maximus *dicitur. nunc, quasi olim hoc epitheto careret.*

De Templis, & Aris, quæ in Circo Max. uel apud fuisse leguntur. Cap. XII.

Onsus consiliorum deus in circo Max. Templum habuit, sub tecto, ut ostenderetur tectum debere consilium esse. Ideò autem dicato Consi simulacro rapuerunt Sabinas, ut tegeretur initum de rapto consilium. Iste Consus & eques Neptunus dicitur, unde & in eius honorem circenses celebrabantur. Plut. uero ait Romulum cuiusdam dei Aram conditam sub terra in circo inuenisse, eiq; deo indidisse nomen Conso, siue à consilio, quod consiliarius foret, siue Neptuni equestris: aramq; ipsam reliquum tempus latere, in equestribus uero certaminibus aperiri. Diony. libro tertio prodidit Arcades Neptuno equestri Templum, solennemq; diem constituisse. Aram uero postea Genio cuidam arcano occultorum consiliorum duci, atq; custodi constructam, quibus uerbis innuit Consum arã tantum, Neptunum uero templum habuisse, neq; eundẽ esse Neptunum, qui consus: cui adstipulari uidentur Var. uerba, quæ sunt. Consualia dicta à Conso, quod tũ feriæ publicæ ei deo, & in circo Maximo ad arã eius ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Sabinæ sunt raptæ. Præterea anno. M. D. XXVI. repertum est sacellum in ipso circo, post diuæ Anastasiæ templum, in radicibus montis palatini, ipsius circi fundamentis inclusum, uarijs conchis marinis, uariisq; lapillis inuicem consertis pulcherrime exornatum; sub maioribus con-

chis latebat rubra pictura, nullam tamen uidebas ima ginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cæterum cristam rubram habentem, in testudine templi ex huiusce lapillis, & conchis fabrefactam; quo in loco Deum patrem nunc ponere solemus. hoc templũ Neptuni fuisse constans erat omnium opinio. quod cum longe esset remotum ab ea parte circi, ubi Cor. Tac. in descriptione urbis Romuli aram Consi collocauit, nõ possum non probare quod Diony. uidetur uelle, uidelicet, tẽplum Neptuno, aram uero Conso fuisse sacram. quanquã Liuius Consualia Neptuno attribuit, & Sex. Põ. admonet consuales celebrari mulis solitos esse in circo Maximo, quia id genus quadrupedum primo putaretur currui, uehiculóque adiunctum. Habuit Circus etiã tres Aras sacras, unam Magnis dijs, alteram dijs Penatibus, tertiam dijs Celi, & Terræ: à quibus oĩa oriuntur. Hos Romani Genios, & Penates, urbisque præsides, & custodes uocant. Liberi, Liberæque, atque Cereris Templo iuxta circum Maximum sedem Cor. Ta. sic fecit. Iisdem temporibus dum ædes uetustate, aut igni abolitas, cœptásque ab Augusto dedicauit, Libero, Liberæque, etiam Cereri iuxta circum Maximnm. Tradunt alij Cassium Cos. ædem Cereris, & Liberi, Proserpinæque, quæ erat supra Circi terminos, ultra ipsas missiones, dedicauisse; cum uouisset dijs eam repromissiõem pro urbe Posthumius aduersus Latinos pugnaturus. At de Veneris talia habet Liuius. Q. Fabius Gurges Cos. filius aliquot matronas ad populum stu

pri damnatas pecunia multauit, ex quo multatitio ære Veneris ædem, quæ prope circum est, faciendam cura uit. & in bello mac. scribit in eodem Aedem Iuuentutis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius uero Mercurij tē plum circum Maximum spectauisse. Solis autē, & Floræ eodem in loco, quo Cereris locauit Cor. Tac. Verū Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauisse testis est Var. Plinius narrat Simulacrum Fortunæ Seiæ suo tempore in circo fuisse.

De *Naumachia* Circi Max. Cap. XIII.

N *Aumachia locus ita appellatus,* ὅτι αὐθότι ταῖς ναυσὶ μαχεοῖντο *idest quod ibi nauibus certarent.* Nam *loca instar lacunarum fodientes naualis pugnæ simulacra ibi committebant, ad exercendam iuuentutem* Romanam, *quæ disceret & in aquis aduersus hostes pugnare, huiusmodi ludicra certamina non solum in circis, uerum etiam in amphitheatris commissa esse testatur Sue. Vestigia autem illius, quam diximus, comprehensam inter circum Maximum, & Auentinum, ad radices eiusdem montis adhuc apparent. est enim locus ibi depressus hortis, perpetuis aquis, irriguis.*

De *Obeliscis duobus* Circi Max. Cap. XIIII

Icturi de circi Maximi Obeliscis, & dein
d ceps de alijs, prout in singulis urbis partibus occurrerint, absurdum nequaquā iudicamus, quædā de ipsis à Marcellino tradita, præmittere, quæ quid sit obeliscus, & cuius rei causa inuentus, declarāt. eius uerba sunt hæc. In hac autem urbe inter labra ingentia diuersásque moles figmenta Aegyptiorum numinū exprimentes Obeliscos uidemus plures, aliósque iacentes, & comminutos, quos antiqui reges bello domitis gentibus, aut prosperitatibus summarum rerum elati montium uenis, uel apud extremos orbis incolas perscrutātes excisos, erectos dijs superis in religione dicarūt. Seqtur qd sit. Est, inqt, obeliscus asprimus lapis in figurā metæ cuiusdā sensim ad proceritatē cōsurgēs excelsam, útque radiū imitetur graciliscens paulatim, specie quadrata, in uerticem productus angustum, manu leuigatus artifici. In plerisque uisuntur literæ hieroglyphicæ insculptæ. de quibus mentionem sic facit. Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas appellatas, quas ei undique uidemus incisas, initialis sapientiæ uetus insigniuit authoritas. Volucrum enim ferarumque etiam aliena mundi genera multa sculpentes ad æui quoque sequentes ætates imperatorum uulgatius ꝑuenire memoria promissa, uel soluta regum uota monstrabant. Non enim, ut nunc, literarū numerus præstitutus, & facilis exprimit quidquid humana mens concipere potest. ita prisci quoque scriptitarunt Aegyptij. Sed singulæ literæ singulis nominibus seruiebant, & uerbis non

nunquã significabant integros sensus, cuius rei scientia in his interim duobus habet exemplum. Per vulturem naturæ uocabulum pandunt, quia nullos mares posse inter has alites inueniri rationes memorant phisicæ; perq; speciem apis mella conficientis indicant regi moderatori cum iocunditate aculeos quoq; innasci debere. his signis ostendentes, & similia plura. De huiusmodi literis meminit & Cor. Tac. Obeliscos ex lapide Simithe esse tradit Pli. hoc modo. Trabes ex simithe fecere reges quondam certamine obeliscos uocantes, Solis numini consecratos, radiorum eius argumentũ in effigie est, & ita significatur nomine Aegypti. Primus omnium rex Methres obeliscum instituit. Obeliscos autem, qui Romæ, nulla ciuium opera, aut cura excisos constat; sed Thebis, ex Aegyptiacisue urbibus perductos, ut idem Pli. & Marcellinus testantur. In circo Maximo duorum alter octuaginta octo erat pedum; alter uero iacens adhuc in naumachia, obrutus tellure, centũ triginta & dodrantis, præter basim, quem Augustus ex Hieropoli Aegyptiorum urbe transtulit, nunc est in duas partes fractus, quod quidem accidit cum ipse princeps erigere uellet. Excisus à rege Semnefreteo, quo regnante Pithagoras in Egypto fuit.

De Fornice Sertinij in Circo, Loco Tuberonũ. Lupanaribus. Pompei Domo; & Iuturnæ Fonte. Ca. XV.

Ecoratus autem circus Max. erat Fornice à Sertinio excitato, ut refert Liuius his uerbis. Sertinius ex ulteriore Hispania, ne ten

tata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo ar genti in ærarium tulit, & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matutæ, unum in Maximo circo fecit; & his fornicibus signa aurata imposuit. Heliorum familia fuit haud diues, eodem autem tempore fuere sexdecim in unis ædibus Tuberones, quibus, ut ludos spectarent, in circo Max. & Flaminio locus ob uirtutem publice est donatus: auth. Val. Max. Apud circum Lupanaria, ubi meretriculæ corporis quæstum faciebant, unde Iuu. & ad circum iussas prostrare puellas. Fuere etiam nostro tempore inter Ianum quadrifrontem, Tyberim, & scholam græcam, penè ad ipsum circum producta, à prostitutis mulieribus occupata; cæterum quatuor ab hinc annis solo æquatis ædificijs remansit area ruinis oppressa. Sunt qui in circo fuisse columnam Bellicam tradunt, propter Oui. quæ sequuntur, carmina.

Prospicit à tergo summum breuis area circum,
  Est ibi non paruæ parua columna notæ,
Hinc solet hasta manu belli prænuntia mitti,
  In regem, & gentem cum placet arma capi.

Nos uero dicimus Oui. de Flaminio, non autem de circo Max. intellexisse, ut infra, ubi de circo Flaminio agitur, apparet. Pompei Domus apud circum, de qua Pli. sic meminit. Hercules apud circum Maximum in æde Pompei Magni. Iuturnæ aquæ Fontem in Velabro adhuc scaturire putat Ful. & olim fecisse lacum in foro Romano iuxta templum Vestæ, aquámque ipsam sa

luberrimam habitam. Sed, ut declarauimus, antiqua est cloaca, uel aquæductus, ut fornices ex saxo quadrato in Tyberim usque producti, clare ostendunt.

De Septizonio Seueri. Cap. XVI.

SEquitur in sexta parte situs urbis tertio ordine montium Cœlius, quem tertium additum urbi supra demonstratum est, sed priusquã hũc ascendamus pauca quædam dicenda occurrunt de Seueri Septizonio, & Constantini arcu, inter ipsum Cœlium, & Palatinum montem excitatis. Prius autem quid sit Septizonium ut uideamus, illud nos admonet, quod annis ab hinc quatuor, dum Rhodobium natalem mihi patriam proficiscerer, essentque uerba de reliquijs urbis cum comitibus, & conterraneis meis IAC. bubino, & IAC. scaramutia uiris, literatis & probis, alter rogauit, quid esset, & an aliquod Romæ extaret Septizonium, cui memini me his uerbis respondere. Est Septizonium magna quædam moles quadrata, quæ septẽ cingulis idest columnarum ordinibus inuicem superimpositis in modum quatuor porticuũ, ambitur; ita ut columnæ quanto altiores, eò minores, breuioresque disponantur, in cuius medio quatuor parietes loculos quosdã facientes surgunt, in summo regum, uel imperatorum cõdebantur cineres. Duo autem Romæ fuisse inueniuntur; antiquioris meminit Pli. & Suet. qui ait Titũ apud Septizonium cubiculo paruo, & obscuro natum quarto

Cal. Ianuarij. Manet, inquit, adhuc, & ostenditur locus, ubi autem dubitatur. constat tamen in uia Noua, haud procul à Seueri fuisse Septizonio. Seueri autem adhuc supersunt e regione templi S. Gregorij tres operis ambitiosi uelut Zonæ, columnarum pulchritudine, magnificentia, altitudine spectabiles, ex quibus conectuntur, uix credibilis reliqua altitudo fastigium ad culmen æstimantibus, si moles integra cum totis, septem zonis superesset. Quod autem sit illud antiquum instauratum a Seuero, ut autumat Ful. stultum est credere, cum Seuerus multis annis post Titum imperauerit, & Spartianus Septizonium Seueri in uia Appia, & à Seuero extructum constituat. Funus, inquit, Getæ illatum est maiorum sepulcro, hoc est Seueri, quod ē in Appia uia, euntibus ad portam dextera, specie septizonij extructum, quod sibi ille uiuus ornauerat. Idē quum septizonium faceret, nihil aliud cogitauit, quā ut ex Africa uenientibus suum corpus occurreret. Duplex autem, præter illam, quam diximus, traditur etymologia. Iulius enim Capitolinus Septodium legit. scimus enim Græcos locum ciuibus frequentatum, ad quē multæ perducantur uiæ, Septodium appellare, nam επτα septem και οδος uia, quasi septem concurrerent uiæ. Pli. Septisolium uocat, à septem solarijs, in singulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus superius inuicem iungebantur, alijs uero trabibus cum mole ipsa in interiore parte excitata: & ita singuli ordine, unam faciebant porticum, siue solarium, In hu

M

ius Septizonij frontispicio literæ huiusmodi leguntur.

C. TRIB. POT. VI.

COS. FORTVNATISSIMVS NOBILISSIMVSQVE

Moles enim quæ superest, ita est inclinata, ut iam iã lapsura uideatur.

De Arcu Triumphali *Constantini* Imp. Cap. XVII.

Arcus autem Triumphales in honorem illorum erigebantur, qui prouincijs, aut exteris nationibus debellatis, rebus Po. Ro. *feliciter gestis, triumphum meriti essent, à quo triumphales denominantur. in quibus simulacra oppidorum, fluuiorum, nauium illorum, quos deuicerant, in rei perpetuam memoriam, incidebant, quemadmodũ in his, qui adhuc stant, cernere licet. Sed arcus triumphales ante imperatorum tempora excitauit nemo, ut quorundam est opinio. neq; antiquiorem, quam* Titi, *arcũ in urbe uidemus.* Plin. *hunc morem suo tempore cœpisse narrat. prius enim triumphales statuas, uel trophœa ponere solebant.* Romæ *triumphales arcus plures. ex his uero, qui hodie, Constantini ad angulum montis* Palatini, *iuxta* Amphiteatrum, *triumphalibus ornamentis conspicuum, cunq; trophœis, & uictorijs allatis, parum læsum conspicimus: superato* Mezentio *apũ* Miluium *pontem, à Constantino ipso positum, cũ hoc indice.*

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAXIMO. P. F. AVGVSTO. S.P.Q.R. QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In maiori autem fornice, parteq; interiori a dextris, & sinistris legitur, hinc.

LIBERATORI VRBIS. *illinc* FVNDATORI QVIETIS. *Superius extra sic*. VOTIS. X. VOTIS. XX. *quæ uota in maximis fecerat periculis constitutus, quemadmodum apparet in quibusdam numismatibus, qui sunt apud nos.*

De Cœlio monte, & Cœliolo. Cap. XVIII.

*C*OElium montem Querquetulanum prius appellatum scribit Cor. Tac. q; talis Syluæ frequens, fœcundùsq; esset, Mox Cœlium à Cœle Vibenna, qui dux gentis Hetruscæ fuit, sedémq; in eo acceperat à Tarquinio Prisco, seu quis alius regum dedit. nam scriptores in eo disentiunt. Recte ait disentiunt. Sex. enim Pomp. refert Cœlen Romulo auxilium præbuisse aduersus Sabinos. M. autem Var. cõtra Latinũ regẽ. hinc post Cœlij obitũ, q; nimis mu

nita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deductos in planum, & ab eis uicum Thuscum appellatum, & ideò ibi Vertumnum stare, quod is deus Hetruriæ princeps. De Cœlianis, qui à suspitione liberi essent, traductos uolunt in eum locum, qui uocatur Cœliolus idest minor Cœlius, de quo Mart. ita meminit. Maior Cœlius, & minor fatigat. Cœliolus, siue Cœlicolus, is est, ut diximus, ubi nunc diui Euãgelistæ ædes, olim Dianæ, uirgo enim uirgini cessit. In hoc autem nihil aliud memoria dignum fuisse inueni, præter ipsam ædem Dianæ, quemadmodum de resp. arusp. testatur Cic. Quare ad Cœlium reuertamur. Quẽ Tiberius, appellatione mutata, uocari Augustum iussit. auth. Suet.

De Fauni, Veneris, & Cupidinis Templo. Curia Hostilia. Castris Peregrinis. Domo Lateranorum. De Cõstantini, & Sesoriani Palatio, ac de Equo. L. Veri. Cap. XIX.

IN medio igitur Cœlij montis dorso extat Tẽplum circulari forma, nunc diuo Stephano, olim uero Fauno dicatum. Faunus enim dictus ἀπὸ τῆς φωνῆς quòd uoce, non signis, futura ostenderet. Ex peregrinis autem dijs quodam tempore hunc solum Romani coluere. Mansiones Albanæ ubi S. Mariæ in Dominice ædes. Veneris, & Cupidinis Templum haud procul à porta Næuia statuit P. Vic.

siue Sex. Ruffus, eo in loco, ubi nunc ecclesia. S. Crucis in Hierusalem fuisse, accepimus; Curiámque Hostiliam duobus in locis, unam, ut diximus, iuxta forum, in qua Hostilius rex prius habitauit, prope Pacis templum, alteram in Cœlio monte, ubi nunc diui Ioannis, & Pauli ædes. Liuius. Tullus rex in Cœlio monte templum, ordini ab se aucto, curiam fecit, quæ Hostilia usque ad patrum nostrorum ætatem appellata ẽ, & quo frequentius habitaretur, eandem sedem regiæ cœpit. Castra Peregrina Augustus in Cœlio constituit, in ea parte, quæ ad ortum æstiuum, Esquiliasque pertinet, quo in loco nunc ædes Sanctorum quatuor coronatorum est sita. Domus Lateranorum ubi basilica eiusdem nominis: de qua Iulius Capitolinus ita meminit. Educatus est (de. M. Antonio enim loquitur) in eo loco, in quo natus est, in domo aui sui, iuxta ædes Laterani, & Iuuenalis ita.

Clausit & egregias lateranorum obsidet ædes
Tota cohors.

Flaui Constantini Palatium prope hanc domum inter Conclimontanam, & Gabiusam portam sedem habuit. Sesoriam uero apud Næuiam inter ipsam portam, & ecclesiam. S. Crucis in hierusalẽ. In Platea lateranẽsi stat ærea equestris Statua, quã M. Aurelij Antonini esse multi putant, aliqui tamẽ L. Veri. non desunt etiam, qui Septimij Seueri. Herodianus enim literis tradidit post adeptum imperium ex somnio, quod uiderat, statuam sibi posuisse.

De Amphitheatro. Statilij Tauri. Cap. XX.

Equitur Statilij Tauri Amphitheatrum. Sed s priusquã de ipso agamus, pauca quædã prælibanda sunt, ut quid sit amphitheatrum, & cuius rei gratia extrueretur, intelligamus. Theatrum igitur à græca trahitur etymologia, dicitur enim απο του θεωμαι quod est specto, & habet hemicycli formam. Amphitheatrum autem oualem, appellatum απο του αμφι και θεωμαι quod est circum specto, quasi in unum iuncta duo uisoria. Cassio. Titum omnium primum amphitheatrum inuenisse putauit, eius sunt hæc uerba. Hoc Titi potentia principis diuitiarũ profusô flumine excogitauit ædificium fieri, & cum Theatrum hemisperium græce dicatur, amphitheatrũ, quasi in unum iuncta duo uisoria, recte constat esse nominatum, quod speciem eius arena concludat, & ut currentibus aptum daretur spatium, & spectantes oĩa facilius uiderent, dum quædam prolixa rotunditas uniuersa collegerat. At prius. C. Cæsarem amphitheatri molem in Campo Martio posuisse, testis est Cor. Tac. quam ab illo destinatam Augustus mox Mausoleum ædificaturus destruxit, auth. Suet. qui etiam in Cæsaris uita cõmemorat Statilium Taurum prius Tito amphitheatrum posuisse, alterúmq; deinde à Tiberio inchoatũ, sed non perfectum. In amphitheatro autem multi spe præmij, quod publice dabatur, cum bestijs pugnabãt. capite etiã damnati, & bello capti hoc miserrimo cer

tamine capitis discrimen subire cogebantur. Claudius *enim* Imp. *pacatis* Aegyptijs, *quum militum non parua manus rebellasset, partem illorum occidit, partem* Romam *misit cum bestijs pugnaturos.* Vnde, *inquit* Iulius Capitolinus, *tractum sit ut proficiscentes ad bellũ imperatores munus gladiatorum, & uenatus darent, breui dicendum est.* Multi *apud ueteres dicunt hanc deuotionem factam contra hostes, ut non sanguine litato specie pugnarum seuerioris uim quandam fortunæ satiarent.* Ituros *autem ad bellum* Romanos *debuisse pugnas uidere, & uulnera, & ferrum, & nudas inter se cohortes, ne in bello armatos hostes timerent neue propter uulnera, aut sanguinem horrerent.* Eius *autem sæuissimi instituti causa consueuerũt ituri ad bella exhibere inspectaculis multa gladiatorum paria, & quò quisq; ditior erat, eò plura.* De *partibus autem amphitheatri uide* Vitruuium. *Statilij* Tauri Amphitheatrũ *magnam partem adhuc extare cernimus apud ecclesiã* S. *Crucis in hierusalem, prope urbis mœnia, quod extruxit* Augusto *ciues* Romanos *hortante, ut quisq; pro uiribus urbem exornare niteretur, auth.* Suet. *Qui in* Caligula *narrat ipsum principem munera gladiatoria partem in hoc amphitheatro, partim in septis aliquot egisse.*

Aquæductus cur inuenti, Quibus modis aquæ deducerentur, cui usui, quis prius deduxit, & quot aquæ deductæ. Cap. XXI.

Quoniam de ductu aquæ Claudiæ locus postulat ut loquamur, crebráq; in sequentibus de aquæductibus erit mentio, placet quædã de ijs præmittere, quo causam aquas deducendi, quibus modis, cuiué usui, & à quo primum, & quot diversis temporibus in urbem ductæ sint, intelligamus. Vrbe enim & ambitu, & hominum numero aucta, paulatim à fluuio hunc, atq; illum locum appetẽdo, magna ciuium pars recessit, quæ cum longo interuallo aquam petere cogeretur, maximumq; sentiret incommodum, cogitauerunt prisci uelle huic inopiæ subuenire. hinc deducendi aquas origo. Aqua enĩ ex omnibus elementis mortalibus maxime est necessaria. quare Pindarus ait ipsam optimam esse, &, ut aurum inter metalla, cæteris præstare elementis. Adhæc urbis salubritati maxime contulisse, sic testatur Frontinus. Sẽtit hãc curam imperatoris pijssimi Neruæ principis sui Roma regina orbis, & terrarum domina, cui par est nihil, & nihil secundum, & magis sentit salubritas eiusdem æternæ urbis aucto castellorum operum munerum, & lacuum numero, nec minus ad priuatos commodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. nam immunditiarum facies, & impurior spiritus grauioris celi, quibus apud ueteres urbis infamis aer fuit, sunt remoti. Duobus autem modis deductas esse: arcuato uidelicet opere, & subterraneis cuniculis, idem ita declarat. Hi sunt arcus altissimi, subleuati, in quibusdam locis pedes centum nouem, tot aquarum, tã mul-

tis necessarijs molibus pyramides uidelicet ociosas com parem, aut cætera inertia, sed fama celebrata Græcorum? Per subterraneos uero meatus probat Strabo hoc modo. Tanta autem per aquæductus aquarum uber tas influit, ut per urbem, atque cloacas amnes inundare uideantur, & uniuersæ propemodum ædes subterraneos meatus, Siphones, ac fistulas undosas habeant. Præterea etiã hodie ad radices quirinalis in uilla Car. Grimaldi, in dorso eiusdem montis, in uico Patricio, & Suburra, in uia Latina, in Auentino, apud Iudeorum plateam, multisque alijs in locis subterraneos aquæ ductus uidemus. Ii autem soli in urbem per arcus influebant, qui iuxto æquilibrio per congruentia loca poterant deduci. Deducebantur enim aquæ ex diuersis locis. & quia Anio Nouus omnium erat altissimus, necessitate urgente, cæteris subueniebat. Quinque sunt, inquit Fron. ductuum altitudines in omnem partem urbis, sed his aliæ maiore, aliæ leuiore pressura coguntur. Altissimus Anio est Nouus. proxima Claudia. tertium locum tenet Iulia. quartum Tepula, deinde Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat. sextum tenet locum Anio Vetus. sequitur hanc libram Virgo, deinde Appia. omnibus humilior Alsietina, quæ Transtyberinæ regioni, & maxime subiacentibus locis seruit. Mox uero cui usui essent, sic ostendit. Auctores cuiusque aquæ, ætates, præterea ordinem, & longitudinem riuorum, & ordinem libræ cum prosecutus sim, non alienum mihi uidetur singula subijcere, & ostendere quã

ta ſit copia, quæ publicis, priuatiſq; non ſolum uſibus, & auxilijs, uerum etiam uoluptatibus ſufficit, & per quot caſtella; quibúſq; regionibus deducatur. quantum extra urbem, quantum intra urbem, & ex eo quantũ lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine cæſaris, quantum priuatis uſibus erogetur. Quid autem ſit Caſtellum in aquæductibus, Vulpianus ita declarat. Caſtellum eſt receptaculũ quod aquam publicam ſuſcipit. Quum itaq; ductus aquarum ad uiarum diuortia, uel regionum urbis fines perducti erant, caſtella in formarum ſummitate erant, ex quibus aqua per digitos, uncias, & modulos ædificiis, operibúſq;, & muneribus publicis, ac priuatorũ uſibus diuidebatur à Caſtellario. Erat enim Caſtellarius caſtelli aquarum cuſtos, ut probatur epithaphio ſequenti, uidelicet.

. D . . M .

CLEMENTI CÆSARVM . N . SERVO CASTELLARIO AQVÆ CLAVDIÆ FECIT CLAVDIA SABBATIS ET SIBI ET SVIS.

In ſolo autem lacus erant, alia aquarum receptacula, ex quibus cum Romanæ plebis, & fullonum, coriariorum, aliorúmq; opificum neceſſitatibus ſatisfieret, tum horti irrigabantur. Idem uero Fron. cuſtodiam aquis adhibitam eſſe, ſic teſtatur. Tutelam autem ſingularum aquarum locari ſolitam inuenio, poſitamq; redemptoribus neceſſitatem certum numerum circa du-

ctus extra urbem centum ab urbe seruorum opificum habendi, & quidem ita, ut nomina quoque eorum, quos habituri sunt in ministerio per quasque regiones in tabulas publicas deferrent, eorúmque operum probandorum curam fuisse per Censores aliquando, & Aediles, interdum etiam Consulibus eam prouinciam obuenisse, ut apparet ex eo, quod factum est. C. Luctatio, & Cæsone Coss. Quantopere autem curæ fuerit ne quis uiolare ductus aquarum, nec non concessam deriuare auderet; cum ex multis apparere potest, tum ex hoc, quod circus Maximus, ne diebus quidem ludorum circensium, nisi Ædilium, aut Censorum permissu, irrigabatur. Agri uero, quos aqua publica, contra legem, quis irrigasset publicabantur, cuius rei causa Ædiles curules iubebantur per uicos singulos exire, qui in unoquoque uico habitarent, prædiáue haberent binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum saliret. Primus autẽ M. Agrippa post ædilitatem, quam gessit consularis operum suorum, & munerum uelut perpetuus curator fuit, qui iam copia permittente, descripsit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Omnium autem primum Ap. Claudiũ ex agro Lucullano arcuato opere deduxisse aquam, ab eodẽ authore literis traditur. qui nouem solum aquas suo tempore in urbem fluxisse sic commemorat. Nunc autem in urbẽ influũt Appia, Anio Vetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alsietina, quæ eadem uocatur Augusta, Claudia, Anio Nouus. Quæ autem fuerint istæ aquæ,

& unde, quotque passuum millibus, uel sub terram uel arcubus ducerentur, pluribus uerbis ipsemet recenset. Sex. uero Ruffum, eo posteriorē, quem Dioclitiani temporibus urbem Romam descripsisse putat Blon. nouē, & decem aquas posuisse animaduerti.

De Aquæductu Claudiæ aquæ. Cap. XXII.

Diuum Claudium duos aquæductus à Caligula inchoatos perfecisse, sic declarat Fron. Altero imperij sui anno duos ductus inchoauit, quod opus Claudius magnificentissime consumauit, dedicauitque. alteri, quod ex fontibus Ceruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum nomen: hæc bonitate proxima Marciæ. altera, quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluere cœperant, ut facilius appellationibus dignoscerentur, Anio Nouus uocari cœpit. Suet. opera, inquit, magna, potiusquā necessaria, quā multa perfecit, sed uel præcipue aquæductum à Caio inchoatum. Meminit & Plin. his uerbis. Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à Caio, & perfecti à Claudio; quippe lapideā excelsitatem omnes urbes, & montes æquantem, ut lauacra impleret, Curtios atque Ceruleos fontes adductos, erogata ad id opus talentum sexaginta millia. Is est aquæductus, quem à porta Næuia per Cœlij montis dorsum ī Auentinum perducit Cassi. In frontispicio autem eiusdem portæ de restitutione eiusdem aquæductus hæc le-

guntur.

TI.CLAVDIVS DRVSI.F.CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER PATRIÆ AQVAS CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CERVLEVS ET CVRTIVS A MILIARIO. XXXXV ITEM ANIENEM NOVAM A MILIARIO. XII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS CVRAVIT.

IMP.CÆSAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIG.IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILAPSASQVE PER ANNOS NOVEM SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI. F. VESPASIANVS. AVGVSTVS. PONTIFEX. MAXIMVS. TRIBVNIC. POTESTATE .X. IMPERATOR . XVII . PATER PATRIÆ CENSOR. COS. VIII. AQVAS CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A VIVO CLAVDIO. ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO, VRBI RESTITVTAS.CVM A CAPITE AQVA

RVM A SOLO VETVSTATE DILAPSÆ ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

In eodem aquæductu iuxta hospitale lateranense, inter alios, hic positus est index.

M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. TRIB. POT. IIII. PROCOS. ARCVS COELIMONTANOS PLVRIFARIAM VETVSTATE CONLAPSOS ET CONRVPTOS A SOLO SVA PECVNIA RESTITVIT.

Partem autem huiusce aquæ in Capitolium à Caracalla fuisse deductam ferunt. Extant enim ruinæ formarum in Palatium usque. In arcu uero tiburtino, huic aquæductui coniuncto, prope ædem diuæ Mariæ in Dominice, uetustate corrosæ sunt literæ tales.

P. COR. P. F. DOLOBELLA COS. C. IVNIVS. C. F. SILANVS FLAMEN MARTIAL. EX. S. C. FACIVNDVM CVRAVERVNT IDEMQVE PROBAVERVNT.

Aquam quidem ipsam à Traiano in Auentinum perductam, Traiani nomen accepit, auth. Front. cuius ad huc apparent formarum uestigia apud. S. Priscam, & in ruinis Thermarum Decij marmor paucis ante annis effossum id, quod Frontini uerba, significabat.

De ijs quæ incertam sedem nunc in Cœlio monte ha-

bent.

Cap, XXIII.

b Rutus primus Cos. pulso Tarquinio Carnæ deæ Templum in Cœlio monte extruxit, sacrúmque uoti reus fecit, quia cordis beneficio, cuius dissimulatione habebatur idoneus, emendationi publici status extitit. Hanc enim deam uitalibus humanis præesse credebant, ab eáque petebatur ut iecinora, & corda, quéque sunt intrinsecus uiscera salua conseruaret. Templum Claudij Cæs. conditum à Vespasiano, sed prius cœptum ab Agrippina in Cœlio monte Neronem funditus destruxisse auth. est Suet. Mamurra Formianus fabrorum Cæsaris in Gallia præfectus, Domum, quam in monte Cœlio habebat, primus omnium Romæ marmoreis crustis exornauit, Plin. In Cœlio Domum Claudij Centimali fuisse, ait Val. Max. de qua Cic. sic meminit. Cum in arce augurium augures acturi essent, iussissentque. T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auspicijs, emit Calphurnius Lanarius. Domus Tetricorum (inquit Pollio) qui duo, ex triginta, tyrannorum fuerũt, hodiéque extat in mõte Cœlio; ĩter duos lucos, cõtra Isiũ Metellinũ pulcherrimã. In eodem monte Iunij Senatoris Domum constituit Cor. Tac. Adduntur, ait, sententiæ, ut mons Cœlius in posterum Augustus appellaretur, quando cunctis conflagrantibus sola Tiberij effigies in domo Iunij Senatoris inuiolata mansisset. Habuit Cœlius Domum. T. Claũ

dij clypti hymnologi, quemadmodum in eius epithaphio legimus. & Cornelij Domum q; ut alij uolunt, primus eam marmoreis tabellis exornauit. Martialis Campus, in quo, si quando aquæ Tyberis Martium campum occupassent, equiria fiebant, in Cœlio à Sex. Pom. collocatur, sicut ab Ouid. his carminibus.

Altera gramineo spectabis equiria campo,
 Quem Tyberis curuis in latus urget aquis.
Qui tamen eiecta si forte tenebitur unda,
 Cœlius accipiet puluerulentus equos.

Fuit in eodem monte Macellum Magnum. Antrum Cyclopis. Spoliarium. & Armamentariũ. Sed de Cœlio satis. Videamus quid à latere ipsius, quod Auentinum respicit, sit, aut fuerit.

De Appia, & Noua uia. ac de Isidis, Virtutis, Honoris, atq; Quirini, siue Martis Æde, & Almone flu. Cap. XXIIII.

In situs urbis descriptione dictum est conuallem, Appiámq; uiam, quantum ad septentrionem spectat, à Palatino, quantum uero ad occasum hyemalẽ, à mõte Auentino, Cœlium dirimere. Pom. autem Letus Appiam Brundusium usq; producit, à porta autem ad thermas Antonianas Nouam uult appellari. Sed appiam etiam intra urbem fuisse usq; ad Constantini arcum innuit Spartianus in ea Septizonium Seueri cum collocauerit, potuit tamen ali-

quando

quando accidere, quod huius pars à Caracalla munita Nouæ nomen adepta sit. quod autē Solinus dicit Tarquinium Priscum habitauisse ad portam Mugoniam supra summam Nouam uiam, de alia intellexerim. Sūt qui putant uiam Nouam à porta Palatij inchoasse, & per radices Palatini montis supra circum Maximum ad infimam Piscinam peruenisse, ubi nunc diui Sisti ædes uisitur. Verum, ut diximus, uiæ Nouæ diuersis temporibus à diuersis hominibus nouiter deductæ, aut munitæ plures, & multis in locis fuere. quocirca, nisi distinguantur tempora, infinita occurrent apud scriptores, quæ inter se se cōtraria uidebuntur. Ad caput autem uiæ Nouæ in regione Piscinæ inter prædictam ædem, spectandásque thermarum Antoniarum ruinas, fuit Templum Isidis Antenodoricæ, ab Antonino Bassiano conditū, iuxta ipsius Thermas, ubi quædā marmora eruta sunt, cum inscriptione mutilata huiusmodi.

SÆCVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SALVTARIS CONSECRATIO.

In altero uero fragmento sic legebatur.

PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANAE REIP. ARCANAQ. MORBIS PRAESIDIA ANNVANT QVORVM NVTV ROMANO IMPERIO REGNA CESSERE.

In uia autem Appia, haud longe à porta, Honoris, & Virtutis steterat Templum. quod. M. Marcellus dedicauit, decimo septimo anno posteaquā à patre eius

primo consulatu uotum in Gallia ad Clastidium fuerat. huius meminit Cic. de nat. deo. Martis Templa duo, inquit Ser. unum Quirini intra urbem, prope portam; quasi custodis, & tranquilli. alterum in Appia uia extra urbem, quasi bellatoris, & gradiui. Ful. uero scribit duo extra portam fuisse Martis templa. Vnum quatuor miliarijs ab urbe distans: alterum paulo extra portam. quod si ita est, cur Ser. dixit duo, & nõ tria eius templa. unum Quirini intra urbem, & duo extra: quod erat consentaneum, scd̃m ipsum. Almo flu. per uiam Appiam, Auentiniq; radices in Tyberim fluens, longe ab urbe ad. X mil. pas. in agro maritimo oritur, Appiiq; Riuum uulgo nunc nominant. in quo Mater deorum Cal. Aprilis singulis annis à Gallis sacerdotibus ablucbatur. unde Papinius.

Est locus ante urbem, qua primum nascitur ingens
Appia, quáq; Italo genitus Almone Cybelle
Ponit, & Idæos iam non reminiscitur amnes. Ouidius
Est locus, in Tyberim qua lubricus influit Almo,
Et nomen à magno perdit ab amne minor.

De Thermis ingenere. Cap. XXV.

Hermæ græcum est uerbum, quod neq; latinum nomen, neq; significationem unica dictione recipere potest. τερμον calidum tan

tum significat. Nos uero loca quæ calentibus aquis, aut sine ipsis solo fornice calefacto lauandi, & sudandi usibus deputata sunt, eodem nomine, quo Græci, thermas appellamus. Prisci namque Romanis lauandi usum fuisse prope quotidianum satis constat, quo uel puluerem, sordésque abluerent, uel sudorem prouocarent, crudámque adiuuarent digestionem, quod tetigit Iuu. cum inquit.

Et crudum pauonem in balnea portat.

Sæpe tamen uoluptatis tantum causa id factitarunt, propterea uel mediocriter diues priuata balnea, siue lauacra habuisse, illud argumento est, quod Cic. Terentiam uxorem monet, ut curet labrum in balneo ne desit, certioremque facit. Q. Fratrem Asiæ procos. de balneis, quas in Arpinati extrui curabat. Multa deinde balnea paulatim extructa, in quibus ad libitum plebs lauaret. Primus autem omnium Sergius Orata pensilia facere instituit, sicuti Val. Max. commemorat. Re postmodum ad principum luxuriam, & fastum producta, cœpere lauacra in modum, ut ait Ammianus, prouinciarum extruere, quas thermas appellarunt. in quibus ædificandis nullum neque modum, neque mensuram seruasse ex illarum, quæ nunc extant, uestigijs, facile unusquisque potest iudicare. Varia enim & propemodum infinita habebant loca, uarijs usibus, & uoluptatibus deputata, quædam ad calefaciendas aquas forma circulari, ex quibus per siphones, & fistulas balneis, nedum in solo expositis, uerum etiam

pensilibus calidam ministrabant, quæ post lauationem inutilis per canales in inferiorem partem, inde subterraneis meatibus in Cloacas *mittebatur*. Habebant *Thermæ etiam* Apodyteria, *in quibus balnea ingressuri uestes deponebant, ut ostendit* Pli. *in epistolis. habebant & areas amplissimas porticibus spaciosissimis circundatas, cameratáq; superbissimis fornicibus ædificia in circuitu habentes, in queis diuersi coloris marmoreæ, ingentésq; columnæ, quarum quædam stantes, nonnullæ uero iacentes adhuc cernuntur, multæ ad templorum ornamenta translatæ*. Pauimenta *uero lithostrata diuersis lapidibus conspicua, parietésq; marmoreis tabellis in multis incrustati*. Erant *etiam* Xysti, *nemora, & natatoria populi ludis, delitiisq; exposita, propterea frequens in thermis uersabatur: principésq; ad id insaniæ uenerant, ut cum eo promiscue lauarent*. Spartianus *de* Hadriano. *publice, inquit, & frequenter cum omnibus lauit*. Vnde *cum ueteranum quendam notum sibi in militia dorsum, & cæteras partes corporis uidisset atterrere, percontatus cur se marmoribus distringendum daret; ubi audiuit hoc iccirco fieri, quod seruum non haberet; seruis eum donauit, & sumptibus*. Verum *cum alio die cōplures senes ad prouocandam principis liberalitatem hoc idem facerent euocari eos iussit, & alium ab alio defricari*. Tradunt *autem*. M. *Aurelium* Antoni*num lauacra mixta præbuisse*. Lauandi *uero tanta fuit* Cōmodo Imp. *uoluptas, ut septies in die lauerit, in*

balneiſq; ſæpe cœnitauerit. Iulius Capitolinus ſcribit Gordianũ iuniorẽ ſepties in æſtate, hyeme bis lauiſſe. qui cum ſæpe mulieres pulchras, & puellas, & cũ ijs anus deformes admitteret, ſe iocoſe id facere dicebat. Alexander ſyluas in thermis deputauit, oleúmq; luminibus thermarum addidit, quum antea, non ante auroram paterent, & clauderentur ante ſolis occaſum.

De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ. Cap. XXVI.

a Ntoninum Caracallã Thermas, quæ ab eo Antonianæ ſunt denominatæ ſtruxiſſe, in eius uita Spartianus ſic teſtatur. Opera Romæ reliquit, thermas ſui nominis eximias, quarum cellam ſolearem architecti negant poſſe ulla ratione fieri, niſi qua facta eſt. nam ex ære cupro cancelli ſubpoſiti eſſe dicuntur, quibus camera tio tota concredita eſt, & tantum eſt ſpatij, ut id ipſum potuiſſe fieri negant docti mechanicis. Lamp. uero has ĩchoatas ab Antonino Seuerum perfeciſſe, atq; exornaſſe refert. Viſuntur adhuc in radicibus Auentini, ad uiam olim Ardeatinam, & apud nunc. S. Balbinam, harum ingentes ruinæ, cum altis parietibus, columnisq; ſemiſepultis miræ & magnitudinis, & pulchritudinis. Magnum autem ambitum amplectebantur. & ductus ille aquarum, q̃ ante portam Capenam tran

ſit in eas olim aquam deducebat. Sub thermis Antoni-
nus ipſe nobiliſſimum poſuit Palatium,
cuius ueſtigia uix ſuperſunt.

De Auentino. Caput. I.

Ventinus autem collis, quartus in ordine montium fuerat collocatus; de cuius ambitu, & forma cum multa supra dicta sint, reliquum ẽ, ut quibus ædificijs exornatus esset nũc uideamus, prius tamen unde dicatur. Auentinum igitur montem ab auibus, quæ uesperi ex Tyberi illuc cubitum aduolabant, denominatum quidam uolunt, hinc Virg.

Dirarum nidis domus opporuna uolucrum.

de Auentino locutus. Alij à rege Aboriginum illic & occiso, & sepulto. Var. tamen dicit in gentẽ Po. Ro. Sabinos à Romulo susceptos istũ accepisse montem, quẽ ab Auente prouinciæ suæ fluuio appellarunt Auentinum. Constat ergo uarias opiniones postea secutas. Nã à principio Auentinus dictus est ab auibus, uel rege Aboriginum. unde hunc Herculis filium constat nomen à monte accepisse, non præstitisse, auth. Ser. Idẽ ãt Var. post uarias quorundam opiniones, subiit. Ego maxime puto ab aduectu. nam olim paludibus mons

erat ab reliquis disclusus, itaq; eò ex urbe uia qui ad uehebantur ratibus, quadrantem soluebant. Alij ab ad uentu hominum, quod commune latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum. Huic autem monti Remurio aliquando dixere nomen. Et quanquã Sex. Pomp. refert Remuriam locum esse in summo Auentino, ubi Remus de urbe condenda auspicatus fuerat; non tamen obstat quin totus mons Remurius appellaretur, quem Romulus neminem passus est habitare, sed sacrum fratri esse uoluit usq; ad hybernam. Diony. autem prodidit Ancum Martium Auentinum muro cinxisse, contra Gelij opinionem, qui, ut demonstratum est, dicit neq; Ser. Tullium, neq; quempiam alium, ad diui Claudij tempora usque, hunc montem, tanquã auibus obscœnis ominosum, intra pomerij fines recepisse. Quare aut post Ancum statim exclusus, aut secundum Liuium, ab eo nouæ multitudini datus, non tamen urbi additus est. iuxta eiusdem Gellij opinionẽ, qui uult urbanum auspicium pomerij finem facere. Quæ autem in eo fuisse traduntur, breuiter exponamus.

De Dianæ, Bonæ deæ, Herculis Victoris, Iunonis Reginæ, & Monetæ, Lunæ, Victoriæ, Mineruæ, & Libertatis Templo, ac Ara Iouis Elicij. Cap. II.

IN uertice autem Auentini montis, qui Tyberim despicit, stat diuæ Sabinæ Templum, quo in loco olim Dianæ; ad eam nempe par-

tem, quæ naualia spectat. Apianus enim commemorat Gracchum hoc ascendisse templum, átque inde ad alteram fluminis partem per pontem ligneum transiuisse. De hoc quidem tẽplo Sex. Pom. sic meminit. Seruorum dies festus existimatur idibus Augusti, quod eo die Ser. Tullius natus serua ædem Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ sunt cerui, à quorum celeritate fugitiuos uocent seruos. Commune autem erat omnibus Latinis, quod ideo instituisse uidetur, ut ostenderet lege naturali seruos nihil distare à cæteris hominibus. Diony. enim huius templi Ancum Martium authorem fecisse uidetur. Traductis, inquit, ex Tillenis, Politorio, aliísque urbibus quoscunque cœperat colonos, ibi collocauit, persuasitque ut templum Dianæ ædificarent, adijceréntque statutis temporibus inducias, ut si qua facta inter eos offensio esset, per hæc sacra dissoluerent, posteáque rex pecunijs, quas contulerant urbes eæ omnes, extruxit Dianæ fanum, in maximo Romæ collium Auentino collocatum; legésque in base ærea conscripsit, in delubro Dianæ sita. Hinc patet, quod si prius hoc templum non fuit in Auentino, quam tempore Anci regis, non potuisse ab aduentu hominum Auentinus appellari: cum constet ante Anci imperium hoc nomen obtinuisse. Sequitur in eodem Vertice, haud procul hinc, ædes. S. Mariæ cognomento Auentinæ, ubi Bonæ deæ templum extitisse ferunt, in honorem Fatuæ castissimæ sororis Fauni à Claudia uestali conditum, postea uero à Liuia restitutum. Bonæ deæ autem sacra à solis fœminis pe-

tangebantur, neq; licebat uiris interesse. unde Cic. criminatur P. Clodium quod ausus sit hæc sacra, quæ pro salute Po. Ro. fiebant sua præsentia turbare, atq; polluere. Spartianus ait Hadrianum ædem Bonæ deæ transtulisse, quo autem non dicit. In crepidine ad eundem fluuium pertinente, ubi nunc diui Alexij, fuit Herculis Victoris templum, & ab eo haud procul Iunonis Reginæ, ex parte Veientanæ prædæ à Camillo conditum: de quo secundo bel. pu. mētionem facit Liuius. Sed Hercules alterum habuisse dicitur, eo in loco, ubi nunc in ruinis thermarum Decij imperatoris ecclesia diuæ Priscæ est sita. In dorso autem Lunæ constituit Ouid. his carminibus.

Luna regit menses, huius quoq; tempora mensis
 Finit Auentini Luna colenda iugo.

Liuius. Atrox cum uento tempestas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit. Istis autem certum locum à peritis topographiæ urbis assignari solet, incærtum uero sequentibus, ueluti Victoriæ Templo, quod ab Arcadibus extructum, ab eisdémq; sacra eidem deæ constituta narrat Diony. Mineruæ autē à Sex. Pomp. Iunonis uero à Valerio Max. in eodem monte collocatur: à Liuio uero Libertatis, ex multatitia pecunia cum æreis columnis, & statuis pulcherrimis à patre. T. Gracchi & conditum, & dedicatum. cuius Atrium ab Helio peto, & Cor. Cethego censoribus fuit refectum, & ampliatum, & nouissime a Pollione, ut tradit Suet. instauratum. de quo Liuius quin-

ro decadis quintæ meminit his uerbis. Hæc inter ipsos disceptata, postremo eò descensum est, ut ex quatuor urbanis tribubus unam palàm in Atrio Libertatis sortirentur. Libertatem enim deam in primis coluere Romani, utpote Libertatis assertores. Habuit Auentinus & Aram Iouis Elicij à Numa dicatam, quæ ab eliciendo, secundum Var. nomen adepta est. Habuit & Murcææ ueterem Aram. nam prisci Venerem murceam uocabant, à myrto ei dicata, uel, ut alij, quod præter modum non moueret, ac faceret hominem murcidum, ac nimis desidiosum, & inactuosum. Iunonis Monetæ Ædem etiam in Auentino fuisse, literis traditur, Camillus autem dictator in eodem Matutæ matri Templũ consecrauit. author Blon. qui ex Plin. refert Laurentiũ Syluam Ioui sacram fuisse in hoc ipso colle, & in ea Valentinianum, Gallæ Placidiæ filium, interfectum. De sylua hac uide Var. & Liuium.

De Caco, & eius Spelunca. Cap. III.

Caci Speluncam supra ædem diuæ Mariæ in schola græca, qua parte Auentinus Palatium uidet, fuisse, putat Blon. at locus accliuis nullum speluncæ præ se fert uestigium. Virgilius autẽ in montis crepidine, loco maxime edito, ponit his carminibus.

Stabat acuta silex præcisis undiq; saxis
Speluncæ dorso insurgens altissima uisu.

Melior est ratio, quod facit ad Tyberim incumbere dum subdit.

Hanc, ut prona, iugo læuũ incumbebat ad amnem,
Dexter in aduersum nitens concussit, & imis
Auulsam soluit radicibus, inde repente
Impulit, impulsu quo maximus insonat æther,
Dissultant ripæ, refugitque exterritus amnis. Quod si placet speluncam ipsam ad Palatinum montem pertinere, non procedit, quod ait poeta. incumbebat ad amnem. abest enim locus ille à fluuio ad teli iactum, à Tyberique est auersus. Quod autem Ser. dicit Tyberim per circum Maximum fluxisse, de alio tempore, quã quo Hercules in Italiam uenit, loqui opinamur. Si enim ad Herculis aduentum referre uolumus, obstant quæ de ipso à Vir. & Liuio tradita sunt. quemadmodum de ficu ruminali scribentes supra demonstrauimus. Arbitramur igitur Caci speluncam eregione. S. Mariæ Auentinæ ædis fuisse, ubi fluuius accedit quã maxime prope Auentino, & mons ipse plurimus attollitur, rupésque tota est scabra, & speluncis aptissima. quod innuit Diony. prope portã Tergeminam speluncam ipsam qui constituit, narrans Herculem Caco claua mactato, & spelunca euersa Aram Iouis Inuentoris erexisse ei loco proximam, eámque suo tempore iuxta portam Tergeminam extitisse. Cacus autem secundum fabulam Vulcani filius fuit, ore ignem, ac fumum uomens, qui uicina omnia populabatur. Veritas tamen habet. hunc fuisse Euandri nequissimum seruum, ac furem. nouimus enĩ

malum à Græcis κακον dici, quem ita Arcades illo appellabant tempore: postea translato accentu Cacus dictus. Scalæ autem Caci ad ipsam speluncam fuisse fabulantur.

De Armilustro, & quibusdam alijs rebus in genere positis. Cap. IIII.

ARmilustrum putauerim, inquit Volateranus, id spacij, quod in testaria nunc est: nam in regiõe Auẽtini ponitur, nec sanè aptior locus recẽscendis armis, ac militibus ostẽditur. hác sequitur Ful. Plut. autem ait Armilustrum locum in Auentino, ubi Romulus Tatium sepeliuit. Vnde apparet istos nõ recte sentire, quia aliud est esse in Auentino, aliud in Auentini regione. Var. tamen Armilustrum, & circum Maximum eundem esse arbitratur. Sex. uero Põ. festum, quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificarent tubis canerent. quare opinor locum in quo festum hoc agebatur, siue in Auentino ad Tatij sepulcrum, siue in circo Maximo, eodem nomine appellatum, quo & locus, ubi perfectis bellis arma reponebãtur. Romani enim arma priuatim non tenebant, sed in reditu exercitus in Armilustrum, aut in Tarpeiá rupem reponebant. hinc Spartianus dicit, Vespasianum ex Armilustrio arma legionibus permisisse, & Lucanus. Iam rupes tarpeia sonat. In Auentino autem, iuxta Iunonis Reginæ templũ, fuere Gemoniæ Scalæ,

per quas nequam, & sontes unco trahebantur. erat enĩ locus præceps in quem facinorosi tracti excarnificaban tur. Suet. in Tiberij Imp. funere. Alij, inquit, uncũ, & Gemoniis minabantur. & in Vitel. Tandem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus, inde un co tractus in Tyberim. Domum Phylidis apud Dianæ templum. Propertius. Phylis auentinæ quædam est uicina Dianæ; & reliqua. Remoria locus, ut dixi, in Auentino, ubi Romulus Remum sepeliuit, quando quidem & uiuens eum locum ille sedibus destinabat. Thermas Decianas in honorem Decij Imp à. S P Q. R. ædificatas in eodem monte fuisse uolunt; & apud has Varianas. Traiani uero cum priuatis ædibus in uinea Francisci Albertini eius, qui quædam cursim de antiquitatibus urbis in lucem edidit. Fabulantur in Auentino fuisse Fauni, & Pici Antrum, Fontémq́ ex quo bibebant, átq; Numam illic uino apposito eos ebrios factos conijecisse in uincula, & ab his fulmina elicere didicisse. de hoc autem fonte Ouid. in Fast. ita meminit.

Lucus Auentino suberat niger ilicis umbra,
Quo posses uiso dicere numen adest.
In medio gramen, muscóq; adoperta uirenti
Manabat saxo uena perennis aquæ.

M. Cato Italum Auentinum coluisse, Liuius uero in eodem cum plebs à patribus in montem Sacrum secessisset, decem trib. pl. creatos, & Cor. Tac. Diui Tiberij tempore incendio exustum esse, memorant. Hacte-

nus autem de Auentino.

De Testaceo monte, & de ijs quæ in eo ambitu fuere. Cap. V.

INter Auentinum montem, & Tyberim, ac urbis mœnia, quatuor laterum inæqualiũ planiciem collocauimus. in qua, haud procul à mœnibus ad ortum hyemalem pertinentibus, surgit collis, quem uulgo Testacium uocant. quò cum animi recreandi gratia munificentissimus uir NICOLAVS rens, prot. ap. qui rerum experientia, & singulari fide Gallorum regis à secretis existit, me adduxisset, essentque unà AMBROSIVS recalcatus, & ANTONIVS Carpanus Mediolan. & quidam alij honesti uiri, in quorum numero fuit etiam BART. de forbicibus, ac FRAN. pontius placen. (hos enim omnes literis, honestisque moribus ornatos, & integerrimos honoris causa nomino) rogassent que, an collis ipse ex fragmentis uasorum fictilium, in quibus prouinciæ tributum Po. Ro. ferebant, esset coaceruatus: respondi, inueteratam opinionem illam prorsus ridiculam esse, neque apud aliquem scriptorem inueniri subditos Romanis tributa testaceis uasibus detulisse, sed (ut etiam Blon. refert) consueuisse quæstores in prouincias mitti, quibus ea exigendi cura esset, exactáque legionibus in stipendia distribuendi, nisi in ærarium Romam malent deferri, Catonémque Vticésem quæstorem in Asiam, Cyprúmque

missum habita à prouincialibus tributa non fictilibus urnis, sed sacculis in summa nauis puppi gestauisse, subere ea ratione longissimis alligatis funibus, ut si naufragio cum naui ipse periisset, supernatans suber ostenderet in fundo depositum, tributorumque pecunia Po.Ro. salua esset, propterea me credere collem ipsum aggeratum quidem esse ex fictilium fragmentis, at ex iis, quæ à figulis in ea regione officinas habentibus, contulissent. quandoquidem Plin. ostendit fictilium. maximum usum fuisse apud maiores, adeo ut deorum simulacra, templorumque ornamēta; & ipsa parietū crustamēta ex fictilibus conficerētur, cuius sunt hæc uerba. Turianúmque à Fragellis accitum, cui locarat Tarquinius Priscus Iouis effigiem in Capitolio dedicandam fictilem fuisse eam, & ideo non mirari solere fictiles in fastigio templi eius quadrigas, de quibus sæpe diximus. ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiæ nomen in urbe retinet. hæ enim tamen effigies deum laudatissimæ erant, nec pœnitet nos illorum, qui deos tales coluere. aurum enim, & argentum ne in diis quidem conficiebatur. durant etiamnum plerisque in locis talia simulacra. Et mox. At qui Numa rex septem collegia figulorum instituit. Quin & defuncti se se fictilibus doliis cōdi maluere. maior pars hominum terrennis utitur uasis. M. etiam Var. figulos uno in loco fuisse indicat, quum dicit Venerē Myrteam fuisse inter figulos. Et Sex. Rufi urbis Romæ descriptio habet, in regione prima porta Capena fuisse Vicum Vitriariorum. Cum itaque figulorum

rum eam esse opificij conditionem uideamus, ut longe ab aquis haberi non possit, cum etiam eius artis purgamenta, si nimis multa in aruis dispargantur, ea reddant cæteris usibus inutilia. sin in flumen abijciantur, aut illud in breui compleant, aut difficillime eruantur: prudenti consilio factum tenemus, ut tam multa figulorum collegia à Numa rege instituta myrteis, & secus flumen apud Vitrariorum uicum ibi fuerint locata, ubi nunc testaceum inter montem, & Tyberim uineas uidemus. quod si Numæ regis temporibus figulorum collegia fuerunt septem, quanto plura credimus esse addita, Romani populi multitudine non minus aucta, quàm fuit imperium dilatatum. hæc omnia attente consyderantes mirari solemus cur Testaceus mons, supra fidem eorum, qui non uiderunt, arduus non in alpem potius insurrexerit. Ambitus autem huius duobus millibus uix perficitur pedibus. altitudo uero centum sexaginta, cucurbitæque habet formã, cuius latior pars ad Tyberim, inter transTyberinam regionem, & urbem fluentem, pertinet. In eadem planicie fuisse etiam Lignarios, & Emporium ostendit Liuius.

De Pyramidibus, & Sepulcro. C. Cestij. ac Horreis Po. Ro. Cap. VI.

PYramides appellantur quadratæ moles more flamme surgentes, unde ἀπὸ τοῦ πυρὸς deductas multi uolunt. Steph. autem aliam

huius nominis tradit etymologiam. Pyramides, inquit, in Aegypto ædificium in quod feruntur expensa fuisse in cepas, allia, & caseum talenta decem millia, & quingenta. Nominatæ sunt autem pyramides ἀπὸ τῶν πυρῶν *id est à tritico, quod illuc conducēs rex penuriam fecit frumenti per totam Ægyptum. Rationem excidendi, atque statuendi pyramides docet Plin. hoc modo. Dicantur pyramides in eadem Ægypto regum pecuniæ ociosa, ac stulta ostentatio, ne pecuniam successoribus, aut emulis insidiantibus præberent, aut ne plebs esset ociosa. Extat adhuc ex omnibus una apud portam hostiensem mœnibus urbis inclusam. quæ fuit sepulcrum. C. Cestij septemuiri epulonum, quemad modū huiuscemodi probat index.*

C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM.

Inferius uero literæ minores leguntur hæ.

OPVS. ABSOLVTVM. EX. TESTAMEN TO. DIEBVS. C C C X X X.

ARBITRATV.

PONTI. P. F. CLAMELÆ HEREDIS ET PONTHI. L.

Blondus autem fuisse totius collegij septemuirum epulonum sepulcrum existimauit. Epulones enim dicebantur qui epulas dijs instituendi potestatem habebant, auth. Cic. tertio de oratore. Horrea Po. Ro. c xxxx. īter Testaceum, & Tyberim fuisse marmor effossum ī

uineà Marcelli de Capozucchis tali inſcriptiõe oſtẽdit.
NVM. DOM. AVG. SACRVM GENIO CONSERVATORI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

Ab alio uero latere hæc leguntur.

NVM. DOM. AVG. SACRVM FORTVNÆ CONSERVATRICI HORREOR. GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

Apud Tyberim, in eo ambitu, fuit hylernæ lucus de quo. Ouid. ita meminit.

Adiacet antiquus tyberinæ lucus hylernæ,
Pontifices illuc nũc quoq; ſacra ferunt.

Capenam autem oppidulum in eodem ambitu fuiſſe, quidam tradidere.

De meta, quæ Sudans dicta eſt, & Iouis Simulacro. Cap. VII.

POſt Auentini montis deſcriptionem Ianiculũ recto ordine ſequi dixeramus, eum autẽ commodius relicturos ad eam partem ſitus urbis, quæ Tranſtyberinam complectitur regionem. Succedẽt igitur Eſquiliæ; quas à meridie, ſiue ortu hyemali uia Labicana, ab occaſu uero uſq; ad Amphitheatrum conualle. c c c c. pedum latitudine eandem uiam complectente, à Cœlio monte diuiſimus. prius tamen quam

ipsas aggrediamur, q̄d in hac ipsa uia; & conualle fuerit, aut sit, breuiter dicendum. Ab hortis itaq; templi diuæ Mariæ nouæ, unde digressi sumus, auspicari conueniens erit. Ante Constantini triumphalem arcum extat antiquæ metæ latericia, & dimidiata rotunditas, quæ Meta Sudãs à P. Victore appellatur, ꝙ ex ea aquas manasse fama est, quibus plebs ex proximi Amphitheatri spectaculis sitim extingueret. In huius uertice Iouis æneum Simulacrum stabat. Illud aũt hoc loco notandum. maiores ad percutiendum fœdera Iouis Simulacrum adhibere consueuisse, quod cum tediosum esset, præcipue quando cum longe positis gentibus percutiebantur, inuentum est ut sceptrum tenentes, quasi imaginem simulacri redderet Iouis, cuius proprium est sceptrum, ea peragerent.

De Amphitheatro Titi Vespasiani, ac de Templo Fortunæ, & Quietis. Cap. VIII.

Vrgit inter Cœlium montem, & Esquilias
s Amphitheatrum, uulgo Colosseum appellatum, quod media urbe, ut destinasse comperat Augustum, Vespasianus excitauit; Titum deinde eius filium dedicauisse ostendit Suet. his uerbis. Et tamen nemine ante se munificentia minor amphitheatro dedicato, thermisq; iuxta celeriter extructis munus apparatissimum, largissimumq; dedit. Vtriq; tamen id est patri Vespasiano, & Tito eius filio amphithea-

tri opus attribuere uidetur. Eusebius uero extructionis, & dedicationis Titum authorem facit: & Cassiodorus, qui, ut diximus, asserit ipsum Titum, falsò tamen, primum omnium huiuscemodi excogitauisse molem. Titum autem uel inchoauisse, & perfecisse, uel cum genitor cœpisset, absoluisse nemini dubium uideri potest; si quis reliqua ædificia ab eodem prope extructa cognorit. Mar. uero hanc ipsam molem Domitiano attribuit, sed id factum est per adulationem. Colosseo enim fuit nomen à Neronis Colosso, qui erat in porticu domus, ut in æreis eius numismatibus sæpe uidimus. Verum utrum Titus intra amphitheatrum concluserit, aut postea eò transtulerit, aut ædificando prope stare permisserit, parum liquet. & tamen à colosso nomen obtinuit, quo in loco ipsius Neronis stagna prius fuisse, idem Martialis sic testatur.

Hic, ubì conspicui uenerabilis amphitheatri
Erigitur moles, stagna Neronis erant.

Ipsum autem amphitheatrum Arenam appellatum legimus, quod solum arena sparsum esset, ea nempe de causa ut gladiatores, certatorésque reliqui sine periculo caderent; simúlque sanguis illico tegeretur, ne illius aspectu pugnantes aduersarios timerent, minúsque alacriter in certamen descenderent: & nudati perunctique pugiles eo puluere perfusi solidiores uicissim præberent amplexus. Amphitheatrum, inquit Plin. Tiburtino lapide extructum tantæ altitudinis, ut eò uix humanus oculus inspicere possit. Habet au-

tem forinsecus porticum unius structuræ, per quam fuerant ingressus, & ascensus. In singulis uero arcubus superioribus marmoreæ statuæ cum incrustatione, & signis intrinsecus, & extrinsecus. in quibusdã uero fornicibus ornamenta ex gypso adhuc cernuntur. sub ipsa mole deductæ sunt Cloacæ, quibus magna pars sustinetur auth. Pom. letus. Caucã, quæ ludorũ diebus lĩteis operiebatur, loca septem, & octuaginta millia cœpisse refert. P. Victor. At sedentium loca, & cunci qualiter essent diuisi, & quibus gradibus singuli ordines ad sedes suas ascenderent, facilius ex Veronensi, quam e Romano amphitheatro cernere licet. cuius, cũ uetustate, tum barbarorum inuidia, & immanitate magna pars euersa est. quæ enim penitus delere non poterant impia lancinarunt manu. quemadmodum in plerisq; alijs ædificijs fecisse uidemus. Extant & Albæ in hortis. S. Pauli antiquissimi amphitheatri uestigia. Fortunæ Equestris Ædem, apud amphitheatrum, à Fuluio Flacco positam esse Liuius secundo quintæ dec. his uerbis declarat. Q. Ful. Flaccus censor ædem Fortunæ equestris uouerat, faciebat enixo studio ne ullum Romæ amplius, aut magnificentius templum esset, magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ marmoreæ eẽnt, profectus in Brutios Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Fortunam autem pluribus in locis templa habuisse testatur Tacitus septimo libro. In uia Labicana fuit Quietis Ædes.

De Esquilijs. Cap. IX.

E Squilias in plures partes à.M. Var. diuisas esse dictum est. & quia ipsius uerba nó modo earum partium nomina, uerum etiam unde denominatæ sint Esquiliæ, declarant, subtexere hic non grauabor. Secundæ, inquit, regionis Esquiliæ. Alij has scripserunt ab excubijs regis dictas. alij ꝙ excultæ à rege Tullo essent. huic origini magis conueniunt luci uicini, ꝙ ibi lucus Martis, Iunonis Laciniæ, Fagutalis, & larium. querquetulanum Sacellum, & Lucus. Esquiliæ duo montes habiti, ꝙ pars Cespius mons suo antiquo nomine etiam in sacris Argeorum scriptum est sic. Oppius mons princeps esquilinum lucum fagutalem sinistra, quæ sub mœrum est. Oppius mons terticeps lucũ esquilinum dexterior uia in Tabernola est. Oppius mons quadriceps lucũ Esquilinum uiam dexteriorem in figulis est. Septius mons quinticeps lucum pætiliũ, ex quibus ẽ. Cispius mons sexticeps, apud ædem Iunonis Laciniæ, ubi æditimus habere solet. Hæc autem montium nomina aduentitiorum Ducum fuisse, memoriæ proditum est, qui eos ante urbem conditã coluere. His etenim Varoni opinionibus, alteri quidem suffragantur Ouidij hæc carmina.

Adde, quod excubias, ubi rex romanus agebat,
Qui nũc Esquilias nomina collis habet.

Alteri uero. M. Cato, qui ait Esquilias ab excubijs, sed quas Romulo Lucmo dedit, XII. lictorum. & . C C C.

armatorum ad corporis custodiam, simúlque dignitatē, cum. T. Tatius in fide societatis non sine suspicione esse uideretur. Alij ab aucupibus, quod ibi quisquilijs sparsis aues illuderentur. Volūt tamen eam partem, quæ, secundum uiam labicanam, hinc ad sanctorum quadraginta Martyrum, & Clementis, inde ad. S. Petri in Vinculis, & Martini in montibus ecclesias perducit, Carinarum nomen habuisse, quod Liuius probat, cum sexto belli pu. inquit. Media urbe per Carinas Esquilias contendit, ubi unum ab altero diuidit. Et quoniā hæc pars, anteq̄ Ser. Tullius Esquilias augeret, prima urbi erat iuncta, ab ipsa recte auspicaturi uidemur.

De Carinis: Curia Veteri, & Noua. Cap. X.

Carinæ sunt ædificia facta in modum Carinarum; quæ erant intra templum Telluris, auth. Ser. Lautas dixit Poeta, aut propter elegantiam ædificiorum, aut propter Augustum, qui natus est Cunis ueteribus, & nutritus in lautis Carinis. quo in loco uidendum ne apud Ser. ulubris, non cunis, sit legendum. Scribit enim Porphyrio Augustum nutritum esse in auito suburbano iuxta Velitras, locumque Vlubrem appellari quāq̄, ut dixi, Suet. uelit ipsum natū ad capita Bubula. & Porphy. nutritum, non natum scribit. Carinæ, inquit Var. postea cerionia, quod hinc oritur caput sacræ uiæ ab Sterniæ Sacello. In ea autē parte Carinarum, ubi nunc apud ædem. S. Petri ad uincu

la fornices maximos, inter ruinarum uastitatem, contra amphitheatrum extare cernuntur, Curiā ueterem fuisse autumat Blon. fuerunt & Nouæ proxime compitum fabricium ædificatæ, quod parum amplæ erant ueteres à Romulo factæ, ubi is populum, & sacra in partes XXX. distribuerat, ut in ijs ea sacra curarent, quæ quando ex ueteribus in nouas euocarentur septem curiarum per religionem euocari non poterant, ita ꝙ Foriensis, raptæ, uelliensis: uelitiæ res diuinæ fiunt in ueteribus curijs auth. Sex. Pomp. Curia in qua habebatur senatus templum fuit. hinc Vir. hoc illis Curia templum, quod autem hæ, quas Blon. dicit Veteres, sint à Romulo ædificatæ, non sequitur, quia fuissent extra urbem à se conditam, & Romulum in urbe curiam fecisse omnium est opinio. Arbitramur igitur aut nouas fuisse, aut ueteres appellatas ratione aliarum, longo tēpore post, quæ fuerunt ædificatæ.

De thermis Titi, & Philippi, Statua Laocoontis, Palatio Vespasiani. Domo Balbini, & Pompei. Cap. XI.

Hermarum autem Titi Imp. uestigia non longe ab ecclesia. S. Martini in montibus uisuntur. sunt enim cisternæ, quæ hodie Capaces dicuntur, uulgo Septem Salæ, à numero cisternarum septem adhuc existentium. Magnum ambitum amplectebantur. quarum fornices quidam stant in hortis diui Petri in uinculis. Has autem Titum maxima celerita

te absoluisse dictum est. hac quidē Domus Aurea Neronis prius deducta erat, ut testatur Mar. his carminibus.

Hic, ubi miramur uelocia munera thermas,
Abstulerat miseris tecta superbus ager.

In his thermis duo marmoris frusta inuenta sunt, in quorum altero erat flamma sculpta, cum hoc titulo. IOVI. In altero uero. VESPASIANVS AVG. PER COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT. Hinc haud procul āno. M.D.VI. Fœlix ciuis romanus in uinea sua Laocoontis Statuam reperit, ea specie, qualis à Poeta describitur. de qua Plin. sic meminit. Laocoon in Titi Imperatoris domo, opus omnibus, & picturæ, & statuariæ artis præponendum; ex uno lapide eum, & liberos, draconumq; mirabiles nexus de consilij sententia fecere summi artifices Agesander, & Polydorus, & Anthenodorus Rhodij. Nunc autem uisitur in Vaticano. Palatium Vespasiani, & Titi apud easdem Thermas. post quas inter ortum, & boream in supercilio montis apparent ruinæ ingentes Thermarum, ut uolunt, Philippi Imp. Quidam putat supra thermas Titianas, iuxta prædictam ecclesiam. S. Martini, fuisse thermas Hadriani, argumento q́ ibi repertæ sint duæ Statuæ Antinoi pueri Hadriano imp. dilectissimi; & q́ locus hodie Hadrianelus nuncupetur. Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nūc Romæ ostenditur in Carinis magna, & potens, & ab eius familia hucusq; possessa. In eisdem Pompeium, De

mum habuisse auth. Tran. in Tib. & in libro de grammaticis: ubi Lenæus Pompei libertus grammaticam docuit.

De Cliuo Virbio, & Domibus Ser. Tulij, Aurea Neronis, Virgilij. ac de Turri Mecœnatis, & Hortis, simulq; de Fortunæ, & Fœlicitatis Templo. Cap. XII.

e A autem Esquiliarum pars, quæ plurima ecclesiæ. S. Laurentij in fontana imminet, Cliuus Virbius est appellata, ubi lucus Fagutalis, quo in loco Ser. Tullium domum habuisse uisum ẽ supra, ubi de uico Scelerato egimus. Domus Aurea Neronis totum id spacij occupauit, quod est ab ea Palatij parte, quæ nunc. S. Gregorij ædem eregione habet, recte ueniendo per Constantini arcum, Colosseum, átq; Carinas, quousq; in Esquilias, paulo ultra. S. Mariæ Maioris ecclesiam, perueniamus, & Mecœnatis attingamus hortos. quod probat Cor. Tac. his uerbis. Eo tempore Nero Antij agens non ante in urbem regressus est, quam domui, qua Palatium, & Mecœnatis hortos continuauerat, ignis propinquaret, neq; tamen sisti potuit, quin & Palatium, & domus, & cuncta circum haurirentur, & infra. Cæterum Nero nixus ẽ patriæ ruinis extruere domum, in qua non tam gemmæ, & aurum miraculo essent solita pridem, & luxu uulgata, quã arua, & stagna, & in modum solitudinũ, hinc syluæ, inde aperta spacia, & prospectus. Suet.

Nero, inquit, domum à Palatio Esquilias usque fecit; quam primo Transitoriam, mox incendio absumptam, restitutámque Auream nominauit, Huius autem amplitudinem ostendit ille, qui dixit.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites.

Si non & Veios occupat ista domus.

Tanta quidem fuit eius laxitas, ut porticus triplices miliarias haberet. item stagnum maris instar, circumseptum ædificijs ad urbium speciem. rura insuper aruis, atque uinetis, & pascuis, syluisque uaria cum multitudine omnis generis pecudum, & ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, distincta gemmis, unionumque conchis. erant cænatiões laqueatæ, tabulis eburneis uersatilibus, ut flores fistulis, & unguenta desuper spargerentur. præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus, ac noctibus, uice mondi, circumageretur. Balneæ marinis, & albulis aquis fluentes. Huiusmodi domum cum absolutam dedicaret hactenus comprobauit, ut se diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse, in cuius uestibulo stabat, ut diximus, eiusdem prĩcipis Colossus altitudine. C.XX. pedum, qui eo defuncto mutato nomine Soli fuit dicatus. hunc Zenodorũ è Gallia accitum fecisse tradit Plin. statuarúmque moles turribus pares colossos uocari. Sex. Pomp. à primo ĩuentore Colossum denominatum scribit. Idem Plin. commemorat Neronem in domo aurea Ædem Fortunæ inclusisse, quæ ex lapide phengite translucens foribus clausis claritatem diei intus haberet, háncque prius

a Ser. rege sacratam, & Seiam à segetibus appellatam. Apud thermas Dioclitiani, secundum eam uiam, quæ nunc est ab ipsis ad. S. Antonij ædem, loco Esquiliarum editissimo, fuit celeberrima illa Mecœnatis Turris, ex qua crudelissimus Nero scœnico habitu aliosim Troiæ canens, urbis incendium spectauit. cuius incendij initium ab ea parte circi Maximi originem habuit, quæ Palatino, Cœlióq; montibus contigua est, finis autem ad imas Esquilias, auth. Suet. quãq; Cor. Tac. uult Neronem Antij tunc fuisse, ut uisum est. De hac turri sic meminit Hor. Molem propinquam nubibus arduis omitte mirari. ubi interpres in Mecœnatis hortis statuit. qui amœnissimi erant in campo Esquilino, de quibus Suet. hæc habet uerba. Deducto in forum filio Druso statim è Carinis, ac Pompeiana domo in hortos Mecœnatis trãsmigrauit. In his colebatur Priapus, ut idem Hor. Saty. octaua innuit, cum inquit. Nunc licet Esquilijs habitare salubribus. Virgilius apud hos hortos Domum habuit, quanq; secessu Campaniæ, & Siciliæ plurimum uteretur. Felicitatis Templum, quod erat in parte domus aureæ, combusit Nero. Supra Mecœnatis hortos Tarquinij Aggeres adhuc apparent. de quibus Plin. ita scribit. Clauditur urbs ab oriente aggere Tarquinij Superbi iter prima opere mirabili. nã q; eum muris æquauit, qua maxime patebat aditu plano, cætero munita erat excelsis muris, aut abruptis montibus, nisi q; expatiantia tecta multas addidere urbes. De his uero Aggeribus perperam sensit Blon.

De Basilica Sisimini. Campo, & Foro Esquilino, Luco Querquetulano, Iuncnis Laciniæ, & Martis: ac de Fano, & Ara Malæ Fortunæ. Cap. XIII.

Asilica Sisimini ciuis romani apud ædem
b S. Mariæ Maioris fuisse memorant. Campũ uero Esquilinum, ab Esquilijs denominatũ, prope Mecœnatis turrim, inter montem superaggere & urbis mœnia, quo in loco apud priscos cadauera scpeliebantur. hinc Cic. ait Senatum censere, atq; è rep. existimare Aedilium curulium edictum, quod de funeribus habeant Ser. Sulpitij. Q. F. Lemoniæ Rufi funeri mittere: utiq; locum sepulcrò in campo Esquilino. C. Pansa Cos. seu quo in loco uidetur, pedes triginta quaque uersus designet, quo Ser. Sulpitius inferatur: quod sepulcrum ipsius liberorum, posterorúmq; eius sit. Hunc autem campum nunc Focalum uocant, ab antiquis ustrinis. Nam prisci cadauera ibi comburere solebant: cuius rei nidor cum urbi esset perniciosissimus, Augustus studuit aerem emendare, & . S. P. Q. R. consensu campum illum Mecænati concessit, ubi ille, ut dixi, hortos suos fecit. In his quidam scribunt inuentum marmor cum indice huiusmodi. CVRTIA . L. PRAPIS CVIVS PARS DIMIDIA HVIVS MONVMENTI CONCESSA EST AB . C . MECOENATE HELIO SIBI ET . P . CVRTIO

SP. F. COL. MAX. FILIO ET TI. IVLIO. AVG. L. GLICONI ET SVIS POSTERISQVE EORVM.

Illud autem notandum Pli. uelle, ante Syllam, nemi nem crematum esse, cúmque ideo cremari uoluisse, quia reliquias Marij apud Anienem cum discipari iussisset; uerebatur ne suæ hostibus itidem ludubrio essent. Si de patricijs intelligimus uerum est, nam prius cremari consueuisse ostendit Terentius in And. In campo Esquilino Claudius Imp. ciuitatem Romanam usurpantes securi percusit. Forum Esquilinum in Esquilijs. Apianus. Dum Marius, & Sulpitius ad Esquilinum forum illi occurrunt. Hæc autem pars, quæ pertinet ad collem Viminalem, habuit Lucum Querquetulanum, & Iunonis Laciniæ. de quibus supra, sicut apud Ouid. his carminibus, fit mentio.

Monte sub esquilio multis inceduus annis
Iunonis magnæ nomine lucus erat.

In eisdem Esquilijs Fanum, & Ara Malæ Fortunæ. de Fano meminit Plin. de Ara uero Cic. in libris de nat. de. his uerbis. Aram Malæ Fortunæ in Esquilijs uidemus. In eo autem super cilio Esquiliarum, qui imminet templo. S. Laurentij in fontana circum fuisse putauit Ful. argumento quod formam circi uestigia ostendant. Sed conuallis illa inter Viminalem, & Esquilias non facilem locum circo præstare uidetur. interclusisset eni Vicum Patricium, uel suburræ partem; neque magis

circi, quã maximarum domorum illa sunt uestigia; cum ibi Ser. Tullius habitauerit, habitauerint & Patricij, à quibus uicum nomen adeptum esse, ostendimus. In ea autem uia, quæ ad portam Interaggeres ducebat, in ipsis Tarquinij aggeribus, Gordiani Arcus steterat, marmoreis ornamentis triumphis insculptis conspicuus, cuius marmora ad Palatij. S. Georgij in Damaso substructionem fuere translata.

De Cliuo Suburrano. Arcu Galieni. Macello Lybiæ. Via Prænestina, & Marij Trophæis. Ca. XIIII

IN capite Suburræ seqtur cliuus ab ipsa Suburra Suburranus appellatus, ĩ Esquilias facilem præbens ascensum. Recta mox, apud ædẽ. S. Viti, occurrit Arcus triumphalis Galieni Imp. ex tiburtino lapide haud multis ornamentis insignis, ĩ quo legi ur tantum hic titulus.

GALIENO. CLEMENTISSIMO PRINCIPI CVIVS INVICTA VIRTVS SOLA PIETATE SVPERATA EST. M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS NVMINI MAIESTATIQVE EIVS.

Prope fuit Lybiæ, siue, ut scribit. P. Victor, Liuianũ Macellum, à quodam Macello denominatum, qui in urbe latrocinium exercebat, quo damnato Censores Æmilius, & Fuluius statuerunt ut domus eius publicaretur, uenderentúrq; ibi obsonia, auth. Plut. in Prob.

Var.

Var. uero, præter hanc, aliam ponit huius nominis etymologiam. Hæc omnia, inquit, postquã contracta in unum locum, quæ ad uictum pertinebant, & ædificatus locus Macellum *appellatus, ut quidam scribunt, ꝙ ibi fuerit hortus.* Alij *ꝙ ibi domus fuerit, cui cognomen fuerat* Macellum, *quæ publice sit diruta, & ædificatum hoc, quod uocetur ab eo macellum.* Prænestina *autem* Via, *ad* Esquilinam *ducens portam, hinc principium sumit, in qua à sinistra occurrit semidiruta moles lateritia. in ea erecta sunt duo marmorea* Trophæa *idest trunci cum spolijs, quorum alterum habet thoracem cum ornamentis, & clypeis, & ante se imaginem captiui iuuenis brachijs post tergum uinctis. alterum uero instrumenta omnia ad pugnandum, & clypeos. quæ fuisse dicuntur* . C. Marij *de triumpho cĩbrico erecta.* Hæc *sunt quæ à* Sylla *disiecta.* C. Cæsarem *dictatorem instaurasse memorat* Suet. Locus *hodie ab incolis* Cimbrum *uocatur.* Erant *autem* Romæ *pluribus in locis trophæa.* Marij *autem duo, ut testatur* Val. Max. Trophæum *enim dixere saxum, aut arborem decisis, ut inquit* Poeta, *ramis, aut arcum, aut columnam erectam, cum aliqua in laudem uictoris inscriptione.* Truncatis *ait* Suet. *arboribus, & in modum trophæorum adornatis.* Plut. *conqueritur imprudenter simul, & aspere nimis egisse primos ex* Græcis, *qui trophæa aut marmore incisa, aut ære sculpta facientes odiũ simul & bellum a conseruata uicti ignominia perpetuum reddidissent.* Figebantur *trophæa lo-*

cis eminentioribus. Sal. de Pompeio. Deuictis Hispanis trophœa in Pyrenneis iugis constituit.

De Domo Æliorum. Sacello Mariano. Regione Tabernola. Thermis, & Domo Gordiani. Basilica Caij, & Lucij, ac de Palatio Liciniano. Cap. XV.

Domus Æliorum, inquit Val. Max. ubi nūc sunt Mariana monimenta, & Sacellum Marianum, in quo illud. S. C. de reditu Ciceronis in patriam, Lentulo Cos. referente, factum est. Hinc ea tota Esquiliarum pars, quæ est plana, Esquilias inter, & Cœlium montem, basilicamq; Lateranensem, uergit. hodie dicitur Merulana pro Mariana. apud ueteres regio Tabernolæ dicebatur, vt refert Var. his uerbis. Esquilinus dexterior uia Tabernolæ. A sinistra, uia Prænestina, prope. S. Eusebij templum Thermæ, & Domus Gordiani Imp. fuere, de quibus Capitolinus ita loquitur. Domus Gordianorum etiam nunc extat, uia Prænestina ducentas columnas uno stilo habens, & Thermas quales, præter urbem, nusquā haberet orbis terrarum. quod ruinæ multæ, ac ingentes, etiam nunc ostendunt. Inter portam Esquilinam, & Næuiam haud procul à mœnibus, uetusti, insignisq; ædificij ruinæ spectantur, & inter has concameratus fornix penè integer, quo post Pantheum nullus nunc in urbe maior. locum hunc Galutij thermas uulgo uocant. Fuit autem insignis illa Basilica,

& Porticus, quam Cæsar sub nomine nepotum Caij & Lucij erexit. Haud hinc procul, iuxta. S. Balbinæ ædem, ad ursum Pileatum, fuit Palatium Licinianū.

De Aqua Marcia, siue Traiana: & Isidis Templo. Cap. XVI.

A QUæ autem Marciæ ductus super Taurinam transiens portam per Esquilinum campū ad Diocliciani Thermas primum, deinde in proximos colles, ut uestigia ostendunt, perducebatur. de aqua ipsa sic loquitur Plin. Clarissima aquarum omniū toto orbe frigoris, salubritatisq; palma præconio Marcia est, iter reliqua deū munera urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia. Fons autem ipse Piconia. oritur in ultimis montibus Pelignorum. transit. Marsos, & Fucinum lacum Romam haud dubie petens. mox specu mersa in tiburtina se aperit. Primus eam in urbem auspicatus Ancus Martius unus ex regibus. Postea. Q. Marcius rex in prætura deduxit, rursúsq; restituit. M. Agrippa. Frontinus hanc uia Valeria ad miliarium. XXXIII. suo tempore in Auentinum à Traiano deductam, & ab eo denominationem habuisse docet. Marciamq; potui, reliquas uero alijs usibus assignat. Plin. autem natationi, Virginem uero tactu præstitisse scribit. In frontispicio autem porte Esquilinæ ita legitur.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. PARTH. MA

XIM . BRIT . MAXIMVS : PONTI-FEX . MAXIMVS . AQVAM . MAR-CIAM . VARIIS . KASIBVS . IMPEDI-TAM . PVRGATO FONTE . EXCISIS ET PERFORATIS MONTIBVS . RESTI TVTA FORMA . ADQVISITO ETIAM FONTE . NOVO. ANTONINIANO IN SACRAM VRBEM SVAM PERDVCEN-DAM CVRAVIT.

IMP . TITVS CÆSAR DIVI . F. VESPA SIANVS AVG . PONTIF . MAX. TRI-BVNICIÆ POTESTAT . IX . IMP. XV. CENS . COS . VII . DESIG . RIVOM AQVÆ MARCIÆ VETVSTATE DILA PSVM REFECIT. ET AQVAM QVAE IN VSV ESSE DESIERAT REDVXIT.

Huius autem aquæ Cor. Tac. *ita meminit.* Luxus, *cupido infamiam, & periculum* Neroni *attulit; qui fontem aquæ* Marciæ *ad urbem deductæ nando incesserat.* I*sidis templum in regione* E*squilina ponitur à* P. V*ictore.*

De Suburra, Domo Cæsaris, & Leliæ, ac de uico Patricio. Cap. XVII.

P Riusq; Viminalem collem ascendamus, pauca quædam dicenda sunt de Suburra, & Vico Patricio. Suburra igitur principium habu

it à Fo. Ro. & recta ueniendo per forum Neruæ *ad cliuum Suburranum, unde initium uiæ* Prænestinæ *est, desinebat*. Alij *tamen (quod non probatur) à regione* Tabernolæ *supra* Colosseum*, ubi caput uiæ* Labicanæ *est, inchoasse uolunt, & per* Esquiliarum *radices usque ad ædem. S. Luciæ in* Orphea *peruenisse. dicta quod sub muro terreo* Carinarum *esset*. Iunius *uero scribit ab eo, quod fuerit sub antiqua urbe*. Var. *autem à Pago succusano litera detrita, & . c . in . b . mutata.* De *Suburra meminit* Liuius *tertio ab ur. co.* Iuu. *uicũ frequentissimum fuisse his ostendit carminibus.*

Cædere namque foro iam non est deterius, quam.
Esquilias *à feruenti migrare Suburra.*

In hoc uico Cæsarem *Dictatorem* Domum *habuisse* Suet. *sic probat*. Habitauit *prius in Suburra modicis ædibus; & meretrices quæstũ corporis fecisse, sic* Mar.

Famæ non nimium bonæ puellæ,
Quales in media sedent Suburra.

Ser. autem Tullius *urbem in quatuor regiones diuidens unam ex his suburranam appellauit, cuius princeps fuit* Cœlius*, auth.* Var. Vicus Patricius*, oblique* Esquilias *à* Viminali *ad* Diocltiani *thermas prope usque disterminans, à* Patricijs *est denominatus; qui iubente eodem* Tullio *ibi habitauere, ut, si quid molirẽtur aduersus ipsum, ex locis superioribus opprimi possent,* In *hoc* Læliã Domũ *habuisse ostendit idẽ* Mar. *cũ ait.*
Sed domus in uico Lælia *patricio.*

De Suburra Plana, Templo Siluani, & testamento militari Iocundi. Cap. XVIII.

u Iminalis autem collis ab occasu partem Quirinalis oppositam habet, & ualli interiacenti Planæ Suburræ fuit nomẽ, ubi, ad radices tamẽ Vimĩalis fermè eregiõe. S. Agathæ, Siluani Tẽplũ, extitisse, cum ex marmoris frusto ipsius diui memoriam continenti, tum ex militari testamento in Lusitania reperto, didicimus. quod pulcherrimum, memoratuq; dignum IACOBI Simonetæ Episc. Pisaurien. & Rottæ auditoris clarissimi monitis, libuit hic subiũgere.

IOCVNDI.

e Go Gallus Fauonius Iocundus. P. Fauonij. F. qui bello contra Viriatum occubui Iocundũ, & Prudentem filios è me, & Quintia Fabia coniuge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei, & eorum, quæ mihi ipse acquisiui, heredes relinquo. hac tamen conditione, ut ab urbe Roma huc ueniant, & ossa hinc mea intra quinquennium exportent, & uia Latina condant, in sepulcro iussu meo condito, & mea uoluntate. In quo uelim neminem mecum, neq; seruum, neq; libertum inseri. Et uelim ossa quorumcũq; sepulcro statim meo eruantur, & iura Ro. seruentur in sepulcris ritu maiorum retinendis uoluntatem testato

ris. Et si secus fecerint, nisi legitimæ oriantur causæ, uelim ea omnia, quæ filijs meis relinquo, pro reparando templo dei Siluani, quod sub Viminali monte est, attribui, Manésq; mei à Pont. Max. & à Flaminibus Dialibus, qui in Capitolio sunt opem implorent ad liberorum meorum impietatem ulciscendam. Teneantúrq; sacerdotes dei Siluani me in urbem referre, & sepulcro me meo condere. Volo quoq; Vernas, qui domi meæ sunt, omnes a Prætore urbano liberos cum matribus dimitti, singulisq; libram argenti puri, & uestem unam dari. In Lusitania in agro. VIII. Cal. Quintiles, bello Viriatino. De templo Siluani meminit Vopiscus. In eadem autem ualle fuere Decem Tabernæ, ita à numero denominatæ, quemadmodum apud ædem. S. Agathæ effossi tiburtini lapides indicarunt. Puteus diuæ Probæ, quem Proba fecit, iuxta ædem. S. Mariæ, cognomento in Campo.

De Viminali. Palatio Decij. Lauacro Agrippinæ. Thermis Olympiadis, & Nouati, ac de Domo. Q. Catuli. Crassi, & C. Aquilij. Cap. XIX.

Viminalis autem inter Esquilias à. M. Var. connumeratur, collémq; non montem appellat, à Ioue Vimineo, quod eius aræ ibi essent, & quod ibi uimina nata. Angustam sed oblongam formam habere in situs urbis expositione uisum est. In primo autem cliuo, apud. S. Laurentij in panis perna

ædem, Decij Imp. Palatium fuisse inuenio, & ruinæ ingentes ostendunt. Hinc haud procul, in ea parte, quæ. S. Vitalis despicit ecclesiam. Lauacrum Agrippinæ matris Neronis. ubi superioribus ãnis duo simulacra Bacchi reperta fuere, cum hoc indice.

IN LAVACRO AGRIPPINAE.

At, quæ Suburram, Thermæ Olympiadis ponũtur ab ijs, qui Beati Laurentij gesta narrant. Nouatianæ uero ubi. S. Pudentianæ templum. Blon. tamen unas potius putat, quã duas. Sed Olympiadis in montis supercilio extant uestigia, ad radices uero Nouati: quas pares fuisse canales fuliginosi, qui nunc sunt in eadem, aperte ostendant. Habuit Viminalis inter cætera, tres nobilissimas domos, unam. M. Crassi. aliam. Q. Catuli illius, qui cum Mario Cimbros fudit, ac Capitolij tegulas inaurauit. Tertiam uero. C. Aquilij equitis romani, quem clarissimum iuris ciuilis scientia fecit. harum domorum uestigia ex fundamentis uinetis contectis in dorso eiusdem montis adhuc cernuntur. In eodem colle fiebat olim sacrificium nomine fagutal, ut memoriæ prodidit Antistius Labeo.

De Thermis Dioclitiani. Bibliotheca uulpia. Campo Viminali. Porta Interaggeres, & ualle Quirinali. Cap. XX.

Hermæ Dioclitiani ĩ dorso Viminalis maiori ex pte dirutæ adhuc cernuntur. Fornices tamẽ ãplissimi existẽtes, et colũnæ, atq; cõcame

rata loca miræ amplitudinis, & capacitatis operis magnificentiam satis declarant: Has Dioclitianus, & Maximianus Herculeus Imp. *inchoarunt, in quibus extruendis memorant. xl. millia Christianorum pluribus annis in modum seruitij habuisse.* In*choatæ igitur à ueteribus prīcipibus à nouis* Constātio, & Maximiano *dedicatæ fuere, & statuis proprijs, conditorumq; erectis exornatæ, ut marmor ibi effossum ostendit huiusmodi titulo.*

M. AVRELIVS VAL. MAXIMIANO INVICTO AVG. PONT. MAX. IMP. VIII. COS. III. P. P. P.

In altero uero hæc legimus.

THERMAS DIOCLITIANAS A VETERIBVS PRINCIPIB. INSTITVTAS OMN.

Item.

D. D. N. N. DIOCLITIANVS ET MAXIMIANVS INVICTI SENIORES AVGVSTI PATRES IMPERATORVM ET CAESARVM CONSTANTIVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGG. ET SEVERVS ET MAXIMIANVS NOBILISS. CAESARES THERMAS FELICES DIOCLITIANI AVG. FRATRIS SVI NOMINE CONSECRAVIT COEPTIS AEDIFICIIS PRO TANTI OPERIS MAGNITVDINE OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS SVIS DEDICA.

Quam autem insano sumptu extruerentur docet Sen. his uerbis. At *nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi uidetur, & sobrius, nisi parietes magnis, & pretiosis orbibus refulserunt, nisi alexãdrina marmora numidicis crustis distincta sunt, nisi thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circundedit; in quas multa sudatione corpora exanimata dimittimus, nisi aquam argentea epitonia fuderint. & adhuc plebeias fistulas loquor? quid cum ad* Balnea *libertinorum peruenero? quantum statuarum? quantum columnarum est? nihil sustinentium sed in ornamentum positarum, impensæ causa. quantum aquarum per gradus cum frigore labentium.* Hic Iulius Capitolinus. Lauacra *in modum prouinciarum extructa.* Bibliothecam *autẽ* Vulpiam Hadrianus *in* Dioclitiani *thermas posuit, & in ea libros linteos, elephantinósque, principum gesta, &.* S. C. *conscripta, auth.* Pollione, *de hac ẽt* Vopiscus *ita meminit.* V*sus sum præcipue libris ex bibliotheca* Vulpia, *ætate mea thermis* Dioclitianis, *& alibi.* Bibliotheca *uulpia elephantini pugilares in sexto armario siti. Sunt qui hmõi constitutionẽ* Traiano *ascribant.* In *uinea enĩ posita inter ipsas thermas, & uiã ad portã* Numentanã *ducentẽ, me spectante repertum est Sacellũ, cuius testudo in morem conchæ marinæ sculpta, ex duobus frustis marmoris candidissimi, constabat. huius aũt ornamenta contẽplatus, cui deo esset dicatus nullo potui signo cõprehendere. Post thermas, sub aggere* Tarquinij, Viminalis Campus *usque ad mœ=*

nia diffunditur, ubi porta Interaggeres clausa adhuc cernitur. quãq; nobis placet ipsam in Esquilino campo sitã esse. Inibi autem fuerat Puteus aquæ Salientis, qui dicebatur puteus Viuarij, quo nomine nunc appellatur cãpus ille ab incolis, quia eo in loco apud antiquos animalia includerẽtur. Extant adhuc ad mœnia cauernæ opera hominum ad id factæ, ueluti ferarũ latibula. Hæc de Viminali, qui licet à thermis Dioclitiani ad mœnia, hinc cum Esquilijs, inde cum Quirinali iungatur, pars tamen, quæ est à Dioclitiani usq; ad Cõstantini thermas, diuiditur ualle, quæ Quirinalis dicitur: de qua meminit Iuu. cum inquit. Officium cras primo sole mihi peragendum ualle Quirini. Et alibi. In uallem descendo Quirini. In hac ferunt Romulum cum celum ascenderet. Iulio Proculo Alba redeũti ante lucem apparuisse. Sunt autem qui uelint in cliuo montis, supra ædẽ nunc. S. Vitalis. In eadem ualle fuit Fortunæ Publicæ Ædes. de qua Ouid. sunt hæc carmina.

Qui decet quondam sacrata in ualle Quirini
Hac fortuna die publica, uer ut erit.

Montem nunc Caballum Quirinalem esse, contra Blõdi opinionem. Cap. XXI.

d Escriptis quinq; mõtibus ex septẽ, quos urbs Roma cõplexa ẽ, restat citra Tyberi ultimus Quirinalis, cuius ædifitia priusq̃ attingamus, libet cõtra Blon. opinionẽ eũ eẽ, q uulgo mons Caballus dicitur, demostrare. & q̃q; diligenter consideratis

ijs, quæ de urbis ampliatione scripta sunt, quisq; in nostram sententiam facillime ueniet, tamen ad ea, hæc addimus. q. P. Victor. postq̃ Esquilinam regionem, cum turri, & colle Viminali in quinto regionum statuit ordine: in sexto altam semitam ponit, & in eo Domum Pomponij Attici, cæteraq; omnia, quæ ex uarijs rationibus, & authoribus in Quirinali fuisse traduntur, in ea inquam parte, quæ à Blondo inter Esquilias est cõprehensa. q si, ut ipse uult, accipimus collem, quem nos hortulorum dicimus, Quirinalem esse, multa sequentur inconuenientia: uerum illud maxime, q Campus intra urbem receptus uideretur, quem extra fuisse dubium est nemini. unde Apianus ait Cæsarem exercitum propius urbi admouisse, in campum, qui Martius diceretur. Præterea cum Diony. libro secundo inquit, inter Quirinalem, & Capitolium castra posuit, satis innuit Caballum montem Quirinalem esse. non enim aliter procederet castra inter ipsos montes posita esse, si eum in Esquilijs statueremus. Huic opinioni suffragantur &, quæ sequuntur, eiusdem auth. uerba. Vrbẽ maiorem effecere adijcientes Quirinalem, & Cœliũ. Romulus quidem Palatium occupans, & Cœlium Palatio propinquum. Tatius uero Capitolium, quod ab initio cœperat, & Quirinalem rupem. Quare non fit uerisimile Tatium interiecta, secundum Blon. Esquiliarum parte, secundum nos Quirinali, collem hortulorum occupauisse. Insuper si Mecœnatis horti in monte caballo fuerant, qui erat necesse, quod ait Suet. Tiberio dedu

cto filio in forum, inde in Carinas, & in domum pompeianam peruenire, ut hinc in illos transmigraret; cum rectior, breuiorq; esset uia à sinistra, quam à dextera. Adhæc natura loci satis ostendit Blon. non bene de quirinali sentire. Miror autem Pom. Letum in frontispicio domus suæ, in Esquilijs scripsisse, cum in eius monimentis eum collem, ut quirinalem, agnoscat. Sed iam ipsius etymologiam, & quid in eo sit, aut fuerit, uideamus.

De quirinalis etymologia. Turri Militiarum. Balineis Pauli. Saccello Neptuni. Thermis Constãtini. & de Domo, & Vico Corneliorum. Cap. XXII.

m Ontis quirinalis etymologiam docet Var. his uerbis. Tertiæ regionis colles quinq;, à deorũ fanis appellati, è queis nobilissimi Viminalis, à Ioue uiminco: quirinalis à quirini Fano. Varronem secutus Ouid. in fast. ait.

Templa deo faciunt, collis quoq; dictus ab illo est.
Et referunt certi sacra paterna dies.

Sunt autem qui à quiritibus, qui cum Tatio Curibus uenientes ibi castra posuerunt, eam denominationẽ accepisse uelint. Collis est oblongus. sicut Viminalis, sed eo ampliorem habens ambitum, ꝙ etiam (ut quibusdã placet) complectitur eum collem, qui est a Collina ad Collatinam portam, in quo iacet obeliscus ægyptiacis literis ĩscriptus, Lunæ, ut ferunt, dicatus. Et secundum ue

ro latitudinem Viminalis porrigitur à ſeptentrione in meridiem inſtar curuati ad cubitum brachij, uſq; ad turrim nunc Comitum. unde exordiri ex ſitus urbis deſcriptione optime conuenit. In primo igitur cliuo, ſupra forum Traiani, ſtatim occurrit Turris Militiarũ, cui milites Traiani, ibi ſtationem olim habentes, nomen fecere. quo in loco, inferius tamen, extant tripli ci concameratiõe fornices, & in hemicycli forma cryptoporticus, à fronte caueam theatralem reddentes, prope quæ loca effoſſa fuere marmora hoc titulo notata.
POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA.
Haud ita multo poſt, eodem cliuo Balinea Pauli ſletiſſe ferunt. qui locus corrupto uocabulo Bagnanapoli nũc dicitur. In deſcenſu uero eius partis Quirinalis, cui planam Suburram ſubiacere ſcriptum eſt, in hortis Leonardi bartholini ſtat adhuc Sacellum uariorum piſcium, marinarũmq; concharum nobili pictura eleganter exornatum, quod ex ipſa pictura Neptuno ſacrum fuiſſe ſuſpicari licet. Hinc autem in ſeptentrionem quis progrediens in maximi olim ædificij illico incidet ruinas, quas, licet domum Corneliorum reliquias eſſe multi opinentur, fornices tamen ampliſſimi, & concamerata loca ingentia, non aliam, quã thermarum oſtendũt formam. quod ſi conſueuere principes omnia ſui monimenta uno in loco ædificare, dicimus ſtatuas Conſtãtini pedeſtres, militari habitu, quales in numiſmatibus ipſius uidimus, nunc in angulis baſis equorum Phidiæ, &

Praxitelis stantes, argumento esse thermas Constantini ibi fuisse. Domus uero Corneliorum in uico eiusdem gentis adhuc retinenti nomen. Sed ad thermas redeamus. quas Ful. auth. Apollodoro, & Marcellino asserit à Constantino extructas esse. At Marcellinus de Lauacro constantiano tantum meminit, neque apud ueterem scriptorem ulla apparet ratio cur pro certo teneamus, has Constantinum excitauisse, præter illam, quam diximus, & quod in his olim legebatur talis inscriptio.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS. V.C. MI. PRÆF. VRB. THERMAS CONSTANTIANAS LONGA INIVRIA ET ABOLENDAE CIVILIS. VEL POTIVS FOEDALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONE CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRANT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICÆ PATIEBANTVR ANGVSTIÆ AB EXTREMO VINDICAVIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQVE RESTITVIT.

Et quod inuentum est marmor continens ipsius Constantini memoriam huiusmodi.

Q. FABIVS HONORA
TVS . T . ANNAEVS
PLACIDVS AMPLIFICA
TORI VRBIS ROMAE
DOMINO NOSTRO
CONSTANTINO MA-
XIMO PIO FELICI VI-
CTORI AC TRIVM-
PHATORI SEMPER
AVG. ANITIVS PAVLI
NVS IVN. V. C. CON
SORDANIVS PRAEF.
VRBIS ET IVDEX SA-
CRARVM CONSTITV-
TIONVM PIETATI
EIVS SEMPER DEDICA
TISSIMVS.

De Saturni, Bacchi. Solis, & Quirini Templo & Porticu. Capitolio Veteri. Sacello Iouis, Iunonis, & Mineruæ, ac de Domo Pomp. Attici. Cap. XXIII.

Pollodorus, de quo proxime est mentio, memoriæ prodidit, in uico Corneliorum fuisse Statuas duas colosseas senum seminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerant erecti, alteráque manu cornucopiam tenerent, quas Saturno, & Baccho adiudicauit, addiditque in proximis ruinis,

nis, quorum frontispicium non omnino corruisset, eorum deorum extitisse Templa. Eregione autem thermarum Constantini, in montis supercilio planam urbem despiciente, surgit marmorea dimidiata Turris, Mesa uulgo appellata, quam Blon. Mecœnatis esse putat, quod mesa sincopato nomine pro Mecœnatiana dicatur. At multis rationibus supra patuit. Mecœnatis turrim sub Aggeribus Tarquinij fuisse. Nõ desunt enim qui hanc turrim ponant inter ornamenta templi Solis ab Aureliano Imp. excitati, quod si non ibi, haud inde procul certe fuit, de quo Vopis. ita scribit. Aurelianus Romæ Soli templum posuit in maiori honorificentia cõsecratum. Ferunt quidam eius matrem Solis sacerdotem, & ob id Solis templum in eius gratiam excitauisse. Nos uero in huius principis numismatibus legimus. SOLI INVICTO. In dorso montis, prope dictas thermas, Equi duo marmorei, Praxitelis unus. alter uero Phidiæ, ut tituli indicat. quibus equis astant uiri nudi loro eos trahentes. Tiridatis regis hos fuisse Sex. Ruffi urbis descriptio admonet. Romã cñi delati, quo tempore Nero, ut laute ipsum regem exciperet, uno die Pompei theatrum inaurauit. Ea autem Quirinalis pars, quæ uallem Martiam despicit, Mons cũ templo Clatræ, & Apollinis uocitata est. Haud ita multo post surgit collis alter, ubi Capitolium Vetus, Sacellum Iouis, Iunonis, & Mineruæ fuisse literis traditur, eáque prius capitolinis condita. A dextera, eregione horum locorum, prope S. Vitalis ædem Pom

ponius Atticus Domũ habuit, cognomento Pamphilia nam, ab auunculo hæreditate relictam, cuius amœnitas non ædificio, sed sylua constabat. auth. Cor. Nepos. quo in loco Quirini templum postea conditũ fuit. ex cuius ornamentis in uinea Hierony. genutij effossis structi sunt gradus in Capitolio, ad Aræceli ecclesiã. Quirini autem templum omni tempore erat clausum, quod aperire non licebat, quasi arcanum habere uellēt, humi ne iaceret, an in deorum numerum relatus esset. Quidam, prope Quirini templum, uolunt fuisse Porticum eiusdem nominis, quo conueniebant homines componendorum negociorum causa, ibiq; aliquando sponsalia esse peracta. de qua porticu Mar.ita meminit. Vicini pete porticum Quirini.

De Alta Semita. Domo Sabini. Vico & Statua Mamurri. Foro & Hortis Salustij: ac de Cãpo Scelerato. Cap. XXIIII.

ALta autem Semita à thermis Constantini ad portam Viminalem per Quirinalis dorsum erat producta, cuius uestigia (erat enim ex quadrato lapide strata) nuper in uinea Sodoleti uidimus ipsi. in eadémq; ad Malum Punicum fuisse Domum Flaui Sabini, in qua Domitianum natum esse scribit Suet. ex tiburtino lapide ibi effosso didicimus. In eo enim legi indicem huiusmodi.

INTER DVOS PARIETES PRIVATVS

ANDITVS FLAVI SABINI.

Extant in eadem uinea, uno lapide sculpta, tria deorum simulacra, quorum à sinistra sedens unum, Genio Cœlimonteis, *ut titulus ostendit, erat consecratum. alterum à sinistra stans,* Herculi Iulio. Tertium Ioui Cœlimonteis. *Visuntur ibidem, in radice montis, antiqui aquæductus uestigia, cum aquis limpidissimus, & potui non ingratis.* Vicus *autem* Mamurri, *in quo illi statua fuerat posita, apud ecclesiam. S. Susanæ à diuo* Ambrosio *cognicatur. fuit enim haud procul à Salustij foro. cuius* Horti *ab eadem ecclesia ad campũ Sceleratũ, prope portam* Collinam *existẽtem, diffundebantur. in quibus hortis uolunt fuisse aquas subterraneas hominum opera scaturientes ad irrigandum ipsos hortos commodissimas.* At *de* Hortis Cor. Tac. *meminit his uerbis.* Ventitabat Nero *ad pontem* Miluiũ, *quo solutius urbem extra lasciuiret.* I*gitur regrediente per uiam* Flaminiam *compositas insidias, fatóque euitatas, quoniã diuerso itinere Salustianos in hortos remeauerit. &* Vopiscus *de* Aureliano *loquens sic.* Displicebat ei, cum esset Romæ, *habitare in* Palatio, *ac magis placebat in hortis Salustij, uel* Domitiæ *uiuere.* Salustius *enim patrocinio, &* Cæsaris *fauore consecutus dicitur præturam* Africæ *interioris, ex qua diues factus hos hortos comparauit, & uillam* Tiburtinam, *quæ illi à* Cic. *identidem obijcitur.* Extant *adhuc hortorum uestigia in profunda ualle inter montem, & uiam quæ ducit ad portam* Salariam, *cuius uallis partem*

hi horti cum cisternis occupabant. unde collis, in quo quota pars Domus Salustij conspicitur, ab incolis Salustricum dicitur. quo in loco effossum fuit marmor cũ hac indice.

M. AVRELIVS PACORVS. M. COCCEIVS STRATOCLES ÆDITVI VENERIS HORTORVM SALVSTIANORVM BASEM CVM PÆMENTO MARMORATO DIANÆ. D. D.

Vltra át hos hortos, prope portã Collinã, locus est editus, ubi olim Vestales, quæ incestum commississent uiuæ sepeliebantur, & totus ille campus, sicut & uia ad eum, Sceleratus appellatus. auth. Sex. Pomp. Liuius, Eo anno, inquit, Mutia Vestalis facto inditio uiua sub terra ad portã Collinam dextera uia strata defossa scelerato campo; ab incesto id ei loco nomen factum.

De Templo Salutis. Dij Fidij. Fortunæ primigeniæ. Genij Flauiæ. Honoris. Herculis. Quirini. ac de natali loco Domitiani, & Sanatulo mulierum. C. XXV

Abuit autem Quirinalis multas ædes sacras, quibus non est certus in eo locus, ueluti Apis, Salutis, à Fabio pictore depicta, Claudij uero tempore incensa. hanc cum Iunius Bibaculus dictator de Equis triumphans uouisset, Censor locauit, & Dictator dicauit. Sãctus, Fidius dij fuerũt Sabinorũ;

quos domo demigrantes in collem Quirinalem cum cætera supellectile detulerunt, idq́ numen uerbis trinũ, re unicum esse dixerunt. unde licet tribus ipsis esset in eodem colle Templum *dicatum, unius tamen sancti uocabulo appellabãtur, obtinuitq́ huiusmodi nominis opinio sanctitatis magnam uim habere iusiurandum, quo in trino, & unico numine medium esse quis Fidium affirmaret. Plaut. Per deum fidium credis iurato mihi. Fortunæ* Primigeniæ *Ædes in eodem monte à* Domitio *prætore urbano posita fuit.* Herculis Templum *in eodem, eregione Quirini. similiter* Honoris, *ut testatur* Cicero *de leg. Senatulum mulierum, inquit* Lampridius *in* Heliogabali *uita, idest mulierum senatum, in Quirinali fecit, in quo ante fuerat conuentus matronalis, solennis duntaxat diebus.* Agonalia *etiam in Quirinali celebrata fuisse legimus.*

De Foro *Archimonij. Pila tiburtina.* Domo Martialis. Circo Floralium. Floræ Templo. Officinis miniȷ; & Cliuo Publico. Cap. XXVI.

INstauratis *urbis* Romæ *reliqis, ijs quæ ad sex montes citra* Tyberim *pertinere uidebantur, reliquum fuerat in* Transtyberinam *transire regionem, &* Ianiculum, *septimum antiquæ urbis montem, his adiungere. uerum cum multis iam annis, ne dicam seculis, collis* Hortulorum *cum campo* Martio *intra pomerium sit receptus, prius hunc, totáq́*

urbem planam percurrere optimum fore arbitramur. Inter igitur ipsum collem, & quirinalem, uallem quadrangularem; sed oblongam formam habentem iacere, in descriptione situs urbis declaratum est, in cuius parte sub Clitræ, & Apollinis monte, Archimonium forum fuisse memorant. argumento quod ibi sit ædis S. Nicolai cognomento de Archimonijs. Haud ita multo post fuit locus, Pila tiburtina, quasi tibur, denominatus; ubi Mar. se Domum habuisse, his testatur carminibus.

Sed tiburtinæ sum proximus accola pilæ,
Qua uidet antiquum rustica flora Iouem.

Sequebatur deinceps Circus ubi floralia in honorem deæ Floræ agitabantur. Florá enim cum magnas opes ex arte meretricia quæsiuisset, Po. Ro. scripsit hæredem, certámque pecuniam reliquit, cuius ex annuo fœnore suus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellabant floralia. quod quia Senatui flagitiosum uidebatur, ut pudendæ rei quædam dignitas adderetur, deam finxerunt esse, quæ floribus præesset, eámque oportere placari, ut fruges cum arboribus bene, prosperéque florescerent. Sunt autem qui huiusce deæ templum in quirinali statuant. sed siue in colle, siue in ualle, omnino fuit prope circum. Paulo ultra circum, Officinæ conficiendi minium occurrebant, ut scribit Vitruuius. prope quas Publicum cliuum fuisse sic docet Var. Cliuus proximus ad florales, uersus Capitolium Vetus.

De Colle Hortulorum. Templo Solis. & Sepulcro Neronis. Cap XXVII.

E Xpositis ijs, quæ uidebantur pertinere ad uallem supradictam, ipsum ascendamus Hortulorum collem, qui licet magnũ habeat ambitum, tamen ob eam rationẽ ꝙ priscis temporibus extra pomerium fuerat, pauca memoratu digna complectitur, inter quæ Domum Pincij Senatoris, qui & colli, & portæ cognomen fecit. hodie enim mons Pincius, Pincianáq; dicitur porta. Huius autem domus uestigia extare traduntur apud partẽ antiqui muri laxata compage inclinati, cadentiq; simi lis. Hinc autem secundum muros progrediens longo interuallo occurrit moles ĩ hemicycli formam, quam Solis templum quidam fuisse autumant. In hoc ipso colle fermè eregione, secundum aliquos, sepulcri Marcelli in uia Flaminia positi, Nero suum sortitus est, ut docet Suet. his uerbis. Reliquias Aegloge, & Alexandria nutrices, cum Actia concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt, quod conspicitur è Martio campo, impositum colle Hortulorum. in eo monumento soliũ porphyretici marmoris superstanti lunensi ara circumseptum è lapide thasio. Hic collis Hortulorũ q̃dem obtinuit cognomen, ꝙ sub ipso olim fertilissimi, & perpetuis aq̃s irrigui fuerãt horti, ut ubi de Augusti Mausoleo mentionem facimus, infra apparebit. Ex Hortulorum colle magistratus petituri in Martium cam-

pum olim descendebant. Descendamus nos in eundem, urbémq; planam.

LIBER SEXTVS

De urbe Plana, & Theatro in genere. Cap. I.

N urbis Planæ descriptione ut quid, quóue loco sit, aut fuerit certis sedibus collocatis magis pateat, à Capitolio per Pantheona (est enim Pantheon huius urbis umbilicus) ad fluminis ripam, prope S. Rochi ædem, linea recta deducatur, quæ ita deducta in duas propemodum æquales partes hanc urbem intersecabit. quarum altera à fronte, & à latere ad Tyberim. altera uero à foro Traiani, usque ad portam Flumentanam, ad Quirinalis, hortulorúmque collis radices, iacebit. Illud autem in primis sciendum difficillimum esse omnia ad huius partis cognitionem pertinentia adunguem explicare, quod prioris seculi homines prisca illa, & diuina quodamodum urbis ornamenta, quo sordidissimas exornarent domunculas, ita distraxere, aut uilissimis oppressere ædificijs, ut ueteris fundamenti uestigia paucis in locis agnoscantur. Quare uelim doctos, urbísque priscæ studiosos non mihi magis, quam ipsis istorum manibus irasci, si pauca uidebor attigisse. Sed

iam ad locorum declarationem aggrediamur. & quia à Theatro Marcelli principium recte facturi uidemur, pauca de theatro prælibanda sunt. Theatri igitur originem huiusmodi tradit Cassiodorus. Cum agricultores ferictis diebus sacra diuersis numinibus per lucos, uicosque celebrarent, Athenienses primum agreste principium in urbanum spectaculum collegerunt, Theatrum græco uocabulo uisorium appellátes, quod eminus astás turba conueniens sine aliquo impedimento uideatur. Et infra. Ritus Romani, sicut cætera externa, ad suá remp. non inutiliter trahentes, ædificium alta cogitatione conceptum magnanimitate mirabili condiderunt. Theatra prius ad tempus lignea posita fuere: postea uersotilia inuenta, quæ modo unam, modo alteram faciem ostenderent, qualia duo. M. Curius in funebri patris munere iuxta fecit. Primum autem theatrum Romæ fecit. M. Scaurus. in ædilitate sua. XXX. dierum spacio duraturum, omnium maximum quæ unquá humana manu facta fuere. cauea enim hominum octuaginta millia capiebat. L. Mumius primus, theatro temporaneo ludos suo triumpho dedisse dicitur, deinde Scaurus. Vitruuius autem scribit post Scænam porticus esse constituendas, uti cum imbres repentini interpellarint, habeat populus quo se recipiat ex theatro, & non modo porticus, sed etiam ambulationes, quæ ita collocabantur, ut duplices essent, haberéntque exteriores columnas doricas, cum epistylijs, & ornamentis ex ratione modulationis perfectas. & alibi. Tectum, inquit, por

ticus quod futurum est, in summa gradatione cū scœnæ altitudine libratum perspiciatur, ideo ꝙ uox crescens æqualiter ad summas gradationes, & tectum perueniet. Sed symmetrias, & locorum distinctiones docet libro quinto.

De Theatro Marcelli, & Bibliotheca. ac de Porticu, & Curia Octauiæ. Cap. II.

Augustus multa sub alieno nomine condidit, & in primis Theatrum Marcelli nepotis ex sorore Octauia; cuius pars uetustate, ignéq; corrupta, ubi nunc est Palatium Sabellorum inter Capitolium, & Tyberim, adhuc cernitur. Capiebat autem loca octuaginta millia. opus sanè maximum, simul & pulcherrimum. utpote ab eo excitatum, qui maxime exoptabat multis, & præclaris ornamentis urbē illustrare. In hoc, scœna restituta, Vespasianus ludos edidit. At de hoc theatro lege Asconium. Iuxta theatrū Porticum Octauiam in gratiam Octauiæ sororis idem Augustus condidit, quam mox incendio deformatam, restituit. In hac porticu raptus Proserpinæ, Bacchus, & Satyrus fuere, Praxitelis opera. In eadem Apollinem, Dianam, nouem Musas fecit Timarchites. Intra hanc ipsam porticum Iunonis Ædem ponit Plin. in qua eiusdem deæ simulacrum Dionysius, & Polycles fecere. Idem auth. ae Octauiæ Curia meminit, & in ea Cupidinem fulmen tenentem ponit. Consentaneum aūt

est hanc curiam fuisse ubi porticus, quam ante theatrū statuit Apianus. Includebatur autem inter ædes sacras diui Nicolai in carcere, & .S. Mariæ, quæ ab ea in Porticu cognomen obtinuit, qui locus ex. ruinis & Curiæ & porticus eminentior cernitur, ibiq; saxa tiburtina, & marmora plurima effodiuntur. Defuncto uero Marcello prope theatrum Octauia mater Bibliothecam instituit idest librorum repositorium, quæ Libraria etiā dicitur. Gellius. forte, inquit, in liberaria ego & . L. Paulus poeta uir memoria nostra clarissimus consederamus. Tradunt autem Pisistratum. tyrannum primum omnium Athenis disciplinarum liberalium libros publice legendos posuisse. Romæ uero Asinium Pollionem.

De Circo Flaminio, & Templo Apollinis. Cap. III.

CIrcus autem Flaminius ubi fuerit, permagna est inter scriptores dubitatio, & contentio. Blon. namq; quibusdam coniecturis admodum leuibus conatur ostendere, quem nunc Agona, olī Circum Flaminium appellatum. cuius rei nullum habēs argumentum, Pandulphum lateranensis ecclesiæ hostiarium tantum adducit, qui scribit Hadrianum Pontificem. S. Apollinaris ædem ædificauisse, ubi prius Apollinis fuerat. Pom. uero Letus, quem deinde secutus est Ful. eum esse uult, cuius uestigia quibusdam in locis adhuc extant apud Apothecas obscuras, in cuius

medio nunc ædes.S. Caterinæ est sita, & funes torquentur. quidam uero Blon.opinionem approbátes Balbi Theatrum hoc in loco fuisse contendunt. Quare in re tam antiqua, tam dubia, in tantáq; scriptorum uarietate, quem potissimum sequeremur, nulla erat certa ratio, coniecturæ uero non ualde probabiles, in his animi anxietatibus diu uersatus, tandem forte fortuna, qd probaré, inuenimus. Sedebamus ení nup in Libraria Pon. Max. Ego, IOANNES Morenus Episcopus Mutinen. magni ingenij, magnæque probitatis iuuenis nobilissimus, nec non THOMAS Cadamustus patricius Lauden. ijsdem ornatus animi uirtutibus, humanarũ q; literarum studio uirorum doctorum fautor, & singulare præsidum. Sedebant & quidam prudentes uiri, in cideratq; mentio de Mario iuniore, de cuius morte cũ quidã dubitaré, quid, inquit Episc. dubitatis de re oíbus nota. heus puer affer. M. T. Ciceronis oratiões. Legebatur in toga candida, Catilinam caput Marij plenum adhuc animæ, & spiritus gestauisse ab Ianiculo ad ædẽ Apollinis. tunc THOMAS antiquitatis urbis studiosissimus & in medicina alter Apollo in me conuersus ubi, inquit, erat Apollinis ædes. Iube inquam Asc. Pedianum afferri, apud ipsum quædam uidi, quæ nunc memoriæ non occurrunt, eo allato hæc legimus. Omnia sunt manifesta, sed tamen ne erretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio fuit nobilissima, admonendi estis non hãc à Cicerone significari, quam post mortem Ciceronis multis annis Imp. Cæsar, quem nũc

Diuum Augustum dicimus, post actiacam uictoriam fecerit: sed illam demonstrari, quæ est extra portam Carmentalem, inter forum Holitorium, & circum Flaminium. Quibus uerbis obseruaui nullo modo Agonium campum circum Flaminium esse. Et si quis consyderet forum Holitorium, ædémq; Apollinis ĩter ipsum, & circum Flaminium uoluerit collocare, certe Pomponij opinionem facillime probabit. non enim procul à porta Carmẽtali fuit Apollinis ædes. Liuius Ab æde Apollinis boues fœminæ duæ, albæ, porta Carmentali in urbem ductæ. Quæ uero à Blon. adducuntur, ea omnia, præter Pandulphi argumentum, non magis suam confirmant, quam destruunt opinionem. Quid enim sibi uolunt hæc Liuij uerba? Itaq; inde Cõsules ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nũc ædes Apollinis est, iam tum Apollinarem appellabant, aduocauere Senatum. nempe nihil aliud, quã sæpenumero Romanos è proximo Capitolio consultandi gratia in circũ Flaminium descendisse. Unde alibi Liuius. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio. Quid Cassiodori? Solitos esse ab Augusti Mausoleo sex portis dimitti iunctos currus, qui per Equiria in Flaminium circum currerent? nihil, nisi ab Equirijs, ubi ædes. S. Mariæ in Equiro, recta currus solitos esse uenire ad Apothecas obscuras, & per portã antiquã, cuius uestigia adhuc existunt circum ingressos metas circuire. q; si de Agonio intelligatur campo, non recta à Mausoleo Augusti, uerum ad dexteram necesse erit currus flectere, ut in

Agonium peruenias campum, quem in Martio, cum in pratis Flaminijs circus Flaminius, esse constet. Circus Flaminius, inquit. M. Var. dicitur, qui ædificatus est circum Flaminium campum, & quod ibi quoque ludis tauricis equi circũ metas currunt. Sex. uero Põ. à Flaminio Cos. apud lacum Trasumenum ab Annibale interfecto circum, simul & uiam, denominationẽ cœpisse refert. Plut. uero in probl. de huius nominis etymologia dubitare uidetur. Quid est, inquit, quod circus Flaminius dictus est, an quod Flaminius quidam priscus cum ciuitati agrum reliquisset equestribus ludis eius fructu, & uectigalibus utebantur, nam cum pecunia supperet uiam quoque Flaminiam munierunt. Cui autem usui esset illa indicant Var. uerba paulo ante adducta, & quæ retulimus ex Liuio. quod Circo Flaminio inundato ludi Apollinares extra portam Collinã portati sunt. Inter. S. nunc Angelli, olim, ut quidam putant, Iunonis Aedem, & Citranguli turrim, marmoreæ columnæ tres mire altitudinis, & crassitudinis adhuc extant, quo in in loco Martis Templum fuisse tenemus. columnæ enim reliquiæ uidentur earum, quæ in huius diui templo ab Ouidio mirum in modum celebrantur. Apollinis uero Aedes ubi nunc ecclesia diuæ Mariæ cognomento sub Capitolio, inter forum Holitoriũ, & circum Flaminiũ, secundum Asc. & prope portam Carmẽtalem, quod inuit Liuius, qui primo dec. quintæ decct. S. C. in ea sæpe factũ eẽ, eius sunt hæc uerba. Cn. Cornelio Scipiõe Hispalo, & Q. Petilio Spurino Cos. Senatus ĩ æde Apol

linis legatorum uerbis auditis supplicationem in biduū decreuit. In eodē circo ēt Neptunū Ædem habuisse testatur epitaphium quod sequitur.

ABSCANTO AVG. LIB. ÆDITVO ÆDIS NEPTVNI QVAE EST IN CIRCO FLAMINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS CAES. N. SER. ADIVTOR A RATIONIBVS PATRI PIISSIMO FEC.

De Vulcani. *Martis*. *Bellonæ*. Herculis. *Iouis Statoris* Templo. *ac de* Colūna *Bellica*. *Ara* Neptuni. *Porticu* Corinthia. & *Colosso* Martis. Cap. IIII.

f Vere autem cum in circo Flaminio, tū apud, *aliæ celeberrimæ deorum ædes sacræ*, *ueluti* Vulcani, *in qua pro edituis canes fuisse fabulantur*, *sacrilegis tantum allatrantes*. Martis *iuxta eundem circum*, *ut diximus*, *Simul &* Bellonæ *uersus portam* Carmentalem *inquit*. P. *Victor. inter* Martis, & Apollinis *templum*, *ac portam* Carmentalem. *qui locus ex ruinis eminentior nunc cernitur. ubi frequenter Senatus habebatur*. Liuius *quinto dec. quintæ*. M. *inquit*, *Pompilius* Cos. *Romam rediit*, *Senatumq; extemplo ad ædem* Bellonæ *uocato*. *Ante* Bellonæ, *existentis*, *auth*. *Sex*. *Pom*. *ante portā* Carmentalem, *fuerat* Colūna *marmorea index belli inferrendi* Bellica *denominata*, *à qua* Romani *in bellum profecturi*

hastam

hastam in eam partem uersus mittebant, in quam ituri erant, quia laboriosum admodum uidebatur propagato imperio ad hostium fines ex instituto peruenire, in eorúmq; agros iacere. Hanc columnam Blon. iuxta circũ Maximum perperam statuit, deceptus illis Ouidij carminibus, quæ sunt supra à nobis adducta, ubi de ipso circo, & ijs, quæ in eo erant, sumus locuti. Ædis Bellonæ Appium Claudium cæcum authorem Ouid. sic facit.

Hac sacrata die thusco Bellona duello
Dicitur, & Latio prospera semper adest.
Appius est author Pyrrho qui pace negata
Multum animo uidit, lumine cæcus erat.

Herculi magno custodi circi Flaminij Ædis ponitur à. P. Victore, de qua idem author, ut quidam aiunt, sic meminit.

Altera pars circi custode sub Hercule tuta est,
Quod deus Euboico carmine munus habet.

Steterat autem in aditu circi, ubi nunc ecclesia diuæ Luciæ in Apothecis obscuris, & propterea Ouidius custodem illius ipsum Herculem appellauit, argumento etiã quod aperientibus Vespilliõibus sepulcrum quoddam legimus in frusto marmoris reperto cognomentum, quod in antiquis monimentis ubiq; Herculi datur, uidelicet, INVICTO. Decoratus est circus Flaminius altera Æde cognomento Herculis Musarum, q; cum Musis esset cõmunis, à. M. Fuluio Nobiliori ex pecunia censoria ædificata. ea ratione q; in Græcia acceperat Herculẽ Mu

ſagetem eſſe ideſt comitem, ducémq; Muſarũ, idémq; primus nouem ſigna, hoc eſt omnium Camœnarum ſimulacra ex Ambracienſi oppido tranſlata ſub tutela fortisſimi numinis conſecrauit. quia mutuis operibus, & præmijs ornari, iuuaríq; deberent, Muſarum quies defenſione Herculis, & uirtus Herculis uoce Muſarum. lege Eumenium. Ædem autem hanc uetuſtate deformatã Martius Philippus Auguſti uitricus refecit, quod Oui. in faſt. ſic tetigit.

Sic ego, ſic Clio, clari monimenta Philippi
 Aſpicis, unde trahit martia caſta genus.

In eodem Circo Macro. Iouis Statoris ſtatuit Delubrũ. Et calices fieri ſolitos, ſic teſtatur Mar.

Accipe de circo pocula Flaminio

Plin. uero Arã Neptuni fuiſſe ait, eámq; olĩ ſudore manaſſe. Et à cõſulatu Octauij, q̃ d̃ Perſeo rege triũphũ nauale egit, factã Porticũ duplicẽ apud eundẽ circũ, quæ à capitulis æreis columnarum Corinthia, & ab authore Octauia eſt appellata. Fuit autem inter ipſum circũ, & eccleſiam. S. Nicolai cognomento in chalcaria, quod cognomen ab ipſa porticu retinuiſſe uidetur, χαλκὸς enim æs dicitur. Idem tradit Coloſſum Martis fuiſſe ĩ templo Bruti Callaici apud circum Flaminium.

De Porticu Mercurij, & Octauij. Pompei theatro. Domo, Atrio, & Porticu eiuſdem. ac de templo Veneris Victricis. Cap. V.

INter Flaminium circum, & Tyberim extat Porticus in uestibulo ædis nunc. S. Angelli in piscina, olim Mercurio, uel, ut alij, Iunoni sacra. quam igne exhaustam. L. Septimium Seuerũ restituisse inscriptio ostendit huiusmodi.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS
SEVERVS PIVS PERTI-
NAX AVG. ARABIC. A-
DIABENIC. PARTHIC.
MAXIMVS TRIB. POTE
STAT. XI. IMP. XI. COS.
III. P. P. &
IMP. CÆS. M. AVRELIVS
ANTONINVS PIVS FELIX
AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. VI. COS. PROCOS. IN
CENDIO CONSVMPTAM
RESTITVERVNT.

Porticum autem illam, quæ nunc diruta apud plateam Iudeorum Ceuram appellant, Seueri Imp. fuisse tenet fama. nos uero de hac nihil certi habemus. Sequitur Theatrum Pompei, inter Marcelli, & molem Hadriani ferè medium, quod mansurum primus omniũ ipse Pópeius extruxit. quin, inquit Cor. Tac. Cn. quoq; Pópeium accusatum à senioribus ferunt, quod mansuram theatri sedem posuisset, Nam antea subitarijs gradibus, scæna in tempus structa. Sed consultum parsimoniæ, q perpetua theatro sedes locata sit, potius q

immenso sumptu per singulos ãnos consurgeret, ac strueretur. Et *licet* Põpeius *inchoauerit, magnáq; ex parte extruxerit.* C. *Caligulam tamen absoluisse scribit* Suet. *cum fortuito igne consumptum se extructurum pollicitus esset* Tiberius. Longo *autem tempore post* Theodoricus *Ostrogatorum rex magna ex parte disturbatum instaurauit, sicuti* Cassio. *uerba ad Senatum indicant, quæ sunt.* Et *ideò theatri fabricam se mole soluente cõsilio uestro credimus esse roborandam; ut quod ab authoribus nostris in ornatum patriæ constat esse concessum, nõ uideatur sub melioribus posteris immunitum. quid nõ soluas senectus, quæ tam robusta quasasti?* Montes *facilius cadere putarentur, quã soliditas illa, qua tenetur; quando moles ipsa sic tecta cautibus fuit, ut præter artem additam, & ipsa quoq; naturalis esse credatur.* Hoc *potuissemus forte negligere si nos contigisset talia non uidere. & reliqua.* Huius *magnitudinem ex eo etiam coijcimus, q* Nero *nobilibus* Germanis Po. Ro. *multitudinem ostensurus, eos in hoc theatrum populo plenum introduxit.* Capiebat *enim loca.* LXXX. *millia. cuius uestigia in cella uinaria, & in stabulo* Vrsinorum *in campo* Floræ *adhuc cernũtur.* Veneris Victricis *ædẽ in eo fuisse scribit* Porphyrio, & Plut. *in ipsius* Põpei *uita.* Ego *uero anno.* M.D.XXV. *post ædem.* S. Ma*riæ cognomẽto ĩ cripta picta uidi effodi marmor in quo erat index talis.* VENERIS VICTRICIS. Prope *theatrũ autem* Atrium, *siue* Curiam, & Domum, & *ãte ipsam* Porticũ Põpeius *habuisse dicitur.* Plut. Atqui

inquit, Pōpeius ipse usq; ad tertiū triumphum modice, atq; incomposite habitauit, pulchrum deinde theatrum longe à Romanis diffamatum cum struxisset, splendidiorem domum, ueluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit in qua. C. Cæsarem occisum esse docet Suet. Is locus nunc Satrium addita litera. s. pro atrium appellatur. De Porticu uero Oui. sic meminit.

Tu modo Pompeia lentus spaciare sub umbra,
Dum sol herculei terga leonis adit.

Cāpum, quē Floreum uocitant, à Flora à Pompeio adamata ita denominatum putauerim, non à loci præstantia, quasi floreum, ut autumat Ful. Hæc autem Pōpei monimenta Philippo, qui post Gordianum imperauit, regnante, igni absumpta sunt, auth. Pom. letus. Nam cum Philippus ipse in theatro ludos scœnicos celebraret tribus diebus, totidémq; noctibus peruigil populus spectauit funalibus, atq; lychnis tenebras uincentibus, & cum multitudo solennibus ludis intenta esset, incendium, aut ex luminaribus, aut ex ignibus coalitum, in Curiam deuagatum est, arsit theatrum, & ei propinquum hecatonstylon, id est centum columnarum porticū. Iuxta theatrum Tiberio Cæs. Arcum marmoreum, prius à Senatu decretum, sed omissum, peregit. D. Claudius. Suet.

De Thermis Agrippinis, Pantheone, eiusq; Porticu, ac Boni Euentus Templo. Cap. VI.

Iſcedens quis à Pompei theatro in ſeptentrio
d nem ad locum perueniet, qui nũc Cyambella
dicitur, prope Pantheona, ubi. M. Agrippæ Thermarum reliquiæ adhuc extant. eis namq; Agrippinis à ſuo nomine nomen impoſuit Agrippa. de quibus meminit Plin. his uerbis. M. Agrippa ruſticitati, quam delitijs propior, unicunq; felicitatis exemplum multa, & egregia in urbe perfecit opera Auguſto eius ſocero imperante. Idem thermas de ſuo nomine excitauit, has lithoſtrato, & encauſto pinxit, arcus, & pauimenta ex uitro poſuit. Et rurſus. Lithoſtrata, & pauimẽta cœptauere iam ſub Sylla paruulis certe cruſtis. extátque hodie quod in Fortunæ delubro Præneſte fecit. pulſa deinde ex humo pauimenta in cameras tranſiuere, ut pronum uitium, & hoc certe inuentum ab Agrippa in thermis, quas Romæ fecit. figlinum opus encauſto pinxit, reliqua albaria adornauit, non dubie uitreas facturus cameras, ſi prius inuentum fuiſſet. Cõſpicitur prope thermas Templum inter antiqua urbis ædificia ualde conſpicuum, & fermè integrum: ab antiquis, quaſi omnibus dijs ſacrum, Pantheona. à noſtris, à circulari forma. S. Maria rotunda, nuncupatum. Eſt enim ſpherica forma, & ueteri ſtructura. quod Ioui Vltori ab eodem Agrippa poſitum eſſe teſtatur Plin. Dion uero, ſiue q Matri deum, atq; omnibus dijs ſacrum eſſet, ſiue q mundi formam haberet, Pantheona appellatum tradit. Id cum Agrippa Auguſto uellet dedicare, ac ille reſpueret, Marti & Veneri conſecrauit. Huius aũt

magnificentiam, & pulchritudinem non facile uerbis quis exprimeret. Habet enim intrinsecus lithostratum uarijs marmoribus perpulchre exornatum, columnásque circunquaque nobili strictura, & epistylijs optime concinatas, ac inter ipsas sacella in quibus per ambitum statuæ olim erant collocatæ. Syracusana, inquit Plin. sūt in Pantheo capita columnarum à. M. Agrippa posita. in columnis templi eius probantur inter pauca eius opera, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Altitudo enim brachia continet LXXVII. & totidem latitudo. Huius templi concamerata testudo, mira arte laqueata, habet in summo uertice circulare foramen, quo solo liberum lumen celi admittitur, & ad huius imbres excipiendos recto diametro in ipso lithostrato impluuium. uerum ne testudo immenso pondere grauaretur, uacui circunquaque specus ab imo ad summum relicti sunt. Intus tota ædes, aut marmorata, aut marmoreis crustis exornata est. exterius tectorio illita. à fronte uero æreis laminis argento, auróque illitis tecta. Testudo nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Constantinus tertius Heraclij nepos Romam ueniens sustulit, simúlque omnes statuas ex ære, & marmore ad urbis ornatū positas, omniaque templorum ornamenta paulo decentiora detraxit, nauibúsque ad id paratis impositis asportauit. Portæ uero templi æreæ, miræ magnitudinis, ueteri structura, cum æreis supra ualuas cancellis. In pronao Augusti, & Agrippæ fuere simulacra. In ipso ue

ro templo Martis, & Veneris, ex cuius auribus pendebat unio miræ magnitudinis, & taxationis, quem ut scribit Macr. Cleopatra in auribus gerebat, cuius magnam partem aceto consumpserat in conuiuio, quo M. Antonium sumptibus superare contendebat, quæ uno haustu centies sestertium ebibit. sed qui superfluit uicta regina, capta Aegypto Romam delatus, dissectúsque est, & factæ ex una margarita duæ, positæ, ut diximus, Veneris simulacro. Phidias, inquit Plin. fecit ex ebore Mineruam Athenis, quæ est in Pātheone, astans. Hercules in Pantheone, ad quem Pœni oībus annis humana secrificant uictima, humi stans. Virg. enim Didonis describens templum alludere uidetur ad hoc, in quod tot gradibus nunc descenditur, quot olim ascendebatur, ut columnarum basis in porticu ipsius existentium ostendit, simul & area ex quadrato lapide superioribus annis detecta. ex quo deprehendi potest quantum ruinis creuerit urbis solum. Notandúmque etiā hoc in loco omnia templa apud ueteres in sublimi condita gradibus ascendi, atque unum tantum habuisse aditū. Vnde Var. Omne enim templum debet esse continuo septum, nec plusquā unum introitum habere. Agrippa autem templo Porticum addidit, à quibusdam prothyrum appellatam, cuius uerbi significationem Acursius Iurecon. se ignorare fatetur. Est autem locus ornamenti causa ante ianuam, ueluti uestibulum, aut porticū. quasi προτης θυρας. Hæc uero porticus pulcherrima, & fermè integra adhuc stat, cuius tectum æreis, ac ina-

ratis trabibus canalium modo compactis sustentatur: rotundis, ingentibúsq; attollitur columnis. de qua Baptista Leo hæc habet uerba. Extant in hanc usq; diem ad porticum Agrippæ contignationes æneis trabibus pedum. xl. *opus in quo nescias impensam ne magis, an artificis ingenium, mirere.* Præter columnas rotundas, habet quasdam alias quadratas, quæ dicuntur anthæ. anthes quadraturam significare Nonius affirmat. In huius frontispicio literæ cubitales, operis authorem ostendentes, sunt hæ.

M. AGRIPPA. L. F. COS. TERTIVM FECIT.

De instauratione uero eiusdem templi infra minores literæ leguntur, hæ.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS PIVS PERTINAX ARABICVS ADIABENICVS PARTHICVS MAXIMVS PONTIF. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. PP. PROCOS. &.

IMP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX. AVG. TRIB. POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEON VETVSTATE CORRVPTVM CVM OMNI CVLTV RESTITVERVNT.

Spartianus autem ait Hadrianum prius Pantheum instaurasse. Iulius Capit. in uita ipsius Antonini pij de ipsa instauratione ita meminit. Opera eius hæc extant, templum Hadriani honori patris dicatum. instauratū amphitheatrum, sepulcrum Hadriani, templū Agrip

pæ. Porticus autem numinibus priſcos dedicare conſue-uiſſe, probat in marmore exciſus hic index.

SILVANO SANCTO. L. VALLIVS SOLON PORTICVM EX VOTO FECIT. DEDICAVITQVE KAL. APRILIB. PISONE ET BOLANO COSS.

In area autem Pantheonis uiſuntur pari forma duo leonum ſimulacra ex marmaridum lapide ſubnigro, ſub ſuis baſibus collocata, cum hieroglyphicis literis, inter duo porphyretica labra. quæ in proximis Agrippæ, aut Neronis thermis fuiſſe multi opinantur. Templi Boni Euentus ueſtigia quadrata, & oblonga ſpectantur inter Mineruæ, & S. Euſtachij plateas. Colebatur aũt Euentus ut omnia proſpere, feliciterq́; euenirent. quare Var. ad Fundaniam ſcribens ipſum inuocauit, cuius ſimulacrum erat habitu pauperis, dextera manu paterã, ſiniſtra uero tenens ſpicam. Praxitelem huius diui Simulacrum in Capitolio feciſſe, teſtatur Plinius.

De Thermis Neronianis, & Alexandrinis. ac de Circo, qui Agon dicitur. Cap. VII.

Thermarum olim Neronis fornices, & arcus quidam adhuc extare uidemus, poſt. S. Euſtachij ædem: inter Pantheonis, & Longobardorum plateas: de quibus Mar. Quid Nerone peius, quid thermis melius Neronianis? Has Alexandrum inſtauraiſſe nonnulli arbitrantur. Lampridius uero no-

uas iuxta Neronianas Alexandrum excitauisse. cuius sunt hæc uerba. Thermas sui nominis fecit, iuxta eas, quæ neronianæ fuerunt, aqua inducta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemus thermis de priuatis ædibus suis, quas emerat, diruptis ædificijs fecit. Pulcherrimum ferè omnium artium uectigal instituit: ex eóq; iussit thermas, & quas ipse fundauerat, & superiores populi usui exhiberi. Syluas & in thermis publicis deputauit. Et quia thermarum uestigia late patent, à. S. Eustachio usq; ad domum Gregorij Narnien. uiri optimi, & hũanissimi, in cella uinaria cuius uidimus thermarum pauimenta, & plumbeas fistulas, Lampridij opinionem potius probamus, uidelicet Alexandrum nouas prope neronianas excitauisse thermas. præsertim q; in eadem domo, & in proximis, sunt putei aquis limpidissimis, qui nulla arte possunt exsiccari, ut existimem esse ductum illius aquæ, quæ ab Alexandro inducta, eiusdem adquisiuit nomen. Iuxta autẽ has. P. Victor thermas Hadriani posuit. quidam ferunt fuisse, ubi nunc. S. Aloisij templum. sed cum nulla ibi appareant Thermarum uestigia, certum locum illis non audeo assignare. Visuntur hodie in celeberrima urbis planæ parte uestigia spaciosissimi circi, quem nunc Agonem uocitant. quod in eo ad. ix. diem Ianuarij Agonalia Iano sacra celebrarentur, à Numa, ut scriptum reliquit Antias, instituta. Is enim deus rebus agendis præsidere credebatur. Ego uero crediderim ibi non solum Agonalia, uerum uarios ludos, uariáq; edita spectacula, &

communi nomine Agonem denominatum, quo nomine cuiuslibet generis spectacula appellant Græci. Non enim placet, quod uult Ful. huic loco Equiriæ nomen fuisse, quia, ut diximus, rectior erat uia ab Augusti Mausoleo ad S. Mariæ in Equiro ædem, ut inde currus in circum Flaminium, sicuti Cassio. ait, dimitterentur. Præterea ædes ipsa in Equiro dicitur, non in Aquiro. neque legitur usquam locum ibi fuisse paludosum, ut ab aquis ædes ipsa nomen sit adepta. Leue sane est argumentum quod æreæ anates in ea fuisse dicantur. solent enim antiqua hominum, & deorum signa, simul & animalium ad locorum ornatum, huc, illuc transferri; sicuti uidemus æneos pauones in S. Petri basilica, quos olim in pinu ænea ad Scipionum sepulcrum fuisse memorant. Quare cum solerent principes, ut supra patuit, omnia sui monimenta uno in loco extruere, Neronis, siue Alexandri circum existimauerim. Sunt enim horum thermarum uestigia prope, & fermè contigua. Non negamus tamen in eo Equiria, sicut alia certamina, fuisse celebrata. Sunt autem Equiria ludi quos apud Elidem Græciæ ciuitatem Oenomaum primum omnium edidisse scribit Sex. Pom. & Pindari interpres. Romulus postea eum imitatus eosdem in raptu Sabinarum Italiæ ostendit. de quibus Oui. secundo fast. ita meminit.

Iamque duæ restant noctes de mense secundo,
  Marsque citos iunctis curribus urget equos.
Ex uero positis permansit equiria nomen.
  Quæ deus in campo præstitit ipse suo.

Quidam autem aiunt in uia triumphali Arcum Theodosij, Valentiniani, & Gratiani Imp. fuisse, quo in loco nunc pecunia signatur. nos uero de his nihil certi inuenimus, nisi ꝙ fragmenta quædam superioribus annis apud ædem. S. Celsi inuenta dicuntur, horum principum de arcu inditium facientia. Aliqui dicunt in eo arcu titulum insculptum esse huiusmodi.

IMPPP. CÆSSS. D. D. D. N. N. N. GRATIANVS VALENTINIANVS. ET THEODOSIVS PII FELICES ET SEMP. AVGGG. ARCVM AD CONCLVDENDVM OPVS OMNE PORTICVM MAXIMARVM ÆTERNI NOMINIS SVI PECVNIA PROPRIA FIERI ORNARIQ. IVSSERVNT;

De Templo Neptuni, Terento, Ara Ditis, ac Palude Caprea. Cap. IX.

IN ripa autem Tyberis, ubi nunc. S. Blasij, olim Neptuni stabat Ædes, ab Hadriano restituta, quemadmodum in marmore ibi inuento titulus nobis significauit. In Neptuni naufragio seruati solebant tabellas naufragium ipsum pictum habentes ponere, auth. Fulgentius. Terentus, inquit Pom. locus in campo, dictus ꝙ eo loco Ara Ditis patris occultaretur, uel ꝙ profluentis Tyberis ripas aquarum cursus tereret. Quo in loco Euander ex Arcadia profectus

cum classe substitisse dicitur. hinc Ouid.

Iamque ratem doctæ monitu Carmentis in amnem.
Egerat & thuscis obuius ibat aquis.
Fluminis illa latus, cui sunt uada iuncta Terenti
Aspicit, & sparsas per loca sola casas.

Notandum autem non solum Ditis, sed & Proserpinæ Aram subterraneam fuisse, quam Val. Max. tradit egesta terra ad. XX. pedum altitudinem, apud Terentum inuentam Valesio quodam authore, è Sabinis locu plete, & rusticæ uitæ homine, qui liberatis tribus filijs ibi trinoctium furuæ hostiæ sacrificium exhibuit. unde Ausonius.

Terna terentino celebrata trinoctia ludo.

Ipsam q̃dem aram Romani bello albano constituerant, atq; alta occultauerant terra, ut omnibus, præterq̃ ipsis, esset ignobilis. Capream Paludem in campo Martio ante urbem statuit Liuius. Plut. uero locum esse dicit uersus mare in rheumatibus Tyberis, ad quem unus erat aditus, & propterea tutus; ubi Romulus cum exercitum recensceret, subita orta tempestate, sublatus è medio apparere desijt.

De Domo Coruina. Via Lata. & Templo Isidis. Cap. X.

a Ltera autem pars urbis planæ, secundum radices quirinalis, à foro Traiani ad portam Flaminiam producta, habuit prope Capitoliũ Domum Coruinam: à qua locus in hanc usq; diem no=

men ſeruat, Macellum enim Coruorum uulgo dicitur. ubi in pariete domus Virgilij de mantaco tiburtinis ſaxis inſculpta leguntur hæc.

C. POBLITIO. L. F. BIBVLO ÆD. PL. HONORIS. VIRTVTISQVE CAVSA SENATVS CONSVLTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS INFERRERENTVR PVBLICE DATVS EST.

Vbi notãdum honoris, uirtutiſq; cauſa additum, quia Duellio Cos. cautum fuerat. S.C. ne quis in urbe ſepeliretur niſi, qui uirtutis cauſa, legibus non tenerentur. Vnde Cic. Hominem mortuum, inquit, lex in. XII. tabulis, in urbe ne ſepelito, néue urito. credo propter ignis periculum. atqui in urbe ſepulti ſunt clari uiri. Credimus eos, quibus ante hanc legem, uirtutis cauſa, tributum eſt, ut Publicolæ, ut Tiburtæ, quod eorum poſteri iure tenuerunt. aut eos, ſi quibus hoc, ut. C. Fabricius uirtutis cauſa ſoluti legibus non ſunt ſecuti. Propterea imperatores, & uirgines Veſtæ, quia legibus non tenerentur, in ciuitate habebant ſepulcra. Deniq; etiam nocentes uirgines Veſtæ, licet uiuæ, tamen intra urbem campo Scelerato obruebantur. Sed unde digreſſi, eò reuertamur. A Macello Coruorum ad ſepta campi Martij uia Lata, adhuc priſcum obtinens nomẽ, producitur: à qua ædes. S. Mariæ in uia lata nomẽ accepit: prope quam nunc multa eruuntur marmora, in quibus trophæa, triumphalésq; imagines uidi, cũ hac

inscriptione. VOTIS . X . ET . XX . *qualẽ esse in arcu* Constantini *dictum est supra. ex quo coniicimus arcum triumphalem ibi stetisse . hactenus tamen nihil aliud apparuit, ut cuius esset iudicaremus.* Ferunt Innocentium *octauum pontificem, in renouatione prædictæ ædis, hunc diruisse.* In hac *ipsa uia* I*sidis* Tẽ*plum extitit.* Blon. *autem ex* Sex. Ruffi *descriptione ubi ædes nũc.* S. Marcelli *ponit. in quo* V*espasianũ, &* Titum *nocte illa, quæ triumphum præcessit, quieuisse memorat* Suet. Iuuenalis *uero prope septa statuit, cum inquit.*

A *meroe portabat aquas, quas spargat in ædem*
I*sidis, antiquo quæ proxima surgit ouili.*

Et *licet ædes prædicta non multum à* Septis *distet, nõ tamen proxima dicetur.* Vnde *alij posuere* I*sidis in* Pl*atea nunc* Sciarræ, *nonnulli apud ædem.* S. Mariæ *in* Equiro. At *certum locum nobis nõ licet assignare . nisi quod prope.* S. Marcelli *templum inuentum est marmor hoc titulo insculptum.*

TEMPLVM ISIDIS EXORATÆ.

Fuit *autem* I*sis* Aegyptiorum *dea, & in magna apud ipsos ueneratione, cuius sacra* Romam *aduecta esse testatur* Lucanus. Lampridius *in* Com. Ant. Imp *uita.* Sacra, *inquit,* I*sidis ita coaluit, ut & caput raderet,* I*siacos uero pineis usq; ad perniciem pectus tundere iubebat.* Colebatur *autem* I*sis cum* O*siride uiro, qui* Se*rapis est nominatus; à quibus* Iseum, & Serapeum *loca publica in regione* Flaminia *nomen sumpsere.* In I*si*-

dis

dis autem templo magna dabatur adulteriorum occasio, unde Ouid. ad Amantem.

Ne fuge niliacæ memphitica sacra iuuencæ,
Multas illa facit, quod fuit ipsa Ioui.

Quo in loco non de latrocinijs, quemadmodum opinatur Fuluius, uerum de adulterijs, & stupris intelligit. Oui. Nam & Iosephus cómemorat iuuenem quendam nomine Mundum Paulinam generosam, & pudicam alioquí matronam cum impatienter amaret, sacerdotes Isidis pecunia corrupisse, qui nouo religionis commento mulierem in templum uocarent, eósque finxisse, per noctem cum Osiride collocutos, persuasisséque eam à deo desyderari, illam uero cum in templum uenisset à iuuene, tanquam ab Osiride, compressam, & cum mox petulantius stuprum ei exprobasset, mulierem marito rem detulisse Tiberio, atque ipsum indignatum sacerdotes cum Mundi liberta, quæ facinoris fuerat conciliatrix, cruci bus affixisse, temploque Isidis euerso, simulacrum eius in Tyberim præcipitari iussisse. De incendio autem huius templi meminit Dion. his uerbis. Ignis diuinitus, potiusque ab homine Romæ excitatus, eámque depopulatus. Nã Serapis, & Isidis templum, & Septa, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheũ. Diribitorium. Balbi theatrum, Pompei Porticum, Octauiæ domũ cũ bibliotheca, Tẽplũ Iouis Capitolini cũ ædibus, & sacellis cõiũctis exhausit. Pluribus ãt ĩ locis fuisse Isidis templum testatur Spartianus in uita Caracallæ. Idẽ ait sacra Isidis Romam deportauisse, & templa ubi-

ꝙ magnifice eidem deæ fecisse.

De Arcu Camilli, Templo Mineruæ, & Foro Suario. Cap. XI.

Discedens quis à uia Lata uersus Pantheona, nõ multo post illi occurret rudis, nullisq; ornamentis insignis arcus: cæterum, ut uidetur, antiquissimus: quem Camillianum, tanq̃ Camillo erectũ, nunc uocitant. At nescio quo modo uelint Camillũ arcum habuisse triumphalem, cuius usus multis seculis post Camillum inuentus à multis dicitur. prius enĩ triumphalia tantum signa cum statuis, & trophæis ducibus, & triumphatoribus erigi solebant, qualia Marij esse adhuc uidemus. ꝙ si, ut par est, triumphalem arcum esse concedimus, non alicuius imperatoris, aut ducis fuit, quã ex ijs, qui post C. Cæsarem fuerunt. Sequitur statim inter Pantheona, & hunc arcum, Templum Mineruæ, a quo nunc diuæ Mariæ sacrum, nomen retinet. Illius autem antiqui extãt in cœnobio fratrum parietes oblongam, & quadratam formam templi ostendentes, sed non magnam. Quod templum olim testudinatum, multisq; ornamentis insignitum Pompeius condidit: in quo triumphalia & gestorum breuiarium posuit, ut in marmorea tabula legimus, & eisdem ferè uerbis Plin. sic testatur. Toties imperator antequam miles. postea ad tot maria, & deinde solis ad ortus missus hos retulit patriæ titulos, more sacris certami

nibus uincentium, neque ipsi coronantur, sed patrias suas coronant. hos ergo honores urbi tribuit in Delubro Mineruæ, quod ex manubijs dedicabat Cn. Pompeius, Magnus imperator. Bello. XXX. annorum confecto, fusis, fugatis, occisis, & in deditionem acceptis hominum centies uicies semel. LXXXIII. millibus. depressis, aut captis nauibus. DCCCXLVI. Oppidis, castellis mille quingentis. XXXVIII. in fidem receptis. terris à Mœotis lacu ad rubrum mare subactis, uotum merito Mineruæ. hoc breuiarium eius ab oriente. Ad radices autem Quirinalis in hortis Columnensium prope cliuum, qui nunc in montem Caballum ducit, Forum Suarium olim fuerat, ita denominatum, quod eo in loco sues uenundarentur. quapropter. S. Nicolai ædes inibi nunc sita, in Porcilibus cognomentum retinet. M. quidem Var. docet antiquos habuisse loca constituta ubi res peculiariter uenderentur, quæ loca nomen sortirentur ab ipsis rebus. ut Boarium ubi boues, Piscarium ubi pisces, Holitorium ubi holera, Suarium ubi sues. Quidam in radice eiusdem montis, in regione uiæ Latæ, campum Agrippæ, & Septa fuisse, authore Lampridio, asserunt. sed certum locum non ostendunt Lampridij uerba, quæ sunt hæc. Instituerat & Alexander Seuerus basilicam Alexandrinam inter campum Martium, & septa Agrippina.

De Campo Martio, siue Tyberino. Cap. XII.

Vanquã in eo capite, quod est de uario urbis ambitu, satis declaratum arbitror, quid de campi Martij terminis, finibusq; sentirẽ: tamen cum ad eum peruenerimus, libet quædam, inter se se contraria quæ uidentur, addere, quo euidentioribus coniecturis, & argumentis pateat Ful. haud recte hũc montium radicibus, fluminisq; ripa terminauisse. licet Liuius, quem habet authorem, agrum Tarquiniorum Marti consecratum inter urbem, & Tyberim iacere dicat. quia aliud est inter urbem, & Tyberim, ab eo, quod ipse uult, inter montes, & Tyberim. ex quo Liuij uerba non repugnant ijs, quæ diximus. uidelicet mœnia à porta Collina deducta per mediam urbem planam ad ripam Tyberis fuisse, eregione murorum structorum ab Anco rege in transtyberina regione. At melior est ratio. Si urbis mœnia montes non excedebant, cur idem Liuius ĩ pratis flaminijs ea omnia acta dixit, & non in campo Martio. cum flaminij prata ĩter mõtes, & Tyberim quin iaceant, negare possit nemo? nempe quia non erant campi Martij pars. Non fit quippe uerisimile eum agrum, qui fuerat Marti sacer, in ius priuatum transiuisse. Præterea cum Diony. omnia circum urbem habitata commemoret, domúsq; priuatas in hac planicie fuisse legerimus, ut Coruinorum, Pompei, Martialis, in campo Martio has statuemus? iúsq; priuatis hominibus struendi domos in loco sacro dabitur, aut forum in quo sues uenundentur instituetur? Quare huius planiciei partem ædificijs, tanq; fo.

Ro.proximiorem, secundum Diony.occupatam, Martij campi non esse partem, tenemus. Nunquid urbis? & intra mœnia receptam? Licet locorum natura, quibusdámue conie̋cturis quandoq; muris septam conijcere uidear; Liuius tamen sexto belli pu.facit, ut quo tempore fuerit septa, non ausim affirmare. Scribit enī ab æde Apollinis boues fœminas duas, albas, porta Carmentali in urbem ductas. cui portæ cum sub Capitolio fuerit locus, omnia ab ipso ad Tyberim extra urbem extitisse uidentur. Illud autem non prætereundū. Ful.non satis de campo Martio sibi constare. Nam in eo capite, quod est de Quirinali, ex Suet.refert Domitianum natum ad malum Punicum in domo, quam postea in Templum gentis Flauiæ conuertit, iuxta hortos Salustianos, quorum, inquit, uestigia adhuc extant in profunda ualle inter portam Salariam, montem Quirinalem, & collem hortulorum; & sic ipsos hortos in urbe ponit. ubi uero de obeliscis agit. Alter, ait, obeliscus Lunæ dicatus adhuc cernitur in colle Hortulorū, in hortis Salustianis, qui locus Gyrlus ab incolis nunc dicitur. & cum collis Hortulorum fuerit extra urbem, necesse est eosdem hortos extra fuisse. & ita non solū de loco, uerum & de uulgari nomine titubat. Hic enī Gyrlum: illic Salustricum ait. Quinimmo campū ipsū Martium totum, nedum partem, mœnibus modo excludit. modo, portam Aureliam prope Hadriani molem transferendo, intra urbem recipit. Sed ad Campi descriptionem aggrediamur. qui Martius ideò cognomi

natus dicitur, quia Marti à maioribus fuerat consecratus. Nam cum cæteri campi regis Tarquinij, qui ob iusticiæ contemptum dictus est superbus, post eius exilium datus ijs esset, qui agros non haberent, unus hic ager Marti fuit consecratus, campusq; Martius dictus auth. Liuius, & Diony. meminit, & Strabo in hæc uerba. Veteres illi Romani necessarijs rebus magis ĩtẽti urbis pulchritudinẽ cõtẽpsere. Posteri uero, & ij præserti q̃ nostris fuere tẽpibus, innumerabilibus, & præclarissimis impleuerunt insignibus. Pompeius enĩ & D. Cæsar, & Octauius, & eius filij, & familiares & uxor, & soror cunctorum studium simul, & impensas ad præparanda decora superauerunt. Maximã autem hoꝝ partem Martius cãpus habet, præter natiuam locoꝝ amœnitatẽ artis, & solertiæ exercitatiões admittens. Campi enim admirabilis magnitudo, simul & curules pariter cursus, & alia equestria certamina expedita suppeditat. nec minus tam multis, pilam circulum, palæstram exercitatione tractantibus aliaq; incumbentia simul opera. Quid perennes solo herbas, coronatósq; ad fluminis alueum colles? Scœnicarum ostentatio picturarũ, eiusq; generis spectacula, præstant, ut difficulter, & inuitus abscedas. Priusq̃ enim Marti consacraretur Tyberinus, auth. Gellio, dicebatur Campus, sicut Tyberis Martius, ut testis est Statius secundo Syl. Belisarium autem huius campi partem (erat enim ad pontem Miluium usq; productus) muris per radices collis hortulorum, & inde ad Tybe

rim ductis, intra urbem recepisse, scribit Procopius. Sciendũ φ in cāpo Martio, ueluti in Capitolio, statuæ uirorum illustriũ erigebantur. Vnde Caligula quasdam ab Augusto ex capitolina area, propter angustias illò translatas, ita subuertit, atq; disiecit, ut restitui saluis titulis non ualuerint. Sed alia eius ornamenta iam percurramus.

De Porticu, Templo, Columna, & Palatio Antonini Pij, ac de Septis, siue Ouilibus. Cap. XIII.

Extat hodie inter Sciarræ, Pantheonisq; plateas, iuxta ædem. S. Stephani de Trullio, Porticus, cuius principium, & finis licet non appareat, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero undecim, quæ supersunt, ita dispositæ cernuntur, ut stadiatam porticum Antonini Pij imp. fuisse multi arbitrentur. quo in loco Templum etiam habuisse dicitur. argumento φ literæ cubitales, in marmore ibi inuento incisæ, huius templi memoriam continerent. Sunt tamen qui Martis templũ ibidē fuisse contendant. Hinc enim ipsius Antonini cochlidis Columnam parum distare uidemus, quam instar Traiani ipse sibi erexit. altitudinis pedum. CLXXVI. cum interiore cochlea, & gradibus. CVI. ac fenestellis. LVI. incēdio parte deformatam. circunquaq; res à se gestæ incisæ nunc spectantur. in uertice uero eius olim simulacrum nudum, quale in ipsius numismatibus cernere licet. Columnam aũt Sex. Ruffus in ara Flaminij esse scribit. inter quam, &

porticum Imperator ipse Palatium habuit. ex cuius rui nis locus paulo eminentior factus uidetur. Inter ipsam át columnã, & aquam Virginem Septa fuere. Erant enim septa loca tabulis inclusa, & uallata, in quibus Po. Ro. suffragia laturus claudebatur. Martialis. In septis Mamurra diu, multúmque rogatus. Ouilia etiã, sumpta similitudine ab ouium septis, sunt appellata. licet Blon. uelit Ouilia fuisse minoris ambitus loca, in quibus centuriæ à tota tribu separatæ de agendis, priusquam citarentur, consultabant. de hijs Lucanus. Et miseræ maculauit Ouilia Romæ. Hæc iuxta uiam Fornicatam, Flaminiámque à Liuio ponuntur. Notandum & hoc in loco Fuluij contrarietatem. Lucanus, inquit, nõ de Septis, ut creditur, sed de uilla Publica intellexit, ubi IX debitorum millia cæsa dicũtur authore Sylla. Demus autem in uilla Publica istos cæsos fuisse, nunquid ipsam uillam Ouilia appellauit Lucanus? certe non: sed ideò Ouilia maculasse ait Syllam, quia ex ea nonnulli fugientes in Ouilibus sunt interfecti. nisi dicamus ratione uicinitatis locum pro loco posuisse, cui opinioni uerba ipsius Fuluij aperte repugnant, quæ sunt. Satis cõstat septa fuisse in eo ambitu, ubi nunc columna cochlidis Antonini pij. Supra uero uillam Publicã sub Capitolio ponit, quæ, ex uerbis Ciceronis, per ipsum etiã adducta, prope septa fuisse, mox apparebit.

De Monte Citatorum, Villa Publica, Templo Neptuni, & Ponte in campo Martio. Cap. XIIII.

Vrgit inter columnam Antonianam, & . S. Laurentij in Lucina ædem tumulus, nunc Citorus mons pro Citatorum uocatus. non ꝙ ibi eſſet mons, uerum ꝙ eò Po.Ro. ad creandos magiſtratus citatus olim conueniret. Sunt qui Acceptoriũ ab acceptandis ſuffragijs, ſiue Septorum à proximis ſeptis, nomen obtinuiſſe uolunt. Non placet autem, quod putat Fuluius, locum editum factum ex egeſtione terræ ex fundamẽtis colũnæ Antonini. quia nõ ſit ꝗppe uerisimile tumulo terræ, & ruderibus eum locum occupatum eſſe, qui celeberrimus erat ædificijs, & comitijs, aliiſq; publicis negocijs deſtinatus. Et cum planities illa æqualis late pateat, niſi ab ea parte ubi mons ipſe Citorus attollitur, abſurdum eſt etiam dicere, quod Fuluius, poſitum pro aggere ad reprimendũ Tyberis inundationes, quia circularem propemodum habens formam, nullam præ ſe fert aggeris ſpeciem. Quare credimus potius ex ruinis alicuius ædificij, uelut porticus, Amphitheatri, aut uillæ Publicæ locum excreuiſſe. Erat enĩ Villa Publica domus ampla, ueluti Curia, in qua hoſtium legati, quibus neq; in urbem aditus patebat, neq; in Græcoſtaſi hoſpitium concedebatur, recipiebantur: & de publico alebantur. Liuius. Macedones deducti extra urbem in uillam Publicam, ibiq; iis locus, & lautia præbita. Quod autem hoſtiũ legati intra urbem non ſuſciperentur, Rhodiorum legati apud eundem Liuium quinto dec. quintæ conquerentes, ita probant. Antea Carthaginenſibus uicti, Phi-

lippo, Antiocho ſuperatis cum Romam ueniſſemus, ex publico hoſpitio in curiam gratulatum uobis. P. C. *ex* Curia *in* Capitolium *ad deos ueſtros dona ferentes, nunc ex ſordidiſſimo diuerſorio uix mercede recepti, ac propè hoſtium more extra urbē manere iuſſi, in hoc ſqualore uenimus in* Curiam Romanam Rhodij. No*tandum eſt etiam, eodem authore,* Romanos *conſueuiſſe ſumptum, & locum præbere de publico nonſolum legatis, uerum etiam amicis* Po. Ro. *eius ſunt hæc uerba ex quarto eiuſdem dec.* Oneſimo Pythonis *filio nobili* Macedoni *ad* Romanos *cum transfugiſſet Senatus locū,* Lautiam *præberi iuſſit. Sed ad* Villam Publicam re*uertamur, in qua etiam cenſum haberi ſolitum ferunt.* Sylla, *inquit* Val. Max. *in* Publica *uilla, quæ in campo* Martio *erat, quatuor legiones contrariæ partis fidē ſuam ſecutas, obtruncari iuſſit.* Meminit *etiam.* L. Florus *&* Cic. *ad* Atticum *his uerbis.* Efficiemus *rem glorioſam. nam in campo* Martio Septa *tribunicijs comitijs marmorea ſumus, & tecta facturi, eáꝗ cingemus excelſa porticu, ut mille paſſuum conficiatur, ſimul adiūgetur huic operi* Villa Publica. Quo *in loco innuit uillā publicam prope* Septa *excitari ſolitam eſſe. neꝗ intelligit* Cic. *ſe ſepta alibi, quam ubi prius erant, ſed lignea quæ erant ex marmore, facturum.* Quod *tamen nec* Cic. *ipſe, neꝗ alius poſtea fecit, bello ciuili, poſt eam epiſtolam ſuborto, prohibente.* Iuxtà *autem* Septa Neptuni Templum *cū* Porticu *pulcherrima fuiſſe, ſcribit* Dion. *quem locum.* M. Agrippa *multis decorauit*

ornamentis. Erat autem apud Citatorum montem, Antoniniq; columnam Pons, per quem citati, postq̄ tulerant suffragia ne laturis se immiscerent, & cui fauissent dicere possent, transeuntes separabantur. de quo Suet. intelligit, ubi de consilijs coniuratorum his disserit uerbis. qui primi cunctati utrum illum ī campo per comitia, & tribus ad suffragia uocantem partibus diuisis è ponte deijcerent, atq; exceptum trucidarent, an in Sacra uia, uel in aditu theatri adorirentur. Nonius Mar. refert sexagenarios per pontem non mittendos, quia suffragium non ferant, quod pro ponte fiebat.

De Aqua Virgine. Lacu, & Æde Iuturnæ, ac Pietatis. Cap. XV.

Aqua autem Virgo, quæ nunc potu suauis antiquum retinet nomen, prope pontem Salarium concipitur, & profundissimo fluens cuniculo, per Collatinámq; ingrediens portam sub colle Hortullorum attollitur. opere deinde arcuato per Martium campum deducta multis fistulis priuatis ædibus, & accolis commodissime aquam subministrat. Sub hortis uero Lucullanis in eodem campo, sicut Appia, & Alsietina olim finiebatur. In eius equæductu marmor inclusum, hunc indicem incisum continet.

TIBERIVS CLAVDIVS DRVSI FILIVS CÆSAR AVG. DVCTVS AQVÆ VIR=

GINIS DESTINATOS PER CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS REFECIT AC RESTITVIT.

In hortulo uero Angelli Colotij átiqtatis uiri studiosissimi tiburtino lapide scu pta huiusmodi leguntur.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIFEX MAXIM. TRIB. POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIGN. IIII. ARCVS AQVÆ DVCTVS VIRGINIS DISTVRBATOS PER. C. CAESAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

Suet. tamen aquæ Virginis *in urbem perductæ*. M. *Agrippæ laudem attribuit, ut infra ostendemus.* For*ma autem huius aquæ magnam* Martij *campi obibat partem* Ouid.

Te *quoq; lux eadem* Turni *soror æde recepit.*
Hic, *ubi uirginea campus obitur aqua.*

Ex *quo apparet* Iuturnam Aedem *in campo habuisse, iuxta eiusdem nominis lacum* Fuit *enim* Iuturna Turni *soror, quæ lacui, in quo submersa est, nomen dedit. qui locus nunc pro* Iuturna *corrupto nomine dicitur* Lotreglio. H*æc autem aqua apud ueteres salubris habebatur.* Vnde Var. Nympha, *inquit,* Iuturna *quæ iuuaret. Quare ægroti propter id nomen ex eo fonte aquam petere solebant.* Pietatis Templum, *ut quidam tradidere, fuit in campo* Martio, *ubi nunc ædes.* S.

Saluatoris de Pietate.

De Arcu Domitiani. Obelisco campi Martij. Amphitheatróque Claudij Imp. Cap. XVI.

Triumphalis arcus mutilatus, suisque spoliatus ornamentis, & titulis, inter S. Syluestri, & Laurentij in lucina sacras ædes, uiã amplexus Flaminiam, Domitiano Imp. adiudicatur, argumento quod in ipso cernitur talis, qualis à Suet. describitur, uidelicet somnians se à Minerua destitutum, & illam excedere sacrario, negantémque se ultra tueri eum posse, quod exarmata esset à Ioue. De arcu autẽ ipso sic meminit Mar. Stat sacer, & domitis gentibus arcus ouans. Domitianus enim per omnes regiones fecit Ianos, arcúsque cum insignibus triumphalibus, quos in ipsius unius titulum, ac nomen substructos, postea disturbatos esse affirmat Dion. Qui uero nunc extat arcus Tripholi uulgo appellatur, quasi tripolis, ut quibusdam placet, ob uictoriam trium urbium. uel, ut aliis, à deuicta Tripoli Thessaliæ ciuitate; de qua Liuius secundo quintæ dec. sic meminit. Consul cum. III. milia fermè abesset à Tripoli (sceam uocant) super Peneum amnem posuit castra. Vetus autem huius arcus inscriptio patrum nostrorum memoria adhuc legebatur. Augustus ex urbe hieropoli duos Obeliscos Romam transtulit, quorum maiorem in circo Maximo iacere dictũ est. Alter uero minor ped. ix. in campo Martio, prope

S.Laurẽtij in lucina ædem,ĩ cella uinaria cuiuſdã ciuis Ro.uiſitur cõfractus.ĩ cuius baſe hmõi legitur titulus.

CAESAR.DIVI.I. L. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS IMP. XII. COS. XI. TRIB. POT. XIV. AEGVPTO IN POTESTATEM POPVLI ROMANI REDACT. SOLI DONVM DEDIT.

De quo loquitur Plin.his uerbis. Is obeliſcus, qui eſt in campo Martio centum decem pedum eſt à Merſodide inſcriptus, rerũmq; interpretationem Aegyptiorum philoſophiæ continet. cui Auguſtus addidit mirabilem uſum ad deprehendendas ſolis umbras, dierũmq;, ac noctiũ magnitudĩes, ſtrato lapide ad obeliſci magnitudinẽ,cui par fieret ũbra Romæ cõfecto die ſexta hora,paulati p regulas,q̃ sũt ex æræ ĩcluſæ ſingulis diebus decreſceret,ac rurſus augeſceret. digna cognitu res,& ĩgenio fœcũdo.Mãlius mathematicus apici pilã auratam addidit:cuius uertice ũbra colligeretur ĩ ſemetipsã alia,atq; alia ĩcremẽta iaculãtem apice,rõne,ut ferunt,à capite homĩs ĩtellecta.hæc dierũ obſeruatio trigĩta ferè ãnis nõ cõgruit,ſiue ſolis ipſius diſſono curſu,et celi aliqua rõne mutato, ſiue uniuerſa tellure aliq̃d á cẽtro ſuo dimota, ut deprehendi,& in alijs locis accipio,ſiue urbis tremoribus ibi tantum gnomone intorto,ſiue inũdatione Tyberis ſedimento molis facto. Ibidem autem effoſſum fuit Horologium cum lineis, & gradibus deau-

ratis. in singulis uero quatuor uentorum imagines ex opere musiuo sculptæ uisebantur, cum hac inscriptiõe. VT BOREAS SPIRAT. *Claudium autem Imp.* A*mphitheatrum iuxta septa ædificauisse statuis, & columnis pulcherrime exornatum, quod à* Tiberio *im-perfectum fuerat relictum, scribit Suet. item* Nero*nem ludos spectauisse è prosceniј fastigio munere, quod in amphitheatro ligneo, in regione* Martij *campi intra anni spacium fabricato, dedit.* Iunonis Lucinæ Aedes *ubi nunc.* S. Laurentij *in* Lucina.

De Valle Martia, *Palatio &* Porticu *Augusti, & de* Domitiãi Nauachia, *ac* Flauiæ gẽtis Tẽplo. C. XVII

V*Allis autem Martia à campo, cui coheret, uel in quo est, nomen sortita, iacet inter Tyberim, & collem* Hortulorum. *In hac autem ad radices eiusdem collis, loco maxime depresso, appa-rent* Naumachiæ Domitiani *uestigia.* Nam *Suet. ait ipsum edidisse nauales pugnas penè iustarum classiũ effosso, & circunstructo iuxta Tyberim lacu, atq; in-ter magnos imbres spectauisse; struxisséq; Stadium Me-thodeum, &* Naumachiam, *ac ex eius lapide postea circum* Maximum, *deustis utrinq; lateribus, extru-ctum.* Hanc *q́dem* Domitiani Naumachiam, *ubi pri-us* Augusti, *fuisse opinamur,* Augustíq; *stagnum longa dissuetudine limo repletum ab ipso expurgatum, deno-minationémq; accepisse.* Sed *cum circa* Tyberim *di-cat Suet. non sub colle hortulorum, de loco dubium fa-*

cere uidetur. Solutio est, quod parum distat, iuxta dici potest. Nam & Strabo colles, qui plus distare cernuntur, coronatos ad fluminis alueum dixit. Legimus autem Augusti, & Domitiani monimenta quædam circa hunc locum fuisse, ut par sit credere (sicut & natura loci ostendit) ibi utriusque naumachiam stetisse. Iuxta quam idem Suet. gentis Flauiæ Templum collocauit. cuius quadratos lateres amplissimos ex ruinis, quæ ecclesiam. S. Syluestri, eiúsque monialium monasterium sepiunt extractos se uidisse ait Blon. quorum nónulli literas haberent in hæc uerba. DOMITIANA MAIOR PARS. DOMITIANA MINOR. Ex quo se conijcere dicit, quidquid, siue Thermæ, siue Methodeum, siue Naumachia fuerit, Domitiani opera omnia, quæ ad. S. Syluestrum undique nunc cernuntur, usque ad S. Laurentij in Lucina ædem. Illud autem incertũ naumachia, & lacus unum & idem, uno in loco: an nomine, & loco diuersa. Iulius Capitolinus refert Augustum instituisse Porticum in campo sub colle pedum mille, ita ut ab altera parte porticus mille pedum fieret, atque inter eas spatium hinc inde uiridaria essent, lauro, myrto, & buxo frequentatã. medium uero lithostratum breuibus columnis intrinsecus positis, & singulis per pedum mille, quod esset deambulatorium ita ut à capite esset Basilica pedum quingentorum. cuius uestigia in radicibus collis Hortulorum secus naumachiam adhuc apparere dicuntur. Sunt qui putant eiusdem principis Palatium fuisse inter ædem. S. Felicis in pincis, &

cis, & Augustam.

De Augusti Mausoleo, & ad eũ de duobus Obeliscis, ac de Marcelli sepulcro. Cap. XVIII

AVgustus in ualle Martia, interq; uiam flaminiam, & ripam Tyberis sexto suo consulatu Mausoleum, nõ suum modo, sed omnium imperatorum, & cognatorum sepulcrum, extruxit. hinc Suet. in ipsius Augusti funere. Reliquias, inquit, Mausoleo cõdiderũt. de eodẽ Cassio. ita scribit. Sed mũdi dominus ad potentiam suam opus extollens mirãdũ Romanis, etiam erigens fabricam in uallem Martiam tetendit Augustus, immensa moles firmiter præcincta montibus continetur, ubi magnarum rerum inditia clauderentur. Bissena quippe ostia ad. XII. signa posuerunt. Commemoratione, inquit Strabo, dignissimum est, qđ Mausoleum appellant, in excelsis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ uiriditatis arboribus coopertum, in summum usq; ad uerticem cubitorum. CCL. ad fluminis ripam aggeratum. In summo autem positum est Cæs. Augusti simulacrum ex ære fabricatum. Sub aggere ipso sunt eius loculi, & cognatorum, & necessariorum. A tergo uero locus est mirifica continens ambulacra. In medio autem campi spacio busti extat ambitus, & hic ipse niueo perfectus lapide, in circuitu fer

reos cancellos habens, & plantatas interitus præ se ferẽtes populos. Huius autem *Mausolei meminit &* Hieronym. *primo contra* Iouianum. Extat *adhuc ubi uulgo* Augusta *dicitur, iuxta.* S. Rochi *ecclesiam interior circumferentia reticulato opere. olim uero tres circunferentias fuisse uestigia satis ostendunt, inuicem ita distantes, ut in plures partes interseearentur, pluresque efficerent loculos, quo quisque seorsum à cæteris sepeliretur.* Habuit *enim hic locus in honorem* Augusti Pacis*, ac* Victoriæ*, &.* P. P. *inscriptioẽm. Quod uero cognati, & nõ modo imperatores in eo conderentur probat* Vir. *in* Marcelli *funere cum ait.*

Quantos ille uirum magnam mauortis ad urbem
Campus aget gemitus, uel quæ Tyberine *uidebis*
Funera, cum tumulum præterlabere recentem.

Quanquam nonnulli molem illam instar turris, quæ est ad portam nunc Populi *ornamentis spoliatam* Marcelli *sepulcrum esse putent. sed cum ultra scorpionis iactum distet à* Tyberi*, rectius intelligemus de* Mausoleo Tyberi *incumbenti.* Nam *poeta eo uerbo præterlabere innuit* Marcelli *sepulcrum iuxta fluuium.* Et *in* Mausoleo *etiam libertos, uel certe apud conditos esse probat epitaphium cuiusdam liberti* Augusti *in marmore excisum, ibique inuentum, quod est.*

D. M.

VVLPIO MARTIALI AVGVSTI LIBERTO A MARMORIBVS.

Mausolei autem nomen imposuit Augustus, quia ad similitudinem sepulcri Mausolei regis Cariæ ab Artemisia eius uxore structi fabricauerat. Apud hoc eni duo fuere Obelisci magnitudine pares, singuli pedū. XLII. quorum alterum inter ipsum Mausoleum, & Tyberim confractum iacere in uia uidemus. Alter uero inuentus, nec effossus, post .S. Rochi ædem sub tellure latet.

De Via Flaminia, Trophæis Marij, & quibusdam aliis ornamentis campi Martij in genere. Cap. XIX.

Iam Flaminiam, quæ olim iuxta Antonini Pij columnam inchoabat, Cn. Flaminius. M. Lepidi collega in consulatu uictor Ligurum strauit. Hæc autem per Narniam, Fulgneum, Nuceriam, Callium, Fanum fortunæ, Piscurum, Ariminum ducebat. Liuius uero scribit. M. Aemiliū Cos. Luguribus subactis uiam à Placentia productam Flaminiæ coniunxisse. & .Q. Flaminium uiam, quam flaminiam appellauit, strauisse, innuitq; habuisse fines ab Isauro, nūc Folia, ad Vaternum Fori Cornelij amnem. Aemiliam uero inde ad Trebiā Placentiæ urbis fluuiū. Sed Flaminia erat consularis; de qua Suet. in Augusto ita meminit. Quo facilius undiq; urbs adiretur desumpta sibi Flaminia uia Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus uiris ex nauali pecunia sternendas

curauit. Et Cic. ad Atticum, Propterea, inquit, ꝙ Thermus curator est uiæ Flaminiæ, quæ cum erit absoluta: & reliqua. In hac autem Augusti Mausoleũ inter, & collem Hortulorum Trophæa Marij de Iugurtha fuere, argumento ꝙ ibi marmorea tabula inuenta est, cum indice. C. Marij de triumpho Iugurthino huiusmodi

PR. TR. PL. Q. AVGVR TR. MIL. EX SORTEM BELLVM CVM IVGVRTHA MVMID. VEL PROCOS. GESSIT EVM COEPIT ET TRIVMPHANS IN IOVIS AVTEM SECVNDO CONSVLATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSSIT. III. CONSVL APSENS CREATVS EST. IIII. TEVTONORVM EXERCITVM DELEVIT. V. CONSVL CIMBROS FVGAVIT EX EIS ET TEVTONIS ITERVM TRIVMPHAVIT REMP. TVRBATAM SEDITIONIBVS ET TR. PL. ET PRÆTOR QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVERANT. VI. COS. VINDICAVIT POST LXX. ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS ARMIS RESTITVTVS. VII. COS. FACTVS EST DE MANVBIIS CIMBRICIS ET TEVTONICIS ÆDEM HONORI ET VIRTVTI VICTOR VESTE TRIVMPHA

De Tyberino Flumine. Cap. I.

Empus erat in Ianiculum, siue, ut nunc aiunt, in Transtyberinam regionē trā seuntes antiquæ urbis monimentis extremam manum imponere. occurrente autem tyberino flumine, quem regionē ipsam ab urbe disterminare supra declaratum est, non uidetur alienum de eius etymologia, uarijs nominibus, latitudine, altitudine, natura, & lapsu pauca quædam prius exponere. Tyberis igitur unde dictus uaria est opinio. Aliqui dicunt quodam tempore Syracusanos uictores cœpisse Atheniensium hostium ingentem multitudinem, & eam cæsis montibus fecisse ut adderent munimenta ciuitati, & tunc auctis muris, & fossam intrinsecus factam esse, quæ flumine admisso repleta munitiorem reddidit urbem, hancq; fossam per hostium penam, & contumeliam factam Thybrim uocasse ἀπὸ τῆς ὕβρεως idest à contumelia, & postea pro

fectos Siculos ad Italiam eam tenuisse partem, ubi nūc Roma est, Albulámq; flumen ad imaginem fosse Syracusanæ Thybrim quasi υβριν uocauisse. Alij uero Thybrim regem Thuscorum fuisse, & iuxta hunc fluuium pugnantem cecidisse, fecisséq; ei nomen. Alij uolūt istum ipsum regem latrocinatum esse circa huius fluminis ripas, & transeuntibus crebras iniurias intulisse, Thybrimq; quasi υβριν dictum. Quidam à Tyberi uicino regulo Veientum Tebrim appellatum putant, auth. Var. Quod autem à Tiberino Albanorum rege sit Tiberinus nuncupatus, ut scribit Ful. non procedit, ideò quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur. In sacris quidem Tyberinus: in communi sermone Tyberis; in poemate Tybris uocatur. Sed quod prius Albula diceretur, ostendit Virg. cum inquit. Amisit uerus uetus Albula nomen, quod à colore aquarum prius obtinuerat. Antea uero Rumon uocabatur, quasi ripas ruminans, & exedens. & in sacris Serra. unde est, Et pinguia culta secantem. In aliqua etiam urbis parte, Terentum, eo q; ripas tereret. Idem poeta ceruleum, Horatius uero flauum appellat. Oritur autem ex Apinino paulo supra Arnum, tenuis primū, deinde. XLII āmibus auctus, excrescit, præcipue Nare, & Aniene. Thusciam primum ab Vmbris, deinde à Sabinis, nouissime à Latinis dirimens, urbémq; à septentrione īgrediens, à meridie inter hostiensem, & portuensem uiam à dextris Ianiculum, à sinistris urbem relinquēs, egre-

LI CALCEIS PVNICEIS.

Trophœi autem ſignificatio à Var. *in humarco ita tra= ditur.* Fuga *hoſtium græce uocatur* στροφη, *hinc ſpolia capta fixa ſtipitibus appellantur trophæa.* Syllæ *ſepulcrum* Martio *in campo ſtatuit* Apianus, Liuius Hircij & Panſæ, Florus *uero* Iuliæ. Nam Auguſtus Iulias *filiam, neptémq́, ſi quid eis accidiſſet, uetuit ſe pulcro ſuo inferri. auth.* Suet. In eodem *campo* Cor. Tac. Britanici *ſepulcrum poſuit, in quo prius expugna tionem fecerat.* Suet. Druſi, *diui* Claudij *patris.* In *do= mo āt & hortulo* Angelli Colotij *hæc uiſcuntur,* Socratis Statua *Alcibiadem amplexantis.* Iouis *hamonis,* Pro= theiq́, & Aeſculapij *ſimulacra.* Menſes *cum ſignis, & dijs tutellaribus.* Scyphius, & Arion *equi, quos in* Theſſalia, *percuſſa terra tridente,* Neptunus *edu= xit,* Menſuráq́ *pedis* Romani, *qua nos urbem ſu= mus dimenſi.* Verum *in priuatis ædibus, quæ nunc ſunt ex priſcis ornamentis ſi numerare uellemus, lon= gum ſimul, & laborioſum utiq́ foret, fructus uero p= tenuis: cum ibi non ſint inuenta, ſed hinc, inde tran= ſlata.* Quare *hæc plus ſatis curioſis relinquimus.* Mar= *tio autem alterum minorem campum proximum fuiſ= ſe quidam uolunt, propter, qui ſequuntur,* Catuli *uer ſus.* Si *me queſiæris minore* Campo. *tum innumera= biles circum circa porticus, horti numeroſi, theatra tria, ſimul & amphitheatrum, templa magnificentiſſi ma inter ſe contigua, ut quaſi aliud agentia, reli=*

quam urbis uenustatē ostentare uideantur. Viam rectam appellatam, in campo Martio fuisse scribit Sen.

De pontibus supra Tyberim extructis. Cap. II.

C Vm Tyberis, nisi per pontes, in transtyberinam regionem transmittat, operæpretium erit uidere, quis omnium primus supra Tyberim pontem struxerit, quot nunc extent, quibus appellentur nominibus, à quibusue excitati singuli dicantur. Epicardus enim memoriæ prodidit Herculem, occiso Gerione, cum uictor per Italiam armenta duxisset, pontem supra Tyberim ad tempus struxisse. Vnde si quis situm locorum, & ea, quæ de Caco, ipsóq; Hercule narrantur, consyderet, facillime iudicabit nó alibi Herculé ipsum posuisse, q̄ ad radices Auentini, ubi postea Sublicius fuit. Ful. autem scribit ante urbem conditam fuisse pontem Sacrum, ex authoritate Diony. cuius sunt hæc uerba. Nam cum per cædes hominum Saturno sacrificaretur, ad placandam dei iram, hoc more sublato ab Hercule, factum est pro hominibus, qui in Tyberim deijciebantur, simulacra eorum sirpea deijcerent, quos argeos uocabant. creditur ibi ante fuisse, ubi postea Sublicius, uel idem pons, argumento est, quod etiam inde simulacra sirpea eodem more in Tyberim deiecta scribit. M. Var. cum inquit. Argei fiunt ex sirpeis uirgultis simulacra hominum, & quotannos è póte Sublicio à sacerdotibus iaci solét. Ouidius in fast.

Tum quoq; priscorum uirgo simulacra uirorũ.

Mittere roboreo ſirpea ponte ſolet.

Sed in his uerbis nulla fit mentio de ponte Sacro. Sublicium uero poſt urbem conditam poſitum eſſe ſatis conſtat. Lactantius uero de ponte Miluio præcipitari ſolere ait, in hæc uerba. Saturnus in Latio ita cultus eſt, ut homo in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex reſponſo quoddam factitatum Varro eſt author. Sũt autem pontes numero octo. Miluius. Ælius. Vaticanus. Ianiculenſis. Ceſtius. Fabricius. Palatinus. Sublicius. quos, præter Subliciũ, Totilas olim demolitus ẽ.

De Ponte Miluio. Cap. III.

M Iluius Pons, quem nunc uulgo Moluium uocitant, in uia Flaminia ſitus, ultra primum lapidem diſtat ab urbe. Ferunt autem hunc ſæpius euerſum, ſæpiúſq; inſtauratum nihil ex ueteri ſtructura, præter fundamenta, retinere. de quo meminit Pli. de uiris illuſtribus, & Ammianus Marcellinus, aitq; à. M. Scauro (qui fuit tempore Syllæ) in cenſura extructum. ad quem pontem Neronem uentitaſſe ſupra demonſtratum eſt. In eodem legati Allobrogum nocturno tempore cum literis ad Catilinam deprehenſi ſunt, quibus coniurationem patefactam eſſe ſcribit Cic. Apũd eundem pontem Conſtantinus magnus Imp. Mexentiũ tyrannum Maximiani filium magicis artibus deditum militari ſtratagemate materia, ac nauibus ſupra Tyberim diſpoſitis, fluuio ſubmerſum, ſuperauit. Nam cũ diuerſis certaſſet prælijs, conſpecto demum in æthere crucis uexillo, clamãtiſq; uoce audita ἐν τούτῳ νίκα

ditur, in maréq; Tyrrhenum prope hostiamuno legiti mo ostio se exonerat; qualibet magnarum nauium mercator placidissimus. hic Dyony. Ex Ianiculo conspicua est Roma. latitudo Tyberis quatuor est iugerum, altitudo tanta, ut possit magnas perferre naues, neq; pedibus transiri queat, nisi per pontem, qui Cos. L. Ebutio & P. Seruilio, unicus erat. Sinum autem, ut dictum est, Tyberis effundebat usq; ad radices Capitolij, Tarquinius eñ primus omnium alueum direxit. Postea Agrippa ædilis, & cursum direxit, & alueum mutauit, magníq; saxorum molibus in utraq; ripa locatis solidauit. Augustus uero ad coercendas inundationes eundem laxauit, ac repurgauit. Longo tempore post Aurelianus Imp. firmissimo muro utrinq; usq; ad mare extructo, coercuit; cuius operis uestigia multis in locis adhuc cernuntur. Ancum autem Martium naualia extruxisse commemorat Diony. his uerbis. Cunq; esset amnis usq; ad pontes fluuialibus scaphis latis, magnis nauigari idoneus: ad Romam autẽ maritimis quoq; nauibus, onerarijs, magnis, nauale aliquod excogitauit ad egressum eius extruere, utens, ut portu, ostio amnis ipsius. Panditur autem multum in latitudine coniũgẽs se mari, simúsq; concipit magnos, quales portuum maritimorum illustrium, nec obstruitur ad ostium marino litore, incorruptus sicut pleraq; alia flumina, nec paludibus, aut stagnis errans aliquo in loco consumitur priusquã mare contingat riuus: sed est peruius ubiq; nauibus, uno tantum effluit ostio legitimo, persecãs dor-

ſum maris. Naues igitur actuariæ per oſtium eius intrant, & Romam uſq; remigio, & funibus tractæ adducuntur, maiores uero ante oſtium ad anchoram fluctuantes fluuialibus euacuatæ ſcaphis exonerantur. Plinius. Pluribus prope ſolus in omnibus terris amnis accolitur, aſpiciturq; uilis, nulliq; fluuiorum minus licet inclusus utrinq; lateribus, nec tamen ipſe pugnat, quanq̃ creber, & nunquã magnis aquis, quã in ipſa urbe, reſtagnantibus. quinimmo uates intelligitur potius monitor auctu ſemper religioſus. Plura autem erant hoc in loco dicenda de huius flu. natura, & cur. Plin. auctu ſuo religioſum eſſe uelit. Sed cum LVDOVICVS *Gometius, quem iuris diuini, & humani ſcientia, ac uitæ integritas præſtantiſſimum* Rottæ *auditorem fecere de his libellum eleganti oratione in lucem ediderit, eadem in noſtrum transferre ſuperuacaneum eſſe duximus. Quare de* Tyberino *flu. hactenus. Illud tamen uos monitos uelim, priſcis temporibus non licuiſſe in huius ripa quidpiam ædificare, tanquã numini ſacra, fuiſſeque aluei & riparum curatores, ut ex indice, apud põtem Ælium reperto, habetur huiuſmodi.*

EX AVCTORITATE IMP. CÆS. VESPASIANI AVG. P. M. TRIB. POT. IIII. IMP. X. P. P. COS. IIII. V. CENSOR. CAIVS CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS VALERIVS CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TYBERIS TERMINAVIT. R. R. PROXI.

idest in hoc uictoria: tandem uictor fuit. quæ uictoria extat in eius triumphali arcu sculpta, & ī aureis nu= mismatibus sæpe uidimus ipsi.

De Ponte Aelio, nunc. S. Angelli. Vaticano, siue Tri umphali. ac Ianiculensi, siue Aurelio. Cap. IIII.

Sequitur, post Miluium, Pons nunc. S. Angelli, olim Aelius, ab Aelio Hadriano, qui eum iuxta sui sepulcri molem excitauit, denomi= natus. Spartianus, Fecit, inquit, & sui nominis pon= tem, & sepulcrum iuxta Tyberim. quem pontem nul la alia de causa posuisse credendum est, quā ut ꝑ ipsū transeuntes propius molem ipsam spectarent; eo maxi me ꝙ infertus erat pons. ꝙ in Vaticanum montem & campum mitteret, Vaticanus: alio uero nomine Tri umphalis nuncupatus: quia per ipsum triumphantes transeuntes uia, eiusdem nominis, in Capitoliū Ioui gra= tulatum ascenderent. & cum nobilium tantum esset, nulli ruricolæ per ipsum transire licebat. Huius pon= tis pilæ eregione hospitalis. S. Spiritus in Tyberi adhuc extant. Tertius est in ordine, à proximo Ianiculo, Ia niculensis, qui & Aurelij, à uia, uel porta Aurelia, no men obtinuit. Legebatur olim in eo titulus huiusmodi, IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PAR= THICI DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIA NI ET HADRIANI AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IMP. IIII. COS. III.

DERESIVS RVSTICVS CVRATOR VA-LETRIARVM TYBERIS ET CLOACA-RVM VRBIS . R . R. RESTITVIT SE CVNDVM PRESIDENT . TERMINA-TIONEM PROXIMAM. CC. P. P. C. II.

Tradunt autem Antoninum Pium marmoreum fecisse, & ciuilibus bellis demolitum, pontem ruptum uocitatum. Longitudo ē pedum. CCXV. Xystus uero Pon. Max. quartus multis post seculis in eam, quam cernimus, magnificentiam, & pulchritudinem instaurauit, quemadmodum titulus ibidem in marmore excisus ostēdit. unde ab eodem nomen accepit.

De Ponte Fabricio, & Cestio. Cap. V.

Post Aurelium pontem ad stadium, eregione theatri Marcelli, surgit in medijs Tyberinis fluctibus Insula, quam urbi coniungit Pons prius Tarpeius à Tarpeia rupe propinqua: deinde Fabricius à. L. Fabricio, qui eum faciendū curauit, denominatus. ut testatur index in arcu pontis insculptus huiusmodi.

L . FABRICIVS. C . F . CVR. VIAR. FACIVNDVM COERAVIT. IDEMQVE PROBAVIT. Q . LEPIDVS . M . F . M. LOLLIVS. M . F. COS . S . C . PRO-BAVERVNT.

Nunc dicitur pons quatuor Capitum, à quatuor marmoreis simulacris quadrifrontibus in aditu pontis collocatis. Qui uero eandem insulam transtyberinæ regioni

conectit, Esquilinus, siue Cestius olim, nũc uero Põs S. Bartholomei, à propinquo huius diui templo, nuncupatur. quem Valentinianũ, & Valentem instaurasse à dextris, & sinistris in tabulis marmoreis ibi collocatis hæ inscriptiones testantur.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CÆSARES FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAX.VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAXIMVS GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRAN.MAX. GOTH.MAX.TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. PPP.II. & FL. VALENS PIVS FELIX MAX. VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX.GERMANIC.MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II. P. P. P. & FL. GRATIANVS PIVS FELIX MAX.VICTOR AC TRIVMF. SEMPER AVG. PONTIF. MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III. IMP. II. COS. PRIMVM. P. P. P. PONTEM FELICIS NOMINIS GRATIANI IN VSVM SENATVS AC POPVLI ROM. CONSTITVI DEDICARIQ. IVSSERVNT.

Longitudinē autem paſſuum noſtratium. LX. habere dicitur, ſuperior uero. LXX.

De Inſula Tyberina. Cap. VI.

PRiuſquā autem ad reliquos pontes deueniamus, uidēdū eſt unde origo Inſulæ Tyberinæ; quam formam habeat, quanta ſit, quidue in ea fuerit. Principium uero huius nihil magis cognoſcitur, quam ex uerbis Diony. Poſtquā enim Tarquinij in Lucretiam ſtuprum commemorauit, ob id ꝙ Tarquinios omnes ad unum urbe eiectos oſtendit ſubdit. Decretum conſilium deinde bona omnia tyrannoꝝ ferentes in publicum ciuibus omnibus expoſuerunt, ut quicunq; ex eis caperent, quisquis obtineret, agrúmq; omnem, quantum illi poſſederant ijs, qui nullam haberent ſortem, diuiſerunt; unum tantum capientes campum, inter urbem & Tyberim iacētē, quē ſacrum eſſe Marti antea decreuerunt, equis pratum, atq; iuuenibus ad bellicas exercitationes ludum oportuniſſimum. Hunc campum, priuſquā Marti ſacrum, aſcribens ſibi Tarquinius ſeuerat. Nam cum cætera tyrannorum bona populo auferenda conceſſiſſent, ſed quod in campo illo natum erat frumentum, aliud in areis adhuc iacēs, aliud in culmis, & quod iam tritum erat auferre nemini permiſerunt, ſed ut execrabile, nec idoneum quod in ædes portaretur, iaciendum furcis in flumen eſſe decreuerunt, unde inſula creuit Tyberina. Liuius etiam eadem ferè, quæ Diony. de origine inſulæ dicit. Formam autem biremis habet, ut malus ſit inter ipſos pontes,

tes, pársue superior in acutum magis tendens prora: inferior uero tãquã latior puppis. Latitudo, *ubi maior, teli iactum non excedit. longitudo uero stadiorum duorum, uel circa.* Hanc q̃dem *describit* Oui. *his carminibus.*

Scinditur in geminas partes circunfluus amnis.
Insula *nomen habet, laterum quæ à parte duorum*
Porrigit *æquales media tellure lacertos.*

Prisci *autem temporibus* Insula *lycaonia uocabatur, licet tota Æsculapio esset sacra, propter eius simulacrum ex* Epidauro *in eam aduectum. unde formam eius nauis, qua aduectum est, locus accepisse dicitur. quũ enim ciuitas pestilentia uexaretur, inspectis libris sibyllinis sacerdotes animaduerterunt non aliter pristinam recuperari salubritatem posse, quam si ab* Epidauro Aesculapius *esset accersitus.* Itaq; *missi legati* Epidaurum *in templum Æsculapij perducti benignissime deum inuitarunt.* Numen *autem ipsius subsecutum est. Siquidem is anguis, quem* Epidaurij *uenerabãtur, in triremem* Romanorum *perrexit, ubi* Q. Ogulini *legati tabernaculum erat.* Legati *læti urbi aduexere in* Insulam, *ubi ei templum dedicatum.* Plin. Atqui *inquit, anguis Æsculapius* Romam *aduectus est, uulgóq; pascitur, & in domibus.* Visitur *adhuc in hortis.* S. Bartholomei *forma nauis ex lapide tasio, & in eius latere raptantis serpentis simulacrum.* Ædis *uero Æsculapij extant adhuc uestigia quædam in eisdem hortis, cui iuncta erat aui sui* Iouis Ædes. Ouidius.

Quod tamen ex ipsis licuit mihi dicere fastis
Sacrauere patres hæc duo templa die.
Accepit phœbo, nymphâq; Coronide natum
Insula, diuidua quam premit amnis aqua.
Iuppiter in parte est, cœpit locus unus utrunq;,
Iunctaq; sunt magno templa nepotis auo.

Iouis autem. C. *Seruilius duumuir dedicauit, uotã sex annis ante* Gallico *bello à.* L. Furio Purpurione *prætore, & ab eodem consule locatam.* In *insula ideò ægroti exponebantur, quia Æsculapius medicinæ deus habetur: & ob hanc scientiam in deorum numerum acceptus, auth.* Cor. Celsus. Ad Aesculapij *templum, fuit* Nosocomion, *idest locus ubi ægroti curabantur.* Vnde Aristophanes *in* Pluto *inducit languentes in æde* Aesculapij, *ut medelarum fomentis refocillentur, &* Plau. in Gur. Lenonem *capadocem, leniosum, iecorosum, pulmonarium in eiusdem dei ædem incubantem. Sunt qui uelint* Aesculapio *ædem in* Insula *ideò constitutam, q̃ ægroti in primis aqua indigere arbitrarentur, uel auth.* Plu. *q̃ fluxu, motúq; aquarum aer esset salubrior, nam alioquin huius sacræ ædes extra urbem excitari solebant.* Claudius *imp. quum quidam ægra, & affecta mancipia ĩ* Insula *tedio medendi exponerent: liberos esse sanxit.* Liuius *tertio quintæ dec., commemorat* Lucretium *prætorem tabulis pictis ex præda fanum* Aesculapij *exornauisse.* Habuit *hæc* Insula *ĩ prora, et* Fauni Aedẽ, *quæ ita fluctibus cessit, ut, ne uestigia quidem, appareant. Meminit huius* Vitruuius, *in hæc uerba.* Prosty-

li exemplar est in insula Tyberina, in æde Iouis, & Fauni Ouidius.

Idibus agrestis fumant altaria fauni
Hic, ubi discretas insula rumpit aquas.

Liuius autem ait Cn. Domitium Aenobarbum, & Cn. Scribonium ædiles multos pecuarios ad populi iuditiũ adduxisse, trésque ex his damnatos esse, & ex eorum multatitia pecunia ædem Fauni in Insula fecisse. Probus scribit Faunum primum ædificia numinibus, lucósque sacrasse, & ab eo Fana dicta esse. In hac insula fuit Statua. D. Iulij, quæ sereno, & immoto die ab occidente in orientem conuersa est: sicuti Cor. Tac. & Sue. testantur.

De Ponte Senatorum, siue Palatino, & Sublicio. Cap. VII.

Vccedit autem infra insulam, ad teli iactũ, septimus pons, à Senatoribus Senatorum, qui & Palatinus, à Palatino monte propinquo é denominatus. Nam aucta urbe, & mœnibus, & ciuium numero, cum Sublicius non satis uideretur facere, hunc, qui uia Aurelia in maritima, Thusciámque mitteret, addidere; de quo intellexisse opinantur Liuiũ cum inquit. M. Fuluius maioris usus locauit portum, & pilas ponti in Tyberi, quibus pilis fornices post aliquot annos. P. Scipio, & L. Mumius censores locauerunt imponendos. Est enim pons multiplici fornice compactus ad excipiendos bifidos proximæ imminentis insulæ alueos. hodie Pons. S. Mariæ ægyptiacæ à propin-

qua eius æde nũcupatur, ĩ eo ãt ĩſculpta sũt hæc, uidel3

NVMINI DEORVM AVG. IOVI OPT. MAX. AEDEM VOTO SVSCEPTO. Q. LEPIDVS. M. F. M. CVRIVS. M. F. COS. III.

S. P. Q. R.

IMP. CAESAR DIVI TRAIANI PARTHICI NERVAE NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II. QVOVIS OMNIVM PRINCIPVM ET SOLVS REMITTENDO SEXTERTIVM NAVES MILLIES CENTENA MILLIA ENIM DEBITVM FISCI P̃TES EIVS SVAQ. ET POSTEROS SVOS RESTITVIT HAC LIBERTATE SECVROS IVLIA AVG. MATER AVGG. ET CASTORVM MATRONIS RESTITVIT.

SABINA AVGVSTA

MATRONIS

DIVVS AVG. PON. MAX. EX. S. C. REFECIT

Vltimus uero & antiquiſſimus omnium ſequitur Sublicius, ab Anco Martio rege non ad tempus, ut prius Hercules, at in uſu Po. Ro. perpetuo manſurus, extructus, licet totus ligneus. Nam *ſine ferreo clauo, ſine fulturis ita diſpoſitus erat contignatione, ut trabes ꝑ bella eximerentur, ac reponerentur. quod quidem ſic facere religioſum fuerat, poſtq̃ Cocite defendente ægre reuulſus eſt, auth. Plin. Sublicius aũt dictus, quia ilex*

species est quercus, ex qua confici solebat. uel, ut alij, à sublicibus lignis. lingua enim Volsca magnæ trabes sublices uocantur. Lapideum deinde Aemilium Lepidum prætorem fecisse memorant, & ab eo Aemiliũ pontem denominatum. Vnde Ant. in itin. Post iterum, inquit, unus effectus (de Tyberi enim loquitur) per pontem Lepidi, qui nunc abusiue lapideus dicitur, & reliqua. Hunc tyberinis fluctibus læsum restituit Tiberius. Cor. Tac. refert Othone imperante subita inundatione fuisse perruptum. quem longo tempore post Antoninum Pium restituisse, author est Iulius Capitolinus. Quidam marmoreum posuisse dicunt, & in hunc usque diem pontem marmoratum appellari. Huius enim uestigia in medio alueo ipsius fluminis, parum supra Naualia, adhuc cernuntur. Et quanquam de loco uaria traduntur, constat tamen ad Auctini mõtis radices fuisse, quod innuit Apianus, cum inquit: Auentinũ ascenderat Gracchus; mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus est. In Sublicio autem ponte considebant pauperes stipem à transeuntibus petentes. Sen. In sublicium pontem me transfer, & inter egenos abige, non ideò tamẽ me despiciam, quod in illorum numero consedero, qui manũ ad stipem porrigunt. Ex eodem facinorosi præcipitabantur in Tyberim. ex quo & Heliogabali imp. cadauer annexo pondere, ne fluitaret, deiectum est. Post uero incensam à Gallis urbem ob inopiam cibariorum decretum tulerunt, ut sexagenarij è ponte Sublicio in

Tyberim, tanquam patriæ inutiles, deijcerentur, unde depontanei sexagenarij dicebantur. Veritas tamē hoc habet. quod sexagenarij à suffragio repellebantur, & ita eos ponte deijci solitos ferunt. qui pons, ut rettuli, olim erat apud Septa. Illud autem sciendum pontes, tā qui extra, quā qui in urbe erant, uarijs tpibus à diuersis fuisse restitutos hominibus, & inter alios ab Vrso Alo, ut hoc eius epithaphium testatur.

VRSVS ALVS CIVIS SATRAPES EX VMBRIA IN ARMIS FLORVIT ADVLESCENS VERO POSTQVAM FACTVS EST AEQVATVM CAPITOLIVM RECONDIDIT TABVLARIVM LEGES SERVAVIT. R.P.A FALISCIS LIBERAVIT QVIRITES IN EXILIVM PONTES REFECIT PLEBEM PACAVIT DIVISVM IMPERIVM RECONCILIAVIT.

VIX. AN. XLIII. MEN. X. D. IIII.

Sed pontibus extructis, in Trāstyberinam regionem trāseamus.

De Transtyberina regione. Rauenatium, & Fortis Fortunæ Templo. Thermis Seuerianis. Hortis Cæsaris, ac de Aqua Alsietina, & de Pratis Mutijs. C. VIII

Ranstyberina regio priscis tpibus Ianiculi, à monte, qui plurimus ei iminet, nomen accepit. Rauenatium ēt urbem noīatam inuenio. Augustus enim contra Antonium, & Cleopatrā ui=

ctoria potitus, binam instituit classem, unam apud Mesenium Lucaniæ portum, qua Italiæ insulas, orámque Galliarum maritimam, Hispanias, Africam, Mauritaniásque tueretur. Alteram apud Rauenam, cuius partes essent Adriatici sinus, Illyrici, Dalmatiæ, Græciæ, Thraciæ, Ponti, & Asiæ, átque Aegypti oræ necessitatibus subuenire. Cum itaque Romano Senatui ea in primis esset cura, ut nulla posset Romam frequētare multitudo, cui non esset habitandi locus publice assignatus, attributa est rauenatis classis militibus regio Transtyberina, quæ ex inde urbs Rauenatium dicta est, sicut & Templum, Meritoriáque taberna; ubi nūc S. Mariæ ædes. In hac aūt regione pauca admodū memoratu digna extitere. quia addita cum fuisset urbi nō inopia loci, sed ne Ianiculus mons arx hostium quandoque esset, propter pestiferos austros, quibus infestabatur, à uilissimis tantum hominibus, sordidissimásque exercentibus artes, culta erat. Quare minime mirū uideri potest, si paucis transigi uerbis uidebitur. Spartianus tradit Seuerum Imp. Thermas sui nomis in regione Trāstyberina fecisse. & Vopiscus, Aurelianum hyemales, quod aquæ frigidi aeris illic deessent. quarum uestigia, licet quidam inter montem aureum, & .S. Francisci ædem esse dicant, nullibi tamen certa apparēt. Cæsar Hortos, & Naumachiam iuxta Tyberim habuisse dicitur, ubi Fortis Fortunæ Templum, Tiberij tpe dicatum. Alsietina aqua, quæ & Augusta dicebatur, ex lacu Alsietino uia Claudia miliario. XIIII. ab Augu

ſto in hortos, & naumachiam perducta Tranſtyberinæ ſeruiebat regioni, de qua ita ſcribit Fron. Quæ ratio mouit Auguſtum prouidentiſſimum principem producere Alſietinam aquã, quæ uocatur Auguſta, non ſatis perſpicio: nullius gratiæ, immo & parũ ſalubrem, & nuſquã in uſus populi fluentem. niſi forte cũ opus naumachiæ aggrederetur, ne quis ſalubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit, & quod naumachiæ cœperat ſupereſſe, hortis ſubiacentibus, & priuatorũ uſibus conceſſit. Solet tamen ex Tranſtyberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripa aquæ ex neceſſitate in ſubſidium publicarũ ſalientium dari. Hãc autem aquam Hadrianum primum pontificem reſtituiſſe, eiúſque aquæ fontem in platea. S. Mariæ tranſtyberinæ extare, tenet fama; Albionamque in hac regione agrum ab Albionarũ luco, quo in loco bos alba ĩmolabatur fuiſſe, Pratáque Mutia e regiõe Naualiũ. Diony. Mutium aũt mori eligentem pro patria regionem tranſtyberim donauere de publico. hic locus prata Mutia uſque ad hanc ætatem uocantur. Ludi piſcatorij in ripa Tyberis, prope ubi nunc Naualia, olim celebrabantur, auth. Sex. Pomp.

De Sepulcro Numæ, & Cecilij poetæ, Tribunali Aurelio Ianiculo, & Hortis Martialis. Cap. IX.

Vma rex ſub Ianiculo ſepultus eſt, inquit Solinus. Diony. Iacet autem Numa in Ianiculo tranſtyberim. Caſſius Hemina quar-

to annalium libro prodidit. Cn. T*erentium scribam agrū suum in* I*aniculo repastinantem offendisse arcam, ī qua* N*uma situs fuisset, in eadēque libros eius repertos.* P. Cornelio. L. *filio* Cethego. M. Bebio. Q. *filio* Pamphilo Coss *ad quos à regno* Nūæ *colligūtur ānī.* D. XXXV. *& hos fuisse ex cartha.* De Numæ *libris, & sepulcro* Liuius *hæc habet uerba.* In *agro.* L. Petilij Scribæ *sub* I*aniculo, dum cultores altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos latæ, inuentæ sunt, operculis plumbo deuinctis, literis latinis, græcisq; utraq; arca inscripta erat. in altera* N*umam* P*ompilium regem sepultum esse, in altera libros* N*umæ inesse.* Eas *arcas cum ex amicorū sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inuenta: sine ullo corporis humani uestigio: aut alterius rei, per tabem tot annorū omnibus absumptis. in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. septem libri latini de iure pontificio. septem græci de disciplina sapientiæ. in quibus cum animaduerteretur pleraq; friuolas religionum causas continere, ex.* S. C. *in* C*omitio cremati sunt.* T*ribunal* A*urelium in trās tyberina regione fuisse arbitramur. de quo* C*icero ad* Q*uirites ita meminit.* E*go cum homines in tribunali* A*urelio palam conscribi, centuriariq; uidissem.* N*aualia autem priscis tpibus ubi & nunc, de quibus* L*iuius qn to quintæ dec. hæc scribit* L. Aemilio Cos. *naues, quæ in* T*yberi paratæ, instructæq; stabant, ut si rex posset*

resistere in Macedoniam mitterentur, subduci, & in naualibus collocari, Senatus iussit. Sed in Ianiculum tempus est ascēdere, quem montem Ouid. arcem appellauit. his carminibus.

Arx mea collis erat, quem cultrix nomine nostri
Nuncupat hæc ætas, Ianiculúmq; uocat.

Hoc illi nomen fuisse putāt, quod Ianus ibi, uel sit sepultus, uel habitauerit. Virgilius.

Hic duo præterea disiectis oppida muris
Relliquias, ueterúmq; uides monumenta uirorum.
Hanc Ianus pater, hāc Saturnus condidit urbem.
Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Alij quod ex Ianiculo Romani primū iter in Hetruriā fecere, & ab eo trāsitu Ianiculū dictū. Ianus. n. transitus uocatur, ut uisum est supra. Plinius. Saturnia, inquit, ubi nunc Roma est. Antipolis ubi Ianiculus, in parte Romæ. In hoc colle Mar. hortos amœnissimos habuit, quos ipsemet libro primo multis celebrat uersibus. Idem Plin. tradit. Q. Hortensium dictatorem cum in Ianiculum secessisset legem in æsculeto tulisse. Eusebius uero Cecilium Statium, poetam, in eodem sepultum esse. Huius autem collis forma in longum porrigitur, auspicatur à porta nunc Turrionis, & sex. plus minus stadijs in meridiem extenditur. assurgit plurimus ad portam Aureliam.

De Monte, & Campo Vaticano. Templo Apollinis, & Martis. Naumachia, Circo, & hortis Neronis, ac de Obelisco Cæs. Cap. X.

Xpositis ijs, quæ ad Transtyberinam regionem, siue Ianiculum, pertinere uidebantur, Vaticanum dico montem, & campum (qq; extra urbem) his proximum addere, ex situs descriptione, admonemur. Vaticanus igitur Mons is est, in quo. S. Petri templum, Pontificisq; Palatium spectatur. Vaticani autem uaria traditur etymologia. Gellius enim scribit, agrum uaticanum, & eiusdem agri deum præsidem appellatum à Vaticinijs, quæ ui, & instinctu dei eius in eo agro fieri solita essent. Var. in libris diuinarum aliam tradit istius nominis rationem. Nam sicut Aius, inquit, deus, aráq; ei statuta, quæ est in infima Noua uia, quod in eo loco diuinitus uox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus, penes quem essent uocis humanæ initia, quoniam pueri simulatq; parti sunt, eam primum uocem edunt, quæ prima in Vaticano syllaba ē. Sex. uero Pompeius uult collem hunc Vaticanum nuncupatum, quod pulsis Hetruscis eo potitus sit Po. Ro. uatū respōsis. Plinius refert tēpestate sua Ilicem in Vaticano fuisse, in qua titulus æneis literis, hetruscis religione iam tum dignam arborem fuisse, signaret. Apollinis Templum eo in loco statuunt, ubi nunc sacellum S. Petronillæ, sicut Martis, ubi. S. Mariæ cognomento de Febribus, in uia olim Triumphali. Iulium Paulum, Poetam, Prædiolum in Vaticano possedisse commemorat Gellius. Cor. autem Tac. Neronem clausisse in ualle Vaticani spacium in quo equos regeret, apúdq; nemus, quod nauali stagno circumposuit, conseuisse. Con

uenticula, & cauponas extruxisse, obtulisseq́ hortos suos ad uaria in Christianos tormentorum genera, spaci-umq́ illud circum appellatum. In quo idem Nero cir-cense ludicrum habitu aurigæ edebat, permixtus plebi, uel circulo insistens. Et quia Plinius Obeliscum Vaticani in Caij, & Neronis Circo ponit, arbitrantur nõnulli na uale stagnum, siue Naumachiam secus ipsum montem, qua ad portam Pertusam itur, fuisse. Hortos uero à clausura illius circi ad Tyberim. Obeliscus autem secus ecclesiam Apostolorum, in uia olim triũphali, solus ex ma ioribus omnibus, nunc est erectus, his titulis inscriptus.

DIVO CÆSARI DIVI IVLII. F. AVGV-STO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM. *Ab altero uero latere.* DIVO CÆSARI DIVI IVLII. F. AVGV-STO. TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO SACRVM.

In cuius uertice pila aurata posita est. De hoc autem obelisco Plinius ita scribit. Tertius est ĩ Vaticano Caij, & Neronis principum circo, ex omnibus unus omnino fractus in molitudine eius, quem fecerat Sostridis filius Nuncoreus, & post cæcitatem, uisu redito, Soli sa-crauit, altitudine cubitorum centum. Idem ubi de magni-tudine arborum tractat, hæc habet uerba. Abies admira-tionis præcipuæ uisa est in naui, quæ ex Ægypto Caij principis iussu Obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuórq́ trũcos lapidis eiusdem adsustinendum eum, adduxit. qua naui nihil admirabilius uisum in mari cer

tum est. centum uigiti modij lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spacium obtinuit magna ex parte Hostiensis portus, latere læuo, ibi nanque demersa est à Claudio principe. Arboris eius crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat.

De Via Triumphali. *Aqua Sabbatina. & Sepulcro Scipionis.* Cap. XI.

Riumphalis autem Viæ mentio licet facta sit supra, tamen libet hic ostendere quo tramite in Capitolium pduceret. Parata igitur triumphali pompa in territorio triumphali, p uiam procedebant Triumphalem, cuius stratæ silicibus particula adhuc cernitur sub. S. Spiritus hospitali, ut p nunc dirutum pontem Tyberis triumphalem ibi proximum, & portam pariter dirutam eius pontis triumphalem, cuius ampla cernere est fundamenta, in urbem, & ad Capitolium duceretur. Continuabatur autem uia triumphalis ad posteriorem olim porticum. S. Celsi. inde. S. Laurentij in Damaso ecclesiam, & post Floræ campum petebat. idque hinc maxime proximis tpibus cernere fuit, q in continuatis sup eam domibus fundamenta iacere, aut puteos effodere molientes, siliceam ueterem offenderunt, spaciosissimam, à campo Floræ ad nunc plateam Iudeorum, inde Iunonis templum, nunc. S. Angelli ecclesiam, postea ad. S. Geor. in uelabro procedens uia, sub nouis ædibus, ruinisque ab effodientibus inuenitur, quousque Iani templ, Velabróque proxima in cliuum desitura capitolinam detecta cernitur, Blon. In hortis Pon=

tificis uisitur hodie Nili simulacrũ, & circũquaque aia lium genera in eo flu. nascẽtiũ, ac Tyberis, cum pueris urbis conditoribus lupæ mammam tractantibus. Apollinis cum arcu, & spiculis Signum, Laocoontisq; uirgiliani cum duobus filijs, de quo supra facta est mentio: Veneris paruum Cupidinem iuxta se despicientis, & Cleopatræ fonti appositum, exangui similis. Quæ omnia exornandi locum gratia hinc inde eò sunt translata. Extant & multa alia antiqua monimenta in porticu eiusdem pontificis, ac in uinea ad primum lapidem fermè eregione pontis Miluij, quæ, cum ibi non sint inuenta, nullam antiquorum locorum præbent cognitionem. Quare his omissis ad utiliora ueniamus. Sabbatina aqua à Sabbatino Anguillariæ lacu Romam perducta erat, cuius formæ uestigia quædam extra portam Aureliam extare dicuntur. hanc Hadrianus primus pontifex restituit, perduxitq; in Basilicam diui Petri ad usum sacerdotũ, & ad lauandos pauperum pedes in cœna domini. In campo Vaticano, haud procul à mole Hadriani fuit ingens Meta, siue Pyramis, quam Alexander sextus pontifex destruxit, ut uiam ad eandem basilicam aperiret, uel ne esset hostibus tanq̃ propugnaculũ contra propinq̃ arcem, cuius fũdamẽta uidimus effodi supioribus ãnis. Sũt ãt qui uelint Septem Epulonum fuisse sepulcrũ, uel Scipionis. de quo Acró Horatij interpres sic meminit. Deuicta Carthagine uirtute Scipionis Africani, cum Afri aduersus Romanos denuo rebellarent, consulto oraculo responsum est. ut Sepulcrum Scipionis fieret, quod

Carthaginem respiceret, tunc leuati cineres sunt de pyramide in Vaticano, & humati in sepulcro eius in portu, ut Carthaginē respiceret. Gentile tamen Scipionum sepulcrum in uia Appia fuisse declarabimus. Huius autem pyramidis forma uisitur in porta ænea ecclesiæ apostollorum cælata.

De Mole Hadriani, & Pratis Quintijs. Cap. XII.

Elius Hadrianus Imp. iuxta Aelium sui cognominis pontem, Molem, siue Sepulcrū, eregione Mausolei Augusti, excitauit, ut index in ipsa incisus ostendit huiusmodi.

L. HAELIO CAES. DIVI HADRIANI AVG. F. COS. II. F. &

Spartianus. Fecit & sui nominis sepulcrū iuxta Tyberim. In hoc autem ipse primus sepultus dicitur, & post omnium Antoninorum cineres conditos esse inscriptiones, & epithaphia ibidē in marmore incisa ostendunt, ex quibus satis erit hæc, quæ sequuntur, notauisse.

IMP. CAES. DIVI TRAIANI PARTHICI FILIO DIVI NERVAE. ADNEPOS TRAIANO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. COS. III. P. P. ET DIVAE SABINAE IMP. CAES. T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS PONT. MAX. TRIB. POT. II. DESIGN. IIII. COS. II. P. P. PARENTIBVS SVIS. *Item*

IMP. CAESARI. L. AVRELIO VERO

AVG. ARMENI AC. MED. PARTHIC. PONTIF. TRIBVNIC. POT.VIIII. IMP. V. COS. III. P. P.

Lampridius autem refert Commodum iussu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum. Iulius uero Capitolinus Seueri cadauer illatum in Hadriani sepulcrum, in quo & Cæsar pater eius naturalis sepultus fuerat. Idem docet Antoninum Pium Hadriani patris sepulcrum instaurasse, eiq; templum dedicauisse. Hanc eãdẽ molem hodie Pontifices pro præsidio habent. Est enim ampla, rotunda, solida, & inexpugnabilis. olim extrinsecus marmore incrustata. Dicta est etiam arx Crescentij à Crescentio quodam factioso duce ex oppido Nomento, qui illam in suam potestatem cum redegisset, diu tenuit. donec Theutonicorum fidei, qui illam oppugnabant se committens, ab illis est trucidatus. Describitur à Procopio hoc modo. Hadriani quondam imp. sepulcrum extra portam Aureliam, siue, ut nobis placet, Aeliam, iactu lapidis impositum. Primus eius ambitus quadrigati figuram habet, constat enim totus ex marmore pario, summa artificum diligentia ædificatus. In medio uero huius quadrati rotunda moles assurgit, excelsa altitudine, & tanta, ut in suprema eius parte area sit, cuius diameter uix iactu lapidis transigitur. Quam molem Bellisarius occupans pro arce, & præsidio contra Gothos usus est. Erant olim in summa parte undiq; magnæ statuæ hominum, equorum, quadrigarum miro artificio elaboratæ; has partim integras milites demoliti:

moliti: partim confractas in hostes deiecerunt. Visuntur adhuc in hoc monumento boum capita, & quædam alia insculpta. Prata autem Quintia, à. Q. Cecinnato *denominata, in campo* Vaticano *fuisse,*Plinius *sic commemorat.* Aranti *quatuor sua iugera in* Vaticano, *quæ prata Quītia appellantur, uiator attulit dictaturam.*Lo*cus enim nunc* Aprata *uulgo dicitur.*Theatrum *in pratis uaticanis inter pontem* Miluium, *& molem* Hadria*ni ponit* Fuluius, *auth.*Procopio,*ad ludos gladiatorios ædificatum: à quo autem non meminit.*Extant, *inquit, hodie(ut creditur)uestigia quædam in uinea* Io. Alberi*ni patricij* Ro. At Circum *nō theatrum eum fuisse ego crediderim, ut forma adhuc præsefert. nisi perperam interpres locum uerterit.*Nam *in theatris ludi scænici fiebant, in circis uero equorũ cursus agebantur.*

De *ijs quæ extra portam* Flument*anam, &* Collatinā *fuere, uel nunc sunt.* Cap. XIII.

QVanq̃ *ex situs descriptione antiquæ urbi, & nouæ iure optimo finem imponere liceret, tamen cum maiorem quandoq; ambitum adepta sit, suburbiáq; in eum producta essent spacium. ut hīc* Tyrrhenū *mare,inde* Ocriculi *attingerēt pōtem,multa memoratu digna extra relinquuntur, ex quibus & tpis uetustate, & bellorũ iniuria pauca quædam in nostrā puenere cognitionem, quæ pcurrisse non minus conducere, gratáq; fore arbitramur ijs, quæ intra urbis mœnia sunt comprehensa.*Quare,*ex ordine instituto,à porta* Flumentana *exordium sumamus. à qua vltra primū* la

pidem occurrit Miluius *pons : de quo paulo ante satis declaratum est, sicut de ortu, naturáque* Tyberis, *ac uia* Flaminia: *quæ, ut diximus, à* Cn. Flaminio Arimi- *num usque strata, ab eodem etiam denominationem accepit.* Vias *enim urbis ex silice fermè omnes stratas fuisse indicant uestigia, tam extra, quam intra urbem multis in locis existentia.* Ideò *fermè omnes dictum est, quia* Liuius *primo dec. quintæ ait,* M. Æmilio Cos. *Censores uias sternendas silice in urbe, glarea extra urbem substruendas, marginandásque omnium primos locauisse. et* Plut. Cn. Gracchum *certis regionibus uias direxisse, & eas passim lapide strauisse, partimque arenæ muniuisse aggeribus, iniqua adæquantem, & quantum ualles, torrentésque abrumpebant, pontibus æquali altitudine cóniungentem.* Quibus *uerbis patet non omnes silice fuisse stratas.* Idem *autem* Gracchus *dimenso uiarum spacio singulis miliarijs columnas lapideas, spacij signa præferentes, constituit, lapidesque parum inter se distantes ex utraque uiarum parte disposuit, ut ex illis facile in equos esset ascensus.* In Flaminia Augustus *quatuor pontes, præter minorum pontium turbam, maximo extruxit opere, atque impendio, ex quibus nunc integer solus extat, qui* Ariminum, *suburbiumque coniungit.* Miluius *multa, quæ ab eo accepit ornamenta, prorsus amisit : & qui* Tyberim *item sub* Ocriculo *iungebat, parte una succissus, in arcis fundamenta concessit.* Is *uero qui sub* Narnea Narem *amplectabatur* Flu. *multis, ut uidetur, seculis, uel succissum, uel collapsum uetustate, fornicem medium ami*

sit, Blon. In eadem autem uia sepeliebantur defuncti. Iuu.

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

Visuntur & hodie in ea magnæ sepulcrorum moles. Plinius docet in Flaminia Cæsaris uillam, quæ ad Galinas dicebatur, positam esse. eius sunt hæc uerba. Sed & circa diuum Augustum cuncta eius digna memoratu. Nanque Liuiæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonij nomẽ accepit, cum pacta esset illa Cæsari, galinã conspicui candoris sedenti aquila ex alto abiecit in gremium, illæsam: intrepidéque miranti accessit miraculum, quoniã tenentem rostro laureum ramum onustum suis baccis, conseruari alitem, & sobolem iussere aruspices, ramũque eum seri, ac rite custodiri, quódque factum est in uilla Cæsarum fluuio Tyberi imposita, iuxta nonum lapidem Flaminia uia, quæ ob id uocatur ad Galinas. Eadem fermè scribit Suet. in Galbæ uita. Huic autem uiæ iuncta erat Claudia, ubi Horti Ouidij, ut ipse testatur, his uersibus.

Nec quæ pomiferis positos in collibus hortos
Spectat flaminiæ claudia iuncta uia.

Æmilia uia à lepido Flaminij collega strata, ut quorundam est opinio, ab Æmilia regione Bononiam usque, cuius uestigia multis in locis adhuc cernuntur. Fuerunt autem Æmiliæ duæ, altera quæ Flaminiã excipiebat, altera quam strauit Scaurus per Pisas, & Lunam in Sabatios usque. Fuit & Tyberina uia, & Cassia extra portam nunc Viri lariam, quæ Sutrium, Vetrallam, Vi-

terbiumq;, & Vulsinensem mittebat, cuius quota pars, ex saxo quadrato strata, alicubi adhuc uidetur. Clitellæ, inquit Sex. Pompeius, dicuntur non tā hæ, quibus sarcinæ colligatæ mulis portantur, sed etiam locus Romæ per similitudinem, & in uia Flaminia loca quædā deuexa, & accliuia. Galienus autem Imp. parauerat porticum Flaminiam usq; ad pontem Miluium, ut tetrastice fieret, siue pentastice, ut primus ordo pilas haberet, & ante se columnas cum statuis, secundus, & tertius. deinde diatessaron columnas auth. Tremellius. perfecerit ne, incertum. Extra autem portā Collatinam uia eiusdem nominis exit, in qua Virgo aqua cōcipitur: Collatiam olim mittebat, nunc uero, haud procul à porta, Salariæ uiæ iungitur. Et quia mœnia Collinam portam non excedebant, Collatina priscæ urbis porta non erat, ideo pauca, quæ extra hanc fuere, in cognitionem nostram possunt peruenire.

De ijs quæ extra Portam Collinam fuisse traduntur. Cap. XIIII.

S Equitur porta Collina, cuius uia nunc, ut olim, Salaria nuncupatur, quod per eam Sabini salem in urbem deferebant. ducit in Sabinos, & apud Eretum in ipsam incidit Numentana. De Salaria meminit Cor. Tac. hoc modo. Tertiū agmē per Salariam Collinæ portæ appropinquabat. In hac Veneris Erycinæ Templum fuisse diximus, ubi restagnante Tyberi Apollinares celebrabantur. hoc autem tēplū prope portam fuisse Apianus sic docet. Cum co-

pijs subinde prouectus Sylla ad Collinam portam castra locat, non longe à Veneris templo. & Ouid. sic.

Templa frequentari collinæ proxima portæ
Nunc decet, à Siculo nomina rege tenet.
Vtq; Siracosias Aretusidas abstulit armis
Claudius, & bello te quoq; cœpit Erys.

Votum q̃dem ferunt à Fabio dictatore: dicatum uero à.L.Portio, idq; insignem Porticum habuisse scribit Strabo. Veneri autem uirgines paruas imagunculas, quas in delitias habebant, olim offerebant. Persius. Nẽpe hoc quod Veneri donatæ a uirgine Pupæ. Ad id etiam matronæ uirilis membri figuram diuinis præcolẽtes honoribus magna sacro℞ pompa perferebant. ubi fuit & simulacrum Veneris Verticordiæ, quod homines ab effusa libidine auerteret. Ouidius.

Roma pudicitia proauorum tempore lapsa
Cunæam ueteres consuluistis anum.
Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis
Inde Venus uerso nomine corda tenet.

Pudicissima, inquit Plin. fœmina semel matrona℞ sententia iudicata est Sulpicia Paterculi filia, uxor Fuluij Flacci, electa ex centum præcipuis, quæ simulacrum Veneris ex sibyllinis carminibus dedicaret. Eadẽ uia, ad.II.lapidem insigni monumento sepultus fuit Licinus tonsor Augusti, prædiues. Secus eãdem uiã extat sepulcrum quoddam, in templi formam constructum, in quo Cereris, Bacchiq; picturæ cum uitibus, & hydrijs cernuntur. Extra uero Collinam portam Honoris templum

ſtatuit Cic.ſecundo de le. cum inquit. Noſtis *extrā portam Collinam Ædē* Honoris? *& Arā in eo loco fuiſſe memoriæ proditum eſt, ad eam cum Lamia fuiſſet inuē ta, in ea ſcriptum domina honoris, ea cauſa fuit ædis eius ædificandæ. Sed cum multa in eo loco ſepulcra fuiſ ſent, exarata ſunt. Statuit enim collegium locum publi- cum non potuiſſe priuata religione obligari.* Per *Collinā autem memorant Gallos Senonas ingreſſos urbem diri- puiſſe.* Ab *ipſa porta tertio miliario procul Annibal caſtra cum poſuiſſet, ad* Herculis *templum progreſſus eſt urbē expugnaturus, ſed ter imbribus, & grandine repulſus, obſidiōe urbē ſoluit.* Via *Salaria ad.* III. *lapi dem ſupra Anienem occurrit pons Salarius, priſcum adhuc ſeruans nomen, ſicut & uia; In eo autem inci- ſa ſunt huiuſmodi.*

IMPARANTE. D.N. PIISSIMO. AC. TRI VMPHALI. SEMPER. IVSTINIANO. P.P. AVG. ANN. XXXVIII. NARSES. VIR. GLORIOSVS. EX. PRAEPOSITO SACRI PALATII. EX CONS. ATQVE. PATRI CIVS. POST VICTORIAM. GOTHICAM. IPSIS. EORVM. REGIBVS. CELERITA- TE. MIRABILI. CONFLICTV. PVBLI- CO. SVPERATIS. ATQVE. PROSTRATIS. LIBERTATE. VRBIS. ROMAE. AC TO TIVS. ITALIAE. RESTITVTA PONTEM VIAE. SALARIAE. VSQVAE. AD AQVAM A' NEFANDISSIMO. TOTILA. TYRAN-

NO. DISTRVCTVM. PVRGATO. FLVMINIS. ALVEO. IN MELIOREM. STATVM. QVAM. QVONDAM. FVERAT RENOVAVIT. *Item carmina hæc.*

Quam bene curbati directa est semita pontis.
Atq; interruptum continuatur iter.
Calcamus rapidas subiecti gurgitis undas,
Et libet iratæ cernere murmur aquæ.
Ite igitur faciles per gaudia uestra Quirites,
Et Narsim resonans plausus ubiq; canat,
Qui potuit rigidas Gothorum subdere mentes,
Hic docuit durum flumina ferre iugum.

Anio, inquit Diony. *ex urbe* Tibure *effusus per excelsum scopulum multus per planiciem Sabinorum,* Romano*rúmq; fertur, disterminans utranq; regionem, influítq; in* Tyberim *parum infra pontem Salarium, aspectu pulcher, & potu dulcis.* Et *quia ex sublimi in uallē subiectam fertur, præcipitem* Horatius *appellauit; sicut &* Statius *primo Syl. In hoc sepultam fuisse* Iliam *scribit* Acron. *Apud eundem pugnauit* Torquatus. *Mariíq; sepulcrū fuisse testis est* Cic. *de leg. Simulacrum, Sibyllæ* Tiburtinæ, *quæ* Tiburi *colebatur ut dea, in gurgite Anienis inuentum est, tenens in manu librum, cuius sacra Senatus in Capitolium transtulit.*

De ijs quæ extra portam Numentanam, *&* Interaggeres *fuere, uel hodie sunt.* Cap. XV.

Qvarto *ordine succedit porta* Numētana. *ab ipsa īcipit eiusdē nominis uia, qua itur* Numētū,

quod est in Sabinis. Dicta est etiam Ficulnensis *uia.* Liuius, *Decemuiri* Numentana*, cui tum ficulnensis nomẽ fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere.* Ficulnẽsem *autem appellauit à loco ubi figlinæ, sicut apud* Testaceum*, fiebant.* Extra eandem *portam* Neniæ, *quæ cantu querulo funeribus adesset,* Templum *fuisse legitur.* Nam *deorum, quos obesse putabant, templa, extra urbem, ut plurimum, ponebantur. ideò ut plurimum dicimus, quia in* Palatio Febris Fanũ. *in* Esquilijs Malæ Fortunæ. *ad radices* Auentini *Socordiæ, & apud* Augusti *forum* Martis Vltoris *templum fuisse, uisum ẽ. quæ numina, non ut opem ferrent, sed ne obessent, colebantur.* Via Numentana, *citra secundum lapidem, occurrit à sinistra.* S. Agnetis *ædes, prope quam uisitur uetustissimum* Bacchi Templum, *Spherica forma, columnis circunquaque in gyrum dispositis, templique testudinem sustinentibus. ubi è musiuo opere ornamenta picturæ, & ipsius dei gesta effigiata cernuntur, &* Porphyreticum *sepulcrum uitibus, & uuis insculptum, quod* Bacchi *esse multi fabulantur.* Apparent *autem apud hoc templum, uersus septentrionem, magni cuiusdam ædificij ruinæ, ubi* Theatrum *extitisse memorant. nos uero nihil certi habemus, quod de ipso dicatur.* Hic *uero ad stadia quatuor, iterum se se offert* Anio*, super quo est pons* Numentanus*, priscum retinens nomen, sicut & uia. quem pontem* Narses *eunuchus extruxit.* Inter *hanc quidem uiam, & Salariam ad.* IIII. *miliarium fuit Suburbanum liberti* Neronis*, quo fugiẽs ipse*

princeps seipsum interfecit, auth. Suet. Extra autē portam Interaggeres occurrit statim locus planus, instar magnæ areæ, quadrata forma, parietibus circūseptus, qui dicebatur Castrum Custodiæ, ubi fuerant olim in statione milites prætoriani Dioclitiani Imp. Procopius uero scribit eregione Viuarij forinsecus ueteres Romanos alterꝝ breuem murꝝ modico interuallo adiecisse, nō ad tutelam, sed ad delitias, ut leones eo loco, & alias bestias seruarent. Vnde olim locum ipsum Viuarium, hodie uero Viuariolum uocant.

De ijs quæ extra portam Esquilinam, Næuiam, Cœlimontanam, & Gabiusam fuere, uel sunt. Cap. XVI.

Xit à porta Tiburtina eiusdem nominis uia, quæ Tibur mittit. In hac apud. S. Laurentiū iacet Obeliscus ī uinetis confractus, haud ita multo post, obuius fit supra Anienem pons Mameus, uulgo Mamolo appellatus, ab Antonino Pio extructus. qui à Mamea Alexandri matre instauratus, eius nomen adquisiuit. Quartus pons super eundem fluuiū Lucanus nuncupatur, qui propior est Tiburi, quá Romæ, ibiq; est spherica moles. In ponte uero legitur index. Ti. Plantij authoris. Supra Tibur autem. XX. miliario concipitur Anio Vetus, partim in Tiburtinum usum, partim Romam deductus, qui minus salubris in hortorꝝ rigationem, atq; urbis sordidiora extaret ministeria. hanc aquam post annos. xl. quá Appia perducta est, anno ab ur. co. CCCCLXXX. Curius enim dentatus censor cum. L. Papirio deducendam curauit ex

manubijs de Pirrho captis. Item post biennium actum ē in Senatu de consumatione eius, tamen ex. S. C. duumui ri aquam perducentes creati, Curius, & Fuluius Flac cus locauerant. Curius intra quintum diem, decessit. glo ria perductæ pertinuit ad Fuluium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluebant, ut facilius dignosce- rentur, Anio nouus cœpit uocari, priori uero cognomen uetus adiectum. Nouus autem Anio Sublacensi concipi tur uia, ad miliarium. XLII. iungitur ei riuus Hercu- laneus, oriens eadem uia ad miliarum. XLIII. Ductus Anienis Noui efficit pas. LVIII. millia, cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquaꝝ constitutus, restituit, & in urbem deduxit. Strabo extra Esquili- nam portam Labicanam, & Prænestinam uiā egredi ostendit, his uerbis. Porro in unum cadit Labicana uia à porta quidem Esquilina, à qua & Prænestina; à sini stra uero hanc, & Esquilinum campum omittas; ul tra centum uiginti stadia pergit, tum & Labico propin quat, & hoc, & Tusculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticolæ dice- batur, ꝙ ibi essent frequentes putei in quibus condeban tur combustoꝝ ossa ex propinquo campo Esquilino. Pu- ticolæ, inquit Elius, quod putrescant ibi cadauera pro iecta, qui locus publicus ultra Esquilias. Via prænesti na inter sextum, & octauum miliarium, in agro Lucul lano concipitur aqua Appia, diuerticulo sinistrorsus paſ ſuum. D. CCLXXX. habet longitudinem à capite uſ- ꝗ ad Salinas. hæc. M. Valerio Max. P. Decio Mure

Coss. anno. XX. *post initium Samnitici belli inducta est ab* Appio Claudio *censore. cui postea Ægro fuit cognomen. Collegam autem habuit.* C. Plautium. *cui ob inquæsitas eius uenas* Venocis *cognomen datum est. sed is intra annum, & sex menses deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit à censura. nomen aquæ ad* Appij *honorem tantum pertinuit, qui multis tergiuersationibus extraxisse censurā traditur. donec & uiā, & aquæductum consumaret.* Plin. Agrippa, *inquit, &* Virginem *adduxit ab octauo lapide diuerticulo.* II. *mil. pas. uia prænestina, iuxta* Herculaneum *riuum, quem refugiens uirginis nomen obtinuit. & rursus.* Agrippa *in ædilitate sua adiecta uirginea aqua, cæterisque corriuatis, atque emendatis lacus septingentos fecit.* Ex *quo* Augustus Po. Ro. *uinum petenti subiratum respondisse ferunt.* Tot *aquas introduxit* Agrippa *gener meus, & uinum queritis.* Addidit *autem* Agrippa *omnibus aquis signa ærea, aut marmorea, utpote dei aquarum, qualia nunc quædam in urbe cernuntur. Quod etiam testantur carmina insculpta in marmore, iacenti inter spineta, in* Platea. S. Pauli, *quæ sunt hæc.*

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN CVRIA CVRSVS.

QVOS TIBI NVNC PLENO CANTHARVS ORE VOMIT. & *Propertij hæc.*

Et leuiter lymphis tota crepitantibus urbe
Cum subito triton ore recondit aquam.

Aedicula, *inquit* Frontinus, *fonti apposita hanc uirgi*

manubijs de Pirrho captis. Item post biennium actum ẽ in Senatu de consumatione eius, tamen ex. S.C. duumuiri aquam perducentes creati, Curius, & Fuluius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem, decessit. gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluebant, ut facilius dignoscerentur, Anio nouus cœpit uocari, priori uero cognomen uetus adiectum. Nouus autem Anio Sublacensi concipitur uia, ad miliarium. XLII. iungitur ei riuus Herculaneus, oriens eadem uia ad miliarum. XLIII. Ductus Anienis Noui efficit pas. LVIII. millia, cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquarum constitutus, restituit, & in urbem deduxit. Strabo extra Esquilinam portam Labicanam, & Prænestinam uiã egredi ostendit, his uerbis. Porro in unum cadit Labicana uia à porta quidem Esquilina, à qua & Prænestina; à sinistra uero hanc, & Esquilinum campum omittas; ultra centum uiginti stadia pergit, tum & Labico propinquat, & hoc, & Tusculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticolæ dicebatur, quod ibi essent frequentes putei in quibus condebantur combustorum ossa ex propinquo campo Esquilino. Puticolæ, inquit Elius, quod putrescant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus ultra Esquilias. Via prænestina inter sextum, & octauum miliarium, in agro Lucullano concipitur aqua Appia, diuerticulo sinistrorsus passuum. D.CCLXXX. habet longitudinem à capite usque ad Salinas. hæc, M. Valerio Max. P. Decio Mure

Coss. anno. XX. *post initium Samnitici belli inducta est ab* Appio *Claudio censore. cui postea Ægro fuit cogno men.* Collegam *autem habuit.* C. Plautium. *cui ob in quæsitas eius uenas* Venocis *cognomen datum est. sed is intra annum, & sex menses deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit à censura. nomen aquæ ad* Appij *honorem tantum pertinuit, qui multis tergiuer= sationibus extraxisse censurã traditur. donec & uiã, & aquæductum consumaret.* Plin. Agrippa, *inquit, &* Virginem *adduxit ab octauo lapide diuerticulo.* II. *mil. pas. uia prænestina, iuxta* Herculaneum *riuum, quem re fugiens uirginis nomen obtinuit. & rursus.* Agrippa *in ædilitate sua adiecta uirginea aqua, cæterisque corriua= tis, atque emendatis lacus septingentos fecit.* Ex *quo* Au *gustus* Po. Ro. *uinum petenti subiratum respondisse fe= runt.* Tot *aquas introduxit* Agrippa *gener meus, & ui num queritis.* Addidit *autem* Agrippa *omnibus aquis si gna ærea, aut marmorea, utpote dei aquarum, qualia nunc quædam in urbe cernuntur. Quod etiam testantur carmina insculpta in marmore, iacenti inter spineta, in* Platea. S. Pauli, *quæ sunt hæc.*

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN CVRIA CVRSVS.

QVOS TIBI NVNC PLENO CAN= THARVS ORE VOMIT. & *Propertij hæc.*

Et leuiter lymphis tota crepitantibus urbe
Cum subito triton ore recondit aquam.

Aedicula, inquit Frontinus, *fonti apposita hanc uirgi*

nem pictam ostendit. Alij autem Virginem appellatam tradunt, quod quærentibus aquam militibus Virguncula uenas quasdam monstrauit, quas secuti ingentem aquæ modum inuenerunt. Fuluius autem ab ea porta, quæ Maior nunc uocatur, tanquā olim ab Esquilina, aut certe prope quæ fuerit, Labicanam, & Prænestinam uiam nunc egredi scribit. Labicana à dextris, iuxta formam aquæ Claudiæ, ad Columnam oppidum; Prænestina uero Galicanum nunc, olim Gabios, deinde Præneste, à quo nomen accepit, tendit. A Cœlimontana uero incipit uia Campana, quæ statim extra portam in duas dirimitur semitas; sed post pauca stadia utraq; Latinæ iungitur. Inter Cœlimontanam, & Latinam Gabiusam locauimus portam, à qua olim exibat uia Gabina, de ea ita meminit Liuius. P. Valerius. T. Herminiū cum modicis copijs ad. II. lapidem Gabina uia occultatum obsidere iubet. Idem. ad. III. lapidem uenere uia Gabina. Fuerunt autem Gabij, ut diximus, uia prænestina. Strabo. Sunt & Romanorum oppida à sinistra Latinæ, inter eam, & Valeriam Gabij extant, in uia prænestina, ubi lathomiæ sunt plusquā reliquæ, lapides Romæ suppeditantes, distantes Romæ, & Præneste ex æquo stadijs centum.

De ijs quæ extra portam Latinam, & Capenam fuere, uel sunt. Cap. XVII.

Latina autē porta Via, eiusdē nominis, exit, à quæ in Latinos populos ducit; uidelicet per Leuicanum, nunc Valmontonum; & nunc

Campaniam usq; ad Casinatem. S. Germani Saltum, de qua Strabo sic scribit. Præclarissimæ sunt uiæ Appia, *&* Valeria; *media inter has* Latina *est, ad Casinum oppidum iungitur* Appiæ. XIX. *à* Capua *distans stadijs.* In *hac.* IIII. *ab urbe lapide, fuit* Templum Fortunæ Muliebris, *eiusdémq; deæ Simulacrum, nephas attingi nisi ab ea, quæ semel nupsit.* Val. Max. *Muliebre iqt,* Fortunæ *Simulacrų, qđ ē ī uia* Latina *ad quartū miliarium eo tempore cum in æde sua consecratū* Cal. *decembris, quo* Coriolanum *ab excidio urbis maternæ præces repulerunt, non semel, sed bis locutum constitit, his uerbis.* Rite *me uidistis.* Rite *me dedicastis.* Eadem *concipitur aqua* Tepula. XI. *miliario diuerticulo euntibus ab* Roma *dextrorsus, sub terra prius, deinde arcuato opere,* Iuliæ *post admista.* M. Agrippa *ædilis proprias uires collegit, &* Tepulæ *riuum intercœpit, acquisitæq; ab inuentore nomen* Iuliæ *datum.* Iulia *autem reuocatis deriuationibus, per quas subripiebatur, modum suum, quamuis notabili siccitate, seruauit.* Tepula *igitur inuenta, & deducta ab* Agrippa *est, anno ab ur. co.* D. CC. XIX. *Imp.* Cæs. Iulia *uero ab* Aureliano, *ut scribit* Ant. *in itinerario.* Via *autem* Valeria *ad miliarium.* XXXIII. Frontinus *aquam* Marciam *cōcipi scribit. de qua plura superius locuti sumus.* Penultimam *enim omnium portarų cis* Tyberim Appiam *appellauimus, à qua eiusdem nominis, cuius & portæ, egreditur uia;* Ab Appio Claudio *censore, qui* Capuam *usq; eam strauit, denominationem accepit, ea latitudine*

ut plaustra duo, ex aduerso inuicem occurrentia, libere exciperet. Liuius. *Memoriæ felicitatis nomen* Appij, *& uiam muniuit, &* Appiam *aquam in urbem deduxit. quam quidem uiam* Cæsar *Dictator, uel exornauit, uel restituit.* Plut. *Commissa dehinc illi* Appiæ *uiæ cura, ingentes prodegit pecunias. Nouissime uero* Traianus *eam restituens* Brundusium *usque strauit, desiccatis paludibus, excisis collibus, aggeratis uallibus, saxis cõstratis reliquis ijs circũ, ac põtibus magnificentissimi operis excitatis, per meabilis fecit. auth.* Diony. Traianum *autem quamplurima ædificia restituisse, ex literis in marmore apud* Circum Maximum *inuento incisis, satis apparet, quæ sunt huiusmodi.*

IMP. CAES. DIVI NERVE, F. TRAIANO GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IX. COS. PP. TRIB. QVOD LIBERALITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA EARVM ETIAM LOCORVM ADIECTIONE AMPLIATA SINT.

Appia, *inquit* Strabo, *ad mare protendit: prius tamẽ in* Albæ, Aritiæque *ruinas perducit, & muros olim* Pontinæ *paludis ad* Terracinam, *inde per* Fundos, Molas, *& postea* Sinuessam, *& medium* Stellatum *campum usque* Brundusium. *mox transuerso itinere per* Atellam *nunc aduersam,* Puteolis, *& circum* Baianũ *olim sinum, nunc* Tripergulæ *balneas, usque* Cumas. *Huic uiæ, &* Claudiæ *nomen datum inuenio.* Sen. *in ludo*

mortis Claudij ait, Augustum, & Tiberium Cæs. Appia uia ad deos iuisse. Templum Martis celeberrimũ eadem uia. Ouidius.

Lux eadem Marti festa est, quem prospicit extra
Appositum rectæ porta capena uiæ.

Liuius. Viam Censores sternendam à porta Capena ad Martis templum locauere, semitámque saxo quadrato strauerunt. hoc templum à Sylla in ædilitate sua consecratum fuit, supra centum columnas positum. Memorant autem Martis duo fuisse templa, unum intra urbem Quirini, quasi custodis, & tranquilli. alterum, de quo nunc, extra urbem, quasi bellatoris, uel gradiui. In Martis Ancyle fuisse scribit Ser. gram. Verum cum præter hoc, & in urbe, & in campo Martio fuerint Martis templa, de quo intelligat Ser. ignoratur; sicut & de Senatulo, quod erat apud Bellonæ. Iuxta Martis fuit Manalis lapis, quo per siccitatem in urbem relato, pluuia statĩ manabat, hic Manalẽ dixere, Sex. Pó. auth. Martis Signum in uia Appia, idque Cn. Seruilio, & . Flaminio Coss. sudasse memorat Liuius. In eadem fuit Bonæ deæ Sacrarium; apud quod Clodium, & . M. Papirium interfectum fuisse, ait Cic. Lucus, & ædes Camœnarum extra portam Appiam à Fuluio Nobiliori condita fuit, auth. Asc. Ara Apollinis. Aedis spei, Mineruæ, extra eandem portam. præterea lucus Honoris, Virtutis Aedes. Liuius, Aedem Virtutis ad portam Capenam Marcellus dedicauit. At Honoris, & Virtutis intra urbem fuisse crediderim, ad ipsam ta=

men portam, ut dixi. Sunt enim hæc numina optimi ominis, quorum templa in urbe excitanda uenirent, potius quàm extra. Ad portam autem *quasi admonerent proficiscentes ad bella, nisi per uirtutem res strenue gessissent, aditum sibi non futurum ad honorem, & gloriam; hoc est ad triumphum,* Hinc *est quod* Augustinus *ait.* Neminem *honoris templum ingredi posse, nisi prius* Virtutis *esset ingressus.* Marcellus *autem in* Corsicam, *& Sardiniam nauigans, grauissimam passus est tempestatem, cumque naufragio esset seruatus,* Romam *reuersus* Tempestatis Aedem *extra portam* Capenam *excitauit.* Ouid.

Te quoque tempestas meritam delubra fatentur,
Cum penè est Corsis *obruta puppis aquis.*

Extra *eandem portam, ad.* II. *lapidem,* Templum Ridiculi, *cui nomen inditum est, quod ibi* Annibal *castramentatus illusus reuersus esset.* Via Appia *hortos* Terẽtianos. XX. *iugerum fuisse legimus.* Eadem *uia ad.* II. *lapidem inter ædem.* S. Sebastiani, *&* Caput bouis *ĩ præ longa conualle extat circus, siue* Hippodromus, *satis rudis, ab* Antonino Bassiano *(ut creditur) extructus, ubi in medio adhuc apparent metarum signa, &* Obeliscus *miræ magnitudinis, in plures confractus partes, cum notis* Aegyptiorum. *ubi olympici olim fiebant ludi, ad exercendos milites prætorianos, qui illic contubernia a* Tiberio Cæsare *constituta habebant.* Calori *amni secũdo supra* Sabbatum *miliario* Valentinus *pons fuit, in uia* Appia *positus, & appellatus à* Valente *imp. nunc*

dirutus.

dirutus. In eadem uia, ubi ea primum attigit Masicũ mõtẽ, urbs ẽ Sinuessa, olim Pometia. Fuit priscis tẽpibus Appia ueterũ sepulcris à dextris, & sinistris frequentissima, quorum multa adhuc cernuntur uestigia. ueluti ex Tiburtino lapide extructa spherica forma, sine apice meta, cognomento nunc Caput bouis, quod illic undique bubulorũ capitum simulacra lapide cœlata uiderentur ubi. sepulcrum Metellæ uxoris Crassi fuisse, hic index ostendit.

CÆCILIÆ. Q. CRETICI. F.
METELLÆ CRASSI.

Cic. primo Tus. an tu egressus, inquit, porta Capena cum Calatini, Scipionum, Seruiliorũ, Metellorũ sepulcra uides miseros putas illos? In eadem Appia. VI. ab urbe lapide. M. Tullij, & Tulliorũ monumenta fuere, ut marmora ĩscripta, ibique ĩuẽta apte significarũt. In gẽtili autem Scipionum sepulcro Ennium positũ cõmemorat Cic. pro Archia. Charus, inquit, fuit Africano superiori noster Ennius, itaque in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus. Ad huius sepulcri ornamentũ tres fuerant statuæ, duæ. P. & L. Scipionũ. tertia ipsius Ennij, auth. Liuius, qui de loco ubi Publius mortuus, et sepultus anceps, sic sequitur. Alij Romæ, alij Literni, & mortuum, & sepultum, utrobique monimenta ostenduntur, & statuæ. nam & Literni monimentum; monimentoque statua super imposita fuit, quam tempestate disiectam nuper uidimus ipsi, & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monimento tres statuæ

sunt, duæ. P. & . L. Scipionum dicuntur esse, tertia poetæ. Q. Ennij. Et tamen quinto quintæ dec. pro certo uidetur tenere Africanum Literni esse sepultum. Sunt enī apud ipsum. M. Seruilij Coss. contra Ser. Galbam pro L. Paulo Aemilio uerba hæc. Satis peccatum in Camillo à maioribus nostris est, quem tamen ante receptam per eum à Gallis urbem uiolauerunt. Satis insuper uobis. in. P. Africano. Literni domicilium, & sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulcrum ostendi. In basi autem statuæ Ennij hæc erant incisa carmina.

ASPICITE. O. CIVES. SENIS. ENNII.
IMAGINIS. FORMAM.
HEIC. VOSTRVM. PANXIT. MAXIMA
FACTA. PATRVM.
NEMO. ME. LACRVMIS. DECORET.
NEQVE. FVNERA. FLETV.
FAXIT. CVR. VOLITO. VIVVS. PER.
ORA. VIRVM.

Sepulcrū sororis Horatij, eius, qui ex tergeminis superstes ipsam interfecit, ex saxo quadrato constructum fuit ante portam Capenam, quo in loco ipsa ceciderat. Extra eandem portam Horatiorū sepulcra, Campúsq; ubi pugnauerunt collocatur. & locus Mercurio sacer, Aquaq; Mercurij appellata, ad quā cum conuenisset. Po. Ro. unusquisq; lauri ramo alterius caput ea aspergebat aqua Mercurium inuocans, ut aspersis, peccata, præsertī periuria, dilueret. Ouid.

Est aqua Mercurij portæ uicina capenæ,

Si iuuat expertis credere, numen habet.

Statius autem Appiam omnium aliarum uiarum reginam appellauit. in qua ad quintum lapidem sepultus est Pōponius Atticus, in monimento. Q. Cecilij auunculi sui, ut īquit Cor. Nepos. Cæditiæ Tabernæ in uia Appia, Domini nomine sunt uocatæ. Sex. Pomp. Lucus Egeriæ extra portam Capenam, quód Camœnis sacrauit Numa. Via Laurentina in Appiam incidebat, in qua sexto ab urbe miliario, fermè ubi. S. Sebastiani est passionis locus Termīalia, idest festa Termino deo sacra, magno populi concursu celebrabantur. Estque is Terminus, qui, cum in Capitolio ædes Iouis dedicaretur, cæteris dijs cædentibus, cædere noluit.

De ijs quæ extra portam Hostiensem, & reliquas in genere. Cap. XVIII.

u Ltima urbis porta cis Tyberim, & ab ea, quæ egreditur uia, Hostiensis dicitur: quod Hostiam Tyberinam, ab Anco rege conditã, mittat. hæc aūt porta prius Tergeminorum sortita nomē ad radices Auentini, ut uisum est, steterat. extra quã Liuius primo dec. quintæ Emporium sic ponit. Ædiles extra portam Tergeminam Emporium lapide strauerunt, stipitibúsque sepserunt, & Porticum Aemiliam reficiendam curarunt, gradibúsque ascensum ab Tyberi in Emporium fecerunt. Sed nunc locum intra urbem esse opinamur, quod innuunt uerba Liuij ultimo loco posita, emporium ipsum prope Tyberim ostendentia. In Trãstyberina regiōe tres extant portæ. Portuensis. Au

relia. Fontinalis, siue, ut a'ij uolunt, Septimiana. A Portuensi inchoat uia eiusdem nominis, quæ ducit ad portum Hostiensem: à quo, sicut & porta, nomen accepisse fertur. In eo autem portu fuit ædes Portumni, qui portubus præest, in cuius ædis ædificatione portumnalia celebrata esse traditur. Via autẽ Aurelia egreditur à porta eiusdem nominis, quæ, ut diximus, tendit per maritima Thusciæ, Pisas uersus, ab Aurelio consulari uiro, & strata, & denominata. unde consularis erat uia. huius meminit Cic. in Catilinam, & Eutropius sic. Etruriæ per Aureliam usq; ad Alpes maritimas ingentes agri sunt. Traiana etiam est dicta à Traiano imp. qui eam restituit. in hac fuerunt Horti Galbæ imp. ubi idem princeps sepultus fuit, auth. Suet. Fontinalis, siue Septimiana porta, in Campum Vaticanum olim mittebat, & Ianiculum, sicut Vaticana, seu Triumphalis: de qua supra facta est mentio. Suet. Tradit uiam Viteliam fuisse ab Ianiculo usq; ad mare.

LAVS DEO OPT. MAX.

Impressum Romæ per Antonium Bladum de Asula in Campo Floræ, in Ædibus. D. Ioan. Bap. de Maximis. Anno Domini. M.D.XXXIIII. Vltimo Mensis Maij.

A
B

LECTORI.

Libuit lector candidissime recognito toto uolumine in hunc locum referre, atq; corrigere nonnullos errores, quos, me absente, impressores festinantes ad lucrum commisisse, animaduerti, reliquos, si qui erunt, tutemet ad hūc modum facillime emendabis.

Vale.

Pag.i.Ver. 21 *operæpretium* 37 *à deorum* 43 *hemicycli* 46 *sexcentorum* 2.2 *utraq;* 27 *sexcētorū* 29 *angustior uidetur* 3.38 *tota* 40 *millia* 4.9 *terminatur* 28 *hemycicli* 43 *rhombi* 53 *attollitur* 5.7 *iuuenibus* 43 Aboriginum 6.2 *missionē* 15 *prælio* 29 Lauinia 39 Numitorem 48 *subtractos* 8.2.*additum* 9.1 *uelit* 10.25 *prælio* 35 *nullibi* 11.28 *uilibus* 45 *agitauisse* 47 *uelit* 12.3 *processisse* 13.31 *perscripto* 54 *nullibi* 14.7 *certum* 37 *mensura* 38 *statuto* 15.3 Agonensis 27 *nullibi* 53 *urbis* 16.12 Xysti 18 Puteolos 45 Agonensem 46 Agonos 17.9 *aquæductu* 28 *hicq;* 51 Flaccū porta Capena *cum* 19.2 *hemistichio* 3 *iuxta* 22 *magna uis* 20.8 Aureliam 47 *ter centum* 21.49 Nouissime, *lege* Antea 22.33 *uouerat* 39 Norbano 23.6 *tectis* 8 *indefensum* 24.9 FIGENDI 22 *uelata* 25.4 *missi* 45 *phænomenon* 26.32 Præneste 43 TITVS 29 *quid uelit*, *expunge sibi* 35 Caruilio *factam* 30.29 *scholam* 37 *quæ* 33.2 *superstitis*

ſe 37.35 Hygiæ, *Nycerato* 39.7.*reſtitere* 30 *ædē* 33 *Cana* 40.56 *traieciſſe* 41.11 Hermóduros 14 *mortuis* 27 *ficum* 29 Germalum 42.20 *prætextati* 25 *inter* 41 *iacenti* 52.42 *introirent* 57.33 TANTÆ MOLI *legendum aliqui uolunt* 60.51 *exuſſit* 64.56 *finienſq;* 69.24 *libro* 71.32 *altera* 36 *talenti* 72.12 *conſecrauit* 74.28 *alens* 75.2 *ceſſit* 84.15 *ripa* 89.51 *amphithea*=*trum* 91.21 *Cœlimontanam* 95.16 DI=VO 101.28 *peragebantur* 47 *incertum* 104.27 *mallēt* cxy.40.Rotæ cxxi.xyiij *indicāt* 49 *Sadoleti* cxxij.9 *Suſannæ* 36 PÆMENTO.PAVIMEN=TO *quidam legendum putant* cxxy.23 *quodam modo* cxxyi.37 *libraria* cxxyiij.xyij Angeli cxxix.xxij Veſpillonibus cxxx.2 Angeli cxxxij.xxxiiij *ſuper*=*fuit* cxxxyi.52 *coluit* 142.21 Hortulorum xxxiiij Angeli cxliij.44 *paulatim* cxlyij.xiiij *tutelaribus* xxiij Catulli cxlyiij.xxx *fossæ* cxlix.xxi *ſinus* 42 Rotæ cli.5.8 *angeli* clij.xly. *atq;* cliij.xy *niſi* 26 *reptantis* clyi.xlyi *eligentem*.

SPECIAL 74-B
12775
N
6920
M34 INV. #
1534 7